

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Σπάρτης πολίτευμα.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Πληθυσμός.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Α΄.

Δωριεῖς.

Κυρίως δ' ανεπτύχθη τὸ Δωρικὸν πολίτευμα, ἢ καὶ γνωστοτέρα ἐγένετο αὐτοῦ ἡ ἀνάπτυξις ἐν τῇ περιωνυμωτέρᾳ ἔδρᾳ τῶν Δωριέων, τῇ Σπάρτῃ.

Ἦσαν δ' οἱ Δωριεῖς κλάδος τῶν Δωδωναίων Ἑλλῶν ἢ Ἑλλήνων, τῶν ἀρχαιότατα εἰς Φθιώτιδα μεταναστευσάντων ὑπὸ γενάρχην τὸν Δευκαλίωνα, οὗ ἔγγονος, καὶ υἱὸς τοῦ Ἑλληνος, ἦν δὲ Δῶρος.

Καὶ ἐν Ἑστιαιώτιδι μὲν εὐρίσκονται πολεμοῦντες κατὰ τῶν Λαπιθῶν, οἵτινες εἶχον κυριεύσει τὸν τόπον ἐπὶ τῶν Περραιβῶν. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἐβοηθήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Αἰγυμιός, ὁ υἱὸς τοῦ Δῶρου, παρεχώρησε τὸ τρίτον τῆς γῆς εἰς Ὑλλον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἡρακλέους (1).

Ἐξεδιώχθησαν δ' ἐκ τῆς Ἑστιαιώτιδος ὑπὸ τῶν Καδ-

(1) Στράβ. Θ, 671.

μείων, λέγει δ' Ἡρόδοτος (2), τῶν φυγόντων ἐκ Θηβῶν ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν Ἐπιγόνων, ὃ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Διόδωρος οὕτως (3): « Αὐτοὶ δὲ (οἱ Καδμεῖοι μετὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων) μεταναστάντες ἐκ τῆς πόλεως, ἐπὶ Δωριεῖς ἐστράτευσαν, καὶ μάχῃ νικήσαντες τοὺς ἐγχωρίους, ἐκείνους μὲν ἐξέβαλον ἐκ τῶν πατρίδων . . . » Ὁ Μυλλέρος ὁμῶς (4), ἀπ' ἐναντίας τούτων τῶν μαρτυριῶν, θέλει ὅτι οἱ Παῖονες τοῦ Ἀξιοῦ ἀπέβαλον ἐκ τῆς Ἑστιάωτιδος τοὺς Ἕλληνας, διότι οὗτοι, ἀντὶ νὰ διωχθῶσι πρὸς τὰ βορειότερα, ὥς θὰ συνέβαινεν ἂν ἐπολεμοῦντο ὑπὸ λαοῦ ὀρμωμένου ἐκ μεσημβρίας, κατῆλθον ἐξ ἐναντίας, καὶ ἐκυρίευσαν τὴν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ Δρυοπίαν, ἣτις ἔκτοτε, κατὰ τὸν γενάρχην ἢ ἀρχαῖον ἡγεμόνα αὐτῶν Δῶρον, ἐκλήθη Δωρίς, ὥς ὁ Διόδωρος (5): « Οἱ δ' ἐκ τῶν πατρίδων ἐξελαθέντες ὕστερόν τισι χρόνοις κατῆλθον εἰς τὴν Δωρίδα, καὶ κατώκησαν ἐν Ἐρινεῶ καὶ Κυτινίῳ καὶ Βοίῳ ». Οἱ δ' ἀρχαῖοι Δρύοπες, καταγωγῆς ὄντες Πελασγικῆς ἢ Ἀρκαδικῆς κατ' Ἀριστοτέλην καὶ ἄλλους (6), οἱ μὲν μετηνάστευσαν εἰς Ἑρμιόνην καὶ Ἀσίνην τῆς Πελοποννήσου, εἰς Στύρα καὶ Κάρυστον τῆς Εὐβοίας, εἰς Κύθον, κτλ. (7), οὐδ' ἔμειναν ἐν τῇ γῶρᾳ, καὶ ὑποταχθέντες ἀφιερώθησαν ὡς ἱερόδουλοι, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κραυγαλλίδαι, εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα.

Ἐκ Δωρίδος δέ, ὑπὸ τὸ ὄνομα Δωριεῖς, καταβάντες πρὸς μεσημβρίαν, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες καὶ τοὺς Ἡρακλείδας,

(2) Η, 43.

(3) Δ, 67.

(4) Dor. 33.

(5) Αὐτ.

(6) Στράβ. 373.

(7) Πaus. Δ, 34.

διῆλθον (8), διέβησαν εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ Ῥίου, περὶ τὸ ἔτος 1104 π. Χ., συναρρώγους ἔχοντες καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς ὑπὸ τὸν Ὀξύλον (9), καὶ κατῴρθωσαν ὅ,τι λέγονται καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἀνεπιτυχῶς ἀποπειραθέντες, νὰ εἰσβάλωσι δηλαδὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Ὑλλου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους (10).

Διηροῦντο δ' οἱ Δωριεῖς ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πανταχοῦ ὅπου διέμενον τῆς Ἑλλάδος, εἰς τρεῖς φυλάς, δι' ὃ καὶ *Τριχάϊκες* ἐκαλοῦντο, ὡς, κατὰ τὸ μέγα Ἑτυμολογικόν, λέγει ὁ Ἡσίοδος « Πάντες γὰρ Τριχάϊκες καλέονται, Οὐνεκα τρισσὴν γαῖαν ἐκὰς πάτρας ἐδάσαντο ». Εἰσὶ δ' οἱ στίχοι οὗτοι ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος ποιήματος τοῦ Ἡσιόδου, ὃ ἐπεγράφετο Αἰγιμιός. Τὰ δ' ὀνόματα τῶν φυλῶν τούτων ἦσαν Ὑλλεῖς, Δυμᾶνες, καὶ Πάμφυλοι (11),

Λέγονται δ' οἱ Ὑλλεῖς ἐπικληθέντες οὕτω καθ' Ὑλλον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦν θετὸς τοῦ Αἰγίμιου. Ἀλλ' ἐπίσης αὐτοῦ ἐπώνυμοι ἦσαν καὶ οἱ Ὑλλοὶ ἢ Ὑλλεῖς τῆς Ἰλλυρίας (12)· ὥστε πιθανῶς δύναται νὰ ῥηθῇ, ὅτι συγκαθόδος τούτων μετὰ τῶν Δωριέων ἔδωκε μᾶλλον τὸ ὄνομα εἰς τὴν μίαν τῶν Δωρικῶν φυλῶν.

Αἱ δ' ἕτεραι δύο φυλαὶ πιστεύεται ὅτι ἦσαν ἐπώνυμοι τοῦ Δυμᾶνος καὶ τοῦ Παμφύλου, τῶν δύο υἱῶν τοῦ Αἰγίμιου καὶ ἐγγόνων τοῦ Δώρου· προφανῶς ὁμῶς ἡ τελευταία ἐμφαίνει τοὺς συγκαταβάντας μετὰ τῶν Δωριέων ἐπικού-

(8) Αἶσχ. κ. Κτησ. 68, 40. — Ἀρποκρ.

(9) Ἀπολλόδ. Β, 8. — Πaus. Ε', 3.

(10) Ἡρόδ. Θ', 26.

(11) Ἡρόδ. Ε, 68. — Στέφ. Βυζ. Φ. Ὑλλεῖς. — Φ. Ἀλλικαρνασσός.

(12) Σκύλλ. Σ. 7. — Ἀπολλών. Ρόδ. Δ, 521. — Σοχ. ἀντ. καὶ 1125, 1149. — Στ. Β. Ὑλλεῖς. — Εὐστ. εἰς Διον. Περιηγ. 286. — Ἑτυμ. Μ. 776. 394.

ρους, τοὺς ἐκ παντοίων φυλῶν συγκειμένους. Ὅπου δ' εἰς δωρικὰς χώρας τινὲς συγγραφεῖς διακρίνουσι καὶ τετάρτην φυλήν, τὴν τῶν περιοίκων, αὕτη δὲν συνέκειτο ἐκ Δωριέων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχαίων τοῦ τόπου κατοίκων.

Ἄφ' οὗ δὲ κατέλαβον τὰ πλεῖστα τῆς Πελοποννήσου οἱ Δωριεῖς, ἵνα νομιμοποιήσωσι τὴν κατάκτησιν αὐτῶν, διέδωκαν καὶ ἐκύρωσαν τὴν παράδοσιν, ὥστε μετὰ ταῦτα γενικῶς ἐπιστεύετο, ὅτι κατῆγον τοὺς Ἡρακλείδας εἰς χώρας αἵτινες δῆθεν ἦσαν ποτὲ τοῦ ἡμιθέου προγόνου αὐτῶν (13), ἀπαραλλάκτως, παρατηρεῖ ὁ Μυλλέρος (14), ὡς οἱ Ἰσραηλῖται, ὅτε ἐκυρίευσαν τὴν Χαναναίαν, διέδιδον ὅτι ἀνεκτήσαντο τὸν τάφον τοῦ Ἀβραάμ.

Πρὶν δὲ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν διηρεῖτο ἡ Πελοπόννησος κατ' ἀρχὰς εἰς τρία γένη Πελασγικά, καὶ ἰδίως Αἰολικά (15), τοὺς Αἰγιαλεῖς, τοὺς Ἀργεῖους, καὶ τὸν κλάδον αὐτῶν τοὺς Ἀρκάδας, ὧν τὴν προσάλληλον συγγενικὴν σχέσιν ἀποδείκνυσιν ἡ παραδεδεγμένη γενεαλογία τῶν γεναρχῶν αὐτῶν, καθ' ἣν υἱοὶ τοῦ Ἰνάχου ἦσαν ὁ Αἰγιαλεὺς καὶ ὁ Φορωνεὺς (ἀρχηγὸς τοῦ Ἀργεῖου γένους), τοῦ δὲ Φορωνέως υἱὸς ὁ Ἄπις, ἀφ' οὗ καὶ Ἀπία ἢ Ἀργολίς ἐπελέγετο· ὁ δ' Ἄπις πάλιν ἦν πατὴρ τῆς Νιόβης, ἥς υἱοὶ ὁ Ἄργος καὶ Πελασγὸς (ὁ Ἀρκαδικός) (16).

Κατεῖχον δὲ τὰ γένη ταῦτα, ἢ τὰ μετ' αὐτὰ τὴν χώραν καταλαβόντα, οὕτω τὴν Πελοπόννησον·

Οἱ Αἰολεῖς Σισιφίδαι, καταλύσαντες τὸ ἀρχαῖον βασι-

(13) Ἰσοκρ. Ἀρχιδ. 18. — Ἀπολλόδ. Β, 7, 3. — Αἰλ. π. Ἰ. Δ, 5. — Πaus. Β, 18, 6.

(14) Dor. I, 47.

(15) Ἰδ. Τόμ. Α. Βιβλ. Α, Κεφ. Α. σ. 23.

(16) Ἀπολλόδ. Β, 1. — Πaus. Β, 15.

λιον τῆς Αἰγιαλείας, κατεῖχον αὐτὸ καὶ τὴν Κόρινθον (17).
 Κατέλαβον δὲ Ἴωνες τὴν Αἰγιαλικὴν δωδεκάπολιν (18), ἣ
 ἐηκολούθουν κατοικοῦντες αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγιαλεῖς,
 ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὡς τοὺς αὐτοὺς θεωρεῖ τοὺς Ἴωνας καὶ
 τοὺς ἀρχαίους Αἰγιαλεῖς, διὰ τούτων (19). « Ἴωνες δέ,
 ὅσον μὲν χρόνον ἐνοίκεον τὴν νῦν καλεομένην Ἀχαΐην,
 καὶ πρὶν ἢ Δαναὸν τε καὶ Ἰούθον ἀπικέσθαι εἰς Πελο-
 πόννησον, ἐκαλέοντο Πελασγοὶ Αἰγιαλέες, ἐπὶ δὲ Ἴωνος
 τοῦ Ἰούθου Ἴωνες.

Ἡ δ' Ἀργολίς, ἡ Λακωνία καὶ ἡ Μεσσηνία κατεῖχοντο
 ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν ἢ Πελοπιδῶν (20), Ἀχαιῶν, ἧτοι ἔθνους
 αἰολικοῦ, κατὰ Στράβωνα· εἰς δὲ τὴν Μεσσηνίαν μετὰ τοὺς
 Ἀτρείδας λέγονται ἄρξαντες καὶ οἱ Νηλεῖδαι, ὡς ὁ γεω-
 γράφος (21). « Μετὰ δὲ τὴν Μενελάου τελευτὴν, ἐξασθε-
 νησάντων τῶν διαδεξαμένων τὴν ἀρχήν, οἱ Νηλεῖδαι τῆς
 Μεσσηνίας ἐπῆρχον ». Αὕτη δ' ἡ ἱστορικὴ παράδοσις, ἂν
 ἀληθής, ἐξηγεῖ τὴν ταῦτωνυμίαν τῆς Μεσσηνιακῆς Πύλου
 μετὰ τῆς Τριφυλιακῆς, ἂν δὲ μὴ ἀληθής, ἐξηγεῖται ἴσως
 ὑπ' ἐκείνης. Τὸ Ἄργος δὲ ἰδίως κατῴκουν οἱ Δαναοί, οὓς
 ὁ Μυλλέρος (22) ἐπίσης ὡς Ἀχαιοὺς θεωρεῖ, καὶ ἀποίκους
 τῆς Δωδώνης, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως.

Αἰολεῖς δ' ἐπίσης ἦσαν καὶ οἱ Νηλεῖδαι (23), οἵτινες κα-
 τεῖχον τὴν Πισάτιδα, τὴν Τριφυλίαν, καὶ Πύλον τὴν Τρι-
 φυλιακὴν, συγγενεῖς ἑαυτοὺς θεωροῦντες τοῖς ἐν Μεσσηνίᾳ

(17) Πaus. Β, 4.

(18) Στράβ. Η, 587.

(19) Ηρόδ. Ζ, 94. — Ἰδ. καὶ Α, 145.

(20) Διόδ. ΙΕ', 66. — Στράβ. Η, 541.

(21) Στράβ. Η, 550.

(22) Orhom. 109-113. — Dor. Ι, 10.

(23) Ἀπολλόδ. Α, 9, 9. — Διόδ. Δ', 68. — Πaus. Δ. 2.

Πελοπίδαις, ὡς λέγει ὁ Στράβων (24). « *Οἷ τε Μησσηῖοι καὶ οἱ Πύλιοι συγγενείαν τινα προσποιοῦνται, καθ' ἣν καὶ Μεσσηῖον τὸν Νέστορα οἱ νεώτεροι ποιηταὶ φασί.*

Ὅμοίως δὲ καὶ τὴν βόρειον Ἡλίδα κατεῖχεν αἰολικὸν γένος, οἱ Ἐπεοί, συγγενεῖς τῶν Αἰολέων Αἰτωλῶν, δι' ὃ καὶ ὁ Αἰτωλὸς Ὁξύλος, ὅτε συγκατῆλθε πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῶν Δωριέων, δὲν ἐπολεμήθη ὑπ' αὐτῶν (25).

Μόνοι δ' ἐκ τῶν ἀρχαίων, αὐτοχθόνων, αἰολικῶν πάντως, γενῶν ἀνεξάρτητοι διέμενον οἱ Ἀρκάδες, μὴ ὑποστάντες μεταβολάς, καὶ εἰς μικρὰς πολιτείας κατατετμημένοι (26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κάθοδος Ἡρακλειδῶν.

Εἰσβαλόντες δ' οἱ Δωριεῖς διὰ τοῦ Ῥίου, ὡς κατάγοντες δῆθεν τοὺς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου κληρονομικὰ δικαιώματα ἀντιποιοῦμένους Ἡρακλείδας, κατὰ τὸν εἴτε τότε, εἴτε μεταγενεστέρως πρὸς κύρωσιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν διαδοθέντα δι' ἰσχυρισμόν, προέβησαν κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν, διότι οἱ τὰ βορειότερα αὐτῆς κατέχοντες, ἐπειδὴ διέκειντο φιλικῶς τοῖς συνεισβαλοῦσιν Αἰτωλοῖς, ἐξεδίωξαν ἐκ Πύλου Μέλανθον, τὸν υἱὸν τοῦ Νηλέως (1), καὶ παρακολουθοῦντες τὴν παραλίαν πρὸς μεσημβρίαν,

(24) ΙΔ, 938.

(25) Ἡρόδ. Η, 73. — Πaus. Ε, 1, 2. — 13, 2. — Στράβ. Η, 543. 548.

(26) Ἡρόδ. Β, 171. — Στράβ. Η. 514.

(1) Στράβ. Η, 550. — Θ, 602. — Πaus. Β, 18.

πειτα δὲ κάμψαντες πρὸς ἀνατολάς, ἐξέβαλον ἀλληλοδια-
όχως ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνίας καὶ
τῆς Ἀργολίδος τοὺς Ἀχαιοὺς, ὧν μέρος μὲν ἀπῆλθεν εἰς
Λακωνίαν, μέρος δ' ἀνῆλθεν εἰς Αἰγιάλειαν, ἀποκατέστη
αὐτόθι καὶ ἐκάλεσε τὴν χώραν Ἀχαιάν (2), ἀποκροῦσαν
τοὺς Ἴωνας, οἵτινες ἐκεῖθεν μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀττι-
κὴν, καὶ ἐξ Ἀττικῆς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Μεθ' ἐξήκοντα
ἔτη, τὰ Μέγαρα κυριεύσαντες, ἐξεστράτευσαν οἱ Δωριεῖς
καὶ κατὰ τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἐφόνευσαν Κόδρον, τὸν υἱὸν
τοῦ ἐκ Πύλου ἐκβληθέντος Μελάνθου (3).

Διενεμήθησαν δὲ τὰ τρία βασίλεια τῶν Ἀτρειδῶν οἱ υἱοὶ
τοῦ Ἀριστομάχου, ἀξιοῦντες ὅτι ἐξ Ἡρακλέους εἴλκον τὸ
γένος, διότι ὁ Ἀριστόμαχος ἦν υἱὸς τοῦ Κλεοδαίου, ὅστις
ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Ἰλλου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ἔλαβεν
ἐκ τούτων ὁ μὲν Τήμενος τὴν Ἀργολίδα, ὁ δὲ Κρεσφόν-
της τὴν Μεσσηνίαν, καὶ τοῦ Ἀριστοδήμου οἱ ἀνήλικες υἱοὶ
Προκλῆς καὶ Εὐρυσθένης τὴν Λακωνίαν.

Δὲν ὑπετάγησαν δὲ κατὰ πρῶτον ἐντελῶς πανταχοῦ κατὰ
τὰ μέρη ταῦτα οἱ Ἀχαιοί, ἀλλ' ἢ κατὰκτησις προὔχῳρει
βαθμηδὸν, καὶ μετὰ διαφόρου ἐπιτυχίας. Οὕτως ἐν Μεσ-
σηνίᾳ κατέλαβον κατ' ἀρχὰς οἱ Δωριεῖς τὴν Στενύκλαρον,
καὶ ἐκεῖ κατέστησαν τὴν δυναστείαν αὐτῶν, ἥτις ἀπὸ Αἰ-
πύτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρεσφόντου, ἔμεινε καλουμένη τῶν
Αἰπυτιδῶν, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέτειναν βαθμηδὸν τὰς κατακτή-
σεις αὐτῶν ἐπὶ τὰς λοιπὰς πόλεις, ὑποσπόνδους, ὡς φαί-
νεται, παραδιδομένας.

Ἐν δ' Ἀργολίδι ὁ Τήμενος κατέλαβε καὶ ὠχύρωσε κατ'
ἀρχὰς τὸ ἀπ' αὐτοῦ κληθὲν Τημένιον, ἔχων αὐτὸ ὡς ὀρμη-

(2) Ἡρόδ. Α, 145. — Πολύβ. Β, 41. — Στράβ. Η, 561. — Πaus. Ζ, 1.

(3) Ἡρόδ. Α, 147.

τήριον πρὸς κατάκτησιν τῆς λοιπῆς χώρας, ὡς λέγει ὁ Πausanίας (4). «Καταλαβὼν γὰρ καὶ ὀχυρωσάμενος τὸ χωρίον, ἐπολέμει σὺν τοῖς Δωριεῦσιν αὐτὸν τὸν πρὸς Τισαμενὸν καὶ Ἀχαιοὺς πόλεμον». Προσέβαλε δὲ καὶ ἐκυρίευσεν ἐπὶ Τισαμενοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀγαμέμνονος, πρῶτον τὸ Ἄργος, δευτερεύουσιν θέσιν κατέχον ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ὅτε, καθ' Ὅμηρον, εἶχεν ἴδιον, πιθανῶς ὑποτελῆ Βασιλέα, τὸν Διομήδην, ἐν ᾧ ὁ εὐρυκρίων Ἀγαμέμνων ἤδρευεν ἐν Μηκύναις. Παρὰ τὴν Κόρινθον δὲ κατέλαβον οἱ Δωριεῖς τὸν Σολύγιον λόφον (5), ἀλλὰ μόνον μετὰ τριακονταετίαν λέγεται κυριεύσας τὴν Κόρινθον ὁ Ἀλήτης (6), υἱὸς Ἰππότου τοῦ Φύλαντος, Βασιλέως τῶν Δρυόπων, ὅστις καὶ οὗτος λέγεται υἱὸς Ἀντιμάχου τοῦ Ἡρακλέους. Φάλκης δ' ὁ Τημένου ἐξεδώρισε τὴν Σικυῶνα (7), καὶ Διηφόντης ὁ γαμβρὸς τοῦ Τημένου, υἱὸς δὲ τοῦ Ἀντιμάχου καὶ ἐπομένως ἑγγονος τοῦ Ἡρακλέους, κατέλαβε τὴν Ἐπίδαυρον (8), ἐν ᾧ ἄλλοι, ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῆς Ἐπιδάουρου τὴν αὐτῇ ὑποκειμένην Αἰγιναν (9), ἱδρυσαν καὶ ἐκεῖ ἀνεξάρτητον δωρικὴν ἀρχήν.

Ἐν τῇ Λακωνικῇ δ' ἐγένοντο οἱ Δωριεῖς κύριοι κατ' ἀρχὰς τῆς Σπάρτης, ἥτις καὶ αὐτὴ φαίνεται μὴ οὔσα λίαν ἐπίσημος πόλις ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, διότι, εἰ καὶ ὁ Ὅμηρος ταυτίζει αὐτὴν μετὰ τῆς Λακεδαίμονος ἐνιαχοῦ (10), ἀλλ' ὅμως διακρίνει τὰς δύο πόλεις (11), καὶ ὀρθότερον,

(4) B, 28.

(5) Λουκ. Δ, 42.

(6) Διόδ. Ζ. — Σχολ. Πινδ. Ὀλ. ΙΓ, 17.

(7) Παυσ. Β, 6.

(8) Παυσ. Β, 26.

(9) Ἡρόδ. Ε, 83.

(10) Ὀδυσ. Α, 459. — Ν, 412-15.

(11) Ἰλιάδ. Β, 581-2. — Ὀδυσσ. Δ, 1-10.

ὡς φαίνεται, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν ποιητὴν(12), ἡ Σπάρτη εἶχεν ἄσσημον μικρὸν βασιλέα, τὸν Ἀλέκτορα, πιθανῶς ὑποκείμενον τῷ ἐν Λακεδαίμονι τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἔχοντι Μενελάῳ. Ἐντεῦθεν δέ, ὡς ἀπὸ κέντρου, ἐξηκολούθουν κυριεύοντες πόλιν μετὰ πόλιν τῆς Λακωνικῆς, καὶ οὕτως ἡ μὲν Αἶγως ἐάλω ἐπὶ Λυκούργου, ὑπὸ τῶν Βασιλέων Ἀρκελάου καὶ Χαριλάου (13), τὴν δ' ἄλλοτε ἐπισημοτάτην πόλιν τῶν Ἀμυκλῶν, εἰς ἣν ἀρχαιοτάτα εἶχον καταφύγει Καδμεῖοι καὶ Αἰγίδαι ἐκ Θηβῶν καὶ Μινύοι ἐκ Λήμνου, καὶ αἵτινες εἶχον ἐκπέμψει τὰς εἰς Μῆλον, Θήραν καὶ Κρήτην Λακωνικάς (14), προσέτι δὲ τὰς εἰς Τένεδον καὶ Λέσβον Αἰολικάς ἀποικίας (15), ταύτην ὑπέταξαν μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν, μόνον ἐπὶ Τηλέκλου, κατὰ τὸ μέσον τῆς ἐνάτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ ἡ Φάρις καὶ αἱ Γερόνθραι παρεδόθησαν, τῶν κατοίκων αὐτῶν ἀπελθόντων ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Τὸ δ' Ἔλος ἐξεπορθήθη ὑπὸ Ἀλκαμένους, τοῦ υἱοῦ τοῦ Τηλέκλου.

Κατεῖχε δ' ἡ ἀρχαία Σπάρτη τὴν θέσιν ἣτις ἐξ ἐλαχίστων ἐρειπίων διαγινώσκεται, καὶ ἔνθα ἀνηγέρθη ἡ νέα Σπάρτη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε δὲ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς περίμετρον σταδίων 48, ἥτοι δύο ὥρῶν καὶ ἐπέκεινα, καὶ εὐτελέστατα μὲν τὰ ἰδιωτικὰ οἰκοδομήματα, οὐχὶ δὲ λίαν πολυτελῆ τὰ δημόσια, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ ναὸς τῆς πολιούχου τῆς Σπάρτης Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, κείμενος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (16), ἡ *Περσικὴ*

(12) Ὀδυσσ. Δ, 10.

(13) Παυσ. Γ, 2.

(14) Ἡρόδ. Ε, 145-148. — Η, 48. — Θουκ. Ε, 84. 112. — Müll. Αἰγιν. σ. 47. — R. Roch. Colonies, III, 113. 188. 195.

(15) Πινδ. Νεμ. ΙΑ, 44-45. — Παυσ. Γ. 6.

(16) Παυσ. Γ, 17.

στοά, λαμπρά οικοδομή πρὸς ἐπίδειξιν ἀνεγερθεῖσα ἀπὸ τῶν Περσικῶν λαφύρων (17), ἡ Σκιὰς, τὸ *Βουλευτήριον* καὶ τὰ Ἄρχεῖα, ἔνθα συνήρχοντο ὁ Δῆμος, ἡ Γερουσία καὶ οἱ Ἑφοροὶ, τὸ Θέατρον, ἐκ λίθου λευκοῦ (18), ὁ Χορός, καὶ ὁ τοῖς ἐν Κρήτῃ ὁμώνυμος δρόμος, μέρη ἔνθα οἱ ἔφηβοι ἐχόρευον ἐν ἐορταῖς καὶ ἐγυμνάζοντο, ὡς καὶ ὁ παρὰ τῷ δρόμῳ πλατανιστός, πλατάνοις πεφυτευμένον πεδῖον, ἔνθα ἤσκοϋντο εἰς μάχας πλαστάς.

Διέρρει δὲ τὴν πόλιν ὁ ποταμὸς Εὐρώτας, ἔχων, φαίνεται, μικρὸν ὁμόρρουν τὸν *Κρακίωνα*, καὶ τις θέσις ὑπῆρχε περὶ τὴν Σπάρτην, καθ' ἣν καὶ γέφυρά τις ἐπὶ τοῦ Εὐρώτου, καλουμένη *Βαβύκα*.

Ἐμειναν δὲ πολλαχοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ ἐγγώριοι Ἀχαιοὶ εἰρηνικῶς συζῶντες μετὰ τῶν Δωριέων, ὡς λέγει ὁ Πausανίας (19), ὅτι οἱ Βασιλεῖς τῆς Κορίνθου Δωρίδας καὶ Ὑαντίδας « παραδόντες τὴν βασιλείαν Ἀλήτῃ, καταμένουσιν αὐτοῦ »· καὶ ὁμοίως καὶ οἱ Νηλεῖδαι παρέμενον καὶ μεταγενεστέρως ἐν Πύλῳ (20). Γενικώτερον ὁμως ἔμενον οἱ πλεῖστοι τῶν ἡττηθέντων ἐλεύθεροι μὲν, ἀλλ' ὑποτελεῖς καὶ ψήφου ἐστερημένοι, ὅσοι, ὡς φαίνεται, ὑπετάγησαν ἐκουσίως, οἱ κοινῶς καλούμενοι *περίοικοι*, οἱ ἐν Σπάρτῃ ἰδίως διατηρήσαντες τὸ ὄνομα *Λακεδαιμόνιοι*, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ παλαιὰ τῆς χώρας πρωτεύουσα ἦν ἡ Λακεδαίμων, διάφορος, ὡς εἰκάσαμεν, τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων (21).

(17) Αὐτ. Γ, 12.

(18) Αὐτ. Γ, 14.

(19) Β, 4.

(20) Στράβ. Η, 545. — Παυσ. Δ, 18-23. — Πλούτ. Ἀποφθ. Βασ. Τ. Η', σ. 208 Hutt.

(21) Ἀνωτ. σ. 148.

Ἄλλοι ὅμως τῶν ἡττηθέντων περιέστησαν εἰς θητῶν ἢ εἰς δούλων μέρος, καὶ οὗτοι ἦσαν πιθανῶς οἱ δι' ὅπλων ἀντιπράντες καὶ δοριάλωτοι γενόμενοι, ὥς οἱ ἐν Κρήτῃ Ἀφραμῶται ἢ μνῶται, ἐν δὲ Πελοποννήσῳ οἱ ἐν Ἀργεὶ Ὀργυῖται, οἵτινες καὶ γυμνῆται καὶ γυμνήσιοι ἐκαλοῦντο (22), οἱ ἐν Σικυῶνι κορυνοφόροι ἢ κατωρακοφόροι, ἐν Ἐπιδούρῳ οἱ κονίποδες, ἐν Κορίνθῳ οἱ κονόφαλοι, καὶ ἐν Σπάρτῃ οἱ Εἰλωτες. Καὶ ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχον τοιοῦτοι ἰθαγενεῖς δούλοι ὅπου ὑπῆρξε δωρική κατὰκτησις, οἱ Πενέσται ἢ καὶ Μενέσται ἐν Θεσσαλίᾳ (23), οἱ Βιθυνοὶ ἐν Βυζαντίῳ (24, οἱ καλλικυριεῖς ἐν Συρακούσαις (25), καὶ ἐν τῇ Ποντικῇ Ἡρακλείᾳ οἱ Μαριανδυνοὶ (26), πάντες γεωργοῦντες τὴν γῆν τῶν κυρίων αὐτῶν, καὶ μόνον ὡς θεράποντες, ἢ καὶ ὡς φίλοι εἰς τὸν πόλεμον αὐτοῖς ἐπόμενοι (27).

Εἰς τὸν Λυκοῦργον δ' ἀποδίδοται ἡ κατειρήνευσις τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ συμβιβασμὸς τῶν ἀρχαίων φυλῶν μετὰ τῆς Δωρικῆς διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας, ὀρίζουσης τὴν Ἡλείαν ἱεράν καὶ ἀπόρθητον (28), καὶ τὴν παῦσιν πάσης ἐχθροπραξίας ἐπὶ τῶν ἀγώνων (29). Ἐγκαταστήσας δὲ λέγεται τὴν ἐκεχειρίαν μετὰ τοῦ Ἰφίτου, ἐπὶ τῆς 1 Ὀλυμπιάδος (30), ἢ κατ' ἄλλους 13, ἢ καὶ 27 Ὀλυμπιά-

(22) Ἰδ. Ἀρποκρ. καὶ Σουίδ. Φ. Εἰλωτεύω. — Ἀθην. ΣΤ, 267. — Ἡσύχ. Φ. Πενέσται. — Ἐτ. Μ. Φ. Εἰλωτες, εἰλωτεύω. — Ἀμμών. Φ. Πενέστης καὶ θῆς. Ἡρακλ. Ποντ. Β.

(23) Ἀθην. ΣΤ, 88. — Διον. Ἀλικ. Β, 9, σ. 255.

(24) Ἀθην. ΣΤ, 101.

(25) Ἡρόδ. Ζ, 155.

(26) Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 776.

(27) Wachsm. I, 1, 169. — Müll. Dor. II, 52.

(28) Πολύβ. Δ, 73.

(29) Θουκ. Ε, 49.

(30) Πλούτ. Λυκ. Α. — Ἰέρων ἐν Ἀθην. ΙΔ, 37.

δας πρὸ τοῦ Κοροΐβου, ἀφ' οὗ αἱ Ὀλυμπιάδες ἄρχονται ἀριθμούμεναι (31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σπάρτης περίοικοι.

Ὡς δ' εἰς πάσας τὰς δωρικὰς χώρας, οὕτω καὶ ἐν Λακωνίᾳ ἐπεκράτησε μετὰ τὴν κατάκτησιν ἡ ἀριστοκρατικὴ διακρίσις μεταξὺ τῶν κατακτητῶν Δωριέων καὶ τῶν κατακτηθέντων Ἀχαιῶν, ἐξ ὧν πιθανῶς οἱ ἐκουσίως καὶ διὰ συνθηκῶν ὑποταγέντες περιῆλθον εἰς θέσιν *περιοίκων* (1). Περὶ Μεσσηνίων καὶ μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ Πausανίου (2), ὅτι τοιαῦται συνθῆκαι ἐγένοντο· « *Μεσσηνίων δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὁ δῆμος ἀνάστατος, ἀλλὰ βασιλεύεσθαί τε συγχωροῦσιν ὑπὸ Κρεσφόντου, καὶ ἀναδάσασθαι πρὸς τοὺς Δωριεῖς τὴν γῆν* ». Ἀναφέρει δ' ὁ αὐτὸς (3) καὶ « *Ἀχαιοὺς τοὺς Παρακυπαρισσίους* », οἷον *περιοίκους* τῶν Κυπαρισσίων.

Οἱ τῆς Σπάρτης δὲ περίοικοι ἐκαλοῦντο ἰδίως *Λακεδαιμόνιοι*· ἀλλὰ καὶ περιληπτικῶς ἐδίδετο τὸ ὄνομα εἰς πᾶν τὸ ἔθνος, ὅτε δὲν ἐγένετο ἀντιδιαστολὴ μεταξὺ Δωριέων καὶ μὴ. Διηροῦντο δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς πέντε τμήματα, ὧν πρωτεύουσαι ἦσαν αἱ Ἀμύκλαι, ἡ Λάας, ἡ Αἰγίς, ἡ Φάρις, καὶ

(31) Ἀριστόδ. Ἡλείοι. — Καλλίμαχος.

(1) Ἐφ. ἐν Στράβ. Η, 364.

(2) Δ. 3.

(3) Γ, 22.

Ἰππίδαυρος ἢ Λιμηρὰ (ἢ τὸ Γύθειον) (4)· μετὰ δὲ ταῦτα, πιθανῶς ὅτε ἡ Λακωνικὴ ἔλαβε πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, ἐπεριλαβοῦσα καὶ τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Κυνourίαν, ἥτοι παρὰ Ὀλ. 53 (543 π. Χ.), διηρέθησαν εἰς ἑκατὸν πόλεις, ὥς καὶ ὅτε καὶ ἡ Ἀττικὴ διηρέθη εἰς ἑκατὸν δήμους ὑπὸ Κλεισθένους, δι' ὃ καὶ ἡ Λακεδαιμόνων Ἑκατόμπολις λέγεται παρὰ Στράβωνι (5), εἰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ μόνον τριάκοντα ἐκ τῶν ἑκατὸν ἐσώζοντο πλέον τοῖς Λακεδαιμόσιν ἀνήκουσαι.

Ἀπελάμβανον δ' οἱ περίοικοι ἐν τῇ Λακεδαιμονίᾳ οὐ μικρὰς τῆς ἐλευθερίας, ὥστε καὶ πολλάκις ἀπαντῶνται ἐν τοῖς Ὀλυμπιονίκαις (6), καὶ περίοικος ἦν ὁ Μύσων, ὁ ταττόμενος ἐνίοτε μετὰ τῶν ἐπτὰ σοφῶν, καὶ ἐν Θουκυδίδῃ (7) περίοικος ἐκλέγεται μάλιστα καὶ εἰς ναυτικὴν διοίκησιν. Ἦν δ' εἰς χεῖρας τῶν περιόικων καὶ πᾶσα τῆς χώρας ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, διότι καὶ τὰ ἤθη καὶ αἱ ἔξεις τῶν μαχίμων Δωριέων ἀπέκρουον τὰς εἰρηνικὰς ταύτας ἐνασχολήσεις· καὶ ῥητὴν διάταξιν, ἀπαγορεύουσιν αὐτάς τοις Σπαρτιάταις, ἀποδίδωσιν ὁ Πλούταρχος (8) εἰς τὸν Λυκοῦργον, θελήσαντα νὰ καταστήσῃ δῆθεν τὸ πολίτευμα εὐγενὲς καὶ ἄμικτον βαναυσουργίας, καὶ «χωρίσαντα τοὺς βαναύσους καὶ χειροτέχνους, ἀστεῖον ὡς ἀληθῶς τὸ πολίτευμα καὶ καθαρὸν ἀποδεῖξαι». Καὶ πολλὰ ἀπαριθμεῖ τεχνουργήματα τῶν Λακεδαιμονίων ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς (9)· «Δι' ὃ καὶ τὰ πρόχειρα τῶν σκευῶν καὶ ἀναγκαῖα ταῦτα,

(4) Ἐφορ. αὐτ.

(5) Η, 557. — Ἰδ. καὶ Στέφ. Β. φ. Ἀνθάν. — Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Β, 293. — Διονύσ. περιηγ. Στ. 419.

(6) Ἡρόδ. Στ. 132. — Πaus. Γ, 28, 4.

(7) Η, 22.

(8) Λυκ. Δ.

(9) Αὐτ. Θ.

κλιντῆρες καὶ δίφροι καὶ τράπεζαι, βέλτιστα παρ' αὐτοῖς ἐδημιουργεῖτο, καὶ κώθων ὁ Λακωνικὸς εὐδοκίμει μάλιστα πρὸς τὰς στρατείας, ὥς φησι Κριτίας». Καὶ ὑπ' ἄλλων δὲ μνημονεύονται· κύλιξ λάκαινα (10)· κρατήρ (11)· ἄρματα (12)· χάλυψ (13)· ὅπλα σιδηρᾶ (14), ξυήλη λακωνική· ἐγχειρίδια (15)· μάστιγες (16)· ἀμυκλαῖδες, λακωνικὰ ὑποδήματα (17)· ἀπλαῖ, ἀνδρῶν ἐμβάδες (18)· λακωνικαί, χλαμύδες πορφυραῖ (19)· λατομεῖα εἰς Ταΐναρον (20), καὶ πιθανῶς καὶ μεταλλεῖα, διότι ὁ σίδηρος ὑπολογίζεται παρ' αὐτοῖς εὐθυνώτατος (21), καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἶχον καὶ τορρέυτας καὶ χαλκουργούς, τὸν Χάρταν, τὸν Σκιάδαν, τὸν Γιτιάδαν, καὶ ἄλλους, ὁλόκληρον ἐργαστήριον (22). Καὶ τὴν ἀλιείαν δὲ τῆς πορφύρας ἤσκουν (23), καὶ πολλὰ χειρονακτικὰ ἐπαγγέλματα ἦσαν διαδοχικὰ παρ' αὐτοῖς, οἷον τὸ τῶν ὀψοποιῶν, τῶν ἀρτοποιῶν, τῶν οἰνοποιῶν, τῶν αὐλητῶν καὶ λοιπά (24).

Καὶ συνεξεστράτευον δ' οἱ περίοικοι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὥστε καὶ ἐν Πλαταιαῖς ἦσαν 5000 ὁπλίται Λακεδαιμόνιοι, ἴσοι τοῖς Δωριεῦσι Σπαρτιάταις, ἐν δὲ Σφακτη-

(10) Ἡσύχ. φ. Χίος.

(11) Ἀθην. Ε.

(12) Θεόφρ. Φ. Ἰ. Γ, 17, 3.

(13) Στέφ. Β. Λακεδ.

(14) Ξεν. Ἑλλ. Γ', 3, 7.

(15) Πολυδ. Α, 10, 137. — Αὐτ. 149.

(16) Στέφ. — Εὐστ.

(17) Ἡσύχ. — Θεόφρ. Ἰ', 35. — Ἀθην. Ε, 215. ΙΑ, 483. — Στέφ. Β.

(18) Σχ. Ἀριστοφ. Θεσμοφ. καὶ Σφ. — Σουίδ. — Κριτ. — Πολυδ. Ζ, 22, 80.

(19) Σουίδ. — Ἀθην. Ε, 198. — ΙΑ, 488.

(20) Στράβ. Η, 367. — Πολ. Ζ, 23, 100.

(21) Müll. Dor. II, 28.

(22) Ἰδ. Παγκ. Ἱστορ. Καλλιτ. Τ. Α, Σ. 164.

(23) Plin. IX, 36, 60. — XXI, 8. — XXXVI, 5.

(24) Ἀγάθαρχ. ἐν Ἀθην. ΙΒ, 550. — Περιζών. C. Αἰλιαν. Π. Ἰ. 14. 7.

ῥα ἦσαν 120 ἐπὶ 172 Σπαρτιατῶν. Λέγει δ' ὁ Ἡρόδοτος αὐτοὺς (25) κατωτέρους μὲν τῶν Δωριέων κατὰ τὴν ἀνδρίαν, ἀνδρείους ὁμῶς καὶ αὐτοὺς.

Πολιτικῶν δὲ δικαιωμάτων ἦσαν βεβαίως μέτοχοι ἐντὸς τῶν ιδίων κωμῶν ἢ πόλεων· ὀρθῶς ὁμῶς λέγει ὁ Ἰσοκράτης (26), ὅτι ἐλάσσων δόσις ἐλευθερίας ἦν κατανεμεμένη ταῖς κώμαις αὐτῶν ἢ τοῖς δήμοις τῶν Ἀθηναίων, ὅτι οὗτοι κατωκοῦντο ὑφ' ὁμογενῶν τοῖς πολίταις καὶ ἐντελῶς ἴσα ἐκείνοις ἐχόντων τὰ πολιτικά δικαιώματα, ἐν ᾧ οἱ περίοικοι, ἀνήκοντες τῇ ὑποταγείσῃ φυλῇ, δὲν ἦσαν τοῖς Σπαρτιάταις ισόνομοι (27), οὐδὲ μετεῖχον τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, ἴσως δ' οὔτε τῆς ἐκκλησίας. Ἦσαν δὲ συντελεῖς, ὡς λέγει αὐτοὺς ὁ Ἐφορος, ὁ ἐστίν, ἀκριδέστερον, ὑποτελεῖς τοῖς Σπαρτιάταις· ἀλλὰ περὶ τοῦ φόρου αὐτῶν οὐδὲν γινώσκεται.

Τινὲς ὁμῶς τῶν Ἀγχιῶν ἐνέμειναν καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ συμπεριελήφθησαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἱερὰ γέννη μάλιστα, ἴσως δι' ὃ ἐνέπνεον θρησκευτικὸν σέβας, οἷοι οἱ Ταλθιβιάδαι, καὶ οἱ κατὰ διαδοχὴν κήρυκες (28).

(25) Z, 234.

(26) Παναθ. 73.

(27) Ἐφορ. ἐν Στράβ.

(28) Ἡρόδ. ΣΤ, 60. — Z, 134, 137.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σπάρτης δοῦλοι.

Μέρος δὲ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Λακωνίας περιέστη εἰς κα-
τάστασιν δουλείας, κατὰ μὲν Μυλλέρον (1) οἱ ἤδη πρὸ τῶν
Δωριέων δεδουλωμένοι τοῖς ἀρχαίοις κατοίκοις, κατὰ δὲ Θου-
κυδίδην (2) οἱ ὑπ' αὐτῶν δουλωθέντες· « Πλεῖστοι δὲ τῶν
*Εἰλώτων ἐγένοντο οἱ τῶν παλαιῶν Μεσσηνίων, τότε δου-
λωθέντων, ἀπόγονοι· ἢ καὶ Μεσσήνιοι ἐκλήθησαν οἱ
πάντες* ». Πιθανώτατον δὲ φαίνεται ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ μὴ
συγκατανεύσαντες νὰ παραδοθῶσιν ἐπὶ συνθήκαις, ἀλλὰ μέ-
χρι τέλους ἀντιστάντες, καὶ αἰχμάλωτοι γενόμενοι. Ἐπειδὴ
δέ, κατὰ τ' ἀρχαία νόμιμα, ἡ ζωὴ τοῦ αἰχμαλώτου ἦν
κτῆμα τοῦ νικητοῦ, διὰ τοῦτο ἡ δουλεία αὐτῶν ἐθεωρεῖτο
ὡς ἔνδικος, καὶ μάλιστα ὡς τῆς τύχης αὐτῶν ἐλάφρυνσις.
Ὡστε καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτῶν *Εἰλωτες*, παραγομένη κατὰ
τινας (3) ἐκ τοῦ Ἑλος, ὀνόματος τῆς πόλεως ἣν δῆθεν κα-
τῶκουν, ἦν, κατὰ τὴν πιθανωτέραν εἰκασίαν τοῦ Μυλλέ-
ρου, παράγωγος τοῦ Ἑλω, τοῦ κυριεύω, σχηματισθεῖσα ὡς
ἐκ τοῦ δαμάω τὸ δμῶς.

Ἦσαν δὲ καὶ οὗτοι, ὡς οἱ ἐν Κρήτῃ Μινῶται καὶ Ἀφα-
μιῶται, Ἀχαιοὶ τὸ γένος (4), δοῦλοι δὲ τοῦ κοινοῦ (5), εἰς
ὃ ἐπετρέπετο ν' ἀπελευθερῇ μὲν ἂν ἤθελεν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ

(1) Müll. Dor. II, 37.

(2) A, 101.

(3) Ἑφορ. ἐν Στράβ. 365. — Ἀρποκρ. ἐξ Ἑλανίκου.

(4) Θεόπ. ἐν Ἀθην. ΣΤ', 265.

(5) Παυσ. Γ, 20.

νὰ πωλῇ αὐτοὺς ἐκτὸς τῆς χώρας (6). Οἱ πλεῖστοι δ' ἦσαν κατανεμεμημένοι εἰς ιδιώτας, μὴ ἔχοντας τὸ δικαίωμα οὐδ' ἐκτὸς τοῦ τόπου νὰ πωλῶσιν αὐτοὺς οὐδ' ἐντὸς νὰ τοὺς ἀελευθερῶσιν, ἀλλὰ θεωροῦντας αὐτοὺς ὡς γεωδούλους. Ἰππηρέτουν δὲ πολλοὶ τῶν Εἰλώτων τοῖς Δωριεῦσιν ὡς θεράποντες ἐν τοῖς οἰκοῖς (7), ὡς Εἰλωτὶς ἦν ἡ τοῦ Ἀγησιλίου τροφός (8). Οἱ δ' οἰκόδουλοι, ὅσοι ἐντὸς τῶν οἰκῶν ἐγεννῶντο, ἐκαλοῦντο καὶ οἰκότροφοι καὶ τρόφιμοι (9), καὶ ιδίως ἐν Σπάρτῃ καὶ Μόθωνες (10). Οὕτω δέ, καὶ Μώθακες προσέτι, ἐλέγοντο μάλιστα οἱ μετὰ νέων Σπαρτιατῶν συνανατραφέντες, καὶ τούτου ἕνεκα τυχόντες τῆς ἐλευθερίας (11), ὅτε καὶ φαίνεται ὅτι ἐλέγοντο Ἀφέται, ὡς ἦσαν ὁ Γύλιππος, ὁ Καλλικρατίδας καὶ ὁ Λύσανδρος (12).

Ἄλλοι δὲ τῶν Εἰλώτων ἐκαλλιέργουν ἐν τῇ χώρᾳ τοὺς κλήρους τῶν κυρίων αὐτῶν, ἀποφέροντες ἕκαστος ἀνὰ 82 μεδίμνους σίτου καὶ ἀναλόγους ὑγροὺς καρποὺς εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ, τὴν δὲ λοιπὴν πρόσοδον φυλάττοντες εἰς ἰδίαν διατροφήν (13).

Καὶ συνεξεστράτευον δ' οἱ Εἰλωτες, ἀλλὰ μόνον ὡς ψилоὶ στρατιῶται, παρακολουθοῦντες τοὺς κυρίους αὐτῶν, καὶ καλούμενοι Ἀμπίτταρες, ἥτοι ἀμφιστάντες, καθ' Ἡσύχιον, καὶ, πιθανῶς ἀφ' οὗ ἀπηλευθεροῦντο, Ἐρυκτῆρες, καθ' ὃ ἐρύκοντες, ἥτοι ἐξέλκοντες ἐκ τῆς μάχης τὸν τραυματισθέντα

(6) Στράβ. Αὐτ.

(7) Πλούτ. Νουμ. Β. — Nepos, Pausan. III.

(8) Πλούτ. Ἀγησ. Γ.

(9) Αἶλ. Π. I. IB, 43.

(10) Ἡσύχ.

(11) Ἀθην. ΣΤ, 271. — Σχ. Ἀριστοτ. Πλούτ. 279. — Ἀρποκρ.

(12) Αἶλ. αὐτ.

(13) Πλούτ. Ἀγησ. Η.

Σπαρτιάτην. Τούτους αινίττεται ἴσως ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλ. Δ, 3, 14) λέγων· «*Τούτους ἐκέλευον τοὺς ὑπασπιστὰς ἀραμένους ἀποφέρειν*». Εἷς δ' ἐξ αὐτῶν ἦν ὁ κυρίως θεράπων λεγόμενος, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν *page* τῶν ἐν μεσαίῳ ἱπποτῶν (14). Ἐπέβαινον δὲ πιθανῶς καὶ αὐτοί, ἀπελευθερωθέντες, καὶ τοῦ στόλου ὡς ναῦται, καλούμενοι Δεσποσιοναῦται (15). Μνημονεύονται δὲ καὶ ἀδέσποτοι, ἴσως οἱ μὴ ἔχοντες ἰδιώτας δεσπότας, ἀλλ' ὄντες μόνον δοῦλοι τοῦ δημοσίου.

Πολὺ κατηγοροῦντο οἱ Σπαρτιάται διὰ τὴν πρὸς τοὺς Εἰλωτας σκληρότητα αὐτῶν, οὐχὶ ἴσως ὁμῶς κατὰ πάντα δικαίως. Οὕτως ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ὅτι, ἵνα καταδείξωσι τοῖς νέοις τὰ τῆς μέθης ἄτοπα, ἐδίαζον τοὺς Εἰλωτας νὰ μεθύωσι (16)· «*πίνειν ἀναγκάζοντες πολὺν ἄκρατον, εἰς τὰ συμπόσια παρεισῆγον, ἐπιδεικνύμενοι τὸ μεθύειν οἶον ἐστὶ τοῖς νέοις· καὶ ὥδᾱς ἐκέλευον ᾄδειν καὶ χορείας χορεύειν ἀγενεῖς καὶ καταγελάστους*». Ἀλλὰ τοῦτο ἦν πιθανῶς πρόληψις μόνον κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, προελθοῦσα ἐκ τῆς ἥττονος τῶν νόμων ἀυστηρότητος ὡς πρὸς τὴν τῶν δοῦλων ἐγκράτειαν, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀγησίλαος τὰ «*πέμματα καὶ τὰ τραγήματα*», ἃ οἱ Θάσιοι προσέφερον αὐτῷ, παρέπεμψε, κατὰ Θεόπομπον (17), τοῖς Εἰλωσιν, «*ὅτι τούτους δέον διαφθεῖρεσθαι τρώγοντας αὐτὰ πολὺ μᾶλλον, ἢ αὐτὸν καὶ τοὺς παρόντας Λακεδαιμονίων*». Αἱ δὲ ὥδαι καὶ αἱ γελοῖαι ὀρχήσεις, περὶ ὧν ὁ Πλούταρχος λέγει, ἦσαν βεβαίως κωμικαὶ τινες καὶ φορτικαὶ τῶν

(14) Ἡρόδ. Ζ, 209. — Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 1246.

(15) Ἀθ. ΣΤ, 102.

(16) Β. Λυκ. 28.

(17) Ἐν Ἀθην. ΙΔ, 74.

ὀρχαίων χωρικῶν, διατηρηθεῖσαι παρ' αὐτοῖς, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, τοῖς ἀπηγορεύοντο τῶν ἐλευθέρων γεωργικῶν τὰ ἄσματα καὶ οἱ χοροί, ὠρχοῦντο δὲ τὸν αὐτῶν πῶνυμον, ἢ ἴσως μᾶλλον οὐ αὐτοὶ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν, *Μόθωνα*, ὃν ὁ Πολυδεύκης λέγει (18) «φορτικὸν ὄρχημα». Καὶ ὁ Μύρων δὲ (19) «ἔργον ὑβριστικὸν» ἀποδίδωσι τοῖς Σπαρτιάταις πρὸς τοὺς Εἰλωτας, ὅτι ἐβίαζον δῆθεν αὐτοὺς ἅλ' φέρωσι «κυνῆν καὶ διφθέραν». Ἀλλ' ἀμφοτέρω ἦσαν ἡ συνήθης ἐνδυμασία τῶν γεωργῶν, ὡς μνημονεύεται ἡ «Κυνῆ ἀρκάς» (20), καὶ ἡ «Κυνῆ βοιωτία» ἐν Ἡσυχίῳ καὶ Πολυδεύκῃ (21).

Ἡ δὲ μᾶλλον ἀποτρόπαιος τῶν ἀποδιδομένων τοῖς Σπαρτιάταις καταδυναστεύσεων κατὰ τῶν Εἰλώτων ἦν ἡ λεγομένη *Κρυπτεία* (22) ἢ *Κρυπτία* ἢ *κρυπτή*, καθ' ἣν ὑπετίθετο ὅτι δι' ἐνέδρας ἐφόνευον οἱ Σπαρτιάταις τοὺς Εἰλωτας. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν φαίνεται οὐδ' ἀποδεδειγμένον οὐδὲ πιθανόν· διότι μόνος ὁ Ποντικὸς Ἡρακλείδης λέγει αὐτὴν συστηματικὴν τῶν Εἰλώτων θήραν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει ὅτι οἱ Ἐφοροὶ ἐγκαθιστάμενοι ἐκάστοτε, ἐκήρυττον τοῖς Εἰλωσι πόλεμον (23). Τὰ δύο ὁμῶς ταῦτα χωρία εἰσὶ πιθανῶς ἄσχετα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὁ κηρυττόμενος πόλεμος ἦν βεβαίως τυπικόν τι λείψανον ἔθους ἐπικρατήσαντος ἐπὶ τῆς κατακτήσεως, ὅτε οἱ Εἰλωταὶ ἐνέμενον εἰς τὴν γενναίαν αὐτῶν ἀντίστασιν. Διηγεῖται δὲ καὶ ὁ Θουκυδίδης

(18) Δ, 14, 101.

(19) Ἀθην. ΙΔ, 74.

(20) Ἀποσπ. Ἰναχ. Ἰδ. καὶ Ἀριστοφ. Ὀρν. 1203.

(21) Δ, 41, 1.

(22) Ἰδ. Manso, Sparta. — Barthélémy, Voy. du j. Anacharsis, IV, 42, N. 3. — Müller, Dor. II, 42.

(23) Ἐν Πλουτ. Λυκούργ. ΚΗ.

δης (24), ὅτι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται ἠλευθέρωσαν δισχιλίους Εἰλωτας, οἵτινες αἰφνης ἐγένοντο ἄφαντοι. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν τοῦτο κακούργημα, ὅπερ οὔτε πόλεμος ἦν οὔτε θήρα, ἀλλὰ θηριώδης δολοφονία, ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξαιρετικὸν καὶ ἄπαξ συμβάν, ὅτε, διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐφοβήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπανάστασιν τῶν Εἰλώτων, καὶ κίνδυνον τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως. Περὶ τοῦ τοιούτου δ' ἀπαισίου τῆς Κρυπτείας χαρακτῆρος οὐδεὶς ἕτερος ἀναφέρει τι, πλὴν μόνου τοῦ Ἰσοκράτους (25), ὅστις ὁμῶς καὶ αὐτὸς συγκεχυμένως μόνον καὶ ἐξ ἀκοῆς περὶ αὐτῆς ὁμιλεῖ. Οὐδὲ θὰ ἦν δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ νενομοθετημένη τοιαύτη τακτικὴ τῶν Εἰλώτων δολοφονία, χωρὶς νὰ περιαγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἀπελπισίαν καὶ εἰς ἀδιάκοπον ἐπανάστασιν, προκρίνοντας βεβαίως ν' ἀποθάνωσιν ἔνοπλοι καὶ ἀμυνόμενοι ἢ νὰ σφάζωνται ὡς κτήνη. Ὁ Πλάτων δέ, ὅστις πιθανώτερον εἶναι ὅτι μᾶλλον ἠρεύνησε καὶ ἀκριδέστερον ἐγνώριζε τὰ περὶ τῆς διατάξεως ταύτης, ἀποδίδωσι τῇ Κρυπτεῖᾳ τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χαρακτῆρα, σκληραγωγίας τῶν νέων κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ὄρη, ἀναλόγου πρὸς τῶν Κρητῶν τὰς θήρας, καὶ πρὸς τῶν νέων Ἀθηναίων τὰς περιπολίας. Λέγει δὲ περὶ αὐτῆς ταῦτα (26): « Ἔτι δὲ καὶ κρυπτεία τις ὀνομάζεται θαυμαστῶς πολύπονος πρὸς τὰς καρτερήσεις, χειμόνων τε ἀνυποδησίαι καὶ ἀστρωσίαι καὶ ἄνευ θεραπόντων αὐτοῖς ἐαυτῶν διακονήσεις, νύκτωρ τε πλανωμένων διὰ πάσης τῆς χώρας καὶ μεθ' ἡμέραν ». Ἦν ἄρα κατὰ τοῦτο ἀπλῆ σωμασκία

(24) Δ, 80.

(25) Παναθην. 73.

(26) Νόμ. Α, 633.

ἡ κρυπτεία καὶ φρούρησις τῆς χώρας. Καὶ ἀλλαχοῦ δ' ὁ Πάτων (27), τὴν ἰδανικὴν αὐτοῦ πολιτείαν σχεδιάζων, προτείνει τὴν ἐκλογὴν 720 νέων 25-30 ἐτῶν, οἵτινες μετὰ πάσης σκληρωγίας ἐπὶ διετίαν περιερχόμενοι τὴν χώραν, νὰ ἐπιτηρῶσιν αὐτήν, καὶ τὴν ὁχύρωσιν καὶ ὁδοποιῶσιν τοῦ τόπου, καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, πανταχοῦ τοὺς δούλους καὶ τὰ ὑποζύγια ἀκωλύτως μεταχειριζόμενοι, καὶ καλεῖ τοὺς νέους τούτους ἀδιαφόρως ἀγορανόμους ἢ κρύπτας· ὥστε εἰς τὴν λέξιν δίδει πᾶσαν ἄλλην σημασίαν ἢ τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην εἰς ἣν μεταγενέστεροι αὐτοῦ ἐπίστευον. Φαίνεται δ' ὅτι ἐπέμποντο οἱ ἔφηβοι εἰς τὰς κρυπτείας μικρὸν πρὸ τοῦ 20^{ου} ἔτους καὶ τῆς στρατευσίμου ἡλικίας, ὅτε περίπου οἱ νέοι Ἀθηναῖοι εἰς τὰς ἐν τοῖς Μέρεσι στρατείας, καὶ ἐγένετο τοῦτο κατὰ προκήρυξιν ἐκδιδομένην ὑπὸ τῶν Ἐφόρων κατ' ἔτος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διοικητικῆς αὐτῶν περιόδου (28). Ἐπ' αὐτῆς δ' ἴσως εἶχον καὶ ἰδιαιτέραν ἐντολὴν οἱ νέοι, νὰ ἐπιβλέπωσι καὶ τοὺς Εἰλωτας, καὶ, ἀναλόγως τῆς τραχύτητος τῶν ἡθῶν αὐτῶν, ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι δὲν προσεφέροντο πρὸς αὐτοὺς πάντοτε ἀβροφρόνως. Ἐν βίῳ δὲ Κλεομένους μνημονεύει ὁ Πλούταρχος καὶ ἄρχοντος τεταγμένου ἐπὶ τῆς κρυπτείας.

Τὰ διηγήματα μάλιστα ἐκεῖνα περὶ τῆς πρὸς τοὺς Εἰλωτας συμπεριφορᾶς τῶν Σπαρτιατῶν ἥκιστα συμβιβάζονται μετὰ τῆς ἀλλαχόθεν συμπεραζομένης ἀγάπης μεθ' ἧς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσεφέροντο πρὸς αὐτούς, ἐλευθεροῦντες αὐτοὺς πολλάκις, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μύρων (29)· «Πολλάκις ἠλευθέρωσαν Λακεδαιμόνιοι δούλους, καὶ οὓς μὲν

(27) ΣΤ, 760-763.

(28) Πλούτ. Κλεομ. Θ. Λυκ. ΚΗ.

(29) Ἐν Ἀθην. ΣΤ, 102.

ἀφέτας ἐκάλεσαν, οὓς δὲ ἀδеспότους, οὓς δὲ ἐρυκτῆρας, δεσποσιοναύτας δ' ἄλλους, οὓς εἰς τοὺς στόλους κατέτασσον, ἄλλους δὲ νεοδαμώδεις, ἑτέρους ὄντας τῶν Εἰλώτων». Ἡ ἀπελευθέρωσις ὁμῶς ἐγένετο, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ὑπὸ τῆς πόλεως μόνον, οὐχὶ δ' ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν.

Καὶ ἀφέται μὲν ἦσαν οἱ μὴ ὑποχρεούμενοι εἰς ἐργασίαν, οἵτινες ἴσως καὶ μικρὸν κληρὸν ἐλάμβανον, οὐχὶ ὁμῶς καὶ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα· διότι, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον (30), «οὐδὲ ὑπάρχει τοῖς Εἰλώσι γίνεσθαι Σπαρτιάταις». Νεοδαμώδεις δ' ἦσαν οἱ μετὰ τινα χρόνον ἀπελευθερώσεως μεταξὺ τῶν πολιτῶν ταττόμενοι, καὶ λαμβάνοντες τὴν ἀδειαν τοῦ «οἰκεῖν ὅπου ἂν βούλωνται» (31), ἴσως ὁμῶς οὐχὶ οἱ ἐξ Εἰλώτων, ὡς φαίνεται αἰνιττόμενον τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Μύρωνος. Τοιαύτη δ' ἦν ἐνίοτε ἡ πρὸς τοὺς Εἰλωτας οἰκειότης τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε οἱ ἀπελευθερούμενοι, εἰς τινὰς περιστάσεις, ἐνυμφεύοντο καὶ τὰς χήρας τῶν πρῶην κυρίων των, ὅτε καὶ Ἐπενράκται ἐλέγοντο (32).

(30) ΛΣΤ.

(31) Θουκ. Ε, 34.

(32) Ἀθην. ΣΤ, 102.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἰδιωτικὸς βίος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Σπαρτιατικὴ διαίτα.

Ἀπόρροια δὲ τοῦ δωρικοῦ πνεύματος ἦν ἡ σπαρτιατικὴ διαίτα, διακρινομένη ἐν πᾶσι διὰ τῆς αὐστηρότητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς λιτότητος.

α΄ Κατοικία.

Καὶ τοὺς μὲν οἴκους κατεσκεύαζον ὅλως ἀπερίττως, καὶ ῥήτρα μνημονεύεται τοῦ Λυκούργου (1) τὴν περὶ αὐτοὺς πολυτέλειαν ἀπαγορεύουσα, « ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως ἡργασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνου », ὃ ἐστὶν ὅτι αἱ μὲν δοκοὶ τῆς ὀροφῆς ὥφειλον νὰ ὦσι στρογγύλαι ὥς ἐκόπησαν ἐκ τοῦ δένδρου, αἱ δὲ θύραι νὰ σύγκεινται ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀπελεκήτων σανίδων. Ἐνεκα τούτου διηγεῖται ὁ Ξενοφῶν (2), ὅτι ἐπὶ Ἀγησιλάου ἡ οἰκία τῶν βασιλέων διέμενεν οἷα ἦν ἐπ' αὐτῆς τῆς δωρικῆς κατακτῆσεως, καὶ διετήρει πάντοτε « ἅς περ Ἀριστόδημος, ὅτε κατῆλθε, λαβὼν ἐπεστήσατο θύρας »· καὶ τὴν ἀφέλειαν ταύτην καὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν ἡθῶν ἐμφαίνει

(1) Πλούτ. Λυκούργ. ΙΓ.

(2) Ἀγησιλ. Η, 7. Ἰδ. καὶ Ἑλλην. Ε, 3, 20. — Πλούτ. Ἀγησιλ. ΙΘ. — Πaus. Γ, 12, 3.

προσέτι καὶ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (3) ἀνέκδοτον· « Λεωτυ-
 χίδην τὸν πρεσβύτερον (ἐν Ὀλ. 72) ἐν Κορίνθῳ δει-
 πνοῦντα, καὶ θεασάμενον τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν κα-
 τασκευὴν πολυτελεῖ καὶ φρατνωματικὴν, ἐρωτῆσαι τὸν ξέ-
 ρον εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται ». Ἀδιάφο-
 ρον δ' ὅτι τὴν αὐτὴν εἰρωνικὴν ἐρώτησιν ἀποδίδωσιν ὁ αὐ-
 τὸς συγγραφεὺς ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλον Σπαρτιάτην, τὸν Ἀγη-
 σίλαον (4). Σύμφωνας δὲ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἀπλότητα
 τῶν οἰκιῶν ἦν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἀποσκευή, ἀφ' ἧς
 πᾶσα τρυφή ἀπεκλείετο.

Ἡ λιτότης ὅμως αὕτη τῆς ιδιωτικῆς οἰκοδομίας οὐδό-
 λως ἐκώλυσεν τὴν δημοσίαν ἀρχιτεκτονικὴν, ἰδίως τὴν νεω-
 δομίαν, τοῦ ν' ἀναπτυχθῇ μεγαλοπρεπῶς παρὰ Δωριεῦσιν·
 ἐξ ἐναντίας μάλιστα καὶ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ἔνεκα διτ-
 τοῦ λόγου, πρῶτον μὲν διότι ἡ τέχνη, μὴ ὑπηρετοῦσα βιω-
 τικαῖς ἀνάγκαις, ὑψοῦτο ἀκωλύτως εἰς τὴν εὐγενεστέραν
 αὐτῆς κλῆσιν, τὴν παράστασιν τοῦ καλοῦ, καὶ δεύτερον
 διότι εἰς ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ πολυτέλειαν μὴ προσφεύ-
 γουσα, ἠρύετο τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκ μόνης τῆς ἐσωτερικῆς
 τῶν μερῶν ἀρμονίας, ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν ὀξύτε-
 ρον καὶ καθαρώτερον ἡσθάνετο ἡ δωρική, καὶ ἐκ τῶν ἀφε-
 λῶν τῆς ξυλοδομίας ἀναλογιῶν (5) παρήγαγε τ' ἀριστουρ-
 γήματα τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὅστις ἦν ὁ πάντων ἀπλού-
 στατος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος.

Καὶ αἱ πόλεις δὲ τῶν Δωριέων ἦσαν ἄνευ σχεδίου, καὶ
 ἀρρύμοτομήτοι (6).

(3) Λυκ. ΙΓ'. — Ἰδ. καὶ Ἀποφθ. Α, 16, 6.

(4) Ἀποφθ. Β, 5.

(5) Ἰδ. Παγκ. Ἱστορ. Καλλιτ. Α. σ. 112.

(6) Πaus. ΣΤ, 24, 2. — Στράβ. ΙΔ, 646.

β' Ἰματισμός.

Ἀναλόγως δ' ἀφελῆς καὶ λιτὸς ἦν καὶ ὁ ἱματισμὸς τῶν Δωριέων, ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός, καθ' Ἡρόδοτον (7), ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζει ὡς «μετρίαν ἐσθῆτα», ἀλλ' ὑπολαμβάνων αὐτὸν ὡς νεωτερισμόν (8), τὸν δ' Ἀττικὸν ἢ Ἰωνικόν, ὃν ὁμοίως ὁ Ἡρόδοτος ὀρθότερον λέγει ἐκ Καρίας προελθόντα, ἐσφαλμένως θεωρῶν ὡς τὸν ἀρχαιότερον ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐφερον δ' οἱ ἄνδρες τὸν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησιν ἐν χρήσει ἀχειρίδωτον χιτῶνα ἐξ ἐρίου, ὅστις ἦν καὶ τὸ μόνον ἔνδυμα τῶν παιδίων μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των (9).

Πλὴν δὲ τοῦ χιτῶνος ἔφερον οἱ ἄνδρες καὶ ἱμάτιον, ἐξ ἀδροῦ ἐρίου καὶ τοῦτο, ἢ τετράγωνον ἢ στρογγύλον, εὐρύ, περικαλύπτον ὅλον τὸ σῶμα, διερχόμενον δ' ὑπὸ τὴν δεξιὰν μᾶλιν καὶ εἰς τὸν ἀριστερόν ὦμον ῥιπτόμενον, ἐν ᾧ τὸ ἄλλο πέρας αὐτοῦ ἐκρέματο συνήθως περὶ τὸν ἀριστερόν βραχίονα. Καλεῖται δὲ τοῦτο καὶ χλαῖνα, συνηθέστατα δέ, παρ' Ὀμήρῳ, καὶ τρίβων ἐπίσης, ἐκτὸς ἂν αἱ δύο αὗται ἐπωνυμίαι ἐνέφαινον ἱμάτια διαφέροντα κατὰ τι κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ποιότητα, τοῦ τρίβωνος ὄντος τοῦ εὐτελεστερου.

Λέγει δ' ὁ Ἡσύχιος ὅτι ὁ τρίβων οὗτος ἐκαλεῖτο ἐν Σπάρτῃ καὶ Δαμοφανῆς, διότι τοῦτον κυρίως φέροντες ἐπὶ τοῦ χιτῶνος προήρχοντο οἱ Σπαρτιαῖται ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτῶν καὶ ἐνεφανίζοντο εἰς τὸ δημόσιον.

(7) Α, 6.

(8) Ε, 87.

(9) Πλούτ. Λυχ. ΙΣΤ. — Ξεν. Λακ. Πολ. Β, 4.

Τὸ δ' ἱμάτιον τοῦτο ἦν τὸ μόνον ἔνδυμα ὃ οἱ νέοι, ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των, ἔφερον δι' ὅλου τοῦ ἔτους (10), ὀφείλοντες, ὅταν ἐπεριπάτουν, νὰ ἔχωσιν εἰς αὐτὸ ἐνειλιγμένας τὰς χεῖρας, καὶ αἰδημόνως ν' ἀποβλέπωσι πρὸς τὴν γῆν (11).

Τέλος δ', ἐν πολέμῳ, ἔφερον οἱ ἄνδρες καὶ τὴν χλαμύδα, ἣ τὰ λεγόμενα *Θετταλικά* πτερὰ, ὕφασμα ἐξ ἐρίων καὶ τοῦτο, ἐπίμηκες δέ, καὶ εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον πορπούμενον, ἵνα καταλείπη ἐλευθέραν τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς χρῆσιν τῶν ὅπλων, ἔχον δὲ τὰ ἄκρα ὀξέα. Τοῦ ἐνδύματος τοῦτου οὐδαμοῦ μνείαν ποιεῖται ὁ Ὅμηρος· πρώτη δ' ἀναφέρει αὐτὸ ἡ Σαπφώ, ἐφ' ἧς πιθανὸν ὅτι καὶ εἰσήχθη ἐκ τῶν βορειοτέρων μερῶν, τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, ὡς στρατιωτικὸν περίβλημα (12).

Ἐφερον δ' ἀχρωμάτιστα τὰ ἐνδύματα ταῦτα, καὶ ἐν γένει οἱ βαφεῖς καὶ οἱ μυροπλάσται ἀπεκλείοντο τῆς Σπάρτης, « ὡς φθείροντες τὸ ἔλαιον καὶ τὴν λευκότητα τῶν ἐρίων » (13)· διὸ καὶ ἔλεγον οἱ Σπαρτιᾶται, κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα (14)· « *Δολερὰ μὲν τὰ ἱμάτια, δολερὰ δὲ τὰ χρίματα* », παροιμιακῶς οὕτω τὰς βαφὰς τῶν φορεμάτων καὶ τὴν κρίσιν τῶν σωμάτων, τὴν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον περισπούδαστον, ὡς ἐπιβλαβῇ τρυφῇ καταδικάζοντες. Τὸ ἀπόφθεγμα ὁμῶς τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἐσφαλμένως, ὡς φαίνεται, ἀποδίδωσιν εἰς Αἰθίοπα βασιλέα (15).

(10) Πλούτ. Αὐτ. Λακ. Ἀποφθ. σ. 175. — Ξεν. Αὐτ. — Justin. 33.

(11) Ξενοφ. Λ. Π. 3, 5. — Λογγ. Π. Ὑψ. 1, 3. σ. 114.

(12) Ἀριστ. Λυσιστρ. Στ. 988 1139. — Ἰδ. Πλούταρχ. Κίμ. ΙΣΤ.

(13) Ἀθην. ΙΕ, 686. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Λ. Ἀπ. 224. — Senec. qu. nat. IV, 13.

(14) Στρώμ. Α, σ. 294.

(15) Ἰδ. Πλούτ. Ῥωμ. Ζητ. 26. Συμποσ. Γ, 1, 2. Π. Ἡροδ. κακοσηθ.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δ' ἔφερον οἱ Σπαρτιαῖται πῖλους, ὡς τοὺς Θεσσαλικούς, ἔχοντας πλατὺ τὸ σκιάδιον. Τούτους δὲ εἶχον οἱ φίλοι καὶ ἐν πολέμῳ προσέτι, ὅτε οἱ λοιποὶ ἔφερον τὴν περικεφαλαίαν (16). Ἡ δ' ὑπόδεσις αὐτῶν εἶχεν ἰσχυριώτερόν τινα χαρακτῆρα, ὥστε καὶ ἐξ αὐτῆς, κατὰ Παυσανίαν (17), ἐγνωρίζοντο οἱ Λάκωνες. Ἐφόρουν δέ, οἱ ἄνδρες κυρίως, τὰς ὑπὸ τῶν περιοίκων κατασκευαζομένας, καὶ λεγόμενας, ἧ διὰ τὸ σχῆμα ἀπλᾶς, ἧ διὰ τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς Λακωνικὰς (ἐμβάδας), αἱ γυναῖκες δὲ κυρίως τὰς πολυτελεστέρας, ἐξ Ἀμυκλῶν προερχομένας, Ἀμυκλαῖδας (18). Εἶχον δὲ καὶ σαντιάδας, πιθανῶς ῥαβδία, ἀνὰ χειράς (19), ἃς ὁμῶς ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ λαμβάνωσι καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας (20).

Ὡφειλον δ' οἱ παῖδες πρὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους νὰ ζηρίζωσι τὴν κεφαλὴν των, « ἐν χρῶ κείρεσθαι » (21), ὡς ἐκείροντο οἱ δοῦλοι καὶ χειρονάκται (22). Ἀπὸ δὲ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἔτρεφον κόμην, κατὰ διάταξιν εἰς αὐτὸν τὸν Λυκοῦργον ἀποδιδομένην (23), πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν περιοίκων καὶ δούλων. Ἦπλουν δ' αὐτὴν λυτὴν ἀπὸ τῶν ὤμων, κατὰ τὸ ἀποδιδόμενον αὐτοῖς ἐπίθετον σπαρτιοχαίτης (24). Κατ' Ἀριστοφάνην ὁμῶς (25), οὐ μόνον αἱ γυ-

(16) Θουκ. Δ, 34. — Πολυδ. Α, 149.

(17) ΣΤ'. 14, 2.

(18) Ἰδ. Walpole. Ὑπομν. σ. 454.

(19) Ἀριστοφ. Ὀρν. 1283. Ἐκκλ. 74.

(20) Πλούτ. Λυκ. ΙΑ.

(21) Πλούτ. Λυκ. ΙΣΤ.

(22) Στράβ. ΣΤ', 278. — Ἀριστοτ. Ῥητορ. 1, 9. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Ἀλκιβ. ΚΓ.

(23) Πλούτ. Λυκ. ΚΒ. Λυσ. Α. — Ξεν. Λακ. Πολ. Η, 3.

(24) Ἀσπάσων ἐν Ἡθ. Νικομ. Δ, 7. — Lobeck. Φρον. 662.

(25) Λυσιστρ. Στ. 1319.

ναῖκες, ἀλλὰ πολλάκις καὶ οἱ ἄνδρες ἀνέδουν αὐτὴν δι' ἄμ-
πυκος ἢ περόνης ἐπὶ τὴν κεφαλὴν.

Ἐτρεφον δὲ καὶ γένειον οἱ Σπαρτιᾶται, ὥστε καὶ ἠπινό-
βιοι ἐλέγοντο (26) καὶ « ἠπίνας ἐλκοντες », ὑπ' Ἀριστο-
φάνους (27). Περὶ δὲ τοῦ μύστακος, ὑπῆρχε διάταξις περι-
λαμβανομένη ἐκάστοτε εἰς τὴν προκήρυξιν τῶν εἰσιόντων
Ἐφόρων· « *Κεῖρεσθαι τὸν μύστακα καὶ προσέχειν τοῖς
νόμοις* » (28). Καὶ εἰ μὲν αὕτη ἡ ἐντολὴ ἀπέβλεπε τοὺς
Σπαρτιάτας, ὥς τινες πιστεύουσιν, ἀπετείνετο βεβαίως εἰς
μόνους τοὺς ἀγενεῖους ἐφήδους, ἵνα ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς ὑπο-
ταγὴν τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῶν ἐπιβαλλομέναις θυ-
σίαις. Ἀλλὰ πιθανώτερα φαίνονται λέγοντες οἱ δι᾽σχυρίζο-
μενοι ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐδίδετο τοῖς μὴ ἐλευθέροις, πρὸς
ἐξωτερικὴν αὐτῶν διάκρισιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.

Αἱ δὲ γυναῖκες, ὧν ἡ δίαίτα ἦν ἐν Σπάρτῃ αὐστηρὰ καὶ
ἡ σεμνότης μεγάλη, ἔφερον τὸν ἀχειρίδωτον χιτῶνα, καὶ
ἐπ' αὐτοῦ ἀμπεχόνην ἢ ἱμάτιον, καὶ ἴσως καὶ καλύπτραν
εἰς τὴν κεφαλὴν (29). Διέφερε δ' ἡ ἀμπεχόνη, φαίνεται, ὀλί-
γον τοῦ ἀνδρικοῦ ἱματίου κατὰ τὸ σχῆμα, δι' ὃ καὶ ἡ γυνὴ
τοῦ τὴν Σπαρτιατικὴν δίαιταν ζηλοῦντος Φωκίωτος πολ-
λάκις ἐξήρχετο ἐν Ἀθήναις φέρουσα αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον (30).

Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τῆς διαίτης δὲν ἐξετείνετο ἐν πᾶσι
καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων, αἵτινες δὲν ὤφειλον, ὥς αἱ γυναῖκες,
να οἰκουρῶσι τοῦ οἴκου προϊστάμεναι (31), ἐλευθέρως δ'
ἐξήρχοντο, καὶ τῶν ἐορτῶν μετεῖχον καὶ τῶν ἀγώνων, καὶ

(26) Πλούτ. Λυσ. Α.—Πλάτ. Σχολ. ἐν Ἀσπ. εἰς Ἀριστ. Ἡθ. Νικομ. 4. 7.

(27) Λυσιστρ. στ. 1072.

(28) Ἀριστοτ. ἐν Πλουτρχ. Κλεομ. Θ.

(29) Πλούτ. Λακ. Ἀπ. 235. — Ἀποστολῖος, 18, 17.

(30) Πλούτ. Β. Φωκίων.

(31) Πλάτ. Νόμ. Ζ, 805.

ἀνωλύτως ἐπ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἀνεστρέφοντο· κατὰ δὲ Πλούταρχον, ἐν ταῖς περιστάσεσι ταύταις αἱ κόραι ἐπόμπειον, ἔψαλλον καὶ ὠρχοῦντο γυμναί· καὶ ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ τοῦτο, ὡς τῆς αἰδοῦς ἱκανῶς συγκαλυπτούσης αὐτάς (32). « Τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν καὶ πρὸς ἰεσοῖς τισιν ὀρχεῖσθαι καὶ ᾄδειν . . . Ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκρασίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ' ἐθισμὸν ἀφελῇ καὶ ζῆλον εὐεξίας ἐντεινάζετο, καὶ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέργευεν οὐκ ἀγενοῦς, ὡς μηδὲν ἥττον αὐτῷ καὶ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας μετουσίαν οὔσαν ». Ἐπικυροῖ δὲ ταῦτα καὶ ὁ Ἀθηναῖος (33), λέγων ὅτι οἱ Σπαρτιάται « ἐγύμνουں τὰς παρθένας τοῖς ξένοις ». Καὶ ἀληθῶς μὲν ἡ γυμνότης οὐδόλως ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὡς αἰσχρὰ ἢ ἄσεμνος, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀπέβαλλον τὰ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἔτι εἰθισμένα διαζώματα, καὶ ἐδείχθησαν δημοσίως ὅλως γυμνοί, αὐτοὶ πρῶτοι, κατὰ μὲν τινὰς οἱ Μεγαρεῖς (34), κατ' ἄλλους οἱ Κρήτες (35), κατὰ Θουκυδίδην ὁμῶς οἱ Σπαρτιάται (36). Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ περὶ τῆς γυμνώσεως τῶν παρθένων διήγησις ἦν βεβαίως μῦθος ἢ παρεξήγησις. Αὐτὸ τὸ ἐπίθετον Φανομηρίδες, ὃ ὁ Ἴβυκος ἔδωκεν εἰς τὰς Σπαρτιάτιδας νέας (37), καὶ ὃ πολλοὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπυνέλαβον, οὐδόλως θὰ ἦν χαρακτηριστικόν, οὐδ' ἔννοϊαν θὰ εἶχεν, ἂν αἱ Σπαρτιάτιδες νέαι ἐδείκνυον ὅλον τὸ

(32) Λυκ. ΙΔ.

(33) ΙΓ, Σ. 566.

(34) Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Ρ, 1324. Ψ, 683. — Ἡσύχ. Φ. Ζώσατο. — Ἐτ. Μ. Φ. Γυμνάσιον. — Πaus. Α, 44.

(35) Πλάτ. Πολιτ. Ε, 452. — Διον. Ἀλικ. ΣΤ, 72.

(36) Α, 6.

(37) Πλούτ. Σύγκρ. Λυκ. καὶ Νουμ. Γ.

σῶμα γυμνόν. Προέκυψε δέ, ὡς φαίνεται, ἡ πρόληψις αὕτη περὶ τῆς γυμνότητος τῶν Σπαρτιατίδων ἐκ τοῦ ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ βίου τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως ἐν ταῖς ἰωνικαῖς χώραις εἰς γυναικωνίτας κατακλείστων, καὶ ἀβρῶς καὶ πλουσίως ἐνδεδυμένων νεανίδων, αὐταὶ ἐλευθέρως εἰς τὰ δημόσια μέρη ἀναστρέφόμεναι, ἔφερον ἐλαφροτάτην ἐνδυμασίαν, ἀπλοῦν μόνον τὸν χιτῶνα, ἄνευ ἱματίου, δι' ὃ καὶ μοροχίτωνες καὶ μονόπεπλοι οὐ σπανίως ἐλέγοντο. Ἦν δ' ὁ χιτῶν οὗτος ὕφασμα ἐξ ἐρίου, πορπούμενον εἰς τοὺς δύο ὤμους, ὥστε νὰ διέρχωνται οἱ δύο βραχίονες ἐλεύθεροι καὶ γυμνοί· πρὸς τὸ ἐν δὲ πλάγιον ἦν συνερράμμενος ἀπὸ τῆς μάλης μέχρι τῆς ὀσφύος, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἔμενεν ἄρραφον, καὶ πορπούμενον μόνον κατὰ βούλησιν, δι' ὃ καὶ σχιστὸς ἐλέγετο ὁ χιτῶν, οἷος παρίσταται συνεχῶς ἐν γλυφαῖς, καὶ ἰδίως τῆς δωρικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος. Ἐφερον δ' αὐτὸν ἄνευ ζώνης, ὥστε καὶ ἄζωστοι πολλάκις λέγονται. Κατὰ τοὺς δρόμους λοιπὸν καὶ τὰ γυμνάσματα ἀφίεντο πρὸς εὐκολίαν αἱ κατὰ τὸ πλάγιον τοῦ χιτῶνος πτέρυγες ἀναπεπταμέναι, ἢ ἡνοίγοντο ἐκ τῶν βιαίων κινήσεων, καὶ ἐκεῖθεν καὶ τὸ ἐπίθετον τῶν φανομηρίδων καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῆς διαδοθείσης φήμης περὶ γυμνώσεως τῶν νέων Σπαρτιατίδων.

Εἰς κάθαρσιν δὲ καὶ κράτυνσιν τοῦ σώματος ἐλούοντο οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τὰ ψυχρὰ κύματα τοῦ Εὐρώτα (38), ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν πυριάμασιν, ἥτοι ξηροῖς λουτροῖς, προκαλοῦσι τὸν ἰδρῶτα· ἀλλὰ τὰ θερμὰ ἢ χλιαρὰ λουτρά, τὰ τοσοῦτον προσφιλῆ πᾶσι τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν, ἦσαν αὐτοῖς αὐστηρῶς ἀπηγορευμένα, ὡς τὸ σῶμα ἐκλύοντα.

(38) Πλούτ. Ἀλκιβ. ΚΓ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Ἱστ. Ε', 4, 28.

γ' Τροφή.

Συνηστιῶντο δ' οἱ Σπαρτιᾶται εἰς συσσίτια ὡς οἱ Κρή-
τες, καὶ ὡς κατ' ἀρχὰς πάντες οἱ Δωριεῖς. Ἦν δὲ πιθανῶς
τοῦ ἔθους λείψανον τῶν Ὀμηρικῶν δαιτῶν τῶν Ἀνάκτων,
ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν πάντες Ἀνακτες, ἥτοι ἡ ὑπερτάτη
ἀριστοκρατία ὡς πρὸς τοὺς περιοίκους. Ἐκαλοῦντο δ' οἱ
συνεστιώμενοι, κατ' Ἀλκμᾶνα κᾶν, δαιτυμόνες ἐν Σπάρ-
τῃ (39), ὡς παρ' Ὀμήρῳ τὰ δὲ συσσίτια, κατ' ἀρχὰς ἀν-
δρεῖα, ὡς τὰ ἐν Κρήτῃ (40), ἐκλήθησαν ἔπειτα φιδίτια,
ὡς ἐκ τῆς φειδοῦς τῶν παρατιθεμένων, ἢ φιλίτια, ὡς ἐκ
τῆς φιλικῆς σχέσεως τῶν συνεστιωμένων, ἢ ἴσως ἐκ τῆς
ἐδωδῆς, οἷον ἐδίτια (μετὰ τοῦ δίγαμμα) (41). Πιθανὸν ὅμως
οὐδὲ Σπαρτιατικὴ κᾶν νὰ ἦτον ἡ λέξις φιδίτια, ἀλλὰ ν'
ἀπεδόθη τοῖς συσσιτίοις τούτοις ὑπὸ ξένων, εἰρωνευομένων
ἴσως αὐτῶν τὴν λιτότητα.

Παρήσαν δ' εἰς τὰ συσσίτια οἱ ἄνδρες μόνοι, ἔχοντες
παρ' ἑαυτοῖς καὶ τὰ μικρὰ αὐτῶν παιδία ἐπὶ ταπεινῶν ἐδρῶν
καθήμενα, καὶ ἀνὰ 15 δαιτυμόνες ἢ φιδίται ἀπετέλουν
ἕκαστον συσσίτιον (42), πιθανῶς ὁμοῦ συνταττόμενοι καὶ ἐν
ταῖς στρατιωτικαῖς παρατάξεσιν. Οἱ δὲ νέοι καὶ οἱ ηὔξημέ-
νοι παῖδες συνεστιῶντο εἰς ἰδίας ἀγέλας ἐκάτεροι (43), καὶ
αἱ γυναῖκες κατ' οἶκον (44).

Εἰς τὰς τραπέζας δὲ ταύτας δὲν περιεκάθηντο οἱ Σπαρ-
τιᾶται καθὼς οἱ παρ' Ὀμήρῳ Ἕλληνες, καὶ ὡς καὶ μετὰ

(39) Ἀλκμ. ἐν Στρῷ. Ι, 482.

(40) Στράβ. Ι', 277. — Ἐφορ. αὐτ. Ι', 482. — Ἀριστοτ. Β', 7.

(41) Πλούτ. Λυκ. ΙΒ.

(42) Πλούτ. Λυκ. ΛΒ.

(43) Πλούτ. αὐτ. — Στράβ. αὐτ.

(44) Πλάτ. Νόμ. ΣΤ', 780. 781.

ταῦτα οἱ Κρήτες, ἀλλ' ἦσαν ἀνακεκλιμένοι (45), κατὰ τὸ κοινὸν παρ' Ἑλλησιν ἐπικρατῆσαν ἔθος, ἐπὶ γυμνῶν ὁμῶς τῶν ἐδωλίων, εἰς ἃ μόνον ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων, ὅτε παρήκμασαν τὰ Σπαρτιακὰ ἥθη, προσετέθησαν ἀβρὰ στρώματα καὶ προσκεφάλαια (46).

Παρεσκευάζοντο δὲ τὰ δεῖπνα ὑπὸ μαγείρων ἐκ τῆς τάξεως τῶν περιοίκων λαμβανομένων, καὶ διαδοχικῶς ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὴν τέχνην αὐτῶν ἀσκούντων (47). Εἶχε δ' ἕκαστος μάγειρος ὠρισμένην εἰδικότητα, καὶ ἐνὸς εἶδους μόνον βρώματα κατεσκεύαζε. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀψοποιοὶ διὰ τὰ κρέα (48), οἱ ζωμοποιοὶ (49), οἱ ἀλφιτοποιοί. Τὰ δὲ παρατιθέμενα βρώματα εἰς τὸ δεῖπνον, τὸ παρὰ Σπαρτιάταις αἶκλον ἢ αἶκλον καλούμενον (50), ἦσαν ἄλφριτα ἢ μάζα, ἥτοι κρίθινος ἄρτος, ἀφθόνως διανεμόμενος· ὕειον ἢ χοιρινὸν κρέας (51), οὗ τὰ τεμάχια ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν Ὀρθαγορίσκοι ἢ Βορθαγορίσκοι καθ' Ἡσύχιον· καὶ ὁ περίπυστος μέλας ζωμός, ὃν ὁ Ἡσύχιος καλεῖ καὶ βάφαν. Ὁ δὲ Πολυδεύκης λέγων· « Ὁ δὲ μέλας ζωμός, τὸ λακωνικὸν ἔδεσμα, ἐστὶν ἢ καλουμένη αἱματία », φαίνεται γνωρίζων, ἢ ἴσως εἰκάζων, ὅτι ὁ ζωμός οὗτος παρεσκευάζετο κυρίως ἐξ αἵματος. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιάται πολὺ ἠγάπων αὐτόν, ὥστε, κατὰ Πλούταρχον (52), οἱ πρεσβύτεροι ἐπρωτίμων αὐτόν τῶν κρεάτων ἃ παρεχώ-

(45) Ἀθην. IB, 518. — Δ, 147. — Πλούτ. Λυκ. IH.

(46) Ἀθην. Δ, 142. — Πλούτ. Λυκ. B. — Σουίδ. Φ. Φιδίτια καὶ Λυκοῦργος.

(47) Ἡρόδ. ΣΤ, 60.

(48) Αἰλ. Π. I. ID, 7. — Ἀθην. IB, 550.

(49) Πλούτ. Λακ. Ἀποφ. Τόμ. 6, σ. 856, ἐκδ. Reisk.

(50) Ἀθην. Δ, 140.

(51) Δικαίαρχ. ἐν Ἀθην. Δ, 141.

(52) Λυκ. IB.

ουν τοῖς νεωτέροις. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι ἦν τοιοῦτος
 στε ν' ἀρέσκη εἰς πάντας, διότι, ὡς γνωστὸν, εἰς Διονύ-
 κλον τὸν τύραννον, οὗ τὴν γεῦσιν δυσηρέστησεν, εἶπεν ὁ
 παρτιάτης μάγειρος ὅτι τῷ ἔλειπεν ἐν ἄρτυμα, ἢ σωμα-
 χία. Καὶ τυρὸς δὲ καὶ σῦκα (53), προὔτίθεντο ὡς ἐπιδόρ-
 κιον ἢ ἐπάϊκλον, καὶ προσέτι, διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας ἄρτος
 αἴτου, διότι ὁ σῖτος, ἐκ Σικελίας τὸ πρῶτον εἰσαχθεὶς, ἦν
 κατ' ἀρχὰς σπάνιος ἐν Ἑλλάδι, καὶ κατ' ἀρχαῖον ἔθιμον
 ἐξηκολούθει θεωρούμενος ὡς ἐντρύφημα ἐν τῇ πιστῶς τοῖς
 ἀρχαίοις ἐμμενούσῃ Σπάρτῃ· διὰ δὲ τὰ παῖδια, τὰ μετὰ τῶν
 πατέρων παρακαθήμενα, παρετίθεντο τὰ καλούμενα κάμ-
 ματα, ἥτοι μικρά τινα πλακούντια ἐλαιόπηκτα, καὶ ἐφθά,
 ἥτοι ἐψημένα εἰς φύλλα δάφνης, ἅτινα καμματίδες λεγό-
 μενα, ἐτρώγοντο ὁμοῦ μετὰ τῶν πλακουντίων. Εἰς τὸ ἐπάϊ-
 κλον δὲ κατηριθμοῦντο καὶ ὄσα, τῆς θήρας ἢ τῶν κτημά-
 των αὐτῶν προϊόντα, προσέφερόν τινες ὡς φιλοδωρήματα,
 ἢ ἡναγκάζοντο νὰ προσαγάγωσιν ὡς δικαστικὰ πρόστιμα
 τοῖς συσσίτοις αὐτῶν. Τὴν τοιαύτην δ' ἑκτακτον συνεισφο-
 ρὰν τῶν ἐπαϊκλῶν εἰσῆγον ἐπισήμως οἱ μάγειροι, κηρύτ-
 τοντες μεγαλοφώνως τὸ τοῦ συνεισφέροντος ὄνομα.

Ἀπηλλάττοντο δὲ τῶν φιδιτίων μόνοι οἱ εἰς θήραν ἐξελ-
 θόντες ἢ οἱ θυσίαν τελοῦντες, μετὰ τῶν προσκεκλημένων
 αὐτῶν (54). Συνηθέστατα δ' οἱ προσκεκλημένοι ἦσαν οἱ
 σύσσιτοι, δι' οὓς τότε ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐκαλεῖτο ἀφρίδιτος ἢ
 ἀφρίδιτος, καθ' Ἡσύχιον. Προσεκαλοῦντο δ' εἰς τὰ δεῖπνα
 ταῦτα καὶ οἱ δύο Βασιλεῖς (55), οἷς παρετίθεντο διπλαῖ με-
 ρίδες. Καὶ βάσις μὲν τοῦ δείπνου ἦσαν τότε τὰ κρέα τῶν

(53) Ἀθην. Δ, 141.

(54) Πλούτ. Λυκ. ΙΒ.

(55) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

ιερείων, ἀλλὰ τούτοις προσέθετε βεβαίως ὁ ἐστιῶν καὶ εἴ τι παρῆγον οἱ ἄγροὶ αὐτοῦ.

Μὴ διακρινόμενοι δ' οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ φιλοξενίᾳ ὡς οἱ Κρήτες, ξενικὰς τραπέζας δὲν εἶχον ὡς ἐκεῖνοι εἰς τὰ ἀνδρεῖά των. Ἀλλὰ πᾶσαν μετὰ ξένων σχέσιν ἀδύνατον τοῖς ἦν ν' ἀποφύγωσι, καὶ ν' ἀρνηθῶσιν αὐτοῖς πᾶσαν φιλοφροσύνην· προσεκάλουν αὐτοὺς ἐπομένως ἐνίοτε εἰς ἐστιάσεις τινάς, αἵτινες ἐκαλοῦντο κοπίδες, καὶ ἐγίνοντο ἐπ' ἀφορμῇ ἰδιαιτέρων τινῶν θρησκευτικῶν ἐορτῶν, ἐκτὸς ἂν τοῦναντίον αἱ ἐορταὶ δὲν ἐτελοῦντο ἐπ' ἀφορμῇ τῆς τῶν ξένων προσκλήσεως. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ κοπίδες ἦσαν ἢ ἰδιωτικαὶ ἢ δημόσιαι, καὶ ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ ὤφειλον νὰ γίνωνται ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ὅπερ νομίζομεν ὅτι ἐστὶν ἀπόδειξις ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν ἦν ἡ τῶν ξένων ἐστίασις, χαρακτηριζόμενων πάντοτε ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀρχαίων ἡθῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου δικαίου. Αἱ δὲ δημόσιαι κοπίδες, συνηθέστερον μὲν καὶ αὐταὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐτελοῦντο, ἐπετρέπετο ὁμῶς νὰ τελῶνται καὶ ἐντὸς αὐτῆς, καὶ εἰκάζομεν ὅτι ἀντεστοίχουν εἰς τὴν παρ' Ἀθηναίοις ἐπὶ ξένια ἐν Πρυτανείῳ πρόσκλησιν. Μία τῶν κοπίδων τούτων, περιγραφομένη ὑπὸ Πολέμωνος (56), ἐγένετο ἐκτὸς τῆς πόλεως, περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος, ὅπου σκηναὶ ἐπήγησαν, καὶ στιβάδες κλάδων διετέθησαν ἐν αὐταῖς, καὶ τάπητες ἐπεστρώθησαν διὰ τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς ἐπιδημοῦντας ξένους. Παρετέθησαν δ' ὡς βρώματα τὰ κρέα τῶν ἱερείων, ἅτινα ἦσαν αἶγες, καὶ τὰ ἐντόσθια αὐτῶν, καὶ προσέτι τυρός, καὶ εἶδος ἄρτου ἢ πλακοῦντος, ὅστις ἐκαλεῖτο φρυσίκελλος, καὶ ὡς ἐπάϊκλον σῦκα ξηρά, καὶ κύαμοι, καὶ φάσαλοι χλωροί. Ὁ δὲ Μόλων, ἐν χωρίῳ ἐκ

(56) Ἀθην. Δ, 138-141.

τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας, διατηρηθέντι αὐτόθι ἐπίσης ἐν Ἀθηναίῳ, λέγει· « Ἔστι δ' ἡ κοπὶς δεῖπνον, μᾶζα, ἄρτο, κρέας, λάχανον ὠμόν, ζωμός, σῦκον, τράγηνον, θεός », τὰ ἐξ ὧν συνέκειτο, οὐχὶ δὲ τὸν σκοπὸν καὶ χαρακτῆρα αὐτῆς ἐκτιθέμενος.

Τὸν οἶνον δ' ἔπινον κεκραμένον, κατ' ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθος, καθ' ὃ καὶ ἕκαστος, ἔχων τὸ ποτήριόν του πρὸ ἑαυτοῦ, ἔπινε καθ' ἑαυτόν, ἐγχεόντος τοῦ οἰνοχόου, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐπιδέξια πίνειν, ἥτοι προπίνειν περιφέροντας τὴν κύληκα ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, διότι οἱ ἐκ Λυδίας οὗτοι εἰσαχθέντες τρόποι (57) προὔκालουν εἰς μέθην, τὸ δὲ πίνειν εἰς μέθην, ἥτοι μέχρῃς ὅτου μεθύσωσιν, ἦν ἀπηγορευμένον, ἥ καὶ ἀσύνηθες τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ ἀνωτέρω ἐρρέθη ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων, ἣτις ὁμῶς φαίνεται ἐσφαλμένη, ἐμέθυον οὗτοι τοὺς εἴλωτας, ἵνα τὸ ἐλεεινὸν αὐτῶν παράδειγμα ἀποτρέπη τοὺς νέους τῆς αὐτῆς ἐκδραιώσεως. Τὸ ἀληθὲς δὲ μόνον φαίνεται, ὅτι τὴν μέθην ἐθεώρουν οἱ Σπαρτιάταις ἀγενὲς καὶ δουλικὸν ἐλάττωμα, καὶ τοῦτο ἤρκει τοῖς αὐστηροῖς καὶ φιλοτίμοις ἐκείνοις ἀνδράσι, καὶ χωρὶς ῥητῶς ν' ἀπαγορεύῃ αὐτὴν ὁ νόμος.

Ἦν δὲ φαιδρὰ ἡ ἐν τοῖς Φιδιτίοις συνεστίασις, καὶ ἐν αὐτοῖς οἱ δαιτυμόνες πολλὰ συνεζήτουν περὶ τῶν δημοσίων, καὶ πολλὰ ἔλεγον τῶν εὐφυῶν ἐκείνων σκωμμάτων ἅτινα ἐχαρακτήριζον τὸ δωρικὸν πνεῦμα, καὶ μάλιστα τὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐγέλων καὶ ἔψαλλον (58).

(57) Ἀθην. Ι, 432. ΙΑ, 463. — Ξεν. Πολ. Λακ. Ε, 4. 5.

(58) Ξεν. Πολ. Λακ. Ε, 6. — Πλούτ. Λυκ. ΙΒ. — Ἀλκμ. Ἀποσπ. 37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σπαρτιατικὴ ἀγωγή.

Τῆς Σπαρτιατικῆς δ' ἀγωγῆς ἀξίωμα ἦν ὅτι πάντες οἱ νέοι ἀνετρέφοντο ὑπὸ πάντων τῶν πρεσβυτέρων, σκοπὸς δέ, ἡ μόρφωσις ἀξίων καὶ τοῖς νόμοις εὐπειθῶν πολιτῶν, δι' ὃ καὶ ἐκανόνισεν αὐτὴν ὁ νομοθέτης, κατὰ Πλούταρχον (1), «ὥς μάλιστα διὰ τῶν ἐθνῶν τοὺς πολίτας τοῖς νόμοις πειθιγίους καὶ χειροήθεις ποιοῦσαν, ὥσπερ ἵππους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δαμαζομένους».

Ὡφειλον δ' ἀληθῶς εὐπείθειαν οἱ Σπαρτιαῖται τῇ πόλει, ἢ ὦφειλον καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς αὐτῶν· διότι ἅμα γεννώμενον τὸ βρέφος, ἔφερεν ὁ πατήρ αὐτὸ εἰς τὴν λεγομένην λέσχην, ὅπου καθήμενοι οἱ πρεσβύτεροι τῶν φυλετῶν, ὑπέβαλλον αὐτὸ εἰς δοκιμασίαν τῆς σωματικῆς αὐτοῦ εὐεξίας, καί, κατὰ Πλούταρχον (2), «εἰ μὲν εὐπαγὲς εἴη καὶ ῥωμαλέον, τρέφειν ἐκέλευον, κλῆρον αὐτῷ τῶν ἐννεακισχιλίων προσνείμαντες· εἰ δ' ἀγενὲς καὶ ἄμορφον, ἀπέπεμπον εἰς τὰς λεγομένας ἀποθέτας, παρὰ τὸ Ταῦγετον, βαραθρώδη τόπον, ὥς οὔτε αὐτῷ ζῆν ἄμεινον, οὔτε τῇ πόλει, τὸ μὴ καλῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς εὐεξίαν καὶ ῥώμην πεφυκός. Καὶ κυρίως μὲν ἀντεστοίχει ἢ εἰς τοὺς φυλέτας παρουσίας αὕτη τῶν βρεφῶν πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις γινομένην ἐν Ἀπατουρίοις ἐνώπιον τῶν Φρατόρων· ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἀκάμπτου τραχύτητος τῶν

(1) Ἀγησλ. Α. — Ἰδ. καὶ Αὐτ. Λυκούργ. ΙΓ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Η, 43.

(2) Λυκ. Ι'.

ἡρώων ἐν Σπάρτῃ, προσυπῆρχεν ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀποτρόπαιος
 ἀταξίς τῆς ἐπισήμου παιδοκτονίας τῶν μὴ γεννωμένων
 τειούτων ὥστε ν' αὐξήσωσί ποτε εἰς χρησίμους πολίτας.
 Ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἡ εὐρωστία ἦν ἡ ἰσχυρὰ δίαιτα περιε-
 πύει τοῖς γονεῦσιν ἦν ἐγγύησις ὅτι σπανίως ἐγεννῶντο δύσ-
 μωρφα βρέφη, ἐφ' ὧν νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ ἄγριος νόμος.

Ἀφ' οὗ δὲ τὸ παιδίον διέφευγε τὸν πρῶτον τοῦτον κίν-
 δυνον τῶν Ἀποθετῶν, ἀπεδίδετο τοῖς γονεῦσι, καὶ ἀνε-
 τρέφετο ὑπ' αὐτῶν δι' Εἰλωτίδων τροφῶν, αἵτινες ἦσαν ἔξο-
 χοι εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην, ἡξεύρουσαι τό τε σῶμα νὰ
 κρατύνωσιν εἰς εὐρωστίαν, καὶ εἰς τὰς νέας ψυχὰς τὰ σπέρ-
 ματα νὰ καλλιεργῶσι ἐξ ὧν ἀνεφύετο ἐν αὐταῖς ἡ ἀνδρία
 καὶ ἡ καρτερία. Εἰς τὰ μέλη τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀνάπτυ-
 ξιν ἐπιτρέπουσαι, οὐδέποτε ἐσπαργάνουν αὐτά, ὡς ἦν ἔξις
 ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἔκειρον αὐτὰ ἐν χρῶ, καὶ ἵνα δώσωσι
 τόνον τοῖς σώμασιν, ἔλουν πολλὰκις τὰ βρέφη εἰς οἶνον.
 Μὴ ἐπιτρέπουσαι δ' ἀγενεῖς κλαυθμηρισμούς, ἥθιζον νη-
 πιόθεν τὰ παιδία εἰς τόλμην, καὶ καθίστων αὐτὰ ἄφοβα
 πρὸς ἐρημίαν, καὶ σκότου ἀταρβῇ, διότι καὶ εἰς τοῦτο
 ἀπῆτει ὁ νόμος γεγυμνασμένους τοὺς Σπαρτιάτας, ἀπαγο-
 ρεύων νὰ φωταγωγῶνται τὴν νύκτα διὰ φανῶν, πλην τῶν
 ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότων (3), ὁ ὅμως ὁ Ξενοφῶν (4)
 καὶ ἄλλως αἰτιολογεῖ, ἵνα, λέγει, μετρίως πίνωσιν εἰς τὰ
 συσσίτια, φοβούμενοι μὴ ἔπειτα σφάλλωνται καθ' ὁδόν.

Οὕτως ὠκοτροφοῦντο τὰ παιδία ὑπὸ τὰς ὀφείας τῶν γο-
 νέων αὐτῶν, ὧν πόσον τρυφερὰ ἦν ἡ στοργὴ καὶ ἡ πρὸς
 αὐτὰ οἰκειότης ἀποδεικνύει καὶ τὸ διηγούμενον περὶ Ἀγη-
 σιλάου, ὅτι καλὰμου ἐπιβεβηκὼς ὥσπερ ἵππου, ἐθεᾶτο συμ-

(3) Λυκ. ΙΒ.

(4) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Ε. 7.

παίζων πολλάκις μετὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ τέκνων (5). Προσελάμβανον δ' ὡς ἐρρέθη οἱ πατέρες τὰ παιδία αὐτῶν καὶ εἰς τὰ φιδίτια, καὶ εἶχον αὐτὰ πλησίον των ἐπὶ ταπεινῶν ἐδωλίων καθήμενα.

Ἄπο δὲ τοῦ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν παίδων, ἔπαυον τὰ ἄμεσα ἐπ' αὐτῶν δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν γονέων, καὶ ἐπελαμβάνετο αὐτῶν τὸν τευθεν διὰ πάντα τὸν ἔπειτα χρόνον ἡ πόλις, καὶ ἔκτοτε ἤρχετο ἡ δημοσία ἀγωγή διὰ τοὺς κυρίως Σπαρτιάτας, τοὺς πολιτικοὺς λεγομένους παῖδας, μεθ' ὧν ὁμῶς συνανετρέφοντο καὶ τινες τῶν οἰκογενῶν δούλων, ὡς εἶδομεν, οἱ ἔνεκα τούτου μετὰ ταῦτα ἐλευθερούμενοι Μώθακες, καὶ οἱ νόθοι προσέτι, ἦτοι οἱ ἐκ Σπαρτιάτου καὶ μὴ Σπαρτιάτιδος γεννηθέντες, ἀλλὰ καὶ ξένοι οὐχ ἦττον, ὡς φαίνεται, οἱ ἔνεκα ὑπηρεσιῶν τῶν γονέων, τὴν χάριν ἢ δωρεάν ταύτην λαβόντες παρὰ τῆς πόλεως (6).

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Σπαρτιάτης ὁ μὴ μετασχὼν τῆς δημοσίας ἀγωγῆς ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ξένος δ' ἐξ ἐναντίας ταύτῃ ὑποβλήθεις ἀπελάμβανεν ἐντελῶς τῶν δικαιωμάτων τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτο δι᾽ ἰσχυρίζεται ὁ Πλούταρχος, λέγων (7). « Ὅς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων... Ὅς δ' ἂν τῶν ξένων ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Λυκούργου, μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας ». Ἄλλ' ὡς μὲν πρὸς τὸ πρῶτον, ἀκριβέστερον φαίνεται λέγων ὁ Ξενοφῶν (8), ὅτι ὁ

(5) Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Η, 6, 1. — Μιχ. Ἀποστόλ. ΙΣΤ, 21. — Σουίδ. Φ. Πλαταγή.

(6) Ξενοφ. Ἑλλην. Ε, 3, 9. — Πολύβ. ΚΕ, 8, 1.

(7) Πλούτ. Λακ. Ἀπ.

(8) Λακ. Πολ. Γ, 3. — Ἑλλ. Ε, 3, 9.

έως Σπαρτιάτης, ὁ εἰς τινὰς τῶν κακουχιῶν τῆς ἀγωγῆς αὐτῆς μὴ ὑποβλήθῃς, ἐστερεῖτο παντάπασι τῆς εἰς αὐτὴν μετοχῆς, « οὐδενὸς ἔτι τῶν καλῶν ἐτύγγανε », καὶ στερούμενος μέρους τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ἥ, ὡς ἐν Ἀθήναις ἐλέγετο, ὑποπίπτων εἰς μερικὴν ἀτιμίαν, δὲν κατετάττετο μετὰ τῶν ὁμοίων. Τὸ δεύτερον δὲ καὶ πιθανώτερον, πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς ταῦτα, ὅτι ὁ σπαρτιατικῆς αὐχῶν ἀγωγῆς εὐκολώτερον ἐτύγγανε τῆς δωρεᾶς τῆς πολιτείας (9), ἥ ὅτι, ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου, ἡ δωρεὰ αὕτη δὲν ἐδίδετο. Μόνοι δ' ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ μετάσχωσι πάσης τῆς σκληραγωγίας τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς οἱ βασιλόπαιδες, οἱ ἐπὶ βασιλείᾳ τρεφόμενοι, ἥτοι ὠρισμένοι ἵνα διαδεχθῶσι τὸν θρόνον, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Βασιλέων υἱοί (10), δι' ὃ καὶ δύο τῶν ἐπισημοτάτων Βασιλέων, ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Ἀγησίλαος, γνωστόν ἐστίν ὅτι μετέσχον τῆς Σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς ἐν ταῖς ἀγέλαις τῶν λοιπῶν Σπαρτιατῶν, διότι ὅτε ἦσαν παῖδες δὲν ἦσαν οἱ ἄμεσοι διάδοχοι, ἀλλὰ μετέπειτα μόνον, τούτων ἐκλιπόντων, ἦλθον εἰς τὸν θρόνον.

Ἐπετείνετο δὲ τῶν παίδων ἡ σκληραγωγία κυρίως ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των, καὶ ἔκτοτε ἀχίτωνες, ἥ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἱμάτιον δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἐνδεδυμένοι, εἰς ὃ, ὅτε διήρχοντο διὰ τῶν ὁδῶν, εἶχον σεμνοπρεπῶς τὰς χεῖρας ἐνειλιμμένας, ἀνάλειπτοι, καὶ τῆς τρυφῆς θερμῶν λουτρῶν ἐστερημένοι, μόνον δὲ πιθανῶς εἰς τὸν Εὐρώταν ψυχρολουτοῦντες, ἐβάδιζον ἀνυπόδυτοι, ἔπαιζον γυμνοί, κατανεμεμημένοι, ὡς ἐν Κρήτῃ, εἰς ἀγέλας, αἵτινες ἐν Σπάρτῃ

(9) Πλουτ. Λακ. Ἀπ. ΣΤ, Σ. 886, Ῥ.

(10) Πλούτ. Ἀγησιλ. Α.

βοῦναι ὠνομάζοντο, καὶ ὑποδιηροῦντο εἰς *Ἰλας* (11), τὴν ἱππικὴν διαίρεσιν, ἐμφαίνουσιν πιθανῶς ὅτι καὶ εἰς τὴν ἱππασίαν οἱ νέοι ἤσκειντο. Οὕτω δὲ διηρημένοι, συνεσιτοῦντο εἰς ἰδίας τραπέζας. μετὰ μείζονος ἔτι, ὥς προεβρέθη, λιτότητος τῆς τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐκάθευδον ἐπὶ στιβάδων καλαμῶν, ἃς ὤρειλον αὐτοὶ διὰ τῶν χειρῶν καὶ οὐχὶ διὰ σιδηρῶν ἐργαλείων νὰ κλῶσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα, ἐπιστρωννύντες μόνον *λυκοφάνους*, ἐπὶ τῇ ιδέᾳ ὅτι τὸ ἄγριον τοῦτο φυτὸν περιεῖχε τινὰ θερμότητα (12). Ἐπειδὴ δμως καὶ *σιδεῦναι* ἐλέγοντο περὶ τὸ 15^{ον} ἢ 16^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας των (13), πιθανὸν φαίνεται ὅτι, πλὴν τοῦ *λυκοφάνους*, μετεχειρίζοντο εἰς τὴν ἐπίστρωσιν καὶ σίδην, τὴν ἄλλως *νυμφαίαν*, ἢ ἴσως ὅτι ἐπετρέπετο αὐτοῖς τότε, ἀντὶ τῶν σκληρῶν καλάμων, ν' ἀντικαθιστῶσι τὸ ἀπαλώτερον ἔνυδρον φυτόν.

Κατ' ἄλλας δ' ἐπωνυμίας ὑποκοριστικὰς καὶ περιληπτικὰς ἐκάλουν οἱ Σπαρτιάται τοὺς παῖδας καὶ νεανίας *Κοραῖσκους* (14), *Κυρσανίους* (15), *Σμύρθακας*, *Σκύθρακας* ἢ *Σκυρθάνια* (16), ἴσως, ἂν ἡ πρώτη γραφὴ ἔστιν ἡ ὀρθότερα, ὥς λείους τινὰς κατὰ τὸ σῶμα, ἐκ τοῦ σμυρίζω ἢ σμηρίζω, τοῦ λειαίνω, ἢ, ἂν ἡ δευτέρα, ἐκ τοῦ σκυρὸς ἢ σκιρρὸς, τοῦ σκληρὸς καὶ στερεός, ἀναφερομένου εἰς τὴν διὰ σωμασκίας σκλήρυνσιν τῶν νέων αὐτῶν μελῶν.

Ἐχώρει δ' ἡ Σπαρτιατικὴ ἀγωγή μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν ὁ νέος ἐκαλεῖτο *Εἴρηρ*, ἴσως ἐκ τοῦ εἴρω, τοῦ

(11) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΣΤ. — Ξενοφ. Λ. Π. Β, 11.

(12) Πλούτ. Αὐτ.

(13) Φωτ. Λεξ. Φ.

(14) Ἡσύχ. Φ.

(15) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. — Σουλδ. καὶ Ἡσύχ. Φ.

(16) Ἡσύχ. Φ. Σκύρθαξ καὶ Σκυρθάλιος. — Φωτ. Λεξ. Φ. Σκυρθάνια.

λέγω, ὡς τότε πρῶτον ἐπιτρεπομένου αὐτῷ λέγειν ἐν ἐκκλησίαις. Ἦν δ' αὖτη, ὡς φαίνεται (17), ἡ περὶ τὸ 19^{ον} ἔτος, καὶ ἀντεστοίχει περίπου πρὸς τὴν τῶν ἐφήβων ἐν Ἀθήναις· οἱ δὲ πρὸ τῆς ἡλικίας ταύτης, οἱ ὀκτοκαίδεκάετης ἐλέγοντο *μελλείρητες* (18), καὶ *πρωτείρητες* ἢ *πρωεῖραι* (19), οἱ ὑπερβάντες τῶν εἰρήνων τὴν ἡλικίαν, οἱ εἰσοσσεύεσθαι, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς γνωστὸν ἐστὶν ἂν ἐπὶ ἓν καὶ μόνον ἔτος διήρκει ἐκάστη τῶν ἡλικιῶν τούτων. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς ἀπὸ τῶν πρωτείρων εἰς τοὺς ἄνδρας μεταβάσεως ἐκαλοῦντο *σφαιρεῖς* (20), ὡς ἴσως τότε γυμναζόμενοι εἰς τὴν σφαίρισιν, ἣν ἤσκουν μετὰ ζήλου οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τάξει πολεμικῇ, καὶ ὡς προπαρασκευὴν τοῖς τακτικοῖς γυμνάσμασιν.

Ἐκάστης δ' ἀγέλης, ἥτοι βούης κατὰ Πλούταρχον (21), κατὰ δὲ Ξενοφῶντα (22) ἐκάστης ἱλῆς, ἴσως δ' ἀληθῶς ἐκατέρας, προΐστατο ἀνὰ εἷς εἴρην, « ὁ τορῶτατος τῶν ἡλικιωτῶν », ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (23), ἥτοι ὁ ἰκανώτατος καὶ δραστηριώτατος, καὶ οὗτοι ἦσαν πιθανῶς οἱ ἐν μεταγενεστέραις ἐπιγραφαῖς ἀπαντώμενοι βουαγοί, οὓς ὁ Ἡσύχιος ὡς παῖδας, δηλαδὴ νεανίσκους, χαρακτηρίζει. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς βουαγοὶ ἐλαμβάνοντο οὐχὶ πλέον εἴρενες, ἀλλὰ πρεσβῦται, καὶ πολλάκις ἐκ τῶν ἐπισήμους ἄλλας ἀρχὰς τῆς πόλεως διεπόντων. Μνημονεύονται δὲ καὶ

(17) Πλούτ. Λυκ. ΙΖ.

(18) Πλούτ. Αὐτ. — Ἐτυμ. Μ. Φ. Εἴρην. — Ἡσύχ. Φ. Εἰρήνες καὶ Εἴρανες καὶ Μελλείρην. — Ἰδ. Ἡρόδ. Θ, 85.

(19) Φωτ. Λεξ. Φ.

(20) Παιαν. Γ, 14.

(21) Αὐτ.

(22) Λακ. Πολ. Β, 2, 2.

(23) Αὐτ. Β, 11.

ἄμψαιδες ὡς παιδαγωγοὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις (24), καὶ οὗτοι ἴσως ἦσαν οἱ ἰδίως τῆς τῶν παίδων ἀνατροφῆς τὴν ἐπιμέλειαν ἔχοντες. Ὑπεύθυνοι δ' ὄντες οἱ εἵρενες πρὸς πάντας τοὺς πρεσβυτέρους διὰ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τῶν αὐτοῖς ὑποτεταγμένων, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλωσιν αὐτοῖς καὶ τὰς ἐλαχίστας ὑπηρεσίας τῆς βούης, ὡς τὴν συγκομιδὴν ξύλων τοῖς εὐρωστωτέροις, λαχάνων τοῖς μικρότεροις. Προσέτι δ' οἱ Βουαγοὶ ὠδήγουν καὶ εἰς τὸν πόλεμον τὰς βούας, ἥτοι τοὺς ἐν αὐταῖς ἡλικίαν στρατευσίμων ἔχοντας, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι πᾶς ὁ τῆς Σπάρτης ὀργανισμὸς ἦν καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις στρατιωτικός, καὶ ἡ πόλις ὅτι ἦν μέγα στρατόπεδον.

Πασῶν δὲ τῶν βουῶν ἡγεῖτο ὁ παιδονόμος, ἀνὴρ ἡλικίας ὠρίμου ἐκ τῶν καλῶν καγαθῶν (25), ἥτοι ἐκ τῶν διασήμεων Σπαρτιατῶν, περὶ οὗ ὁ Ξενοφῶν λέγει ὅτι ἐλαμβάνετο ἐξ ἐκείνων, ἐξ ὧν αἱ μέγιστα ἀρχαὶ καθίσταντο (26). Εἶχε δ' οὗτος ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἀμφίβολον ἂν ἐπὶ πάσης τῆς νεολαίας ἢ ἐπὶ μόνων τῶν παίδων, καὶ συνῆγε, καὶ ἐπώπτευσεν αὐτούς, καὶ ἐκόλαζεν αὐστηρῶς τοὺς παρεκτρεπομένους. Τούτου ἕνεκεν εἶχε παρ' ἑαυτῷ τοὺς μαστιγοφόρους (27), ἐφήβους βοηθοῦντας αὐτὸν εἰς συντήρησιν τῆς πειθαρχίας, καὶ ἐκτελεστάς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένων ποινῶν. Μνημονεύονται δ' ὑπὸ τοῦ Μεγάλου ἐτυμολογικοῦ καὶ σωφρονισταὶ ἢ σωφρονησιτῆρες τῶν ἐφήβων (28), καὶ ἦσαν ἢ οἱ αὐτοὶ τοῖς μαστιγοφόροις, ἢ ἴσως, οἱ μὲν διὰ μαστιγώσεων τὰ παιδιά, οἱ δὲ δι' ἥττον ἐξευτελεστικῶν ποι-

(24) Ἡσύχ. Φ.

(25) Πλούτ. Λυκ. ΙΖ.

(26) Λακ. Πολ. Β, Ι, 2.

(27) Ξεν. Αὐτ.

(28) Μ. Ἐτ. Φ.

τῶν τοὺς ἐφήβους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν
 αἰάζοντες. Καὶ τιμωροῦντες μὲν τοὺς αὐτοῖς ὑποκειμένους,
 οὐδόλως ἐκωλύοντο ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων· ἀπελθόντων
 ὁμῶς τῶν παίδων, ἔδιδον λόγον καὶ εὐθύνας εἰ ὀρθῶς ἐκώ-
 λασαν, ἢ τραχύτερον ἢ ἡπιώτερον ἴσως τοῦ δέοντος (29).
 Ἦν δὲ τῆς ἀγωγῆς τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον ἡ μόρ-
 φωσις τῶν νέων εἰς εὐπειθεῖς πολίτας καὶ εἰς ἀνδρείους πο-
 λεμιστάς· ἡ δὲ σπουδὴ τῶν γραμμάτων ἦν δευτερεύουσα,
 καὶ περιωρίζετο εἰς τ' ἀπαραίτητα ταῖς βιωτικαῖς ἀνάγκαις,
 ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (30)· « Γράμματα μὲν οὖν ἐνεκα
 τῆς χρείας ἐμάνθανον· ἡ δὲ ἄλλη παιδεία πρὸς τὸ ἄρ-
 χεσθαι καλῶς ἐγίνετο, καὶ καρτερεῖν πονοῦντα, καὶ νι-
 κᾶν μαχόμενον ».

Τούτου ἕνεκα κυρίως φιλολογία δὲν παρήχθη ἐν Σπάρτῃ,
 πλήν τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἣτις ἐξέφραζε τὸν ἔσω ἄνθρω-
 πον, καὶ ἦν συγγενὴς πρὸς τὴν μουσικὴν. Διότι καὶ τὴν
 μουσικὴν ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι Σπαρτιαῖται, μεγάλως ἐκτι-
 μῶντες αὐτὴν ὡς εἰς τὴν διάπλασιν τῆς ψυχῆς ἐπενεργοῦ-
 σαν, καὶ ἐπομένως καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πολιτικῆς καταστά-
 σεως δυναμένην νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροήν, ὡς καὶ ὁ Πλάτων
 φρονεῖ λέγων (31)· « Οὐδαμοῦ γὰρ κινουῦνται μουσικῆς
 τρόποι ἄνευ πολιτικῶν τροπῶν τῶν μεγίστων ». Οὕτω
 σκεπτόμενοι καὶ οἱ Σπαρτιαῖται, οἵτινες καὶ ἐκ χαρακτῆρος
 ἀπέκρουον πάντα νεωτερισμόν, ἐνέμενον εἰς τὴν ἀφελῆ καὶ
 σώφρονα πατροπαράδοτον αὐτοῖς μουσικὴν, τὴν Δωρικὴν,
 οὗσαν αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, τὴν τῆς λύρας τοῦ Μου-
 σηγέτου Θεοῦ τῶν Δωριέων, ἐν ᾧ οἱ δύο ἄλλοι τρόποι ἦσαν

(29) Πλουτ. Λυκ. ΙΗ.

(30) Πλούτ. αὐτ. ΙΣΤ.

(31) Πολ. Δ, 424.

οἱ ἐξ Ἀσίας προελθόντες, ὁ Φρύγιος καὶ ὁ Λύδιος. Γνωστὸν δὲ καὶ τὸ ὑπὸ πολλῶν διηγούμενον (32), ὅτι τῶν Μουσικῶν Φρύνιδος καὶ Τιμοθέου τοῦ Μιλησίου ἀποπειραλέντων νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς Σπάρτην ἐνδεκάχορδον λύραν, ἐψηφίσθη ν' ἀποκοπῶσιν αὐτῆς αἱ χορδαὶ αἱ ὑπὲρ τὰς 7 ἀνέκαθεν παραδεδεγμένας, καὶ σώζεται, ἀλλὰ πιθανῶς πλαστόν, τὸ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐκδοθὲν ψήφισμα (33). Εἶχον δὲ τὰ ᾄσματα αὐτῶν χαρακτῆρα ἢ πολεμικὸν καὶ πατριωτισμοῦ διεγερτικόν, ἢ τὴν φιλοτιμίαν ἐξάπτοντα καὶ τὴν διάπλασιν τῶν ἡθῶν προτιθέμενον.

Μετὰ τῶν ᾄσμάτων δὲ συνεδέοντο καὶ ὀρχήσεις, καὶ αὐταὶ σεμναὶ καὶ ἀνδρώδεις, καὶ ἡ γυμναστικῆς καὶ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος μετέχουσιν, ὡς αἱ γυμνοπαιδίαι, ἃς μετὰ γυμνασμάτων συμπλεκόμενας ἐχόρευον γυμνὰ τὰ παιδιά ἐν δεκαημέρῳ, ὡς φαίνεται, ἐορτῇ (34), εἰς ἐνθύμησιν τῶν παρὰ τὴν Θυρέαν πεσόντων (35), ἢ ἐν θρησκευτικαῖς πομπαῖς τελούμεναι, ὡς ἐκεῖναι καθ' ἃς αἱ τρεῖς ἡλικίαι, ἰδίως ὀρχούμεναι, ἔψαλλον ἐν χορῷ, οἱ μὲν γέροντες

« Ἀμμες πόκ' ἡμες ἄλκιμοι νεανίαί ».

οἱ δὲ νέοι·

« Ἀμμες δὲ γ' εἰμές· αἱ δὲ λῆς, πεῖραν λάβε ».

οἱ δὲ παῖδες·

« Ἀμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῷ κάρρονες ».

Σπουδαῖον δὲ μέρος τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων Σπαρτιατῶν ἦν καὶ ἡ Γυμναστική, ἥτις γενικώτερον μὲν ἐδήλου τὴν καθόλου τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν καὶ ἀνάπτυξιν, ἐν δὲ τῇ

(32) Πλούτ. Ἀγιδ. Γ'. — Πaus. Γ, 12, 8.

(33) Boeth. I, 1.

(34) Ἀθην. ΙΕ, 678.

(35) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 16. — Ἀθην. ΙΔ, 631, 632.

συνωτέρᾳ αὐτῆς σημασίᾳ ἣν κυρίως δωρική ἄσκησις, διότι καὶ ἐπεκλήθη ἀπὸ τῶν Δωριέων, πρώτων ἐντελῶς γυμνωθῆντων ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Αὐτοῖς δὲ τούτοις ἐπίσης φαίνεται ὁμειλομένη καὶ ἡ ἐξευγένισις τῶν γυμνικῶν ἀγώνων εἰς σεφανίτας, πρὶν ὑλικῶν τινων δώρων διδομένων εἰς ἄθλα, πρῶτου δὲ στέφανον λαβόντος τοῦ Δωριέως Δαϊκλέους τοῦ Μεσσηνίου ἐν τῇ δωριζούσῃ Ὀλυμπίᾳ κατὰ τὴν 6^{ην} Ὀλυμπιάδα (725 π. Χ.).

Πρὸ πάντων δὲ τῶν Δωριέων οἱ Σπαρτιάται μάλιστα ἐπεδίδοντο εἰς τὴν γυμναστικήν, δι' ὃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ὅτι «*φιλογυμναστοῦσιν οἱ Λάκωνες*» (36). Σπουδαῖοι ὅμως ἐν πᾶσιν, ἥσκουν σπουδαίως καὶ τὴν τέχνην ταύτην οὐδ' ἐπέτρεπον τὴν ἐξαχρείωσιν αὐτῆς εἰς ἄσκοπον καὶ ἐπιδεικτικὴν ἀθλητικὴν (37). Δι' ὃ καὶ πάντα τὰ γυμνάσματα, ὅσα δὲν συνέτεινον εἰς τὴν τῆς ῥώμης ἀνάπτυξιν, καὶ ἐφαίνοντο βάναυτα καὶ τῇ λίσαν τοῖς Σπαρτιάταις προσφιλεῖ σεμνότητι προσκρούοντα, ἀπηγορεύοντο ὑπὸ τοῦ νόμου, «*ταῦτα μόνα μὴ κωλύσαντος ἀγωνίζεσθαι τοὺς πολίτας, ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται*», λέγει ὁ Πλούταρχος (38). Καὶ ὁ μὲν Σενέκας ἐξηγεῖ τοῦτο (39) διὰ τοῦ ὅτι ἡ ἀνάτασις τῆς χειρὸς ἦν ὁμολογία ἥττης, εἰς ἣν δὲν ἐπετρέπετο εἰς Σπαρτιάτην νὰ συγκαταβῇ· ἀλλ' ἡ ἀληθοῦς αἰτία φαίνεται οὕσα ὅτι τ' ἀγωνίσματα ἐν οἷς χεὶρ ἀνετείνετο ἦσαν τὰ κυρίως χαρακτηρίζοντα τοὺς κατ' ἐπιτήδευμα πῆκτας, ὥστε ἀπηγορεύετο τοῖς Σπαρτιάταις ἡ πυγμὴ, τὸ

(36) Δίων Χρυσόστ. ΛΖ, 33. — Πλάτ. πρωταγ. σ. 342.

(37) Ἀριστ. Πολιτ. Η, 3, 3. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. Τόμ. ΣΤ, 870. 880. R.

(38) Λούκ. ΙΘ. — Ἰδ. καὶ Βασ. ἀπ. 128.

(39) De Benefic. V, 3.

παγκράτιον καὶ ἡ ἀθλητικὴ ὀπλομαχία (40), τῆς τῶν ὀπλῶν ἀσκήσεως εἰς τὰ σοβαρώτερα στρατιωτικὰ γυμνάσια ἐπιφυλαχθείσης. Καὶ τῷ ὄντι, ἐν ᾧ ἐν συγγραφεῦσι καὶ σωζομέναις ἐπιγραφαῖς συχνὰ μνημονεύονται Σπαρτιάται νικηταὶ ἐν δρόμῳ, πεντάθλῳ καὶ πάλῃ, οὐδὲ εἰς ἀπαντᾶται νικήσας πυγμῇ ἢ παγκρατίῳ (41), πλὴν τοῦ ὑφ' Ἑρμίππου παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ ὡς Ὀλυμπιονίκου πυγμῇ μνημονευομένου υἱοῦ τοῦ Χίλωνος. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνακριβεστάτου τούτου συγγραφέως οὐδαμῶς δύναται ν' ἀντιταχθῇ τῇ τοῦ Πλάτωνος. Καὶ τὸ τοῦ Πλουτάρχου δὲ (42): « *Καὶ πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν ὅπου ἂν συμβάλλωσι· διαλύειν μέντοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγερόμενος κύριος* », ὁμολογουμένως αἰνίττεται οὐχὶ γυμνάσιον καὶ ἀγῶνα, ἀλλ' ἰδιωτικὴν ἔριν μεταξὺ νέων. Ὡς δὲ τοῖς Σπαρτιάταις, οὕτω καὶ τοῖς Ἑλείοις, πιθανῶς ἀπ' αὐτῶν μιμησαμένοις, ἢ ἐπίσης τὸ ἀρχαῖον διατηρήσασιν ἔθιμον, ἀπηγορεύετο ἐπίσης, τοῖς παισὶ καὶ, τὸ παγκράτιον ἐν Ὀλυμπίᾳ μέχρι τῆς 145^{ης} Ὀλυμπιάδος, ἥτοι 200 ἐτῶν π. Χ. Προΐσταντο δὲ τῶν γυμασίων ἐν Σπάρτῃ ἄρχοντες οἱ λεγόμενοι *Βιδιαῖοι* (43). Ἀλλὰ τὰ γυμνάσια ἐγίνοντο πρὸς σωμασκίαν καὶ οὐχὶ πρὸς διασκέδασιν· τούτου ἕνεκα ἀργοῖς θεαταῖς οὐδόλως ἐπετρέπετο ἡ εἰς αὐτὰ παρουσία, ἀλλ' ὤφειλον οἱ παρευρισκόμενοι, κατὰ Πλάτωνα (44) « *ἢ ἀπιέναι ἢ ἀποδύεσθαι* ».

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν παρθένων ἡ εὐεξία ἐνδιέφερε τὴν πόλιν, ἵνα γίνωνται ἀνδρεῖαι μητέρες εὐρώστων καὶ εὐανθούν-

(40) Πλάτ. Λάχ. 183.

(41) Ἰδ. Corsini, Πίνακες Ὀλυμπιονικῶν, Πυθιονικῶν, κτλ.

(42) Λακ. Πολ. Δ, 6.

(43) Πaus. Γ, 11.

(44) Θεαίτ. σ. 162. 169.

τῶν πολιτῶν, διὰ τοῦτο καὶ αὐταί, καὶ κῶραι, καὶ πῶπαι καὶ πάλλακες προσέτι καλοῦμεναι (45), εἶχον ἰδιαίτερα γυμνάσια (46), ἐν οἷς εἰς ἀγέλας ἐπίσης διηρημέναι, ἡσκοῦντο γυμναί, πιθανώτερον ὅμως ἐλαφρῶς ἐνδεδυμέναι, εἰς δρόμον, εἰς πάλην, εἰς δίσκον καὶ εἰς ἀκόντιον (47), οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν νέων, ὥς κοινῶς ἐκλαμβάνεται, διότι ἀδύνατον νὰ μὴν ἴσχυε καὶ δι' αὐτάς, ἔτι μᾶλλον ἢ διὰ τοὺς ἄρρένας, ἢ ἀπαγόρευσις τῶν ἀργῶν θεατῶν· πλὴν δὲ τούτου, ὁ Πλούταρχος οὐδόλως μνημονεύει τῶν γυμνασίων ὅτε λέγῃ ὅτι οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες ἐλευθέρως συνηντῶντο καὶ συνανεστρέφοντο ἐν πομπαῖς καὶ ὀρχήσεσιν. Ἄλλ' ὅσον ἀθῶαι καὶ ἂν ἦσαν κατ' ἀρχὰς αἱ συναντήσεις αὗται, ἐπὶ τῆς παρακμῆς ὅμως τῆς Σπάρτης συνετέλεσαν εἰς τῶν ἡθῶν τὴν ἐκθήλυνσιν· δι' ὃ καὶ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (48) περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ Σπαρτιατῶν· « Ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ τρυφῶσι ».

Ἄλλ' ἡ κυριωτέρα ἄσκησις τῶν νέων Σπαρτιατῶν ἦν ἡ εἰς σκληραγωγίαν, εἰς καρτερίαν καὶ εἰς τὸ ἐν πολέμοις εὐμήχανον, πρὸς ὃ ἀπὸ παίδων ἐτρέφοντο. Διὰ τοῦτο μικρόθεν ἡθίζοντο τὰ παιδάρια, παρειαχωροῦντα εἰς τῶν ἀνδρῶν τὰ συσσίτια, εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς κήπους, νὰ κλέπτωσιν ἐπιτηδείως, καὶ ὅταν εὑρίσκον ἀμελοῦντας τοὺς φύλακας, σιτία καὶ λάχανα· ἀλλ' ἂν συνελαμβάνοντο, ἐμαστιγοῦντο διότι ἀδεξίως ἔκλεψαν. Ἐν δὲ τῇ μετὰ ταῦτα ἡλικίᾳ, ἀφ' οὗ ἡσκοῦντο εἰς πᾶσαν κακουχίαν καμάτου καὶ ψύχους, εἰς πᾶσαν στέρησιν τροφῆς καὶ ποτοῦ, ἐπέμποντο

(45) Müll. Dor. II, 303.—Ἰδ. Θεόκρ. IH, 23.—Τίμ. ἐν Πορφυρ. Πυθ. Η, 61.

(46) Νικολ. Δαμασκ. Παραδ. ἐθ. Λακεδ.

(47) Πλούτ. Λυχ. ΙΔ. — Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ, 848, Ρ.

(48) Πολυ.. Β, 6, 3. — Ἰδ. καὶ Αὐτ. Ῥητορ. Α, 5, 6. — Πλάτ. Νόμ. Α, 637. ΣΤ, 781. Ζ, 806.

ἐπὶ ῥητὸν χρόνον μακρὰν τῆς πόλεως καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ κατελείποντο εἰς δρυμοὺς καὶ ὄρη, ἢ κατ' ἀγροὺς περιφερόμενοι, ἄνευ ἄλλων ἐφοδίων ἢ ὅσα διὰ κλοπῆς ἐπορίζοντο, λάθρα εἰς ἀγροκήπια παρεισδύοντες, διότι, ἂν ἐνοοῦντο, συνελαμβάνοντο καὶ ἐμαστιγοῦντο ἀνιλεῶς. Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ λάβωσι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πλείονα τῶν ἐπαρκούντων ἀπολύτως εἰς τροφήν αὐτῶν, καὶ ῥητῶς ὠρίζοντο τ' ἀντικείμενα ὧν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἡ κλοπή· ἦν δ' ἐκ τούτων ὁ τυρὸς τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἐξ οὗ εἶχον ἄδειαν νὰ λαμβάνωσιν ὅσον ἂν ᾔθελον.

Ἐκ τούτων ἄρα γίνεται δῆλον ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο σκοπὸν μόνον εἶχε τὸ γυμνάζειν τοὺς παῖδας εἰς τὴν ἐν πολέμῳ αὐτάρκειαν καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ εἰς στρατηγημάτων ἐπίνοιαν, δὲν ἦτο δ' ἀληθῆς κλοπή καὶ προσβολή τῆς ξένης ιδιοκτησίας· διότι, ὡς γνωστόν, αἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀποθῆκαι ἦσαν κατὰ τὸν νόμον ἀνοικταὶ πάντοτε, καὶ ἐκάστω ἐπετρέπετο νὰ λαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ὅσα πρὸς τροφήν ἐχρειάζετο. Πιθανῶς ἐπομένως καὶ οἱ οὕτως ἐκπεμπόμενοι παῖδες ἔκλεπτον κυρίως μόνον « ὅσα μὴ κωλύῃ ὁ νόμος » (49), ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐπινοηθέντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν, καὶ ἴσως ἐναπομείναντα εἰς μνημόσυνον τῶν ἀρχαίων ληστρικῶν ἔξεων τῶν Δωριέων, ὅτε διῆγον τραχὺν ληστῶν βίον κατὰ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Οἶτην (50). Πόση δ' ἦν ἡ τῶν παιδίων φιλοτιμία ἵνα μὴ φωραθῶσι κλέψαντα, καὶ πόση συγχρόνως ἡ καρτερία εἰς ἣν ἐνησκοῦντο, ἀποδεικνύει ἡ διήγησις περὶ τοῦ παιδός, ὅστις κλέψας ἁλώ-

(49) Ξεν. Κυρ. Ἀναβ. Δ, 6, 14. — Ἰδ. Αὐτ. Πολ. Λακ. Β, 6. — Ἡράκλ. Πολ. Β. — Ἰσοκρ. ΙΒ, 211. — Müller, Dor. II, 210.

(50) Ἰδ. Πλούτ. Λακ. Ἀπ. 239. — Β. Λυκ. ΙΖ.

περία, ἀφῆκεν αὐτὴν νὰ σπαράξῃ τὴν πλευράν του, χωρὶς ἢ δύνῃ νὰ τὸν προδώσῃ.

Τοῦ ἔθους δὲ τούτου ἐξακολούθησις, καὶ οὐχ ἥττον τῶν ἐφηβῶν ἄσκησις, ἣν ἡ παρεξηγηθεῖσα Κρυπτεία, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς περὶ τῶν Εἰλώτων.

Ἄλλη προάσκησις εἰς τὰ πολεμικά, καὶ αὕτη τῇ ἀγωγῇ ἀσκήσουσα, ἣν ἡ τῶν προσποιητῶν μαχῶν, ὁποίας εἶχον καὶ οἱ νέοι Κρήτες Ἐν δὲ Σπάρτῃ, θύσαντες οἱ ἔφηβοι τῷ Ἐνυαλίῳ σκύλακα, ὡς δῆθεν τὸ μαχιμώτατον τῶν κατοικιδίων ζώων, ἐν τῷ λεγομένῳ Φοιβαίῳ, ἢ ἴσως ὀρθότερον Ἐφηβείῳ, πλησίον τῆς κώμης Θεραπνῶν, συνῆπτον εἰς μάχην τιθασσοὺς κάπρους ὡς οἰωνόν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, ἐν τεχνιτῷ νησιδίῳ, πλησίον θέσεως καλουμένης Πλατανιστός, ἤρχοντο καὶ αὐτοὶ εἰς χεῖρας, καί, πλὴν ὀπλων, πάντα ἄλλον τρόπον καὶ πᾶσαν μηχανὴν μετεχειρίζοντο ἵνα ἀναδειχθῶσιν ἐκάτεροι νικηφόροι (51).

Ἡ πασῶν δ' αὐστηροτέρα δοκιμασία, σκληρὰ μέχρι βαρβαρότητος, εἰς ἣν ὑπεβάλλετο τῶν νέων ἡ πρὸς τὰς ἀλγηδόνας καρτερία, ἣν ἡ δημοσία μαστίγωσις. Καθ' ὠρισμένην τοῦ ἔτους ἐποχὴν, ἐπὶ τῆς τελετῆς τῆς τοῦ αἵματος τῶν Λιμνητῶν ἐξιλεώσεως (52), πάντες οἱ ἔφηβοι οἱ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς ὠρισμένην τινὰ φθάσαντες ἡλικίαν, ἴσως τὴν πρὸ τῆς εἰς τοὺς ἄνδρας μεταβάσεως, ἐκομίζοντο ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς ἰδιαιτέραν, ὡς φαίνεται, σωμασκίαν, ἣτις φονάξις λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου, ἐξηγοῦντος αὐτὴν οὕτω· « Φονάξις, ἡ ἐπὶ τῆς χώρας σωμασκία τῶν μελλόντων μαστιγοῦσθαι », καὶ θεωρεῖται παρα-

(51) Πaus. ΙΔ, 8-9. Ἰδ. Γ, 11. — Πλάτ. Νόμ. Α, 633. — Σχολ. Πλάτ. αὐτ. — Σουίδ. Φ. Λυκοῦργος.

(52) Πλούτ. Λακ. ἀπ. 254. — Ἀθήν. Η, 350. — Λουκ. Ἰκαρομ. 16.

γομένη ἢ λέξις ἐκ τοῦ φύα, ἥτοι φύα ἢ φύσις, καὶ τοῦ ἄξηρ δηλαδὴ ἄξης, συγκοπῆς δῆθεν τοῦ ἄσκησις. Μετ' αὐτὴν δ' ὠδηγοῦντο εἰς τὸν ἐν τῷ Λιμναίῳ, προαστείῳ τῆς Σπάρτης ναὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἣτις, ἔνεκα πιθανῶς αὐτῆς ταύτης τῆς ἀγρίας τελετῆς καὶ Λιγοδέσμα καὶ φακελίτις ἐκαλεῖτο, καὶ ἦν ἡ ὑποτιθεμένη ὅτι ὑφ' Ὀρέστου ἐκομίσθη ἐκ τῆς Ταυρικῆς. Ἐκεῖ δ' ἠπλοῦντο ἐπὶ τὸν βωμόν, καὶ προσδεθέντες, γυμνοί, ὡς φαίνεται, ἐμαστιγοῦντο οὐ μόνον μέχρις αἵματος, ἀλλὰ καὶ μέχρι θανάτου, ὡς λέγει αὐτόπτης μάρτυς ὁ Πλούταρχος (53): « *Ἐφρήβων . . . ὧν πολλοὺς ἐπὶ τῆς Ὀθρίας ἐωράκαμεν ἀποθνήσκοντας ταῖς πληγαῖς* ». Ἀλλ' οὐδὲ κραυγὰς οὐδ' οἰμωγὰς ἐκπέμποντες, ἔμενον « *ἰλαροὶ καὶ γαῦροι* », καὶ ὁ καρτερικώτερον τὴν βάσανον ταύτην ὑπομείνας καὶ ἐπιζήσας, ἐδοξάζετο ἀνακηρυττόμενος βωμονίκης (54). Πιθανῶς δ' ἔλαβεν ἡ ἥκιστα Ἑλληνικὴ αὕτη ἐορτὴ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐξ αὐτῆς τῆς ξενικῆς λατρείας τοῦ ἀγάλματος, εἰς ὃ ἐν τῇ βαρβάρῳ Ταυρικῇ προσεφέροντο ἀνθρωποθυσίαι· ἐν Σπάρτῃ δ' ἀντικατέστη ἀντ' αὐτῶν ἡ μαστίγωσις, ἣτις κατὰ τρόπον φρικτὸν μὲν καὶ αὐτόν, ἀλλ' ἦττον ἀποτρόπαιον, καὶ συντελοῦντα εἰς τῆς νεολαίας τὴν ἄσκησιν, ἡμάτου οὐχ ἦττον τὸν βωμόν τῆς αἰμοχαροῦς θεότητος (55).

Ὡς δ' εἰς τὴν ἐγκράτειαν πρὸς τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας, οὕτω καὶ πρὸς τὴν τῶν λόγων ἐγύμναζε τοὺς νέους ἡ Σπαρτιατικὴ ἀγωγή, καὶ ἦν ἡ βραχυλογία οἰκεία τῷ ἐμβριθεῖ καὶ τὰ περιττὰ ἀποφεύγοντι χαρακτῆρι τοῦ Σπαρτιάτου. Τὴν δ' ἀρετὴν ταύτην κατὰ προχρονισμόν ἀποδίδωσιν ὁ Ὅμη-

(53) Β. Λυκ. ΙΑ.

(54) Πλούτ. Λακ. ἀπ. Τ. ΣΤ. σ. 889-90.—Β. Λυκ. ΙΗ.—Ἀθην. Η, 350.

Ἰδ. Πaus. Γ, 16.

ροῖς εἰς τὸν Σπαρτιάτην μὲν καὶ αὐτόν, ἀλλ' Ἀχαιοὺν καὶ οὐκ ἐπὶ Δωριέα Μενέλαον, λέγων περὶ αὐτοῦ (56).

« Ἦτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
πνεῦμα μὲν, ἀλλὰ μάλα λυγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐκ ἀφαρματοεπής, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν ».

Ἐπεδίωκε δ' ἡ βραχυλογία τὴν ἀφελῇ τῆς ιδέας ἔκφρα-
σιν, καὶ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆς διὰ τῆς βραχύτητος· δι' ὃ
καὶ εὐφυῶς παραβάλλει ὁ Πλούταρχος (57) τὸν Λακωνικὸν
λόγον πρὸς τὸ πολλὴν ἀξίαν ἔχον μικρὸν νόμισμα, ἢ τὰς
μικρὰς Λακωνικὰς μαχαίρας, τὰς νικώσας τὰ μακρὰ ξίφη.
Τοῦτο δὲ τοῦ λόγου τὸ σύντονον, συνδυαζόμενον μετὰ τῆς
εὐφυΐας τῶν Σπαρτιατῶν, παρῆγε τὰ ἀποφθέγματα, ἐφ' οἷς
ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους διέπρεπον οἱ Δωριεῖς, καὶ κυρίως
οἱ Λάκωνες. Διότι, ἂν αὐστηροὶ ἦσαν οἱ τρόποι, ἀλλ' ἄνε-
τον καὶ ἱλαρὸν καὶ τῷ καλῷ προσιτὸν ἦν τὸ πνεῦμα τῶν
Δωριέων, ὡς χαρακτηριστικὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ὑπὸ Πλουτάρ-
χου διατηρηθεῖσα αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν προσευχή (58).
« Διδόναι τὰ καλὰ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ πλεον οὐδέν ».

Ἦν δὲ πᾶσα ἡ ἀγωγή μετὰ τῶν αὐτῆς ἀποτελεσμάτων
ἀνατεθειμένη τῇ ἀνωτάτῃ ἐποπτεΐᾳ τῶν ἐφόρων, οἵτινες
καθ' ἐκάστην ἐπετήρουν τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν στρωμνὴν
τῶν ἐφήβων, κατὰ δεκαήμερον δ' ἐπεθεώρουν γυμνοὺς τοὺς
νέους ἐν τῷ ἐφορείῳ, ἵνα πεισθῶσιν ἐκ τῆς εὐρωστίας ἢ
χαυνότητος τῶν σωμάτων, τῆς ἰσχνότητος ἢ πολυσαρκίας
αὐτῶν, εἰ ἐνέμενον αὐστηρῶς εἰς τὴν δωρικὴν δίαιταν, ἢ
παρεξέκλινον εἰς ἀβρότητα (59).

(56) Ἰλ. Γ, 213.

(57) Λυκ. ΙΘ.

(58) Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ.

(59) Αἰλ. Π. Ἰ. ΙΔ, 7. — Ἀθην. Β, 550.

Ἄλλ' ἡ ἀσφαλεστάτη τῆς ἐντελοῦς κατὰ τὸν νόμον ἀγωγῆς ἐγγύησις ἦν ἐν τῇ ἀρχῇ ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ παῖδες ἀνῆκον εἰς τὴν πολιτείαν, δι' ὃ καὶ ἀνέτρεφον αὐτούς, οὐχὶ οἱ γονεῖς, ἀλλὰ πάντες οἱ πολῖται », « πάντες οἰόμενοι πάντων καὶ πατέρες εἶναι καὶ παιδαγωγοί », ὥς λέγει ὁ Πλούταρχος (60). Διὰ τοῦτο οἱ νεώτεροι ὡς πατέρας ἑαυτῶν ἐσέβοντο τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ τῆς ὁδοῦ ἐξετρέποντο καὶ ἀνίσταντο ἐμπρὸς αὐτῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἀκοσμοῦντας ἀπαντῶντες νέους, ἐδύναντο « βακτηρία παίειν » (61).

Ἰδίως ὁμῶς ἕκαστος τῶν πρεσβυτέρων ὤφειλεν, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ κατὰ γενικὴν περὶ Δωριέων ἀρχήν, ν' ἀναλαμβάνῃ τὴν παιδαγωγίαν ἐνὸς τῶν νέων (62), καὶ ἐκ τούτου σχέσις τρυφερᾶς συμπαθείας ἀνεπτύσσετο μεταξὺ τοῦ παιδαγωγοῦντος καὶ τοῦ παιδαγωγουμένου, ὧν ὁ μὲν ἐλέγετο εἰσπνήλας (63), ἥτοι ὁ ἐμπνέων τὰ φρονήματα τῆς κοσμιότητος καὶ ἀρετῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, ὁ δὲ αἵτας ἢ αἰείτας (64), ἥτοι ὁ αἰών, ἀκούων, ὡς καὶ ἐλέγετο παρὰ Θεσσαλοῖς, τῶν μαθημάτων ἐκείνου, καὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ, ἐκεῖνος μὲν τὸν *Φιλήτορα*, οὗτος δὲ τὸν *Κλειρόν*. Καὶ ὤφειλε μὲν πᾶς χρηστὸς νέος νὰ ἔχῃ εἰσπνήλαν (65), ὥστε καὶ ἐνίοτε νέοι μὴ τυγχόντες τοιοῦτου, παρεκάλουν ἄνδρας ἵνα γίνωσιν εἰσπνήλαι αὐτῶν· ἀλλὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν ἐκανόνιζεν ἡ ἐπ' ἀρετῇ καὶ χρηστότητι φήμη τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν προσηρτῶντο, καὶ αἰσχροῶς πράττων ἐθεωρεῖτο, καὶ ὑπὸ τῶν ἐφόρων ἐκολάζετο, ὁ εἰς-

(60) Λυκ. ΙΖ.

(61) Διον. Ἀλ. Ἀποσπ. Κ, 2.

(62) Ξεν. Λακ. Π. Β, 13.

(63) Αἰλ. Π. Γ, 12. — Πλούτ. Κλεομ. Γ.

(64) Θεόκρ. 113, 14. — Ἀλημάν, ἐν Σχολ. — Ἐτυμ. Μ. 43, 31.

(65) Serv. ad *Æn.* X, 325.

πήλαν ἐκλέγων ἢ δεχόμενος ἔνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ(66).
 Πρὸ πάντων δὲ τῷ ἀνδρὶ ἀπέκειτο τὸ καθῆκον τοῦ ἐκλέγειν
 τὸν αἵταν(67), νέον εὖ πεφυκότα, ἵνα ἐν καλῷ τῷ σώματι
 καλὴν μορφώσῃ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ μέλλοντος πολίτου, εὐ-
 γνή αὐτῷ ἐμφυσῶν φρονήματα. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρὸς
 ὥς ἔπρεπε νὰ κυρώσῃ καὶ τοῦ νέου ἡ συγκατάθεσις,
 ὅτι ἄλλως δὲν ἐδύνατο νὰ παραχθῇ ἡ ἐγκάρδιος ἐκείνη
 σχέσις, ἣτις ἀνεδείκνυε τὸν τοιοῦτον δεσμὸν ἴσον σχεδὸν
 πρὸς τὴν τῶν γονέων καὶ τέκνων ἀμοιβαίαν φιλοστοργίαν,
 καὶ τοσοῦτον τελεσφόρον διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆ-
 ρος τῶν Σπαρτιατῶν.

Οὕτως ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολλὰ μνημονεύονται τὰ παραδείγ-
 ματα ἐπισήμων ἀνδρῶν, οἵτινες ὡς αἵται ὑπ' ἄλλων ἀνετρά-
 φησαν, ἢ ὡς εἰσπνήλαι ἐπεμελήθησαν ἄλλων τὴν ἀγωγὴν.
 Καὶ ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἦν τοῦ Λυσάνδρου αἵτας(68), καὶ
 εἶχεν αὐτὸς ἄλλον αἵταν ἀφ' οὗ κατετάχθη ἐν τοῖς ἀν-
 δράσι(69). ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχίδαμος αἵταν εἶχε τὸν κα-
 λὸν καὶ γενναῖον Κλεώνυμον τὸν Σφροδρίου(70), τὸν ἐν Λεύ-
 κτροις ὑπὲρ αὐτοῦ προμαχήσαντα καὶ θανόντα. Κλεομένης
 δ' ὁ Γ' ἦν ὡς νέος μὲν, αἵτας τοῦ Ξενάρους(71), μετὰ δὲ
 ταῦτα, ὡς ἀνὴρ, εἰσπνήλας τοῦ Παντέως(72).

Ὡς πνευματικός τις δὲ πατὴρ θεωρούμενος ὁ εἰσπνήλας,
 τοσοῦτον ὥφειλε νὰ ἐπιτηρῇ, καθοδηγῇ καὶ διδάσκῃ τὸν αἵταν

(66) Αἰλ. Αὐτ. 12.

(67) Αὐτ. 10.

(68) Πλούτ. Β. Ἀγησ. Β. — Β. Λυσ. ΚΒ.

(69) Πλούτ. Β. Ἀγησ. ΙΓ. — Ἀποφθ. Βασ. καὶ Στρατ. Τ. ΣΤ, 722. R.
 — Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ. Σ. 788.

(70) Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 4, 25.

(71) Πλούτ. Β. Κλεομ. Γ.

(72) Αὐτ. ΛΖ.

εἰς πάντα τὰ καλὰ καὶ τὰ εὐγενῆ, ὥστε ὑπὸ τῆς πόλεως ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπεύθυνος τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ, καὶ ἔπαινον ἀπέφερε διὰ τὴν ἀγαθὴν τοῦ νέου διαγωγὴν, ἣ ἐψέγετο καὶ ἐτιμωρεῖτο μάλιστα διὰ τὰ ἐλαττώματα, τὴν ἀνανδρίαν ἢ διὰ παρεκτροπὰς αὐτοῦ (73). προσέτι δ' ἦν ὁ εἰσπνήλας ὁ φυσικὸς τοῦ αἵτου ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (74), ἀφ' ἧς ἐκεῖνος διὰ τὴν ἡλικίαν ἐκωλύετο, καὶ ἐν ταῖς μάχαις εἶχεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ παρατεταγμένον, ἐκήδετο αὐτοῦ, καὶ οὐ σπανίως ὁ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ἀπέθνησκεν (75). Ἄν δὲ συνέπιπτε δύο ἄνδρες νὰ ἔχωσι κλίσιν καὶ σχέσιν εἰσπνήλου πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νέον, οὐ μόνον τοῦτο οὐδεμίαν παρῆγεν ἀντιζηλίαν μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ φιλικοῦ δεσμοῦ αἰτία ἐγίνετο μεταξὺ αὐτῶν (76).

Τὴν χρηστοστάτην δὲ ταύτην σχέσιν, τὴν ὅλως ἐν τῷ πνεύματι οὔσαν τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐν τῷ χαρακτῆρι τῆς κοσμιωτέρας καὶ ἀνδρικωτέρας φυλῆς, τῆς τῶν Δωριέων, διέβχλον παρεξηγήσαντες τινὲς τῶν κωμικῶν, οἷς δυστυχῶς ὁμῶς ἐπίστευσε καὶ ὁ Πλάτων (77), ὥς ἂν ἦν δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς αὐστηροῖς καὶ σώφροσι Σπαρτιάταις, ἐπὶ χίλια ἔτη ἀποτρόπαιον ἔθος ἐταιρισμοῦ κοινὸν καὶ πανθολογούμενον καὶ ὑπὸ τῶν νομοθετῶν συνιστώμενον, χωρὶς νὰ ἐξεγείρη πάσης τῆς Ἑλλάδος τὸν βδελυγμὸν. Ἄλλ' ὅλως τὰναντία μαρτυροῦσιν ὁ Ξενοφῶν (78), καὶ ὁ Τύριος Μάξιμος (79). καὶ ὁ Κι-

(73) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΗ. — Αἰλ. Π. Γ. Γ, 10.

(74) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΕ.

(75) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 8, 39.

(76) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΗ.

(77) Νόμ. Α, 639.

(78) Λακ. Πολ. Β, 13. — Συμπ. Η, 35.

(79) Γ'.

κρων βεβαιοῖ ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέτρεπον πᾶσαν ἔνδει-
 ξιν ἀγάπης *præter sturpum*. Τοῦ δ' Αἰλιανοῦ τὸ χωρίον
 ἔστιν ἐκφραστικώτατον (80). « Σπαρτιάτης δὲ ἔρως αἰ-
 σχροὺν οὐκ' οἶδεν. Εἴτε γὰρ μειράκιον ἐτόλμησεν ὕβριν
 ὑπομεῖναι, εἴτε ἐραστής ὕβρίσαι, ἀλλ' οὐδετέροις ἐλυσί-
 τησεν τῇ Σπάρτῃ καταμεῖναι. Ἡ γὰρ τῆς πατρίδος ἀπηλ-
 λειγρησαν, ἥ, καὶ τὸ ἔτι θερμότερον, καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ».
 Ἰδιαύτη ὁμῶς ποινὴ ἀειφυγίας ἢ θανάτου δι' αἰσχρουρ-
 γίαν οὐδεμία ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι ἡ αἰσχρουρ-
 γία ἦν ἀπραδειγμάτιστος, καὶ τὸ γενικὸν τοῦτο ἔθος, τὸ
 σταθερῶς παρμεῖναν ἄνευ παρεκτροπῶν, ἔστιν ἴσως ἡ ἰσχυ-
 ρωτέρα ἀπόδειξις τῆς ἀγνότητος τῶν Σπαρτιατικῶν ἡθῶν,
 τοσοῦτον συμφώνου πρὸς πάντα τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρα-
 κτῆρα.

Καὶ ὠνόμασε μὲν ὁ Θεόκριτος (81) τοὺς διὰ τοιούτων αἰ-
 σθημάτων συνδεδεμένους, Ἀχιλλείους φίλους, κατὰ τὴν
 φιλίαν δῆθεν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Πατρόκλου, ὡς καὶ ὁ
 Ἀρρίανός (82) λέγει τὸν Ἀχιλλέα « ἐρωτικὸν καὶ ἐπαπο-
 θανεῖν ἐλόμενον τοῖς παιδικοῖς »· ἀλλὰ ταῦτα μᾶλλον
 ὀφείλονται τῇ τάσει τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, τοῦ
 ἀναζητεῖν πᾶσαν πηγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου ἐν τοῖς Ὀμη-
 ρικοῖς ἔπεσι. Πολὺ δ' οἰκειότερον πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ
 τύπος τοῦ Δωρικοῦ τούτου ἐθίμου τῆς ἀμοιβαίας τῶν ἀν-
 δρῶν καὶ νέων ἀφροσιώσεως ἐν τῇ ἀποδιδομένη τῷ Ἡρακλεῖ
 ἀγάπῃ πρὸς τὸν Θειομένην καὶ τὸν Ἑλίκατον.

Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα τῆς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀνατρο-
 φῆς τῶν νεωτέρων δι' ἀμοιβαίας ἐγκαρδίου καὶ τρυφεράς

(80) Π. Ι. Γ, 12.

(81) Εἰδυλλ. Παιδικ. Στ. 29. 34.

(82) Περίπλ. Εὐξ. Πόντ.

ἀγάπης ἐπεκράτει, φαίνεται, καὶ μεταξὺ τῶν γυναικῶν, διότι ὁ Ἀλκιμῶν μνημονεύει καὶ « αἰτίας κόρας » (83).

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Γ΄.

Προσωπικαὶ σχέσεις κατ' οἶκον.

Συνεχεῖς, ὡς εἶδομεν, ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς οἱ νέοι ἐν Σπάρτῃ συνηντῶντο μετὰ τῶν νεανίδων, διότι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (1), « Κόροις καὶ κόραις κοινὰ τὰ ἱερά ». Οὕτως ἐν διαφόροις θρησκευτικαῖς ἐορταῖς, ὡς ῥητῶς μνημονεύεται περὶ τῶν Ἰακυνθίων (2), ἔτρεχον αἱ νέαι ἐπὶ κανάθρων, ἢ δίφρων κατακόσμων, καὶ μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὸ Σπαρτιατικὸν πνεῦμα εὐφυΐας καὶ ἐτοιμότητος, ἀπέτεινον τοῖς περιῖσταμένοις νέοις σκώμματα ἢ ἐπαίνους.

Καὶ τῷ μὲν Εὐριπίδῃ « αἱ ξὺν νέοισιν ἐξερημοῦσαι οἴκους » (3) ἐφαίνοντο ἄτοπα πράττουσαι, καὶ ἐπίσης αὐστηρῶς ἐκρίνοντο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων παρ' οἷς δια τῶν Ἰώνων εἰσέφρυσεν ἡ Ἀσιανὴ δυσπιστία πρὸς τὰς γυναῖκας καὶ ἡ αὐτῶν κατάκλεισις. Ἀλλ' αἱ Σπαρτιάτιδες ἦσαν αἱ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθος διατηρήσασαι τῆς τοῦ γυναικείου φύλου ἐλευθερίας, ἣν παράγει καὶ ἐξ ἧς συγχρό-

(83) Πλουτ. Β. Λυκ. ΙΗ. — Etym. Gud. 23, 3.

(1) Λακ. Ἀπ. 889. R.

(2) Ἀθῆν. Δ, 139. — Ξεν. Ἀγῆσ. 8. 7. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΙΘ.

(3) Ἀνδρομ. 588.

νωρ πηγάζει ἢ πρὸς τὰς γυναῖκας ὑπόληψις. Ἡ δὲ φιλοτιμία ἦν παρὰ τοῖς νέοις ἐξῆπτον αἱ δηκτικαὶ τῶν παρθένων παρατηρήσεις (4), ὑποβοηθουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ σπανίου αὐτῶν κάλλους, ὃ βεβαίως ἀνέπτυσσε καὶ ἡ ὑγιεινὴ δίαιτα καὶ ἄσκησις αὐτῶν, καὶ ὃ ἡνίττετο ὁ χρησμὸς ἐπαινῶν «*Λακεδαιμονίην τε γυναῖκα*», ἐξέκαιε μεταξὺ τῶν δύο φύλων αἶσθημα ἔρωτος ὁποῖον ἦν ἄγνωστον ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὥς ἐν Ἀθήναις φερ' εἶπειν, οἱ μελλόνυμφοι σπανίως ἐγνώριζον ἀλλήλους, καὶ ὁ γάμος ἦν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ μέρος μόνον ἐκτελέσεως κληρονομικῶν διατάξεων. Δι' ὃ καί, ἐν ᾧ οὐδ' ἐν μόνον παράδειγμα ἀληθοῦς ἔρωτος ἀπαντᾶται ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων, ἐν Σπάρτῃ πλειστάκις μνημονεύονται γάμοι δι' ἔρωτος γενομένοι, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (5) ἐν μόνη τῇ διηγήσει περὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Βασιλέως Δημακράτου, δύο ἀναφέρει τοιούτους.

Καὶ ἐφαίνετο μάλιστα ἀπαιτῶν ὁ Λυκούργειος νόμος ἵνα ὁ γάμος ἦ προῖόν ἀμοιβαίου αἰσθήματος καὶ οὐχὶ συμφέροντος, δι' ὃ καὶ ἀπηγόρευεν ἐντελῶς τὴν προίκα, ἥτις δωτήνῃ δωριστὶ ἐλέγετο (6). Ἐχορήγει δὲ τὴν νέαν εἰς γάμον ὁ πατήρ ἢ πάππος αὐτῆς, ἢ, ἐλλείψει τούτων, ὁ τὴν θέσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις Κυρίου ἐπέχων πρεσβύτερος ἀδελφός, ἢ, ἂν ἦν ὀρφανὴ καὶ ἐπὶ κληρὸς, ὁ Βασιλεύς, εἰς τὸν ἐγγύτερον δικαίωμα ἔχοντα, καὶ ἡ μνήστευσις ἐκαλεῖτο καὶ ἄρμωσις (7). Ἀλλ' ἡ σεμνότης ἀπῆτει νὰ μὴ φαίνεται ἡ παρθένος οἰκειοθελῶς ἐαυτὴν παραδιδούσα, ἀλλὰ ν' ἀρπά-

(4) Πλούτ. Λυκ. ΙΔ.

(5) ΣΤ, 63.

(6) Πλούτ. Λακ. Ἀπ. ΣΤ, 850. — Αἰλ. Π. Γ. Β, 6.

(7) Πλούτ. π. Γυν. ἀρετ. — Πολυαιν. στρατηγ. Η, 41.

ζηται ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος, ὅστις ἐνεχειρίζεν αὐτὴν εἰς τὴν νυμφεύτριαν. Αὕτη δὲ ἔχειρεν ἐν χρῶ τῆς κόρης τὴν κεφαλὴν, εἰς σύμβολον ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τὸν ἄνδρα, περιέβαλλεν αὐτῇ ἀνδρὸς ἱμάτιον, ὑπέδεεν ὑποδήματα, ὡς ἴσως μεταμφιεχνύσα αὐτὴν ἵνα μὴ γνωρισθῇ ὑπὸ τῶν δῆθεν ζητούντων αὐτὴν συγγενῶν αὐτῆς, καὶ κατέκλινεν αὐτὴν ἐπὶ στιβάδος ἐν σκοτεινῷ δωματίῳ. Ἐνταῦθα δὲ παρεισῆρχετο κρυφίως ὁ νυμφίος, τὸν λοιπὸν καιρὸν μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ ὡς πρὶν ἐν τοῖς φιδιτίοις διατρίβων, καί, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐγένετο καὶ ἐν Κρήτῃ, μετὰ μακρὸν χρόνον, καὶ πολλάκις ἀφ' οὗ ἤδη πατήρ ἐγένετο, ἐλάμβανε τὴν γυναῖκά του ἀναφανδὸν εἰς τὸν οἶκόν του (8). αἱ δ' εὐλαβεῖς αὗται καὶ αἰδήμονες προφυλάξεις οὐκ ὀλίγον συνετέλουν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύωσι καὶ παρατείνωσι τὴν ζωηρότητα τῶν ἐρωτικῶν αἰσθημάτων μεταξὺ τῶν συζύγων.

Ἦν δὲ πᾶσιν ἐπιβεβλημένη ἡ ὑποχρέωσις τοῦ νυμφεύεσθαι, δι' ὃ καὶ ὑπῆρχε ποινὴ ἀγαμίου (9), εἶδος ἐπιφέρουσα ἀτιμίας, καὶ εἰς πολλὰς ἐκθέτουσα τοὺς ἀγάμους περιφρονήσεις. Ἀλλ' ὁ νόμος, ὑπὲρ τῆς εὐεξίας τῶν γεννωμένων τέκνων προνοῶν, καὶ συμφώνως πρὸς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν διάταξιν, ἣτις καὶ παρὰ Σόλωνι ἀπαντᾶται (10), ἤθελε νὰ νυμφεύωνται πέπνηροι, ἥτοι ἐν ὠρίμῳ ἡλικίᾳ, οἱ μὲν ἄνδρες περὶ τὸ 30^{όν} ἔτος, αἱ δὲ παρθένοι μεταξὺ τοῦ 16^{ου} καὶ 20^{ου} ἔτους (11), ἥτοι κατὰ τὸ ἔαρ αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ἐν Ῥόδῳ ἐκαλοῦντο, καθ' Ἡσύχιον, Ἀνθεστηριάδες (12),

(8) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. Α. Ἀπ. 224. — Ξεν. Λακ. Π. 1, 5.

(9) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. Λυσ. ΙΓ. Α. Ἀπ. 223. — Πολυδ. Γ, 48.

(10) Πολυδ. Η, 40.

(11) Ἡσίοδ. Ε. καὶ Η, 695. — Πλατ. Νομ. Η, 185. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Ζ, 14, 6.

(12) Φ.

ὥστε καὶ ὀψιγαμίου ποινὴ ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐν μᾶλλον ποκεχωρημένη ἡλικίᾳ τῆς ὠρισμένης νυμφευομένους (13), ὅς περ οὐχ ἥττον πολλάκις συνέβαινε (14).

Ὑπῆρχε δὲ προσέτι καὶ κακογαμίου ποινὴ, διὰ τοὺς, καθ' οἷον δῆποτε λόγον ἀκατάλληλον γάμον συνάπτοντας, καὶ ὑπὸ σωματικὴν ἔποψιν ἔτι, διότι ἐκ τοιούτων γάμων ἐρρωστοὶ δὲν ἐδύναντο νὰ γεννηθῶσι πολῖται· ὡς ὁ Ἀρχίδαμος κατηγορήθη διότι μικρὰν ἐνυμφεύθη γυναῖκα (15). Ἴσως δ' ἀπέβλεπεν ἡ διάταξις αὕτη καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν νυμφεύσεως μετὰ γυναικὸς ἐξ ἀνίσου γένους, οἷον δούλης ἢ περιοίκου, ἢ καὶ μὴ τελειοπολίτιδος. Τὸν δὲ μετ' ἀλλοδαπῆς γάμον διὰ μόνους τοὺς Ἡρακλείδας ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὡς ἀπηγορευμένον (16).

Ἐπαυε δὲ μετὰ τὸν γάμον ἡ μεγάλη ἐκείνη ταῖς παρθένοις παραχωρουμένη διαίτης ἐλευθερία, καὶ εἰς τὰς ἐορτάς καὶ τοὺς ἀγῶνας μετοχὴ, διότι ἔκτοτε ἡ γυνὴ ὡς ἐγκύχημα ἑαυτῆς ἐθεώρει « εὖ οἰκεῖν οἶκον », ὡς ἀπεκρίθη ἡ Λάκαινα ἡ ἐρωτηθεῖσα τί ἡξεύρει (17)· καὶ ἐπεκαλεῖτο οἰκέτις, κατὰ Θεόκριτον (18), καὶ Μεσοδάμα καθ' Ἡσύχιον, διὰ λέξεως δηλούσης τὴν οἰκουροῦσαν, καὶ ὑπέκειτο τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ὡς ἄλλη Σπαρτιαῖτις ἔλεγε· « Παῖς μὲν οὔσα ἔμαθον τῷ πατρὶ πείθεσθαι· γυνὴ δὲ γενομένη τῷ ἀνδρὶ »· οὐδ' ἡξίου ἀπόλυτον ἰσότητα μετὰ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἦν ὁ ὑπέρτατος κύριος τῆς οἰκίας, ἐξ οὗ τὸ ὑποτιθέμενον ἐκεῖνο Λυκούργειον· « ἐν πρώτοις ἐν τῇ οἰκίᾳ ποίη-

(13) Πλούτ. Λυσ. Α. — Κλημ. Στρωμ. Β, 423. Ἔκδ. Σιδουργ.

(14) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. — Ξενοφ. Λ. π. Α, 7.

(15) Θεόφρ. ἐν Πλουτ. Ἀγ. Β. — Π. Παῖδ. Ἀγ. Β.

(16) Β. Ἀγιδ. ΙΑ.

(17) Πλούτ. Λ. Ἀπ. 262. — Πλάτ. Νομ. Ζ, 805.

(18) ΙΗ, 28.

σον δημοκρατίαν », πρὸς τοὺς ἀπαιτοῦντας νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἀνέφικτον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐντελῆ ἰσότητα. Ἄλλ' ἡ εὐπείθεια αὕτη μακρὰν ἀπεῖχε τῆς δουλικῆς ἐκείνης, εἰς ἣν οἱ Ἴωνες ὑπέβαλλον τὰς γυναῖκας αὐτῶν, κατακλείστους αὐτὰς ἔχοντες ἐν γυναικωνίταις, κατ' ἥθη ἃ ὤκειώσαντο ἐξ Ἀσίας. Ἐξ ἐναντίας αὗται ἦσαν ἐντελῶς ἐλεύθεραι πάντοτε, σύντροφοι καὶ σύμβουλοι τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, παρ' ὧν ἀπελάμβανον πᾶσαν τιμὴν, καὶ αἱ διὰ λόγου καὶ παραδείγματος εἰς πᾶν τὸ καλὸν καὶ γενναῖον καθοδηγοῦσαι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, ὡς ἡ εἰποῦσα τὸ ἀνδρικὸν ἐκεῖνο λόγιον « ἦ τὰν ἢ ἐπὶ τὰν » τῷ υἱῷ αὐτῆς, ἡ ἡ μήτηρ τοῦ Πausανίου, ἡ τὸν πρῶτον λίθον θεῖσα ἵνα ἀποτειχισθῇ ὁ προδοὺς τὴν πατρίδα. Ἐνεκα δὲ τῶν μεγάλων καὶ σπανίων αὐτῶν ἰδιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν, ἐτιμῶντο μέγας αἱ Σπαρτιάτιδες ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, καί, ὡς αἱ Θετταλίδες, ἐκαλοῦντο Δέσποινα ὑπ' αὐτῶν, ἀβρῶς φιλοφρονουμένων αὐτάς· ὥστε καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ἐγυναικοκρατοῦντο οἱ Λάκωνες (19). Τοσοῦτον δ' ἔξοχοι ἔνεκα τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν καὶ τῆς θέσεως ἣν εἶχον ἐν τῷ οἴκῳ ἀνεδείκνυντο πολλάκις αἱ Σπαρτιάτιδες, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, καὶ πᾶν σέβας ἀπένεμον εἰς ἐνδόξους γυναῖκας, οἷα ἦν ἡ τοῦ Λεωνίδου σύζυγος Γοργώ, καὶ ἡ Λαμπιτώ (20), τῶν Βασιλέων Λεωτυχίδου, Ἀρχιδάμου καὶ Ἀγιδος, τοῦ μὲν θυγάτηρ, τοῦ δὲ σύζυγος, τοῦ δὲ μήτηρ· καὶ τοιαύτη ἦν αὐτῶν ἡ ἀξία καὶ φήμη, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν φιλόσογον Ἀριστοφάνην ἀφώπλιζε. Καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις δὲ χρόνοις, ὅτε τὰ ἥθη εἶχον ἐν πολλοῖς παρακμάσει ἐν Σπάρτῃ,

(19) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΔ. — Ἀριστοτ. Β, 6, 7-8.

(20) Ἡρόδ. ΣΤ, 71. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. Α. — Πλάτ. Ἀλκιβ. Α, 123.

ἐσημίζετο ἔτι ἡ ἀρετὴ Χειλωνίδος, τῆς γυναικὸς τοῦ τελευταίου Κλεομβρότου (21), Κρατησικλείας, τῆς μητρὸς τοῦ Κλεομένους, καὶ Ἀγιάτιδος, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς τοῦ Παντέως ὠραίας καὶ ἀνδρείας συζύγου (22).

Ἐθεώρει δ' ἡ πολιτεία τὸν γάμον κυρίως ὑπὸ τε τὴν ἔποψιν τῆς γεννήσεως εὐρώστων τέκνων, μελλόντων ν' αὐξήσωσιν ποτε εἰς ἀνδρείους καὶ χρησίμους πολίτας, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς μὴ ἀποσθέσεως τῶν δωρικῶν οἰκῶν. Εἰς τὰς δύο δὲ ταύτας ἐπόψεις ὑπέβαλλε τὴν ῥύθμισιν τῶν συζυγικῶν σχέσεων κατὰ τρόπον προσβάλλοντα τὸ περὶ τοῦ δέοντος καὶ κοσμίου αἶσθημα τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων· διότι, ἂν ἄγανος ἔμενεν ὁ γάμος, ὁ σύζυγος, ἀντί, ὥς ἐν Ἀθήναις, νὰ υἱοθετήσῃ ἄλλων γονέων τέκνον, δι' οὗ νὰ διατηρήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδίου οἴκου, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν περιουσίαν του, ἔδιδε τὴν γυναικὰ του εἰς ἄλλον ἄνδρα, καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τικτόμενον ἀνεγνώριζεν ὡς ἴδιον, καίτοι θεωρούμενον συγχρόνως ὡς ἀνήκον καὶ τῷ γένει τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρός (23)· καὶ ἡ παραχώρησις αὕτη τῆς γυναικὸς ἐγίνετο, φαίνεται, πολλάκις καὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἐλπίδι ἀποκτήσεως ὠραιότερων καὶ εὐρωστοτέρων τέκνων. Οὕτω, κατὰ Πλούταρχον (24), ἀπερχόμενος ὁ Λεωνίδας εἰς Θερμοπύλας ἀπέναντι βεβαίου θανάτου, ἔδιδεν εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Γοργῶ τὴν Κλεομένους τὴν τελευταίαν ἐντολὴν « ἀγαθοῖς ὁμιλεῖν καὶ ἀγαθὰ τίκτειν ». Οὕτω καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῆς Σπάρτης, θριαμβευτικῶς ὑποδεχόμενοι τὸν κατὰ Πύρρου ἀριστεύσαντα Ἀκρότατον, ἐβόων πρὸς αὐτὸν παρουσίᾳ τοῦ περικεχυμένου λαοῦ,

(21) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΖ-ΙΗ.

(22) Πλούτ. Β. Κλεομ. ΚΒ. ΛΗ.

(23) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. — Ξεν. Λακ. Πολ. Α, 7-9.

(24) Α. Ἀπ. σ. 40 R.

ἐπευφημοῦντες εἰς τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὴν Χελιδονίδα, καὶ προσθέτοντες· «μόνον παῖδας ἀγαθοὺς τῇ Σπάρτῃ ποίει».

Ἄν ὁμῶς ἀπεδείκνυτο ὅτι ἡ ἀτεκνία προήρχετο ἐκ στειρίας τῆς γυναικός, τότε ὁ ἀνὴρ ἐδικαιοῦτο, ὥφειλε μάλιστα ν' ἀποπέμψῃ αὐτήν. Οὕτως οἱ Ἑφοροὶ ἐβίαζον τὸν Βασιλέα Ἀναξανδρίδαν τὸν Λέοντος ν' ἀποβάλῃ τὴν ἀτεκνον αὐτοῦ σύζυγον καὶ νὰ λάβῃ ἄλλην, «ὥστε τὸ γένος Εὐρυσθένης μὴ γενέσθαι ἐξίτηλον». Ἀλλ' οὗτος, τὴν γυναικά του περιπαθῶς ἀγαπῶν, ἐπροτίμησε μᾶλλον νὰ προσλάβῃ καὶ ἄλλην γυναικά, καί τοι τοῦ ἥθους τῆς διγαμίας μὴ ὑπάρχοντος ἐν Σπάρτῃ, καὶ εἶχεν ἐκατέραν τῶν συζύγων του εἰς ἰδίαν οἰκίαν (25).

Τὰς δὲ χήρας τῶν ἐν πολέμῳ πιπτόντων, ὅσαι παιδία δὲν εἶχον, ἔδιδεν ἡ πόλις εἰς ἄλλους, δούλους πολλάκις ἐλευθερουμένους, τοὺς ἐπενάτας ἢ εὐνάτας τότε λεγόμενους, ἢ, κατ' Ἀθήναιον (26), ἐπενάκτους ἢ ἐνευνάκτους, ἐν ᾧ ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἀληθῶς φαίνεται ὅτι ἀπεδίδετο τοῖς ἐκ τούτων γεννηθεῖσι τέκνοις, ἅτινα, πιθανώτατα, ἐγκαθίσταντο εἰς τὰ δικαιώματα ἃ ἤθελον ἔχει τὰ γνήσια τέκνα τοῦ ἀποθανόντος συζύγου.

Τὰ δ' ἐκ τῆς πρώτης συζυγικῆς σχέσεως γεννηθέντα παιδία, πρὶν ἢ ὁ ἀνὴρ λάβῃ παρ' ἑαυτῷ ἀναφανδὸν τὴν γυναικά του, ἐλέγοντο Παρθενίαι (27), καὶ μετεῖχον πάντων τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων τῶν λοιπῶν παιδίων. Μόνον δ' ἐπὶ τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, ἐπειδὴ ἔνεκα τῶν περιστάσεων τῆς πόλεως ἀδύνατον κατέστη νὰ δοθῶσι κλη-

(25) Ἡρόδ. Ε, 39. 40.

(26) ΣΤ, 271.

(27) Ἡρόδ. Φ.

οὐκ εἰς τοὺς τότε γεννηθέντας Παρθενίας (28), διὰ τοῦτο, διασπαρυσθέντες οὗτοι, ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν Τάραντα (29). Νόθοι δ' ἐλέγοντο ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, οἱ καταγόμενοι ἐκ γάμου ἀστοῦ καὶ μὴ ἀτῆς, οἵτινες, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπελάμβανον πάντων τῶν τῷ τελειοπολίτῃ δικαιωμάτων.

Ἦσαν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Σπάρτης ἀγνὰ τὰ ἥθη, καὶ ἀπαραδειγμάτιστος σχεδὸν ἡ συζυγικὴ ἀπιστία (30)· οὐχ ἦττον ὅμως αἱ ὁπωσοῦν ἀνεκτικαὶ ἐκεῖναι ἀρχαὶ ὡς πρὸς τὰς ἐν τῷ γάμῳ σχέσεις, ἐπέφερον μέχρι τέλους ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν ὅτε ἡ ἀρχικὴ αὐστηρότης τῆς Σπαρτιατικῆς κοινωνίας ἡλαττώθη, καὶ ἤδη ἀποδίδωσιν ὁ Ἀριστοτέλης πολλὴν τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ εὐχέρειαν καὶ ἀκολασίαν εἰς τὴν δίαιταν τῶν γυναικῶν ἐν Σπάρτῃ.

(28) Justius, III, 4.

(29) Στράβ. ΣΤ. 3, 2. 3.

(30) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ. — Λακ. Ἀπ.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Πολιτικός τῆς Σπάρτης ὀργανισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Νομοθεσία.

Περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Σπάρτης ὀργανισμοῦ διάφοροι τῶν ἀρχαίων ἔγραψαν, ἐν οἷς, μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων, ἐπισημότατοι ἦσαν ὁ « Διοσκορίδης, ὁ συντεταγμένος τὴν Λακωνικὴν πολιτείαν » (1), « Κριτίας, ἐν Λακεδαιμονίων πολιτεία » (2), καὶ ὁ Λέσβιος Ἑλλάνικος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ 500 π. Χ. Ἐκ τῶν σωζομένων δὲ ἀξιολόγους εἰδήσεις περιέχοντες εἰσὶν, εἰδικῶς μὲν ὁ Ξενοφῶν, ἐν « Λακεδαιμονίων πολιτεία », ὁ Ἀριστοτέλης, ἐν *Πολιτειῶν Β* (3), ὁ Πλούταρχος, ἐν *Βίῳ Λυκούργου*, ὁ Ἰουστῖνος (4)· σποράδην δὲ πολλοῦ λόγον ἄξια περιέχοντες, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων ἐν πολλοῖς τῶν διαλόγων καὶ ὁ Πολύβιος (5). Νεώτεροι δέ, συναρμολογήσαντες τὰς ἀρχαίας εἰδήσεις, καὶ τὸ τῆς κριτικῆς φῶς ἐπ' αὐτὰς ἐπιρρίψαντες εἰσὶ, μεταξὺ ἄλλων οἱ κυριώτεροι, ὁ Μον-

(1) Τλούτ. Β. Λυκ. ΙΑ.

(2) Ἀθῆν. σ. 483.

(3) Β, 6.

(4) ΙΙΙ, 3.

(5) Ἱστορ. ΣΤ.

τσκιος(6), ὁ Μυλλέρος(7), ὁ Μάνσων(8), ὁ Λαχμάννος(9), ὁ Κ. Φ. Ἑρμάννος(10) καὶ ὁ Γρόττης(11).

Ἀπέβλεπε δ' ὁ ὀργανισμὸς οὗτος οὐχὶ πάντας τοὺς κατ' οἴκους τῆς Λακωνικῆς, ἀλλὰ μόνους τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς κυρίους τῆς χώρας, διότι οἱ λοιποὶ Λακεδαιμόνιοι, ἐν μείρᾳ ὄντες περιοίκων ἢ ὑπηκόων, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν πολιτικὴν κοινωνίαν.

Πλὴν δὲ μόνου τοῦ Ἑλλαννίου, ὅστις τοὺς Βασιλεῖς Εὐρυσθένην καὶ Προκλῆ λέγει νομοθέτας τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος(12), πᾶσα ἡ λοιπὴ ἀρχαιότης ἀπέδιδε τὸν καταρτισμὸν αὐτοῦ εἰς τὸν Λυκοῦργον, περὶ οὗ ὁμοῦς μεγάλη ἐπεκράτει διαφωνία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης, κατὰ Πλούταρχον(13), θέλει αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Ἰφίτου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιακὴν συνδιαθέντα ἐκεχειρίαν, ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων, ὧν ἡ πρώτη ἀρχεταὶ λογιζομένη ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπιονίκου Κοροΐβου, 776 ἔτη π. Χ. Πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦσι, παρὰ Κλήμεντι(14), ὁ τε Ἐρατοσθένης, λέγων αὐτὸν ἀκμάσαντα 108 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος (ἦτοι κατὰ 884 π. Χ.), καὶ ὁ Διευχίδας(15), καθ' ὃν ὁ Λυκοῦργος ἐνδέκατος ὢν ἀπὸ Ἡρακλέους, καὶ ἕκτος ἀπὸ Προκλέους, ἔζη 290 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωάδος, ἦτοι

(6) Montesquieu, de l'Esprit des lois, VI, 6.

(7) O. Müller, Dorier, II, 3 Buch.

(8) Manso, Sparta.

(9) Lachmann, d. Spartanische Verfassung.

(10) K. F. Hermann, Laconia.

(11) Grotte, History of Greece.

(12) Στράβ. Η, 5, 5.

(13) Β. Λακ. Α.

(14) Στρωμ. Α, 138.

(15) Αὐτ. 119.

890 π. Χ., καὶ 114 πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν Ὀλυμπιάδων. Παρατίθησι δ' ὁ αὐτὸς Κλήμης καὶ τὸν Ἀπολλόδωρον, λέγοντα τὸν Λυκοῦργον σφόδρα νέον, ἐν ᾧ ἔζη ἔτι ὁ Ὅμηρος, οὗ τὴν ἀκμὴν τίθησιν εἰς 100 ἔτη μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν ἀποικίαν τῶν Αἰγιαλέων Ἰώνων, ἥτοι 164 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, καὶ 940 π. Χ. (16)· καὶ τούτῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ Κλήμης (17), διατεινόμενος ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἐνομοθέτησεν 150 ἔτη πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων. Ὁ Ξενοφῶν ὁμοίως (18) λέγει τὸν νομοθέτην σύγχρονον τῶν Ἡρακλείδων, ἥτοι 370 ἔτη πρὸ τῆς α' Ὀλυμπιάδος ζήσαντα, καὶ ὁ Τίμαιος ἐν Πλουτάρχῳ (19) παραδέχεται δύο Λυκοῦργους, ὧν τὸν ἀρχαιότερον σύγχρονον τοῦ Ὁμήρου, τῶν πράξεων ἀμφοτέρων εἰς τὸν ἓνα ἀποδιδομένων.

Λέγεται δ' ὁ Λυκοῦργος ὑπὸ Πλουτάρχου υἱὸς τοῦ Εὐνόμου, ἥ, κατὰ Σιμωνίδην, τοῦ Προκλείδου Πρυτάνιδος (20), καὶ ὀκτὼ μῆνας βασιλεύσας ὁ ἴδιος, ὅπερ ὁμοίως οὐδαμῶς φαίνεται ἐχόμενον ἱστορικῆς ἀληθείας, διότι ἐν Σπάρτῃ ἀνεγράφοντο τακτικῶς τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων εἰς καταλόγους διατηρουμένους, οὓς εἶδεν ὁ Ἡρόδοτος, καὶ ὁμοίως οὐδαμῶς ἀναφέρει ὡς περιεχόμενον ἐν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Λυκοῦργου· ἄλλως δέ, ἐὰν ᾗ ἐν αὐτοῖς ἀναγεγραμμένος, τοσαύτη ἀμφιβολία δὲν θὰ ἐπεκράτει ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζησεν. Ἡ κοινοτέρα δὲ γνώμη ᾗν ὅτι ὑπῆρξε πρόδικος, ἥτοι ἐπίτροπος τῆς βασιλείας τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, ὅστις, κατὰ μὲν Ἡρόδοτον (21) ἐκαλεῖτο Λαβώτας,

(16) Αὐτ. 117.

(17) Αὐτ. 79.

(18) Πλούτ. Αὐτ.

(19) Αὐτ.

(20) Πλούτ. Αὐτ. Γ.

(21) Α, 65.

κατ' ἄλλους δὲ (22) Χαρίλαος. Κατὰ τὰς πιστευομένας δὲ παραδόσεις, παρητήθη τῆς προδικίας ἐκ φόβου μή, ἀποθανόντος τοῦ βασιλικοῦ βρέφους, ἀποδοθῇ αὐτῷ ὁ θάνατος, καὶ ἀφ' οὗ ἔδωκε τοὺς νόμους αὐτοῦ τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν, ἐφ' ἧς καὶ τοῦ ἐτέρου αὐτοῦ φθαλμοῦ ἀπεκόπη, ἐπέβαλεν αὐτούς, ἀπεδήμησε τέλος κατὰ χρόνους μὴ συμβιβαζομένους μετὰ τῆς προδικίας αὐτοῦ, ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν τῆς τηρήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἐπανόδου του, καὶ μετέβη εἰς Δελφοὺς, ὅθεν ἔλαβε χρησμόν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ εἰς Κρήτην, ἔνθα συνανέστραφη μετὰ τοῦ νομοθέτου καὶ μελοποιοῦ Θάλητος (23). Ἐκεῖ δ' ἀποθανών, διέταξεν ἵνα τὸ σῶμα αὐτοῦ καῇ, καὶ ῥιφθῇ ἢ κόνις αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ οὕτω μὴ μετακομισθῶσι ποτὲ τὰ λείψανα αὐτοῦ εἰς Σπάρτην, καὶ μὴ χρησιμεύσωσιν ὡς πρόφασις τοῖς Σπαρτιάταις εἰς ἀπαλλαγὴν τῆς ὑποσχέσεως αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἐδείκνυτο ὁ τάφος αὐτοῦ ἐν Περγαμίᾳ τῆς Κίρρας, καὶ ἄλλος ἐν Κίρρᾳ, τῷ ἐπινήῳ τῶν Δελφῶν, καὶ τρίτος ἐν Ἡλίδι.

Τ' ἀσυνάρτητα λοιπὸν ταῦτα καὶ ἀλλήλως πολλάκις ἀνατρεπόμενα ἱστορήματα, πρὸ πάντων δ' ἡ παρατήρησις ὅτι ἡ Λυκούργειος λεγομένη νομοθεσία τὰς αὐτὰς ἔχει βάσεις τῇ ἐν Κρήτῃ καὶ τῇ ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς δωρικαῖς χώραις, ὅσων ἐν μέρει γινώσκονται αἱ πολιτικαὶ διατάξεις, καθιστᾷσιν ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἂν καὶ ἀληθῶς ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Λυκοῦργος καὶ ἔπραξεν ἐν Σπάρτῃ πολιτικῶς, ὅπερ οὐδόλως ἐστὶν ἀπίθανον, ἀλλὰ βεβαίως ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦν πᾶσα ἡ πολιτεία τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς ἐκ τῶν λέξεων τούτων

(22) Πλούτ. αὐτ.

(23) Στράβ. I, 477.

τοῦ Ποντικοῦ Ἡρακλείδου (24) « *Τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν τινὲς Λυκούργῳ προσάπτουσι πᾶσαν* », φαίνεται ὅτι καὶ ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀρχαίων ἀνεγνωρίζετο. Καὶ πολλὰ τῶν περὶ αὐτοῦ διηγημάτων εἰσὶ προφανῶς μυθικὰ ἢ μᾶλλον συμβολικά, ὥστε καὶ καθ' ὃ μυθικός ἦρως, εἶχε καὶ ἱερὸν ὁ Λυκοῦργος (25). Καὶ τὰ κυριώτερα τῶν αὐτῶ ἀποδιδομένων νομοθετημάτων εἰσὶν αὐτὰ τὰ δωρικὰ νόμιμα, καθ' ἃ φαίνεται ὅτι οἱ Δωριεῖς ἀνέκαθεν ἐπολιτεύοντο, καὶ ὅτε ἔτι ἦσαν ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτῶν ἑδραῖς ὑπὸ τὸν πρῶτον αὐτῶν ὑποτιθέμενον γενάρχη, τὸν Αἰγυμιόν, ὡς ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Πίνδαρος διὰ τούτων (26). « *Θέλονται δὲ Παμφύλου καὶ μὰν Ἡρακλειδᾶν ἔκγονοι, ὄχθαις ὑπὸ Ταῦγέτου ραίοιτες, αἰεὶ μένειν τεθμοῖσιν ἐν Αἰγυμιῳ, Δωριεῖς* ».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ὅτε κατέλαβον οἱ Δωριεῖς τὴν Πελοπόννησον, τὸ πρῶτον καὶ φυσικὸν τῆς κατακτήσεως ἀποτέλεσμα, προελθὼν καὶ ἐκ τῆς ἀναστατώσεως τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν συμφερόντων τῶν κατακτητῶν, ἦν στάσις καὶ σύγχυσις πανταχοῦ, καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ αὐτῇ, ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀπομνημονεύει (27). « *Τὸ δὲ ἔτι πρότερον τούτων καὶ κακονομώτατοι ἦσαν (Λακεδαιμόνιοι) σχεδὸν πάντων Ἑλλήνων* ». Τ' αὐτὰ δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης διὰ τούτων (28). « *Ἡ γὰρ Λακεδαιμόνων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων αὐτὴν Δωριέων ἐπὶ πλεῖστον ὧν ἴσμεν χρόνον στασιάσασα, ὅμως*

(24) Πλούτ. Αὐτ. Β.

(25) Ἡρόδ. Α, 66. — Ἐφορ. ἐν Στράβ. Η, 366. — Πλούτ. Λυκ. ΛΑ.

(26) Πυθ. Α, 121.

(27) Α, 65.

(28) Α, 18.

παλαιτάτου καὶ εὐνομήθη ». Ὅτε δ' ἀπ' ἐναντίας ὁ Ἰσο-
 κράτης λέγει τοὺς Δωριεῖς Σπαρτιάτας ἀνέκαθεν σωφρο-
 οῦντας (29), ἐννοεῖ καὶ οὗτος τοὺς μετὰ τὴν Λυκούργειον
 ποχὴν, διότι ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (30) ὁμολογεῖ ὅτι « Στασιά-
 ναι φασὶν αὐτοὺς οἱ τὰ ἐκείνων ἀκριβοῦντες ὡς οὐδένας
 ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ». Τούτων δὲ κατὰ τι διαφέρων ὁ
 Πλούταρχος (31), φρονεῖ ὅτι πάντοτε μὲν ἐσωφρόνουν οἱ Σπαρ-
 τῖαι, πρὸ πάντων ὅμως μετὰ τὸν Λυκοῦργον· « Οἱ δὲ
 κατασχόντες τὴν Λακωνικὴν καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσω-
 φρόνουν, ἐπειδὴ δὲ Λυκούργῳ τὴν πολιτείαν ἐπέτρε-
 ψαν... ». Τὴν κακονομίαν δὲ καὶ ταραχὴν τῶν πραγμά-
 των οὕτω περιγράφει ὁ Πλούταρχος (32)· « Τοῦ μὲν δή-
 μου θρασυνομένου, τῶν δὲ ὕστερον βασιλέων τὰ μὲν ἀπε-
 χθαρομένων τῷ βιάζεσθαι τοὺς πολλούς, τὰ δὲ πρὸς χά-
 ριν ἢ δι' ἀσθένειαν ὑποφερομένων, ἀνομία καὶ ἀταξία
 κατέσχε τὴν Σπάρτην ἐπὶ πολὺν χρόνον ». Καὶ τοὺς
 πρὸ τοῦ Λυκούργου βασιλεῖς τυράντους λέγει ὁ Ἀρι-
 στοτέλης (33), ὡς καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός· « Λυ-
 κοῦργος καταλαβὼν πολλὴν ἀνομίαν ἐν τῇ πατρίδι, καὶ
 Χαρίλαον τυραννικῶς ἄρχοντα . . . ». Ἐκ τούτων οὖν
 δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τῷ Λυκούργῳ, ὃν
 οὐδὲν κωλύει ὡς καὶ ἱστορικὸν πρόσωπον νὰ παραδεχθῶ-
 μεν, πολλὰ ὅμως καὶ ἀπλῶς συμβολικὰ ἀποδίδονται, καὶ
 ὅτι οὗτος δὲν συνέταξε μὲν τοὺς νόμους τῆς Σπάρτης, διότι
 οὗτοι προϋπῆρχον ἀνέκαθεν, ἀλλὰ, διὰ τῆς ἀτομικῆς αὐ-
 τοῦ ἱκανότητος καὶ ἐπιρροῆς ἀπὴλλαξε τὴν πατρίδα αὐτοῦ

(29) Συμμαχ. 32.

(30) Παναθῆν. 177.

(31) Η, 365.

(32) Β. Λυκ. Β.

(33) Πολιτ. Ε, 10, 3.

τῆς ἐπικρατούσης ἀναρχίας καὶ κακονομίας, τὸ σέβας ἀναζωπυρήσας πρὸς τοὺς ἀμεληθέντας ἐκείνους νόμους, καὶ διὰ νέων ἴσως τινῶν διατάξεων κυρώσας αὐτούς, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἀγνότητα ἐπαναγαγὼν τὴν ἀγωγὴν καὶ τὰ ἥθη, ἅτινα ἦσαν ἡ βάσις τῶν νόμων· ὥστε λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Πλούταρχος (34)· « *Τὰ μὲν οὖν κυριώτατα ἐν τοῖς ἡθεσιν ὦρετο καὶ ταῖς ἀγοραῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεστοιχειωμένα μένειν ἀκίνητα* ». Πρὸς τούτοις δ' αὐτῷ πιθανῶς ἀποδοτέον ὅτι καὶ τὰς δυναστικὰς καὶ ἄλλας προσωπικὰς τῶν κατακτητῶν ἔριδας ἐξομαλύνοντας, καὶ τὰς σχέσεις μεταξὺ τούτων καὶ τῶν κατακτηθέντων ρυθμίσας, ἐπανέφερεν ἐντελῶς εἰς τὴν Σπάρτην τὴν χαρακτηριστικὴν τῷ δωρικῷ βίῳ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην, ἣν ὁ Βασιλεὺς Ἀρχίδαμος ἀναγνωρίζει, ἐν Θουκυδίδῃ (35), τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ, καὶ ἣν ὁ Πλάτων (36), μετὰ τῶν παραγῶγων αὐτῆς ἀρετῶν, φημίζει διὰ τούτων παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις· « *Εἰ δ' ἂν ἐθελήσης εἰς σωφροσύνην τε καὶ κοσμιότητα ἀποβλέψαι, καὶ εὐχέρειαν καὶ εὐκολίαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ εὐταξίαν καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ φιλοπονίαν καὶ φιλοεικίαν καὶ φιλοτιμίας τὰς Λακεδαιμονίων, παῖδα ἂν ἡγήσαιο σπαντὸν πᾶσι τοῖς τοιούτοις* ».

Ἐκ τούτου καὶ τὸ βεβαίως συμβολικὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Λυκούργου, *Εὐνομος*, ὡς καὶ τὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Εὐκοσμος* (37). Τῶν δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ ταραχῶν μνημονεύει καὶ ῥητῶς ἡ ἱστορία αὐτοῦ, ὅτε καὶ λέγεται ἀπο-

(34) Β. Λυκ. ΙΓ.

(35) Α, 84.

(36) Ἀλκ. Α, 38.

(37) Παισ. Γ, 16, 5.

καταπείσας τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ νέου τινὸς καλουμένου Ἀλκάνδρου. Καὶ οὐδὲν μὲν ἀναγκάζει νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὸ συμβῆναι τοῦτο ὡς ἱστορικόν· οὐχ ἥττον ὁμῶς τινὲς καὶ τοῦτο ὡς συμβολικὸν ἐκλαμβάνουσι, καὶ δὴ ὡς εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐν Σπάρτῃ τιμωμένης Ὀπτιλέτιδος, ἥτοι Ὀφθαλμίτιδος Ἀθηνᾶς (38), ἐν ᾧ ἴσως ἡ λατρεία ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου παρήχθη.

Ἐπίσης δὲ λόγος οὐδεὶς ὑπάρχει ἵνα ὡς ὅλως ἀδύνατος θεωρηθῇ ἡ εἰς Κρήτην μετάβασις τοῦ Λυκούργου. Ἀλλ' οὐδὲ πιθανὴ ἐστὶν οὐδ' ἀναγκαία· διότι βεβαίως δὲν ἐδανείσθη ἐκεῖθεν τοὺς νόμους αὐτοῦ, ὡς ὑπετέθη, ἀλλ' ἡ τῆς Σπάρτης καὶ ἡ Κρήτης ἦσαν μᾶλλον, ὡς τὰς λέγει ὁ Πλάτων (39), «ἀδελφαὶ πολιτεῖαι», ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπίσης πηγάσασαι τεθμῶν τοῦ Αἰγυμιοῦ, ἢ ἄλλων ἀρχαίων δωρικῶν νομίμων· καὶ ταύτην τὴν ταυτότητα τῶν δύο νομοθεσιῶν αἰνίττεται συμβολικῶς ἡ παρεξηγεῖ τὸ περὶ ἀποδημίας τοῦ Λυκούργου εἰς Κρήτην διήγημα, ὡς καὶ ἡ δόξα περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν Περγαμίᾳ· ἐν ᾧ ὁ ἐν Ἡλείᾳ δεικνύμενος ἕτερος αὐτοῦ τάφος αἰτίαν εἶχε τὴν σύστασιν τῶν Δωρικῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, καὶ τὴν Ὀλυμπιακὴν ἐκχειρίαν, εἰς ἃ ἴσως κυρίως συνετέλεσαν οἱ πάντων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Δωριέων προέχοντες Σπαρτιάται, ἴσως δὲ καὶ ἀτομικῶς αὐτὸς ὁ τῆς ἐν Λακεδαίμονι ὁμονομίας ἱδρυτῆς Λυκούργος. Καὶ ἡ εἰς Δελφοὺς δ' ὁδοιπορία τοῦ Λυκούργου, καὶ ὁ ἐν Κίρρᾳ ἐπίσης δεικνύμενος τάφος αὐτοῦ δύνανται οὐχ ἥττον συμβολικῶς νὰ ἐξηγηθῶσι διὰ τῆς λατρείας τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὅστις ἦν ὁ τῶν Δωριέων

(38) Πλούτ. Λυκ. ΙΑ.

(39) Νομ. Γ.

Θεός, καὶ διὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ καθιεροῦν τὰ κατ' οἶκον πράγματα διὰ τοῦ ὑπερτάτου κύρους αὐτοῦ.

Πρὸς τοῦτο δὲ λέγεται ζητήσας καὶ λαβὼν μαντείαν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ῥήτραν λεγομένην, ὡς ὁ Πλούταρχος (40): Οὕτω δὲ περὶ ταύτην ἐσπούδασε τὴν ἀρχὴν ὁ Λυκοῦργος, ὥστε μαντείαν ἐκ Δελφῶν κομίσαι περὶ αὐτῆς, ἣν ῥήτραν καλοῦσιν». ὥστε καὶ ὡς πυθόχρηστοι ἐχαρακτηρίζοντο οἱ νόμοι αὐτοῦ (41), καὶ διὰ τοῦτο δῆθεν, ὡς διὰ ῥήτρας κυρωθέντες, ἐλέγοντο καὶ αὐτοὶ ῥῆτραι, ὡς ὁ αὐτὸς Πλούταρχος ἀλλαχοῦ (42): «Τὰ μὲν τοιαῦτα νομοθετήματα ῥήτρας ὠνόμασεν, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ νομιζόμενα καὶ χρησμοὺς ὄντα». Κατ' ἄλλους δ' ἐκλήθησαν οὕτως οἱ νόμοι τῆς Σπάρτης, ὡς οὐχὶ ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ στόματος αὐτοῖς παραδοθέντες, ὡς ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Πλούταρχος (43): «Αἱ ῥῆτραι, δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν Λακεδαιμονίαν πολιτείαν Λυκοῦργος, ἐδόθησαν αὐτῷ καταλογάδην»· ἢ μᾶλλον ἐκαλοῦντο ἐν γένει οὕτως οἱ νόμοι παρὰ τοῖς Δωριεῦσι, καὶ ἀπεδίδετο τοῦτο εἰς τὸ ὅτι ἔμενον καὶ παρεδίδοντο ἄγραφοι παρ' αὐτοῖς. Οὕτως ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ (44): «Ῥήτρα γὰρ κατὰ Δωριεῖς ὁ νόμος, ὡς ἐκ στόματος καὶ ῥητῶς παραδιδόμενος». Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐκλαμβάνει μάλιστα ὡς νομοθέτημα αὐτοῦ τοῦ Λυκούργου τοῦτο τὸ Δωρικὸν ἔθιμον τοῦ νὰ ἔχωσι τοὺς νόμους ἀγράφους (45): «Νόμους δὲ γεγραμμένους ὁ Λυκοῦργος οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ καὶ μία τῶν καλουμένων

(40) Β. Λυκ. ΣΤ.

(41) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Ι'.

(42) Β. Λυκ. ΙΓ.

(43) Αὐτ. ΣΤ.

(44) Ἐν Φ.

(45) Αὐτ. ΙΓ.

ῥήτρῳν ἐστὶν αὕτη ». Ἀλλά, ὡς πρὸς τὴν λέξιν καὶ, αὕτη
 εἰ καὶ ἐπεκράτησεν ἐφαρμοζμένη τοῖς ἀγράφοις νόμοις τῶν
 Σπαρτιατῶν, ἀνέκαθεν ὁμῶς ἐσήμαινεν ἀπλῶς τὴν ἐπὶ ῥη-
 τῆς συμφωνίαν, ὡς ὁ Ἀπολλόνιος (46). « Ῥήτρα... βέλ-
 τειν τὴν ἐπὶ ῥητοῖς τισι συνθήκην », καὶ ὁ Ἡσύχιος,
 ἴσως ἥττον ἀκριβῶς. « Ῥήτραι, συνθῆκαι διὰ λόγων ».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετεβιβάζοντο οἱ νόμοι ἢ αἱ ἀγρα-
 φοὶ ῥήτραι ἐν Σπάρτῃ ἐκ στόματος εἰς πεζόν, βραχὺν καὶ
 πῶς παροιμιακὸν λόγον· μετὰ ταῦτα ὁμῶς, ἐν Ὀλ. 26,
 ἐστιχούργησεν αὐτοὺς ὁ Τέρπανδρος (47), ἵνα, ἀδόμενοι,
 ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ ἐγίνετο, ὥσιν εὐμνημονευτότεροι.

Τῇ περὶ Λυκούργου δὲ παραδόσει στηριζόμενοι καὶ οἱ
 μεταγενέστεροι Βασιλεῖς, ὁψέποτε ἤθελον νὰ περιάψωσιν
 ἀνώτερον κῦρος εἰς μεταρρύθμισεις ἃς ἤθελον νὰ εἰσαγά-
 γωσιν, ἔπεμπον εἰς Δελφοὺς τοὺς λεγομένους *Πυθίους* (48),
 οὓς εἶχον συσκήνους καὶ ὁμοτραπέζους, ἵνα κομίσωνται
 ὑπὲρ αὐτῶν χρησμὸν τοῦ μαντείου (49). Οὕτω λέγει ὁ
 Πλούταρχος περὶ τῶν Βασιλέων Πολυδώρου καὶ Θεοπόμ-
 που. « Ἐπεισαν δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν πόλιν ὡς τοῦ Θεοῦ
 ταῦτα προστάσσοντος, ὥς πον *Τυρταῖος* ἐπιμέμνηται διὰ
 τούτων ».

« Φοίβου ἀκούσαντες Πυθωνόθεν οἴκαδ' ἔνεικαν
 μαντείας τε Θεοῦ καὶ τελέεντ' ἔπεα ».

(46) Λεξ. Ὀμ. ἐν Φ.

(47) Κλημ. Ἀλεξ.

(48) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Ι'.

(49) Φωτ. Λεξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πολιτικὴ διαίρεσις τῶν Σπαρτιατῶν.

Σπαρτιαῖται δέ, τοῦ πλήρους δικαιώματος τοῦ πολίτου ἀπολαμβάνοντες, ἦσαν, ἀνέκαθεν μὲν πάντες οἱ Δωριεῖς εἰς οὓς ἐπὶ τῆς κατακτήσεως κατεκληρουχήθη ἡ χώρα, καὶ τινες ὀλίγοι οἴκοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ὡς οἱ *Κήρυκες* καὶ οἱ *Ταλθυδιάδαι*, οἵτινες, τῇ ἐγγωρίῳ λατρείᾳ ὑπηρετοῦντες, ἔνεκα τούτου, φαίνεται, μετὰ σεβασμοῦ κατετάχθησαν ὑπὸ τῶν νέων ἐποίκων μεταξὺ αὐτῶν· ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις δὲ μόνοι οἱ τῶν δύο κατηγοριῶν τούτων γνήσιοι ἀπόγονοι, ἥτοι οἱ ἐκ πατρὸς Σπαρτιάτου καὶ μητρὸς Σπαρτιάτιδος γεννηθέντες, ἐν ᾧ οἱ τὸν ἕτερον τῶν γονέων ξένον ἔχοντες ἐλέγοντο *νόθοι*, ὡς προεβρέθη, καὶ δὲν ἦσαν τελειοπολίται. Ἀγνοεῖται ὅμως τίνων ἀπελάμβανον ἐν τῇ πόλει καὶ τίνων ἐστεροῦντο δικαιωμάτων, καὶ πιθανὸν φαίνεται ὅτι, ἂν ὁ πατήρ ἦν Σπαρτιάτης, καὶ οὗτοι ἔμενον ἐν Σπάρτῃ, καὶ μετεῖχον τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς, δὲν ἐτίθεντο καὶ εἰς θέσιν ἡττονα τῶν δούλων καὶ εἰλώτων οἵτινες ἀπηλευθεροῦντο, καὶ ἐδύναντο εἰς εὖνους περιστάσεις νὰ τύχωσι καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς πολιτείας (1).

Ἀνῆκον δὲ καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ἐκ καταγωγῆς εἰς ἃς καὶ πάντες οἱ Δωριεῖς τρεῖς φυλάς, τοὺς *Υλλεῖς*, τοὺς *Δυμάνας*, καὶ τοὺς *Παμφύλους*, διότι ὁ μὲν Πίνδαρος καλεῖ αὐτοὺς *Παμφύλου* ἐκγόνους, ὑπῆρχε δὲ καὶ μεταγενεστέ-

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Β. σ. 434.

ως ἐν Σπάρτῃ τόπος Δύμη καλούμενος (2), ἐπώνυμος μιᾶς
 ὧν φυλῶν ἐκείνων.

Ὑποδιηροῦντο δ' αἱ τρεῖς αὗται φυλαὶ ὁμοῦ εἰς τριά-
 κοντα φρατρίας (3), ἐκάστης φυλῆς περιεχούσης πιθανῶς
 ἀνὰ δέκα φρατρίας, αἵτινες συνήθως ἐν Σπάρτῃ ἐκαλοῦντο
 Ὠβαί, διότι Ὠβὰ ἦν διαλεκτικὴ μετάπλασις τοῦ Οἶη ἤτοι
 Ὀόνη, καί, ἐνέφαινε βεβαίως ἐν τῇ πρώτῃ Δωρικῇ οἰκῇσει
 τῆς Σπάρτης τὴν διοικητικὴν μονάδα τῆς τοῦ Σπαρτια-
 τικοῦ λαοῦ διαιρέσεως.

Ἐκάστη δὲ τῶν τριάκοντα Ὠβῶν περιελάμβανεν ἀνὰ
 δέκα γένη, τὰ ἐν ἄλλαις τισὶ δωρικαῖς πόλεσιν, ὡς ἐν Κο-
 ρίνθῳ, ἐν Αἰγίνῃ, καὶ παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς Ἴωσι Πάτρας
 ἢ Πατριάς καλούμενα, ἐν δὲ Σπάρτῃ, ὡς ἐν Ἀθήναις πρὸ
 τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν δήμων ὑπὸ Κλεισθένους, Τριακάδες.
 Ὡστε ἦσαν ἐν ὅλοις τριακόσια γένη ἢ τριακάδες.

Τὸ δ' ὄνομα αὐτὸ τῶν Τριακάδων οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ
 ἐμφαίνῃ, ἢ ὅτι ἐκάστη τριακάς συνέκειτο ἐκ τριάκοντα οἰ-
 κων ἢ οἰκογενειῶν· ὥστε ἐν ὅλοις ἦσαν, κατ' ἀρχάς, ὅτε
 ἐγένετο ἡ διαίρασις, $300 \times 30 = 9000$ αἱ οἰκογένειαι τῶν
 Δωριέων Σπαρτιατῶν, ὡς καὶ ἀληθῶς ἠξεύρομεν ὅτι εἰς
 τόσους κλήρους διηρέθη ἡ χώρα.

Τοπικῶς δὲ διηροῦντο οἱ Σπαρτιαῖται εἰς πέντε τμή-
 ματα, ἅτινα καὶ μέρη τῆς πόλεως, κῶμαι, δῆμοι ἢ (το-
 πικαὶ) φυλαὶ ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐξ ὧν, κατὰ
 Θουκυδίδην (4), συνωκίσθη ἡ πόλις. Ἐκ τούτων δ' ἀναφέ-
 ρεται ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἡ « Μεσόα, τόπος Λα-
 κωνικῆς, φυλὴ Λακωνικὴ », ὑπὸ Ἡσυχίου « Πιτάνα,

(2) Ἡσύχ. Φ.

(3) Ἀθην. Δ, 141.

(4) Α, 10. — Ἰδ. καὶ Ἡρόδ. Γ, 55. — Στράβ. Η, 5, 3. — Πaus. Γ, 16.

φυλή » καὶ « *Κυνόσουρα, φυλή Λακωνική* », ἥτις καὶ ἔν τινι ἐπιγραφῇ ἐκ τῶν Φουρμοντίων, ἴσως πλαστῇ, ἀναγράφεται. Ἡ δὲ τετάρτη ἐκαλεῖτο *Λίμναι* ἢ *Λιμναῖον*. Πέμπτον δ' ὄνομα ὑπ' οὐδενὸς συγγραφέως μνημονεύεται, ὥστε ἴσως πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ πέμπτον ἢ μᾶλλον πρῶτον τμήμα ἦν αὐτὸ τὸ τῆς κυρίως πόλεως, τὸ τῆς Σπάρτης, πιθανῶς κατοικούμενον ὑπὸ τῶν Ὠβῶν τῆς πρώτης καὶ εὐγενεστέρας φυλῆς, τῆς τῶν Ὑλλέων, καὶ ἴσως μία τῶν Ὠβῶν τούτων νὰ ἔφερε τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἑτυμολογικοῦ ἀποδιδομένην εἰς «τόπον τῆς Σπάρτης» ἄλλως ἄγνωστον ἐπωνυμίαν Ἀγιάδος, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ἕτερος τῶν Βασιλικῶν οἴκων, ὁ τῶν Ἀγιδῶν· ἄλλη δ' Ὠβή, καὶ ὁ τόπος ὃν κατῴκει, πιθανὸν νὰ ἐκαλεῖτο *Εὐρυποντίδαι*. Τὰ δ' ἄλλα τέσσαρα τμήματα ἦσαν ἴσως μόνον κῶμαι περὶ τὴν πόλιν, βαθμηδὸν μετ' αὐτῆς συγχωνευθεῖσαι, καὶ μάλιστα ὅτε ἡ τέως ἀτείχιστος Σπάρτη (5) περιετειχίσθη, περιλαβοῦσα καὶ ταύτας ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ.

Ἐκ διαφορῶν δὲ χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἀριστοκρατική τις διάκρισις τάξεων, οὐχὶ μόνον μεταξὺ τῶν Δωριέων καὶ τῶν περιοίκων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Δωρικῷ πληθυσμῷ τῆς Σπάρτης, διότι οὐ σπανίως μνημονεύονται οἱ Ὅμοιοι, καὶ κατ' ἀντίθεσιν αὐτῶν οἱ Ὑπομείοντες. Οὕτω λέγει ὁ Ξενοφῶν (6) ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης εἶχεν ἐπὶ τῶν ἐκστρατειῶν συσκηνοῦντας αὐτῷ πλὴν τῶν πολεμάρχων καὶ τρεῖς ἄλλους ἐκ τῶν Ὀμοίων, καὶ ἀλλαχοῦ (7), ὅτι ὁ παραβὰς ἢ ἀμελήσας τὰ καθήκοντα ὅσα ὁ νόμος ἐπέβαλλεν, ἐστε-

(5) Πaus. Α, 13. ΣΤ, 8. — T. Liv. XXXIV, 33, 5, 38.

(6) Λακ. Πολ. ΙΓ, 1.

(7) Αὐτ. Ι', 7.

ρῖτο τῆς ἐν τοῖς Ὅμοις τάξεως. Ἐν δὲ τοῖς Ἑλληνι-
 κῖς (8) διηγεῖται ὅτι ὁ Κινάδων, καθ' ὃ μὴ ἐκ τῶν Ὅμοιων
 ὢν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπομειόνων, συνώμοσε κατὰ τοῦ Ἀγη-
 σλάου πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, καὶ τ' αὐτὰ ἐπι-
 χροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (9). Καλεῖ δ' ὁ Ξενοφῶν τοὺς
 Ὅμοιους καὶ Ὅμοτίμους (10).

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέ-
 ρασμα, ὅτι ὅμοιοι μὲν ἦσαν πάντες οἱ τελειοπολιταὶ Σπαρ-
 τιᾶται, ὑπομειόνες δὲ οἱ μὴ κεκτημένοι πάντα τὰ πολι-
 τικὰ δικαιώματα, εἴτε Σπαρτιᾶται ἕνεκά τινος λόγου ἀπο-
 λέσαντες τὴν πλήρη αὐτῶν χρῆσιν, ἢ δοῦλοι ἀπελευθερω-
 θέντες, ὡς νεοδαμῶδεις ἢ Μώθονες, ἢ ξένοι πολιτογραφη-
 θέντες καὶ μέρους τῶν δικαιωμάτων τούτων στερούμενοι.
 Ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Δημάρατος, ὁμιλῶν μετὰ τὴν
 ἐν Θερμοπύλαις μάχην πρὸς τὸν Ξέρξην, λέγει αὐτῷ, καθ'
 Ἡρόδοτον (11)· « Ἔστιν ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτη πό-
 λιν ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα· καὶ οὗτοι πάντες
 εἰσὶν ὅμοιοι τοῖσι ἀνθάδε μαχεσαμένοισιν. Οἷ γε μην ἄλ-
 λιν Λακεδαιμόνιοι τούτοισιν οὐκ ὅμοιοι ». Καὶ ἀναφέρε-
 ται μὲν ἐνταῦθα ἡ λέξις ὅμοιοι εἰς ἰσότητα ἀνδρείας καὶ
 οὐχὶ δικαιωμάτων· ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ αὕτη δύναται νὰ θεω-
 ρηθῇ ὅτι ἦτον ἐκείνης, ὡς καὶ τῆς ταυτότητος τῆς πολι-
 τικῆς ἀγωγῆς συνέπεια.

Πρὸς τὴν περὶ τῶν Ὅμοιων ὁμῶς ταύτην θεωρίαν δὲν
 φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβάζομενον τὸ ἐπόμενον
 χωρίον τοῦ Δημοσθένους (12)· « Ἐπειδὴν τις εἰς τὴν κα-

(8) Γ, 3, 5. 11. καὶ 6.

(9) Πολ. Ε, 6. 2.

(10) Κυφ. παιδ. Β, 1, 2.

(11) Ζ, 234.

(12) Π. Λεπτ. 46.

λουμένην γερουσίαν ἐγκριθῇ. . . ἔστι τῆς ἀρετῆς ἄθλον, τῆς ἀρχῆς κυρίῳ γενέσθαι μετὰ τῶν ὁμοίων», διότι κατ' αὐτὸ οἱ ὅμοιοι ἀναφέρονται ὡς μικρά τις προνομιοῦχος τάξις ἐξ ἧς ἐλαμβάνοντο οἱ γερουσιασταί. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖ ἢ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ταχεῖα ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, ὥστε ἐπὶ Ἡροδότου ἤδη ἀντὶ 9000 ἦσαν μόνον 8000 οἴκοι, ἐπὶ δὲ Ἀγιδος οὐχὶ πλείονες τῶν 700 (13). Ἐπειδὴ δ' οὕτως ἐξέλειπον οἱ γνήσιοι καὶ ἐκ καταγωγῆς Σπαρτιάται, οἵτινες ἦσαν οἱ μόνοι Ὅμοιοι, προσετίθεντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλείονες διὰ πολιτογραφήσεως· ἐπὶ Δημοσθένους ὁμῶς φαίνεται ὅτι ἔμενον ἱκανοὶ εἰσέτι, ὥστε ἐξ αὐτῶν κυρίως νὰ λαμβάνωνται οἱ Γερουσιασταί· ἤρχισαν ὁμῶς ν' ἀναβιβάζωνται καὶ νεοπολῖται εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἀλλὰ τότε οὗτοι ἐθεωροῦντο πλέον ὡς ὅμοιοι καὶ τέλειοι Σπαρτιάται.

Μνημονεύονται δ' ἐν Σπάρτῃ καὶ πρῶτοι ἄνδρες (14), καὶ οἱ ἄριστοι (15), καὶ οἱ καλοὶ κάγαθοί (16)· ἀλλ' αἱ ἐπωνυμίαι αὗται ἢ τοὺς περιοίκους Λακεδαιμονίους καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτῶν ἀφορῶσιν, ἢ εἰςὶ γενικαὶ μόνον ἐκφράσεις τοὺς μᾶλλον ἐν Σπάρτῃ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ διακριθέντας ἐμφαίνουσαι.

(13) Πλούτ. Β. Ἀγ. Ε. — Ξενοφ. Ἑλλην. Γ, 3, 5. Ε, 3, 8.

(14) Θουκ. Δ, 108. — Ε, 15.

(15) Πλούτ. Λυσ. Λ.

(16) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Βασιλεῖς.

Ἦν δὲ τὸ Σπαρτιατικὸν πολίτευμα ἀπόρροια καὶ αὐτό, ὥς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἑλληνικά, τοῦ ἀρχαίου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν προομηρικῶν χρόνων, καὶ ἐκείνῳ πλησιέστερον τῶν πλείστων ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κρητικοῦ, καθ' ὅσον διετήρησε τὴν Βασιλικὴν ἀρχὴν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας.

Διέγραφε δ' αὐτό, ὥς πρὸς τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ διατάξεις, ἡ ἐπομένη πυθόχρηστος ῥήτρα, ἣτις ἀπεδίδετο τῷ Λυκούργῳ (1): « Διὸς Ἑλλανίου καὶ Ἀθηναῖς Ἑλλανίας ἱερὸν ἰδρυσάμενον, φυλὰς φυλάξαντα καὶ ὠδὰς ὠδάζαντα, τριάκοντα, γερουσίαν σὺν ἀρχαγέταις καταστήσαντα, ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν μεταξὺ Βαβύκας τε καὶ Κνακίωνος, οὕτως εἰσφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι. Δάμῳ δὲ κυρίαν ἡμεν καὶ κράτος ».

Οἱ ἐν τῇ ῥήτρᾳ δὲ ταύτῃ λεγόμενοι ἀρχηγέται ἦσαν οἱ Βασιλεῖς, ὄντες, μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐν μόνῃ τῇ Σπάρτῃ, κατ' ἐξαίρεσιν, δύο τῶν ἀριθμὸν, διότι ἐλέγετο ὅτι ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Ἡρακλείδου Ἀριστομάχου, οἵτινες διενεμήθησαν τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κατακτήσεις, ἀποθανὼν δ' Ἀριστόδημος, ὃς ἔλαχεν ἡ Λακωνία, ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Εὐρυσθένην καὶ τὸν Προκλέα, οἵτινες συνεβασίλευσαν, ἀμφιβόλου δῆθεν οὔσης μεταξὺ αὐτῶν τῆς πρωτο-

(1) Πλούτ. Λυκ. ΣΤ.

τοκίας· καὶ τοῦ μὲν υἱὸς ἦν ὁ Ἄγρις, ἐξ οὗ κατήγοντο οἱ Ἀγίδαι Βασιλεῖς, τοῦ δ' ἑγγονος ἦν ὁ Εὐρυπών, οὗ ἀπόγονοι ἦσαν οἱ Εὐρυποντίδαι.

Καὶ ταῦτα μὲν διηγείτο ἡ πιθανῶς ἔπειτα, καὶ πρὸς ἐξήγησιν καὶ κύρωσιν τῶν ὑπαρχόντων, διαπλασθεῖσα παράδοσις. Ἀλλ' ἀληθές ὅτι καὶ ἤδη ἐπὶ Ὀμήρου, ὡς εἶδομεν, δύο ἦσαν τῆς χώρας οἱ Βασιλεῖς, ὁ μὲν ἐν Σπάρτῃ, ὁ δὲ ἐν Λακεδαίμονι (2). Ἄν δὲ καὶ τοῦτο θεωρηθῇ ὡς ἀπλῆ σύμπτωσις, λίαν πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν τριῶν Δωρικῶν φυλῶν αἰτίνες συγκατῆλθον εἰς Σπάρτην, αἱ δύο, ἡ τῶν Ὑλλέων καὶ ἡ τῶν Δυμαίων ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχωσιν ἐκάστη ἴδιον Βασιλέα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τρίτη, ἡ τῶν Παμφύλων, ἂν, ὡς τὸ ὄνομα αὐτῆς ὑποδεικνύει, δὲν εἶχε γνησίαν τὴν δωρικὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἐκ μίγματος διαφόρων φυλῶν. Ἐνεκα τούτου μᾶλλον ὑπῆρχον ἴσως δύο οἱ Βασιλεῖς, καὶ οὐχὶ διὰ λόγους γενεαλογικούς.

Ἀληθές μὲν φαίνεται ὅτι ἂν οὗτος ἦν ὁ λόγος τῆς διπλῆς βασιλείας, ἔπρεπεν ἴσως αὕτη νὰ ὑπάρχῃ καὶ πανταχοῦ ὅπου Δωριεῖς ἐπεκράτησαν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν διὰ τὰς ἄλλας χώρας οὐδὲν ἔχομεν διδόμενον βεβαιοῦν ὅτι καὶ ἐκεῖ συνυπῆρχον, ὡς ἐν Σπάρτῃ, καὶ αἱ τρεῖς δωρικαὶ φυλαί· δεύτερον δέ, ἡ βασιλεία μόνον ἐν Σπάρτῃ κατέμεινε καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ λίαν ἐνωρὶς ἀπесβέσθη, καὶ μόνον διὰ μυθικῶν παραδόσεων μένει γνωστή, ὥστε ἀκριβῆς ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς δὲν ἔχομεν.

Ὡς δὲ πάντες οἱ Ἀνακτες ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἦσαν Διογενεῖς, εἰς θεοὺς τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἀναφέροντες, καὶ διὰ τούτου τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν κυροῦντες, οὕτω

(2) Ἰδ. Ἀνωτ. Μέρ. Β, Τμ. Α, Κεφ. Β, σ. 413.

καὶ τῆς Σπάρτης οἱ Βασιλεῖς ἡξίουσαν ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ Ἡρακλέους. Τοσαύτη δ' ἦν ἡ περὶ τούτου κοινὴ πεποίθησις, ὥστε ἀπεδίδετο αὐτοῖς σεβασμὸς ἰδιαίτατος, σχεδὸν ὡς εἰς ἱερὰ πρόσωπα, καὶ μετὰ θάνατον ἡξιοῦντο τιμῶν ἡρώων, καί, « σεμνοτέρα ἢ κατ' ἄνθρωπον ἦν ἡ ταφὴ αὐτῶν », κατὰ Ξενοφῶντα (3), ὅστις προσέτι παρατηρεῖ ὅτι ἐν ᾧ ἐπὶ ζωῆς τῶν Βασιλέων περιώριζον οἱ Σπαρτιάται τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, μετὰ θάνατον οὐδεμιᾶς ἐφείδοντο ὑπερβολῆς σεβασμοῦ πρὸς αὐτούς, τιμῶντες αὐτοὺς οὐχὶ ὡς ἄνθρωπους, ἀλλ' ὡς ἡμιθέους (4). Περιγράφει δ' ὁ Ἡρόδοτος (5) ὅτι, κατὰ χρησμὸν παραγγέλλοντα· « Πενθήσει βασιλῇ φθίμενον Λακεδαιμόνος οὔρος », ἅμα Βασιλεὺς ἀπέθνησκεν, ἀπεστέλλοντο ἵππεις ἀνὰ πᾶσαν τὴν Λακωνικὴν ἀναγγελοῦντες τὸ λυπηρὸν συμβάν, καὶ γυναῖκες κρούουσαι λέβητας περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς Σπάρτης γνωστὸν αὐτοῖς πολίταις ποιοῦσαι. Τότε δ' ὥφειλεν, ἐπὶ βαρεῖα ποινῇ, ἐξ ἐκάστης οἰκίας ἀνὰ ἓν ζεῦγος, ἀνὴρ καὶ γυνή, νὰ πενθηφορήσῃ, καὶ μέγας, ὠρισμένος ἀριθμὸς περιοίκων καὶ εἰλώτων συνέρρεον ἐκ τῆς χώρας πάσης πανοικὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκαλύπτοντο τέφρα τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐκόπτοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐπήνουν τὸν ἀποθανόντα ὡς τὸν ἄριστον πάντων τῶν προβασιλευσάντων. Συγχρόνως δ' ἐκλείετο ἡ ἀγορά, καὶ ἐστρώννυτο ἄχυρα, καὶ ἔπαυε πᾶσα ἀγοραπωλησία, καὶ σιγὴ ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ, κατὰ μὲν Ἡρόδοτον καὶ Ξενοφῶντα ἐπὶ δέκα ἡμέρας, κατὰ δὲ Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, ἐπὶ τρεῖς (6). Ἄν δ' ὁ Βασι-

(3) Ἑλλην. Γ, 3, 4.

(4) Λακ. Πολ. Ἐν τέλ.

(5) ΣΤ, 58.

(6) Β.

λεὺς ἀπέθνησκεν ἐν πολέμῳ, ἔφερον καὶ ἐξέθετον τὸ εἶδω-
λον, ἥτοι τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ κλιντῆρος λαμπρῶς ἐστρω-
μένου.

Ἕνεκα δὲ τοῦ ἐκ καταγωγῆς ἱεροῦ αὐτῶν τούτου χαρα-
κτῆρος, προΐσταντο οἱ Βασιλεῖς καὶ ἐν Σπάρτῃ τῶν ἱερῶν
καὶ τῶν θυσιῶν, ὡς εἶδομεν ὅτι τὴν αὐτὴν ὑπερτάτην ἐπι-
μέλειαν εἶχον ἄλλοτε οἱ Ἄνακτες πανταχοῦ τῆς Ἑλλά-
δος, καὶ ὅτι ἦν ἡ μόνη σχεδὸν ἦν ἐν Ἀθήναις διετήρησεν ἐκ
τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀξίας ὁ ἄρχων Βασιλεὺς μετὰ τοῦ ὀνό-
ματος. Εἶχον δ' ἰδίως οἱ Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης τὴν ἱερα-
τείαν τοῦ Διὸς οὐρανίου καὶ τοῦ Διὸς Λακεδαιμόνος·
προσέτι δ' ἔθυον ἀνὰ πᾶσαν νουμηνίαν καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐβδό-
μην ἰσταμένου εἰς Ἀπόλλωνα τὸν νουμήριον καὶ εἰς
Ἀπόλλωνα τὸν ἐβδομαγέτην (7), καὶ πιθανῶς ταύτας ἢ
ἄλλας θυσίας «πρὸ τῆς πόλεως» (8)· ἐπίσης δὲ τὰ δια-
βατήρια, ἥτοι τὴν θυσίαν ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ στρατοῦ
διερχομένου διὰ πολεμίας (9)· καὶ εἶχον πλὴν τούτων τὰς
σπονδαρχίας, τὸ κατάρχεσθαι πασῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκστρα-
τείαις θυσιῶν, διότι ἐλάμβανον πασῶν τούτων τὰς ἀπαρ-
χάς (10). Αὐτοῖς προσέτι ἀνῆκε, καὶ ἔνεκα τοῦ βαθμοῦ καὶ
ἔνεκα τῆς ἱερότητος αὐτῶν, ἡ προεδρεία ἐν τοῖς ἀγῶσι,
διότι ἱεραὶ τελεταὶ ἦσαν καὶ οἱ ἀγῶνες.

Ἐν δὲ τῶν ἱερῶν προνομίῳ αὐτῶν, σπουδαιότατον τοῦτο,
διότι ἐδύνατο καὶ πολιτικὴν νὰ ἔχῃ ἐπιρροήν, ἦν ὅτι αὐτοὶ
ἐζήτουν, ἐλάμβανον, ἀνεγίνωσκον καὶ διετήρουν τοὺς χρη-
σμοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, οἵτινες ὠδήγουν τὴν πόλιν εἰς πᾶ-

(7) Ξεν. Ἑλ. Γ, 3, 6.

(8) Λακ. Πολ. ΙΕ, 2.

(9) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΣΤ.

(10) Ἡρόδ. ΣΤ. 56. 57.

τας τὰς σπουδαίας αὐτῆς ἐπιχειρήσεις, καὶ πρὸς τοῦτο ἕκα-
τος τῶν Βασιλέων εἶχε τὴν ἐκλογὴν δύο ἀνδρῶν, οἵτινες
Πύθιοι ὠνομάζοντο, καὶ συσκηνοῦντες καὶ συσσιτούμενοι
μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἐπέμποντο ὑπ' αὐτοῦ εἰς
τὸ μαντεῖον, ἔφερον αὐτῷ τοὺς χρησμούς, καὶ μετ' αὐτοῦ
ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξήγουν αὐτούς.

Τὸ θεόθεν δὲ κῦρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐνίσχυε καὶ
ἀνενέου καὶ τι ἔθιμον, καθ' ὃ ἀνὰ πᾶν ἕνατον ἔτος, καθ' ὠρι-
σμένον χρόνον ἀναμφιβόλως, οἱ ἔφοροι, ἐκλέγοντες καθαρὰν
καὶ ἀσέληνον νύκτα, ἡγρύπνουσιν δι' ὅλης αὐτῆς κατασκο-
πεύοντες τὸν οὐρανόν, καὶ, ἂν ἑβλεπον διάττοντά τινα ἀστέρα,
ἐξήγουν τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι οἱ Βασιλεῖς ἐξήμαρτόν τι
περὶ τὸ θεῖον, καὶ εἶχον τὴν ἐξουσίαν νὰ παύωσιν αὐτοὺς
προσωρινῶς, μέχρις οὗ χρησμὸς ἐρχόμενος ἐκ Δελφῶν ἐκή-
ρυττεν αὐτοὺς ἀθώους, καὶ ἀπέδιδεν αὐτοῖς τὴν ἀρχήν (11),
ὥστε οὕτως ἐπανελαμβάνετο κατ' ἐννεαετίαν ἡ ἐγκατάστα-
σις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ μὲν ἔθιμον τοῦτο ἴσως ἦν
ἀνέκαθεν παρομαρτοῦν τῇ δωρικῇ βασιλείᾳ ἐν γένει· διότι,
ὡς ὑπὸ τοῦ Βοιχίου παρατηρήθη, καὶ περὶ Μίνως λέγει
ὁ Ὅμηρος (12).

« Ἐνθα τε Μίνως
ἐννέωρος βασιλευσε Διὸς μεγάλου Ὀαριστός. »

Ἡ δὲ κατ' ἐννέα ἔτη ἐπανάληψις τῆς δοκιμασίας ἀντιστοι-
χεῖ πρὸς τὴν ἐννεαετηρίδα, ἣτις ἦν ὁ ἀρχαιότατος ἀστρο-
νομικὸς ἢ χρονολογικὸς κύκλος, ὃν, ὡς τὰ Ἀσιανὰ ἔθνη,
εἶχον καὶ οἱ Ἕλληνες, πρὶν ἢ ὁ Μέτων εἰσαγάγῃ τὸν τῶν
δεκαεννέα ἐτῶν.

Ὡς διογενεῖς δέ, καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀνάκτων δί-

(11) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΑ.

(12) Ὀδυσ. Ι, 178.

καιον, ἦσαν οἱ βασιλεῖς διαδοχικοί, καὶ ὁ δῆμος οὐδὲν εἶχε δικαίωμα ἐπεμβάσεως κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τῶν νέων βασιλέων, εἰ μὴ τις συνέβαινε ἀμφισβήτησις κληρονομικὴ μετὰ τῶν ἀξιώσεις ἐχόντων, ὅτε αὐτὸς ἀπεφαίνετο περὶ τῶν ἐκάστου δικαιωμάτων. Ἐκληρονόμουν δ' οἱ υἱοὶ κατὰ πρωτοτοκίαν, προτιμωμένου τοῦ γεννηθέντος ὅτε ὁ πατὴρ ἐβασίλευεν, καὶ ἂν ἦτο νεώτερος. Ἄν δ' ὁ πρωτότοκος υἱὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὶν βασιλεύσῃ, διεδέχετο οὐχὶ ὁ ἀδελφὸς ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μόνον υἱῶν, ἢ κατ' εὐθείαν ἀπογόνων μὴ ὑπαρχόντων, ἐκαλοῦντο εἰς τὴν διαδοχὴν οἱ ἄλλοι τοῦ Βασιλέως υἱοί, ἢ, ἐλλείψει καὶ τούτων, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐλλείψει δὲ καὶ αὐτῶν, οἱ λοιποὶ ἀγχιστεῖς(13). Κατεβάλλετο δὲ μεγίστη ἐπιμέλεια ὑπὸ τῶν ἐφόρων ἰδίως καὶ ὑπὸ τῶν Γερόντων, ἵνα μὴ γένωνται ἐξίτηλα τὰ δύο βασιλικά γένη(14), καὶ διατηρῶνται εὖρωστα καὶ ἀνόθευτα.

Ἄλλ' ἡ περιοδικὴ ἐκείνη κύρωσις τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐν ᾧ ἐνίσχυε, συγχρόνως καὶ περιώριζε τὴν βασιλείαν, διότι ὑπέβαλλεν αὐτὴν εἰς ἔλεγχον, καὶ μὲν τοῦ Ἀπόλλωνος, ᾧ ἀπέκειτο ἡ ἀπόφασις, ἀλλ' ἐνεργούμενον ὑπὸ τῶν Ἐφόρων. Οὗτοι δὲ καὶ δι' ἑτέρου τύπου ὑπέταξαν τῷ ἑαυτῶν ἐλέγχῳ τοὺς Βασιλεῖς, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς κατ' ἔτος εἰς ἐπανάληψιν ὅρκου δι' οὗ ὑπέσχοντο ὅτι βασιλεύσουσι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀνθ' οὗ οἱ Ἐφοροὶ ἀντῶμνυον ὅτι « ἐμπεδορκούντων τῶν Βασιλέων, ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξει ἡ πόλις ». Ἐν γένει δ' ἡ ἰσχὺς τῶν Βασιλέων, τιμωμένων μᾶλλον ἢ δυναμένων, οὐκ ἦν πλέον ἀπόλυτος, ὥς ἡ τῶν Ἀνάκτων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ

(13) Ἡρόδ. Ε, 42. ΣΤ, 52. Ζ, 3. Η, 131. — Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 2. — C. Nep. Ages. I, 3.

(14) Ἡρόδ. Ε, 39, 40.

τοῦ δήμου περιορισμένη, τοῖς νόμοις ὑποκειμένη, καὶ συμφωνοτέρα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, αἵτινες βαθμηδὸν εἶχον εἰσχωρήσει καὶ ἐπεκράτησαν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο δὲ λέγει ῥητῶς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (15)· « Οὐδὲ γὰρ Λακεδαιμονίων οἱ Βασιλεῖς οὐκ αὐτοκράτορες ἦσαν ὅ,τι βούλονται πράττειν, ἀλλ' ἡ Γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος ». Καὶ ἀληθῶς ἦσαν οἱ Βασιλεῖς μέλη μόνον καὶ πρόεδροι τῆς Γερουσίας, δι' ὃ καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ῥήτρα μετ' αὐτῆς συναναφέρει αὐτούς, καὶ εἶχον ἐν αὐτῇ ἕκαστος οὐχὶ δύο ψήφους, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Ἡροδότου (16), καὶ ὡς ἐπιστεύετο ἐν τῇ ἀρχαιότητι (17), ἀλλὰ μίαν μόνην, ὡς ῥητῶς ἐπανορθοῖ ὁ Θουκυδίδης (18)· « Οὐκ ὀρθῶς οἴονται ὥσπερ τοὺς τε Λακεδαιμονίους Βασιλεῖς μὴ μιᾷ ψήφῳ προστίθεσθαι ἑκάτερον, ἀλλὰ δυεῖν ». Πιθανὰ δ' εἰκάζει ὁ Διδότος (19), ὅτι ἐπὶ ἰσοψηφίας πρέπει νὰ εἶχον τὴν νικῶσαν, δι' ὃ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει μόνον, ἂν μυστικὴ ἦτον ἡ ψηφοφορία, ἔρριπτον ἴσως δύο ψήφους ἀντὶ μιᾶς, ὅπερ παρεξηγήθη ὡς γενικῶς γινόμενον. Καὶ παρὼν μὲν ὁ Βασιλεύς, ἡγόρευε πρῶτος ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· ἀπόντα δ' αὐτὸν ἀντεπροσώπευεν ὁ κατὰ γένος ἐγγύτατος αὐτῷ τῶν Γερουσιαστῶν, ὅστις τότε πρὸς τῇ ἰδίᾳ ψήφῳ εἶχε καὶ τὴν τοῦ Βασιλέως.

Ἄλλ' ἐν τῶν κυριωτέρων προσόντων τῶν Βασιλέων, παραμεῖναν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν καιρῶν τῶν Ἀνάκτων, ἦν ἡ ἐν πολέμοις στρατηγία, ἣν αὐτοδικαίως ἐξήσκουν, ὡς πρὸς

(15) B, 14.

(16) Z, 57 τέλ.

(17) Ἰδ. καὶ Λουκ. Ἀρμον. Γ.

(18) A, 20.

(19) A. F. Didot, Trad. de Thuc. Vol. I, p. 456.

τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς αὐτογνωμόνως, καὶ ὡς στρατηγοὶ αὐτοκράτορες (20), δυνάμενοι καὶ στρατιὰν αἶρειν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὅσῃν ἐβούλοντο, καὶ κινεῖν καὶ πέμπειν αὐτήν, ἢ στρατοπεδεύειν κατ' ἰδίαν κρίσιν, καὶ χρήματα εἰσπράττειν ἔνθα ἐξεστράτευον· ἔχοντες δὲ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἐπὶ πολέμου, ἐδικαιοῦντο νὰ φονεύσωσι τὸν ἔνοχον «ἐν χειρὸς νόμῳ», κατ' Ἀριστοτέλην (21), ἥτοι ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ ἀδικάστως (22). Ὁ δὲ τολμῶν διακωλύσαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν σπουδαίων αὐτῶν τούτων καθηκόντων, «ἐνείχετο ἐν τῷ ἄγρῳ» καθ' Ἡρόδοτον, ἥτοι ἦν ἐναγῆς, καὶ ἕκαστος ἐδικαιοῦτο ἀποινὴν νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Οὐ μόνον ὅμως πόλεμον δὲν ἐδύναντο οἱ Βασιλεῖς νὰ κηρύξωσιν, ἀλλ' οὐδὲ συνθήκας νὰ συνομολογήσωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς τύχης τῶν κατακτηθεισῶν πόλεων ν' ἀποφασίσωσιν, οὐδ' ἐκεχειρίας ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν κατὰ τὴν πόλιν τελῶν, πλὴν διὰ βραχύτατον χρόνον, καὶ διὰ περιστάσεις μὴ ἐπιδεχομένας τὴν ἐλαχίστην ἀναβολήν (23). Δι' ὃ καὶ ὡς ἀξιοποινον παράβασιν τοῦ Ἀγιδος ἐθεώρησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτε, ἄνευ ἀδείας αὐτῶν, ἐποιήσατο τετραμήνους σπονδὰς μετὰ τῶν Ἀργείων (24). Καὶ ἐν γένει δὲ διὰ πᾶσαν τὴν ἐξάσκησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἦν ἀπεριόριστος ἐν τῇ ὑπερορίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας, μετὰ τὸ τέλος ταύτης, ἐπιστρέφων εἰς Σπάρτην ὁ Βασιλεύς, ἐδύνατο νὰ κληθῇ νὰ δώσῃ εὐθύνας, ὅπερ ἦν μέγας τῆς ἰσχύος αὐτοῦ περιορισμός.

Ἵνα δὲ μὴ τοιαύτην ἢ ἄλλην κατάχρησιν τῆς δυνάμεως

(20) Ἀριστοτ. Γ, 9, 2 καὶ 8. — Ἰσοκρ. Νικοκρ. Σ. 39. — Ἡροδ. ΣΤ, 56.

(21) Αὐτ.

(22) Ξεν. Λ, Πολ. ΙΓ, 10, 11.

(23) Ξεν. Ἑλ. Β, 2, 12. Ε, 3, 24. — Θουκ. Ε, 60.

(24) Θουκ. Ε, 63.

αὐτῶν ποιῶνται οἱ Βασιλεῖς, καὶ ἵνα ἔχωσι μετὰ τίνων νὰ συσκέπτονται περὶ τῶν σπουδαίων ἀντικειμένων τῶν ἀφορώντων τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου, ἐδίδοντο αὐτοῖς δέκα σύμβουλοι, ἐκλεγόμενοι ἐπὶ τούτῳ (25), οἵτινες βεβαίως συμβουλευτικὴν μόνον εἶχον ψῆφον· προσέτι δ' ἐνίοτε παρηκολούθουν αὐτοὺς καὶ τινες τῶν ἐφόρων (26), καὶ μετὰ αὐτὰ ἐπεκράτησε νὰ συνεκστρατεύωσι δύο ἔφοροι μεθ' ἐκάστου Βασιλέως, ἵνα ἐπιτηρῶσι τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ (27).

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδύναντο νὰ συνεκστρατεύωσιν οἱ δύο Βασιλεῖς, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε τοῦτο συνέβαινε (28)· ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἡ ἔρις μεταξὺ Δημαράτου καὶ Κλεομένους, ἐν Ὀλ. 68, γ, τὸ 506^{ον} ἔτος π. Χ., ἐματαίωσε τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείαν, ἀπηγορεύθη ῥητῶς διὰ νόμου ν' ἀπέρχωνται ἀμφότεροι οἱ Βασιλεῖς ὁμοῦ εἰς τὸν πόλεμον (29), ἐξ' οὗ ἠϋξήσε τοῦ ἐκστρατεύοντος ἡ δύναμις, διότι ἔμενε μόνος αὐτοκράτωρ.

Τὴν διχόνοιαν ὁμῶς ταύτην μεταξὺ τῶν συμβασιλέων δὲν ἔβλεπον, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, μετὰ δυσαρесκείας οἱ ἔφοροι, καὶ ἐπέχαιρον αὐτῇ μάλιστα, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἐλευθερίας τοῦ δήμου ἐχέγγυον, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (30)· « Σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλέας ».

Ἐδύναντο δ' οἱ Βασιλεῖς καὶ ναύαρχοι νὰ ἐκλέγωνται, ὡς ἦν Ἀγησίλαος ὁ Ἀρχιδάμου (31). Καὶ πιθανὸν μὲν ὅτι

(25) Θουκ. Αὐτ.

(26) Ἡρόδ. Θ, 76. — Θουκ. Δ, 15.

(27) Ξενοφ. Λακ. Πολ. ΙΓ, 5.

(28) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 3, 10.

(29) Ἡρόδ. Ε, 75.

(30) Πολιτ. Β, 6, 20.

(31) Πλούτ. Ἀγησ. Ι. — Ξενοφ. Ἑλλην. Γ, 4, 27.

κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν ἀποκλειστικὸν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὡς καὶ τοῖς Ἀθηναίοις στρατηγοῖς. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξελέγοντο καὶ ἴδιοι ναύαρχοι, διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (32): « Τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ καὶ ἑτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες. Στάσεως γὰρ γίνεται αἷτιος. Ἐπὶ γὰρ τοῖς Βασιλεῦσιν οὖσιν στρατηγοῖς ἀϊδίοις ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε »· καὶ ἐπὶ τῶν μηδικῶν ἤδη τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν ὑπῆρχε τοῖς Βασιλεῦσι, διότι οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης, οὔτε ὁ Πausanίας, οἱ ναυαρχοῦντες τότε, δὲν ἦσαν Βασιλεῖς. Ὡς τῶν στρατιωτικῶν δὲ προϊστάμενοι ἐπεμελοῦντο οἱ Βασιλεῖς καὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν ὁδῶν(33), καὶ ἐδίκαζον τὰ περὶ ταύτης ἐγκλήματα.

Καὶ τῶν ἐξωτερικῶν δὲ σχέσεων τὴν ἐπιμέλειαν εἶχον οἱ Βασιλεῖς, δι' ὃ καὶ πρέσβεις ἀπέστελλον, καὶ αὐτοὶ εἰς πρεσβείας ἀπήρχοντο (34), εἴτε μόνοι εἴτε μετὰ συμπρέσβειων τῆς ἑαυτῶν ἐκλογῆς, οὓς ὅμως ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων τῆς παρακμῆς καὶ τῆς δυσπιστίας οἱ ἔφοροι ἐξέλεγον οἱ ἴδιοι, καὶ μάλιστα κυρίως μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων τῶν Βασιλέων (35). Ἐπίσης δ' ἀνεδείκνυον καὶ ἐν Σπάρτῃ τοὺς προξένους τοὺς ἐπιμελουμένους τὰς τῶν ἀλλοδαπῶν ὑποθέσεις, ὅσοι ὑπὸ τῶν ξένων πόλεων δὲν ἐλάμβανον τοῦτο ὡς δωρεάν, καὶ κυρίως ἦσαν αὐτοὶ οἱ γενικοὶ τῶν ξένων πρόξενοι.

Ἐσωτερικῶς δ' ἐναπέκειτο τοῖς Βασιλεῦσιν ἰδίως ἡ ἐπιμέλεια τῆς τῶν ὀωρικῶν οἰκῶν διατηρήσεως, δι' ὃ καὶ

(32) Πολ. Β, 6, 22.

(33) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 8, 4.

(34) Αὐτ. 6, 20.

(35) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 5, 4. — Ἀγησ. 2, 25.

ἐφρόντιζον περὶ υἱοθεσιῶν παρὰ τῶν ἀκλήρων, καὶ ἐδίκαζον τὰς πατρούχους κόρας, τὰς παρ' Ἀθηναίοις καλουμένας ἐπικλήρους, τοῖς δικαιομένοις νὰ λάβωσιν αὐτάς.

Τὰ δὲ γέρα, ἧ αἱ ὑλικάι ἀμοιβαὶ ἅς ἐκάτερος τῶν Βασιλέων ἐλάμβανεν, ἦσαν·

α'. Ὁ βασιλικὸς φόρος (36), προερχόμενος ἐκ κτημάτων ἅτινα ἔκειντο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν περιοίκων, καὶ ἐκαλλιεργοῦντο, ὡς φαίνεται, ὑπ' αὐτῶν.

β'. Εἰς τὰ συσσίτια μερὶς διπλῇ, ὡς καὶ ὅτε παρ' ἰδιώταις ἐκαλοῦντο εἰς δεῖπνον. Ἄν δ' ὁ Βασιλεὺς ἀπῆν τοῦ συσσιτίου, ἐπέμποντο εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ δύο χοίνικες ἀλφίτων καὶ μία κοτύλη οἴνου.

γ'. Ἀπὸ πασῶν τῶν δημοτελῶν θυσιῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ἀπαρχαί, καὶ τὰ δέρματα τῶν θυομένων προβάτων· ῥητῶς δὲ ἀπὸ τῶν ἐβδομαδιαίων καὶ μηνιαίων θυσιῶν ἀνὰ εἰς μέδιμνος ἀλφίτων, καὶ οἴνου τετάρτη λακωνική.

δ'. Ἀπὸ πασῶν τῶν συῶν τῆς Λακωνικῆς, πιθανῶς τῶν τε ἰδιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων, ἀνὰ ἐν κατ' ἔτος χοιρίδιον (37).

ε'. Ἐν Πολέμῳ μερὶς ἐξαίρομένη ἐκ τῶν λαφύρων. Οὕτω Πausanías ὁ Κλεομρότου ἔλαβεν ἐκ τῶν λαφύρων ἐν Πλαταιαῖς δέκα ἵππους, δέκα καμήλους, δέκα γυναῖκας, καὶ ἀνὰ δέκα ἐκ πάντων τῶν λοιπῶν (38). Ἐν δὲ τοῖς μετέπειτα χρόνοις φαίνεται ὅτι καθιερώθη νὰ λαμβάνῃ ὁ ἐκστρατεύων Βασιλεὺς τὸ τρίτον ὅλων τῶν λαφύρων (39).

ς'. Προσέτι ὑπῆρχε πρὸς χρῆσιν τῶν Βασιλέων εἰς βα-

(36) Πλατ. Ἀλκ. Α, 39.

(37) Ξεν. Λακεδ. Πολ. ΙΕ, 5.

(38) Ἡρόδ. Θ, 81.

(39) Πολύβ. Β, 62.

σιλικὸς οἶκος κοινὸς ἀμφοτέροις, πλὴν τῶν ιδιωτικῶν αὐτῶν, οἰκοδομηθεῖς, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ Ἀριστοδήμου, τοῦ κοινοῦ ἀμφοτέρων προπάτορος (40), ἔχων μεγάλην δεξαμενὴν ἀφθόνου ὕδατος (41).

Ἐκ τούτων δὲ τῶν εἰσοδημάτων ἐπορίζοντο πολλὰ οἱ Βασιλεῖς, καὶ πολλάκις ἐπλούτουν· ὥστε καὶ τὸ πρόστιμον ὃ εἰς Ἄγιν Γ' τὸν Ἀρχιδάμου, (ἐν Ὀλ. 111), ἠθέλησαν νὰ ὑποβάλωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἦν 100,000 δραχμῶν (42), πιθανῶς Αἰγινήτικῶν· ὁ δὲ Ἄγισ ὁ Δ', ὁ Εὐδαμίδου, (περὶ Ὀλ. 144), ἐκέκτητο, κατὰ Πλούταρχον (43), 600 τάλαντα, ἥτοι 3,600,000 τῶν τότε δραχμῶν. Ἐν δὲ τῷ κοινῷ τῷ Πλάτωνι ἀποδιδομένῳ Ἀλκιβιάδῃ τῷ Α' λέγεται (44), ὅτι τῆς Σπάρτης οἱ Βασιλεῖς ἦσαν πλουσιώτεροι τοῦ πολυταλαντοτέρου τῶν Ἀθηναίων.

Παρηκολούθει δὲ τὸν Βασιλέα ἐν πολέμῳ ἡ λεγομένη δαμοσία, ἥ, ἂν δημοσία ἦν ἡ Βασιλικὴ σκηνή, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος (45), τότε οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἦσαν οἱ περὶ τὰν δαμοσίαν (46), ἥτοι τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Βασιλέως, πολυάνθρωπον ὄν καὶ λαμπρόν.

Τὴν ἐξουσίαν δὲ τῶν Βασιλέων θεωροῦνται ὡς αὐξήσαντες μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν, περὶ Ὀλ. 10, οἱ Βασιλεῖς Θεόπομπος, ὁ ἔγγονος τοῦ υἱοῦ τοῦ ὑπὸ Λυκούργου ἐπιτροπευθέντος Χαριλάου, καὶ Πολύδωρος, διὰ τῆς ἐπομένης (47) προσθέτου ῥήτρας· « Αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δᾱμος

(40) Ξενοφ. Ἀγησ. 8, 7. — Πλούτ. Β. Ἀγησ. ΙΘ.

(41) Ξενοφ. Λ. — Πολύβ. ΙΕ, 6.

(42) Θουκυδ. Ε, 63.

(43) Β. Ἀγιδ. Θ.

(44) 38.

(45) Λακεδ. Πολ. ΙΕ, 4.

(46) Αὐτ. Β, 7. — Ἑλλην. Δ, 5, 8. — Ε, 4, 14.

(47) Πλούτ. Β. Λυκ. ΣΤ.

λοιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατῆρας
 μεν». Διὰ τούτης ἐδίδετο τοῖς Βασιλεῦσι μετὰ τῆς Γε-
 ρουσίας ἡ ἐξουσία τοῦ ἀναθεωρεῖν τὰ δόγματα τῆς ἐκκλη-
 σίας καὶ ἐπανορθοῦν αὐτά, ἥ, ὥς τινες ἐξέλαβον, μόνον
 τοῦ διαλύειν τὴν ἐκκλησίαν, ὅπερ ὁμῶς εἰς τὸ αὐτὸ ἀπέ-
 ηγεν, ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐδύνατο νομίμως νὰ ἐξασκη-
 θῇ ἄνευ περιορισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Γερουσία.

Διτηρήθη δ' ἐν τῷ Λακωνικῷ πολιτεύματι ἐκ τοῦ παν-
 αρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τοῖς προομηρικοῖς Ἄναξι παρα-
 καθημένη Βουλὴ τῶν μεγαθύμων γερόντων, αὐτῶν ἐπώ-
 νυμος μείνασα, διότι *Γεροντία* ἐλέγετο κατὰ Ξενοφῶντα(1)
 τὸ ἀξίωμα τῶν Γερόντων, τὸ δὲ σῶμα ἐλέγετο *Γερουσία*,
 ἥ, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον διάλεκτον, *Γερωνία*, ὥς λέγει ὁ Ἡσύ-
 χιος, ἢ *Γερώα*, βεβαίως ἐκ τοῦ *Γερωΐα*, προφερομένου πι-
 θανῶς *Γερωχία* ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἐν Λακωνίᾳ, ὥς ἀπαντᾶται
 ἐν Ἀριστοφάνει (2). Αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς γέροντας κα-
 λεῖ ἡ προμνημονευθεῖσα ῥήτρα τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεο-
 πόμπου πρεσβυγενέας.

Ἦν δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερόντων ἢ Γερουσιαστῶν ὀκτῶ
 καὶ εἴκοσι, ἢ μᾶλλον τριάκοντα, ὁμοῦ μετὰ τῶν δύο Βα-

(1) Λακ. Πολ. Γ', 10.

(2) Λυσιστρ. 980.

σιλέων, οἵτινες καὶ ἐν τῇ Λυκουργίῳ ῥήτρα (3) μετὰ τῶν γερουσιαστῶν συγκαταριθμοῦνται διὰ τῶν λέξεων « γερουσίαν σὺν ἀρχαγέταις καταστήσαντα ». Τινὲς μάλιστα ἠθέλησαν καὶ τὴν λέξιν τριάκοντα, ἣτις προηγεῖται τῆς φράσεως ταύτης, ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν γερουσιαστῶν· ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι λίαν βεβιασμένη. Ἡ ὀρθὴ στίξις εἶναι βεβαίως « φυλάς φυλάξαντα καὶ ὠβάς ὠβάξαντα τριάκοντα », ἥτοι νὰ διαιρεθῇ, ἢ μᾶλλον νὰ διαιρηθῇ, ὁ λαὸς εἰς φυλάς, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν μνημονεύεται, διότι δὲν ἦτο μεταβλητὸς καὶ αὐθίρετος, ἀλλὰ σύναρχος μετὰ τοῦ πρώτου ὀργανισμοῦ τῶν τριχαΐκων Δωριέων· νὰ διαιρηθῇ δὲ συγχρόνως καὶ εἰς ὠβάς τριάκοντα. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα προσδιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερόντων κατὰ τὸν τῶν ὠβῶν, ἐνὸς ἐκλεγομένου ἐξ ἐκάστης τῶν 28, ἐκ δὲ τῶν δύο, αἷς ἀνῆκον αἱ βασιλικαὶ οἰκογένειαι, λαμβανομένων, οὐχὶ κατ' ἐκλογὴν, ἀλλ' ὑποχρεωτικῶς, αὐτῶν τῶν Βασιλέων. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα ἐξελέξαντο οἱ Σπαρτιᾶται καὶ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων ὁπότε ἐκυρίευσαν αὐτὰς εἰς τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἐγένετο δ' ἡ ἐκλογὴ ἐκ μόνων τῶν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότων, καὶ οἱ ἐκλεγόμενοι ἦσαν, ὡς ἐν Κρήτῃ, ισόβιοι, ὅπερ δὲν ἠξεύρω τί παθὼν κακίζει ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τούτων (4)· « Τό γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων ἀμφισβητήσιμον· ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος καὶ διανοίας γῆρας. Ταῦτα δὲ λέγων, φαίνεται ἐπιλαθόμενος ὅτι καὶ οἱ Ἀρειοπαγίται ἦσαν ἐν Ἀθήναις ισόβιοι, ἀποτελοῦντες, ὡς τῆς Σπάρτης οἱ Γερουσιασταί, τὴν ἀρι-

(3) Ἀνωτ. Κεφ. Γ, σ. 219.

(4) Πολιτ. Β, 6, 17.

σοκρατίαν τῆς πείρας καὶ τῆς εὐκλείας, ἥτις πηγάζει ἐκ μικρῶν ὑπηρεσιῶν. Καὶ ἀπαντῶνται μὲν ἐν ἐπιγραφαῖς Γέροντες πολλάκις ἄρξαντες, ὧν ἐπομένως ἡ ἀρχὴ ἦν προσωρή (5)· ἀλλ' εἰσὶν αὐταὶ ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων, ὅτε τὸ πολίτευμα εἶχε μεταβληθῇ.

Ἐξετελείτο δὲ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ ἐκλογή· Χηρουούσης θέσεως Γερουσιαστοῦ, ὅσοι ἐκ τῆς ὥδῃς πιθανῶς, ἢ ἡ θέσις ἔμελλε νὰ πληρωθῇ, ὑπερεξηκοντούτεις ὄντες, ἤθελον νὰ συναγωνισθῶσι, παρουσιάζοντο ἀνὰ εἷς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καὶ διεπορεύοντο αὐτὴν ἐν σιωπῇ, ὁ δὲ δῆμος ἐδήλου τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτοῦ δι' ἀνευφημιῶν. Ἄνδρες δέ τινες, ἔγκλειστοι εἰς ἰδιαίτερον οἶκημα, ἐξ οὗ ν' ἀκούωσι μόνον ἐδύναντο, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ βλέπωσι τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐσημείουν τὴν ἔντασιν τῶν κραυγῶν, καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἡξεύρωσιν ὑπὲρ τίνος τῶν εἰσαγομένων ἐκάστοτε ἐξεπέμποντο, καὶ ἀνηγορεύετο ἐκεῖνος, οὗ ἡ τάξις τῆς εἰσαγωγῆς ἀντεστοίχει εἰς τὴν τῶν πλείστων ἐπευφημιῶν· ὁ δ' οὕτως ἐκλεχθεὶς περιήρχετο ἐστεφανωμένος τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν, πλήθους νέων καὶ γυναικῶν ἐπομένων καὶ μακαριζόντων αὐτόν. Ἐκαστος δὲ τῶν οἰκείων αὐτοῦ παρετίθη αὐτῷ τράπεζαν, λέγων· «*Ταύτῃ ἡ πόλις σε τιμᾷ τῇ τραπέζῃ*»· εἰς δὲ τὸ συσσίτιον τῆς ἡμέρας παρετίθεντο αὐτῷ δύο μερίδες, ὧν τὴν μίαν, προῖὼν εἰς τὴν θύραν, ὅπου ἦσαν συνηγμένοι αἱ οἰκαῖαι γυναῖκες, ἔδιδεν εἰς ἐκείνην ἐξ αὐτῶν, ἣν ἐτίμα μάλιστα, ἐπιλέγων· «*Ταύτην αὐτὸς λαβὼν ἀριστεῖόν σοι δίδωμι*», καὶ ἡ προτιμηθεῖσα ἐκείνη προεπέμπετο ἐπευφημουμένη ὑπὸ τῶν ἄλλων γυναικῶν (6).

(5) Bæckh, C. I. G. 25.

(6) Πλουτ. Β. Λυκ. ΚΣΤ.

Ἦν δ' ἡ πρωτίστη ἐντολὴ τῆς Γερουσίας, μεταξὺ Βασιλέων καὶ δήμου παρεντεθειμένη, νὰ μετριάξῃ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δυνάμεων τὰς συγκρούσεις, καὶ νὰ τηρῇ σωτήριον ἰσορροπίαν μεταξὺ αὐτῶν, ὡς οὕτως ὠραίως ὀρίζει αὐτὴν ὁ Πλούταρχος· « Αἰωρουμένη γὰρ ἡ πολιτεία, καὶ ἀποκλείουσα νῦν μὲν ὡς τοὺς Βασιλεῖς ἐπὶ τυραννίδα, νῦν δὲ ὡς τὸ πλῆθος ἐπὶ δημοκρατίαν, οἷον ἔρμα τὴν τῶν Γερόντων ἀρχὴν ἐν μέσῳ θεμένη καὶ ἰσορροπήσασα, τὴν ἀσφαλεστάτην τάξιν ἔσχε καὶ κατάστασιν ».

Ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου καταφαίνεται προδήλως ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐθεώρει τὴν Γερουσίαν ὡς κατέχουσιν ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ πολιτεύματι ἣν ὁ Ἄρειος Πάγος κατεῖχε, κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ (7), ἐν τῷ Ἀττικῷ. Συγχρόνως ὅμως, ὡς ἡ Ὀμηρικὴ Βουλὴ τῶν Γερόντων, συνεσκέπτετο μετὰ τῶν Βασιλέων περὶ πασῶν τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων τῆς πολιτείας, καὶ ὡς ἡ ἐν Ἀθήναις Βουλὴ τῶν πεντακοσίων, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ προβουλεύειν, ἤτοι τὸ δι' ὠρίμου σκέψεως προπαρασκευάζειν τὰς προτάσεις ὅσαι ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ταύτην δὲ θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνωτέραν αὐτῶν ἐξουσίαν ὁ Πλούταρχος, λέγων· « Τοὺς Γέροντας οἷς τὸ κράτος ἦν ἐν τῷ προβουλεύειν (8). Καὶ ἦν δ' ἀληθῶς κατὰ τοσοῦτο μεῖζον ἡ ἐξουσία αὕτη ἐν Σπάρτῃ ἢ ἐν Ἀθήναις, καθ' ὅσον ἐλάσσων ἦν ἐκεῖ ἡ τῆς ἐκκλησίας ἰσχὺς, καὶ μάλιστα ὅτε, κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ῥήτραν τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου, οἱ Γέροντες μετὰ τῶν Βασιλέων ἐδύναντο νὰ ἐπανορθῶσι τὰς ἀποφάσεις τοῦ δήμου. Ὡς Βουλὴν δ' ἐθεώρει καὶ ὁ Πausanias τῆς Σπάρτης τὴν Γερουσίαν, διότι τὸ ἀρχεῖον αὐτῆς καλεῖ

(7) Ἰδ. Τόμ. Α, σ. 278.

(8) Β. Ἀγ. ΙΑ.

Βουλευτήριον (9). Τοσαύτη δ' ἦν, ἥ κατήντησεν, ἡ ἐπιρ-
 ροὴ καὶ ὑπερέχουσα θέσις αὐτῆς ἐν τῷ πολιτεύματι, ὥστε
 ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ αὐτῆς (10) ὅτι « Δεσπότης ἐστὶ
 τῶν πολλῶν », καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (11), ὅτι
 « Ἡ Γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος ».

Εἶχε δὲ προσέτι ἡ Γερουσία καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν,
 καὶ δὴ, ὡς ἐν Ἀθήναις ὁ Ἄρειος Πάγος, τὰς φονικὰς δί-
 κας πρὸ πάντων, καταγινώσκουσα ἀτιμίαν καὶ θάνατον, ὡς
 ὁ Πλούταρχος (12)· « Κύριον ὄντα θανάτου καὶ ἀτιμίας,
 καὶ ὅλως τῶν μεγάλων ». Ἐδίκαζε δέ, οὐχὶ κατὰ γρα-
 πτοὺς νόμους, μὴ ὑπάρχοντας ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ κατὰ πε-
 ποίθησιν, καὶ ἄγραφα ἔθιμα, καὶ ἦν ἀνεύθυνος διὰ τὰς ἀπο-
 φάσεις αὐτῆς (13). Ἄν δέ, μετὰ ταῦτα, ἠϋθύνοντο καὶ οἱ
 Γερουσιασταὶ ὡς καὶ οἱ Βασιλεῖς ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἡ εὐ-
 θύνη ἐκείνη ἀπέβλεπε βεβαίως τὴν πολιτικὴν, καὶ οὐχὶ τὴν
 δικαστικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Ὡς δὲ συνεκέντρουν ἐν ἑαυτοῖς οἱ Γέροντες πάντα τὰ
 λοιπὰ καθήκοντα τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰ
 τοῦ Ἀρείου Πάγου, οὕτω καὶ τὴν τῷ Ἀττικῷ Ἀρείῳ Πάγῳ
 ἀνατεθειμένην ἐπιτήρησιν τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τόσῳ
 μᾶλλον, καθ' ὅσον αὕτη ἀπερῶρεν ἐκ τῆς γενικῆς ἀρχῆς ὅτι
 ἐν Σπάρτῃ οἱ Γέροντες ἐπεμελοῦντο τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων,
 ὡς πρὸς τοὺς Γερουσιαστὰς δὲ πάντες οἱ λοιποὶ πολῖται
 ἐθεωροῦντο ὡς νεανίσκοι (14).

(9) Πaus. Γ, 11.

(10) Π. Δεπτ. 46.

(11) Β, 14.

(12) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΣΤ. — Ἰδ. καὶ αὐτ. Λακ. ἀποφθ. σ. 197. — Ξεν.
 Λακ. Πολ. Ι, 2. — Ἀριστοτ. Πολ. Γ, 1. Δ, 9. — Διον. Ἀλικ. Β, 14. —
 Πaus. Γ, 11.

(13) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 18. Β, 7, 6. — Πλάτ. Νομ. Ζ, 193.

(14) Νικολ. Δαμασκ. Λακεδαίμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἑκκλησία.

Ὡς δὲ τὰ δύο ἕτερα στοιχεῖα τοῦ παναρχαίου πολιτεύματος, ἡ Βασιλεία, καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Γερόντων, οὕτω παρέμεινεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀλλὰ μετὰ δικαιοδοσίας εὐρυτέρας τῆς παλαιᾶς ἀγορᾶς, ἀναλόγως τῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκφράζεται δ' οὕτως ἡ Λυκούργιος ῥήτρα περὶ τῆς ἐκκλησίας· «Ὡρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν μεταξὺ Βεβύκας καὶ Κρακίωνος, οὕτως ἐκφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι. Δάμω δὲ κυρίαν ἡμεν καὶ κράτος».

Καὶ τὸ μὲν ἀπελλάζειν δηλοῖ τὸ ἐκκλησιάζειν, διότι ἐν Σπάρτῃ ἡ συνέλευσις τοῦ δήμου ἐκαλεῖτο μὲν καὶ ἐκκλησία, ἀλλ' ἐπίσης καὶ Ἡλία (1), ὅπερ ἦν ταῦτό τῳ ἄλλοι, ὡς ἐν Τάραντι, ἐν Ἐπιδάμνῳ, λεγομένῳ Ἀλιαία (2), ἐν Ἀθήναις δ' Ἡλιαία· ὥστε ἀπελλάζειν ἦν τὸ συγκαλεῖν τὴν Ἀλίαν. Καλεῖ δὲ πολλάκις ὁ Ἡρόδοτος (3) τὴν σπαρτιατικὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς πλεύνας, ὁ ἐστὶ τοὺς πλείονας, τοὺς πολλοὺς, ἢ τὸ πλῆθος.

Τὸ δ' ὥρας ἐξ ὥρας δηλοῖ ὅτι περιοδικῶς, καθ' ὠρισμένας ἐποχάς, συνεκαλεῖτο ἡ Ἀλία, καὶ ἦσαν αἱ ἐποχαὶ αὗται ἐκάστη πανσέληνος, ὡς διδάσκει τοῦ Θουκυδίδου ὁ σχολια-

(1) Ἡρόδ. Ζ, 134.

(2) Ἡσύχ. Φ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 1, 6.

(3) Ζ, 149.

στῆς (4)· ἀλλὰ καὶ ἐκτάκτως συνήρχετο ὁ λαός, ὅσάκις ἦν ἀναγκαῖον, καὶ ἐνίοτε μάλιστα συνεχέστατα (5).

Ἡ δὲ θέσις εἰς ἣν συνήρχετο ὁ λαός, ἡ μεταξὺ τῆς γεφυράς Βαβύκας καὶ τοῦ χειμάρου Κνακίωνος, ἦν χωρίον ὑπαίθρον, κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς πόλεως κείμενον· μεταγενεστέρως ὁμῶς συνεκαλεῖτο ἐντὸς οἰκοδομήματος κηλουμένου Σουλίας (6), ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ μὲν πάλαι συνηθοῖζετο ἐν Πνυκί, ἔπειτα δ' ἐν τῷ Θεάτρῳ.

Μετεῖχον δὲ τῆς Ἀλίας μόνοι οἱ Σπαρτιαῖται, οὐ μόνον διότι οἱ περίοικοι δὲν ἐδύναντο νὰ συνέρχωνται μακρόθεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι τὰ δημόσια πράττειν καὶ περὶ αὐτῶν ἀποφασίζειν ἦν τὸ κυριώτερον καὶ ἀποκλειστικὸν τοῦ πολίτου πλεονέκτημα. Δικαίωμα δ' εἰσόδου εἶχον μόνοι οἱ τὸ τριακοστὸν ἔτος συμπληρώσαντες· οἱ δὲ νεώτεροι οὐ μόνον τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀγορᾶς ἀπεκλείοντο (7).

Ἡ δικαιοδοσία δὲ τῆς Ἀλίας ὀρίζεται διὰ τῶν λέξεων τῆς ῥήτρας « εἰσφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι », αἵτινες ἐν τῇ λακωνικῇ αὐτῆς βραχυλογίᾳ δηλοῦσιν ὅτι τὰ προβουλευματα τῆς Γερουσίας καὶ τῶν Βασιλέων ἔπρεπε νὰ εἰσάγωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἴσως νὰ συζητῶνται καὶ ἀποφασίζωνται ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν, ἂν τὸ ἀφίστασθαι σημαίνει, εἰσχαγόντες αὐτά, ν' ἀπομακρύνωνται, ἢ νὰ τ' ἀφῆνωσιν εἰς τὴν διάκρισιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου, κατὰ τὰς τελευταίας λέξεις τῆς ῥήτρας· « δάμω δὲ κυρίαν ἡμεν καὶ κράτος ». Ἀλλὰ τὴν λέξιν κυρίαν τινὲς γράφουσιν, ἴσως ὀρθότερον κυρείαν, ἥτοι τὸ κῦρος, ἢ τὸ δικαίωμα

(4) Α, 67.

(5) Ἡρόδ. Ζ, 134.

(6) Πaus. Γ, 12, 8.

(7) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΕ. — Λιδάν. Ἀρχιδ. 24.

τοῦ κυροῦν· ἄλλοι δ' ἀτόπως διώρθωσαν ἀνωγάν, καὶ ἔτι ἀτοπώτερον ἀγοράν.

Εἶχε λοιπὸν ἡ ἐκκλησία τὴν περὶ πάντων ἀπόφασιν, καὶ περὶ ὧν οἱ Βασιλεῖς δὲν ἐδύναντο αὐτογνωμόνως ν' ἀποφασίσωσιν, ὡς περὶ κηρύξεως πολέμου, περὶ συνομολογήσεως συνθηκῶν, περὶ μακρῶν ἀνακωχῶν ἔπλων· δι' ὃ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει, « περὶ σπονδῶν ἀνοίσειν εἰς τοὺς πλεύρας » (8), καί, κατὰ Θουκυδίδην (9), ὁμιλοῦσιν οἱ Κορίνθιοι περὶ συνθηκῶν « πρὸς ξύλλογον τὸν εἰωθότα », ὅστις οὐδεὶς ἕτερος ἐστὶν ἢ αὐτὸ τὸ πλῆθος, πρὸς ὃ, κατὰ τὸν αὐτὸν (10), ὁμιλοῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀργεῖους συνθήκη ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων τούτων· « Καττάδε δοκεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Λακεδαιμονίων » (11). Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Ξενοφῶντι ἡ ἐκκλησία μετὰ τῶν Ἐφόρων ἀποφασίζει ἐκστρατείαν (12)· « Ἐδοξε τοῖς Ἐφόροις καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγκαῖον εἶναι στρατεύεσθαι », ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει ἀναφέρει « τοὺς Ἐφόρους καὶ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως » (13).

Εἶχε δ' ἡ ἐκκλησία ὑπερτάτην ἐπιβρόχην καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν τῆς πολιτείας, διότι ὑπ' αὐτῆς, ὡς ἐρρέθη, ἐγίνετο ἡ ἐκλογή τῶν γερόντων· εἰς δὲ τὴν τῶν Βασιλέων ἐνίδρυσιν ἐπενέβαινεν ἐπίσης, ἀλλὰ μόνον ὅτε ὑφίσταντο κληρονομικαὶ ἀμφισβητήσεις, ἃς τότε αὐτὴ ἐδίκαζεν, ὡς ἀπεφάσισε περὶ τῆς διαδοχῆς μεταξὺ Λεωνί-

(8) Z, 149.

(9) I, 67.

(10) Αὐτ. 72.

(11) Αὐτ. E, 77.

(12) Ἑλλ. Δ, 6, 3.

(13) Αὐτ. E, 2, 32.

δοι καὶ Κλεομβρότου (14), καὶ μεταξὺ Λεωτυχίδου καὶ Ἀησιλάου (15).

Καὶ τὰ περὶ πολιτικῶν διατάξεων δέ, εἴ τινα ποτὲ ἀπεφαιρίζοντο, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐξηρτῶντο, δι' ὃ καί, κατὰ Πλούταρχον (16), ὅτε ὁ Λυκοῦργος εἰσήγαγε τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέθετο αὐτῆς τὴν τήρησιν. Ἀπομνημονεύει δ' ὁ Πλούταρχος (17) καὶ περιστάσεως καθ' ἣν, μὴ ὁμοφωνούντων τῶν Γερόντων περὶ τινος ῥήτρας, συνεκάλεσε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Λύσανδρος.

Ἐπίσης δ' ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐξήρτητο καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Εἰλώτων, καθ' ὅσον πάντες οἱ Εἰλωτες ἦσαν δοῦλοι τοῦ δημοσίου, καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς ἐλευθερίας ἀπέβλεπε τὰ προσφιλέστατα τῆς πόλεως συμφέροντα, καὶ αὐτὴν τοῦ πολίτου τὴν ιδιότητα, ὅθεν καὶ διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (18), ὅτι « Οἱ Λακεδαιμόνιοι (ὃ ἐστὶν ὁ δῆμος, ἡ ἐκκλησία τῶν Λακεδαιμονίων) ἐψηφίσαντο τοὺς μετὰ Βρασίδου Εἰλωτας μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι ».

Τὰς εὐρείας ὁμως ταύτας ἐξουσίας τῆς ἐκκλησίας ἡλάττωσε κατὰ τι ἢ τῷ πνεύματι αὐτῷ τοῦ Λακωνικοῦ πολιτεύματος ἀντιστρατευομένη ῥήτρα τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου· διότι, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν Λυκούργιον ῥήτραν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐπὶ τῶν προτάσεων τῶν Βασιλέων καὶ τῆς Γερουσίας εἶχεν ἡ ἐκκλησία, κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν ἐκείνην, οἱ Βασιλεῖς ἐδίκαιοντο ἐξ ἐναντίας ν' ἀναθεωρῶσι καὶ ἀνατρέπωσι τῆς ἐκκλησίας τὰς ἀποφάσεις.

(14) Πλούτ. Ἀγ. Η,

(15) Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 2.

(16) Β. Λυκ. ΚΘ.

(17) Β. Ἀγ. Θ.

(18) Ε, 34.

Ὑπῆρχον ὁμῶς περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περιορισμοὶ οἵτινες ἦσαν λείψανα τῆς ἐλάσσονος θέσεως ἣν κατεῖχεν ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων, ὅτε ὁ λαὸς συνήρχετο μᾶλλον ἵνα ἀκούσῃ τὰ ὑπὸ τῶν Βασιλέων διαταττόμενα ἢ ἵνα συζητήσῃ αὐτά. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ κυρίως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐσυζήτουν καὶ ἡγόρευον μόνοι οἱ ἐν τέλει, ἢ μάλιστα μόνοι οἱ Ἐφοροὶ καὶ οἱ Βασιλεῖς, καὶ προσέτι καὶ οἱ παῖδες τῶν Βασιλέων (19), ὡς ὁμιλεῖ ὁ Ἀρχίδαμος ἐν Θουκυδίδῃ (20), καὶ ὡς ὁ συγκαλέσας τὴν ἐκκλησίαν Λύσανδρος διὰ τὴν ἀμφισβητουμένην ῥήτραν (21) περὶ ἧς προεῤῥέθη. Οἱ δ' ἀγορεύοντες περιωρίζοντο εἰς λόγους αὐτοσχεδίους, καὶ βραχεῖς κατὰ τὸν ἐπικρατοῦντα Σπαρτιατικὸν χαρακτῆρα. Πρῶτον δ' ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (22) Κλέωνα τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ, παρασκευάσαντα γραπτὸν λόγον τῷ Λυσάνδρῳ περὶ ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων. Ἠγόρευον δὲ καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὅτε εἰσήγοντο εἰς τὴν Ἀλίαν, καὶ ἄδειαν ἐπὶ τούτῳ ἐλάμβανον.

Εἰς τὸν λαὸν ὁμῶς ἐναπέκειτο, ἀκούσας τὰ λεγόμενα, νὰ παραδεχθῇ ἢ ἀπορρίψῃ αὐτά· τοῦτο δ' οὐχὶ διὰ ψήφου, ἢ διὰ χειροτονίας, ὡς ἐγίνετο ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ σπανίως μὲν δι' ἀποχωρισμοῦ τῶν κατανευόντων καὶ τῶν ἀπονευόντων ἐπὶ θάτερα, συνήθως δὲ διὰ βοῆς, «βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ», κατὰ Θουκυδίδην (23)· καὶ τοῦτο βεβαίως κατ' ἐξακολούθησιν τῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀγορῶν γινομένων, ὅτε οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ κωλύσῃ τὴν διὰ βοῶν ἔκφρασιν τῆς εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας τοῦ συνελθόντος πλήθους, ἐπὶ τῇ

(19) Λιδάιν.

(20) Α. 80.

(21) Πλούτ. Β. Ἀγ. Θ.

(22) Πλούτ. Β. Λυσ. ΚΕ.

(23) Α, 87.

σπουδαία ὁμῶς διαφορᾶ, ὅτι ἐν Σπάρτῃ αὕτη ἰσχυεν, ἐπι-
 φέρουσα τὴν κύρωσιν ἢ ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως. Λέγει
 δὲ τοῦτο ῥητῶς ὁ Πλούταρχος (24): «*Τοῦ δὲ πλήθους*
ἀπορρισθέντος, εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων
ἐφεῖτο, τὴν δ' ὑπὸ τῶν Γερόντων καὶ τῶν Βασιλέων προ-
τεθεῖσαν ἐπικρίναι κύριος ἦν ὁ δῆμος». Ἄλλως ὁμῶς
 φησιν ἐκτιμῶν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας ἐν Σπάρτῃ, καὶ
 σχεδὸν οὐδεμίαν ἐπιρροὴν αὐτῇ ἀποδιδούς ὁ Ἀριστοτέλης,
 ταῦτα λέγων περὶ Καρχηδόνης (25): «*Ἄ δ' ἂν εἰσφέρωσιν*
οὔτοι, οὐ διακοῦσαι μόνον ἀποδιδόασιν τῷ δήμῳ τὰ δό-
ξαντα τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλὰ κύριοι κρίνειν εἰσὶ. Καὶ τῷ
βουλομένῳ τοῖς εἰσφερομένοις ἀντειπεῖν ἔξεστιν, ὅπερ
ἐν ταῖς ἐτέραις πολιτείαις οὐκ ἐστίν». Μὴ ἐξαιρῶν δ' ἐκ
 τῶν ἐτέρων πολιτειῶν τὴν Σπάρτην, δῆλος ἐστὶ φρονῶν
 ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ περιορισμὸς τοῦ λόγου εἰς μόνους τοὺς ἄρ-
 χοντας, συνδυαζόμενος μετὰ τοῦ δικαιώματος αὐτῶν τοῦ
 ἐπανορθοῦν τὰ τῇ ἐκκλησίᾳ δόξαντα, οὐδεμίαν πραγματι-
 κὴν δύναμιν αὐτῇ κατέλειπε, δι' ὃ καὶ ἐνίοτε, προκειμένου
 περὶ πολιτικῶν ἀποφάσεων, μνημονεύονται τὰ τέλη αὐτὰ
 τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (26): «*Ἔδοξε τοῖς ἐφό-*
ροις καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ σωφρονίσαι αὐτούς. Πέμψαντες
οὖν πρέσβεις εἰς Ἡλιν, εἶπον, ὅτι τοῖς τέλεσι τοῖς Λα-
κεδαιμονίων δίκαιον δοκοίη εἶναι»... Ἄλλὰ τῶν Ἐφό-
 ρων ἡ θέσις ἔσωζε κατὰ μέρος ἢ ἀντικαθίστα τοῦ δήμου
 τὴν ἐπιρροήν.

Ἀναφέρει δ' ὁ Ξενοφῶν καὶ μικράν τινα ἐκκλησίαν (27),

(24) Αὐτ.

(25) Πολιτ. Β, 8, 3.

(26) Ἑλλην. Γ, 2, 23.

(27) Ἑλλ Γ., 3, 8.

ἢ ἦν ἀνατεθειμένη, ὡς τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἐν Ἀθήναις, ἡ περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ πολιτεύματος πρόνοια, ἥτις ὅμως, ὡς προεβρέθη, τῇ Ἀλίᾳ ὑπὸ Λυκούργου ἐνεπιστεύθη· καὶ περὶ αὐτῆς μὲν οὐδὲν ἄλλο γινώσκεται. Ἴσως δὲ συνέκειτο αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν καὶ τὴν καταγωγὴν Δωριέων Σπαρτιατῶν, τῶν, ὡς εἰκάσαμεν, καλουμένων Ὀμοίων, οὓς μάλιστα ἐνδιέφερεν ἡ τήρησις τοῦ δωρικοῦ πολιτεύματος, καὶ ὑφίστατο κατὰ διάκρισιν τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας ἢ τῆς Ἀλίας, εἰς ἣν, καθ' ὅσον ἡλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν γνησίων Σπαρτιατῶν, ἠϋξάνεν ὁ τῶν νεοδαμωδῶν. Τινὲς δ' ἐνόμισαν ὅτι τὰ μέλη τῆς μικρᾶς ταύτης ἐκκλησίας ἦσαν οἱ ὑπὸ Ξενοφῶντός που καλούμενοι Ἑκκληῖται « Ἀκούσαντες δὲ πάντων αὐτῶν οἱ ἔφοροι καὶ οἱ Ἑκκληῖται (28). Ἀλλὰ πιθανῶς Ἑκκληῖται ἦσαν ἀπλῶς τὰ μέλη τῆς Ἑκκλησίας, ὡς Γέροντες ἦσαν τὰ μέλη τῆς Γερουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἐφοροι.

Ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἑτέρα τις ἀρχὴ ἐν Σπάρτῃ, ἡ τῶν Ἐφόρων, μεγάλην ἰσχὺν ἔχουσα ἢ προσκτησαμένη, περὶ ἧς οὐδεὶς γίνεται λόγος ἐν τῇ θεμελιώδει ἐκείνῃ ῥήτρᾳ τῇ ὀριζούσῃ τὰς ἐξουσίας εἰς ἃς διηρεῖτο ἡ Λακωνικὴ πολιτεία. Ὅτε μάλιστα τρεῖς ἦσαν ἐκεῖναι, εἰς μὲν τὰ δύο

(28) Ἑλλ. Β. 4, 38. — Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. Φ. Ἑκκληῖται καὶ Ἀνέκκλητοι.

ἄρα ἡ Βασιλεία καὶ ἡ Ἀλία, ἐν τῷ μέσῳ δ' ἡ Γερουσία, ἰσορροποῦσα ἐκείνας, δυσκόλως δύναται νὰ ἐννοηθῇ πῶς ἐκχωρεῖ εἰς τὸν μηχανισμόν καὶ τετάρτη ἄλλη σπουδαία ἀρχή, καὶ τίς ἐδύνατο νὰ εἶναι ἐν αὐτῷ ἡ θέσις αὐτῆς καὶ λειτουργία, μὴ περιπλέκουσα καὶ συγχέουσα τὴν τῶν ἄλλων ἐνέργειαν (1).

Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (2), ὁ Ξενοφῶν (3) καὶ ὁ Πλούταρχος (4) φρονοῦσιν αὐτὴν εἰσαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου· ὁ δ' Ἀριστοτέλης καὶ ἕτεροι (5), ὑπὸ Θεοπόμπου, αὐτοῦ ἐκείνου εἰς ὃν ἀποδίδοται ἡ πρόσθετος ῥήτρα ἢ συμπληρώσασα ἢ μᾶλλον ἀλλοιώσασα τὴν Λυκούργιον (6). Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (7) λέγει συστήσαντα τὴν Ἐφορείαν τὸν φιλόσοφον Χίλωνα, καὶ μᾶλλον ἴσως ἔπρεπε νὰ εἰπῇ, ὡς ὁ Εὐσέβιος (8), τὸν σύγχρονον τῷ φιλοσόφῳ Χείτωνα, τὸν δῆθεν πρῶτον ἐφορεύσαντα, ἐν Ὀλυμπιάδι 55 ἢ 56. Ὁ δὲ Βασιλεὺς Κλεομένης (9), πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ὁμιλῶν, διίσχυρίζεται ὅτι καθιδρύθησαν οἱ Ἐφοροὶ ἐπὶ τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων ὡς ὑπηρέται καὶ ἐπίτροποι τῶν τότε ἐπὶ μακρὸν ἀπουσιαζόντων βασιλέων, καὶ προστίθῃσιν ὅτι ὁ πρῶτος ἰσχὺν δοὺς εἰς τὴν ἐφορείαν ἦν ὁ Ἐφορος Ἀστεροπός, πολλὰς γενεὰς μετὰ τὸν Θεόπομπον.

Ἀλλ' ὀρθαὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ εἰδήσεις αἱ

(1) Müll. Dor. II, 113.

(2) A, 65. — Ἰδ. Πλάτ. Ἐπιστ. H, 354, B.

(3) Πολ. Λακ. 8, 3.

(4) B. Ἀγησ. E.

(5) Ἀριστ. Πολιτ. E, 9, 1. — Cic. de legg. III, 1. — De Rep. II, 33. — Δίων Χρυσόστ. ΝΣΤ, 565.

(6) Ἰδ. ἄνωτ. Κεφ. Γ, σ 236

(7) A, 68.

(8) Ἰδ. καὶ Περιζών. ἐν Αἰλ. Π. Ἰ. 17.

(9) Πλούτ. B. Κλεομ. I.

θέτουσai τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐφορείας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, διότι, καθ' Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦν κοινὴ εἰς πολλὰς δωρικὰς πολιτείας, καὶ ἐνιαχοῦ ἦν ἀρχαιοτάτη, ὡς ἐν Θήρᾳ, ἥτις ὤκισθη ἐκ Λακωνίας πολὺ πρὸ τοῦ Θεοπόμπου, καὶ μικρὸν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἐφόρους δ' ἐγκατέστησαν καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ ὅτε ἀνωργάνωσαν τὴν πολιτείαν αὐτῶν ἐπὶ Ἐπαμεινώνδου, καὶ πιθανὸν δὲν εἶναι ὅτι θὰ ἐδανείζοντο τὴν διάταξιν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐχθρᾶς αὐτῶν Σπάρτης, ἂν δὲν εὕρισκον αὐτὴν εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἀρχαῖον πολίτευμα.

Ἡ δ' εἰς τὸν Θεόπομπον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Ἐφόρων ἀποδιδούσα γνώμη ἀντιστρατεύεται ἀντικρὺς πρὸς τὸν χαρακτηριστὴρα τῆς εἰς τὸν Βασιλέα ἐκείνον ἀποδιδομένης ῥήτρας, ἥτις ἐπεδίωκε τὴν αὐξήσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς τοῦ δήμου ἐπιβρότης, ἐν ᾧ οἱ Ἐφοροὶ ἦσαν, ἀπ' ἐναντίας τῶν διίσχυρισμῶν τοῦ Κλεομένους, ὃν ἐσφαλμένως παραδέχονται καὶ τινες τῶν νεωτέρων (10), ἡ τῇ Βασιλείᾳ ἀντιταχθεῖσα καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐλαττώσασα ἀρχή.

Πιθανώτατον ἐπομένως ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἐφορεία ἦν οὐχὶ μεταγενεστέρα προσθήκη τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ μέρος ἀνέκαθεν συμφυὲς τοῦ καθόλου πολιτικοῦ τῶν Δωριέων ὀργανισμοῦ· οὐδὲ τετάρτη δ' ὅτι ἦν τις ἀρχή, αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ἄλλων τριῶν, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, καὶ δὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ κατεῖχον ἴσως οἱ Ἐφοροὶ ἦν θέσιν οἱ Πρυτάνεις ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων. Δι' ὃ καί, προκειμένου ἐν Θουκυδίδῃ (11) περὶ ἀποστολῆς πρέσβεων, ἥτις ἐγένετο ὑπὸ

(10) Manso, Sparta.

(11) ΣΤ', 4.

τῆς Ἐκκλησίας, μνημονεύονται ὡς πέμψαντες αὐτοὺς « οἱ ἑφοροὶ καὶ τὰ τέλη », οἱ ἀντιπρόσωποι ἄρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἦν δὲ πιθανῶς περιορισμένη κατ' ἀρχάς ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς ἐκκλησίας, τὰ μετὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς συνεχόμενα, ἴσως τὴν προεδρίαν τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς, ἢ καὶ, ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῆς, τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν αὐτῇ ἀνηκόντων διοικητικῶν καθηκόντων· βαθμηδὸν δέ, καθ' ὅσον αἱ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσαι δημοκρατικαὶ ἀρχαὶ ἤρξαντο ἀντανakλώμεναι καὶ ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἐπομένως σπουδαιότερα ἀπέβαινεν ἐν αὐτῇ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ καθ' ὅσον ἐπισημοτέρα προσέτι ἐγένετο ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς Σπάρτης, καὶ ἐπομένως ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ μείζονες ἦσαν αἱ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας ὑποβαλλόμεναι ὑποθέσεις, κατὰ τοσοῦτον ἠϋξανε, φαίνεται, καὶ τῶν Ἐφόρων ἡ σημασία, μέχρις οὗ τῇ ἑαυτῶν ἰσχύϊ καταχρώμενοι, ἤρθησαν καὶ ὑπὲρ τὴν Ἐκκλησίαν ἐξ ἧς αὐτὴν ἠρύοντο· καὶ ἴσως ὡς ἱστορικῶς ἀληθὲς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὸν ἀνώτερον τοῦτον ὄγκον ἔλαβεν ἡ Ἐφορεία ἐπὶ ἣ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀστεροποῦ, ὃν ἀναφέρει ὁ πιθανῶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καλῶς γινώσκων Κλεομένης.

Καὶ τινὲς μὲν τῶν ἀρχαίων, ὁ Ἀριστοτέλης (12), ὁ Ἐφορος (13), ὁ Κικέρων (14), ἐνόμισαν ὅτι οἱ Ἐφοροὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς Κόσμους τῆς Κρήτης, οἵτινες ὁμῶς, καὶ διὰ τὴν ἀνέκαθεν ἰσχύϊν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, πρὸς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης πρέπει μᾶλλον νὰ παραβληθῶσιν (15)· ἄλλοι δὲ παρέβαλον αὐτοὺς πρὸς

(12) Πολ. Β, 6, 14.

(13) Στράβ. Ι', 484.

(14) D. Rep. II, 33.

(15) Müll. Dor. II, 130.

τούς τῆς Ῥώμης Δημάρχους (Tribuni) (16), κατὰ τοῦτο σφαλλόμενοι, ὅτι οἱ Δήμαρχοι ἦσαν οἱ μόνοι τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωποι, ἐν ᾧ ἐν Σπάρτῃ οἱ Ἑφοροὶ ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιπροσώπων. Οὐχὶ δ' ἀτόπως συνέκρινάν τινες αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δημαγωγούς, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (17) πρὸς τοὺς τυράννους, διότι οἱ τύραννοι καὶ οἱ δημαγωγοὶ τὴν αὐτὴν πηγὴν ἔχοντες, ἦσαν ἀμφοτέρω, ὡς καὶ οἱ Ἑφοροὶ, οἱ ὑπὲρ ἑαυτῶν χρήσιν ποιούμενοι τῆς δυνάμεως ἣν ἐλάμβανον παρὰ τοῦ λαοῦ. Τὸν χαρακτῆρα δὲ τοῦτον τῆς ἐν Σπάρτῃ Ἑφορείας ἀναγνωρίζει πληρέστατα ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων (18): «*Συνέχει μὲν οὖν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος διὰ τὸ μετέχειν τῆς μεγίστης ἀρχῆς· ὥστε εἴτε διὰ τὸν νομοθέτην εἴτε διὰ τύχην τοῦτο συμπτέτωκε, συμφερόντως ἔχει τοῖς πράγμασιν*».

Ἐνεκα δὲ τούτου μάλιστα τοῦ δημοτικοῦ τῆς Ἑφορείας χαρακτῆρος, καὶ τοῦ ὅτι ἀναλαβόντες οἱ Ἑφοροὶ τὴν δημοτικὴν ἐξουσίαν, ἔτι ὀγκωδεστέραν αὐτὴν ἀνέδειξαν, ὅτε ὁ Ἄγις καὶ Κλεομένης ἡγωνίσθησαν, εἰ καὶ ματαίως, ν' ἀνορθώσωσι τὸ Λυκούργιον πολίτευμα, αὐτὴν πρὸ πάντων κατήργησαν, ὡς ξένην, καθ' ὃν ἔλαβε μετὰ ταῦτα χαρακτῆρα, εἰς τὸν ἀρχικὸν πολιτικὸν τῆς Σπάρτης ὀργανισμόν.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑφόρων, παραδόξως μὲν λέγεται ἐν τῷ Λεξικῷ Τιμαίου (19): «*Ἑφοροὶ πέντε μείζους καὶ πέντε ἐλάττους*». Ἀναμφισβήτητον ὁμῶς φαίνε-

(16) Cic. de Legg. III, 7. — De Rep. II, 33. — Val. Max. IV, 1. — Niehb. Röm. Gesch. I, 420.

(17) Αὐτ.

(18) Πολιτ. B, 6, 15.

(19) Ruhnck, 128. — Ἰδ. καὶ Götting, εἰς Ἀριστ. Πολιτ. 466.

τοῦ ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ἀληθῶς πέντε· οἱ δὲ πέντε ἐλάττους ἐκεῖνοι, ἢ ἀνῆκον ὑποδιεστέρα τινὶ ἀρχῇ, ὁμώνυμα ὄντες τοῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἴσως ἦσαν ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις οἱ τῆς μικρᾶς ἐπικληθείσης Ἐκκλησίας, ὄντες, ὡς δύναται νὰ ὑποτεθῇ, τῶν ἄλλων διάφοροι, καὶ τοῦτο ἦν πιθανώτατον, διότι ὤφειλον νὰ ᾖσι ἐκ τῶν ὁμοίων, ὅπερ διὰ τοὺς ἄλλους δὲν ἀπητεῖτο.

Καὶ αὐτὸς δ' οὗτος ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἐφόρων φαίνεται ἀποδεικνύων τὸν δημοτικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Ἡ Ἀλία τῷ ὄντι συνέκειτο, ὡς εἶδομεν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ τῆς Σπάρτης, ὅστις κατῴκει τὰς πέντε κώμας αὐτῆς. Φυσικὸν ἄρα ἦν ἐκάστης κώμης ὁ λαὸς νὰ εἴχεν ἐν τῇ Ἀλίᾳ τὸν προῖστάμενον ἢ Ἐφορον αὐτοῦ, καὶ οὕτω νὰ κατέστησαν οἱ πέντε Ἐφοροὶ, ἐν ᾧ ἢ κατὰ 3 φυλὰς καὶ 30 Ὠβὰς διαίρεσις, τὴν καταγωγὴν ἀφορῶσα, ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Καὶ ἐν γένει δὲ παρατηρήθη (20), ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις δημοτικοὶ μὲν ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ 5 καὶ 10, ἀριστοκρατικὸς δ' ὁ ἀριθμὸς 3, κυρίως βεβαίως διότι τριπλῇ ἐστὶν ἡ κοινωνικὴ βαθμολογία, εἰς ἀνωτάτους, κατωτάτους καὶ μέσους. Οὕτω τρεῖς ἦσαν ἐν Ἀθήναις αἱ τάξεις τῶν πολιτικῶν δικαιώματα ἐξασκούντων πολιτῶν, ἢ τῶν πεντακοσιομεδίμων, ἢ τῶν ἱππέων καὶ ἢ τῶν ζευγιτῶν· τριακοσίων εὐπατριδῶν δικαστήριον ἐδίκησε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας (21)· τριακοσίων Βουλὴν κατέστησαν δι' Ἰσαγόρου οἱ Εὐπατρίδαι διώξαντες τὸν Κλεισθένην (22), καὶ τριάκοντα τυράννους ἐγκατέστησαν ἐν Ἀθήναις οἱ πρὸς τὸ ἀριστοκρατικώτερον τὸ Ἀττικὸν πολίτευμα μεταρρυθ-

(20) Müll. Dor. II, 80. 116.

(21) Πλούτ. Β. Σόλ. IB.

(22) Ἡρόδ. Ε, 72.

μίσαντες περὶ τὸν Λύσανδρον Σπαρτιᾶται, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ὁ Κλεισθένης κατέστησε Βουλὴν τῶν πεντακοσίων, ἀνεξάρτητον τῶν ἀριστοκρατικῶν διαιρέσεων, καὶ σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὰς κατὰ τόπους φυλάς.

Ἐξελέγοντο δ' οἱ Ἐφοροὶ ἐτησίως «ἐξ ἀπάντων», ὡς ἐκφράζεται ὁ Ἀριστοτέλης (23), δηλαδή βεβαίως οὐχὶ ἐκ μόνων τῶν Ὀμοίων, ἢ τῶν ἐκ καταγωγῆς γνησίων Σπαρτιατῶν, διότι οὐδ' ἡ Ἀλία ἐκ τοιούτων συνέκειτο. Περὶ τοῦ τρόπου δὲ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν οὐδὲν εὐκρινὲς μαρτυρεῖται. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ χωρίου τούτου, ἐν ᾧ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης «πάσας ἀρχὰς αἵρετὰς εἶναι καὶ μηδεμίαν κληρωτήν», πρέπει νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδ' οἱ ἔφοροι διὰ κλήρου ἐλαμβάνοντο, ἀλλὰ δι' ἐν ἐπιγνώσει ψηφοφορίας· ἀλλ' αὐτόθι πάλιν λέγει ὅτι οἱ δημόται «τοὺς μὲν γέροντας αἰροῦνται, τῆς δ' Ἐφορείας μετέχουσι», καὶ ἡ ἀντίθεσις ἀποδεικνύει ὅτι κυρίως ἐκλογὴ δὲν ἐγίνετο. Ἀλλαχοῦ δ' ἀποφαίνεται ῥητῶς (24), ὅτι ἀνεδείκνυντο οἱ Ἐφοροὶ οὐχὶ διὰ κυρίως ἐκλογῆς, ἀλλὰ κατὰ τρόπον παιδαριώδη· «Αἵρετὴν ἔδει ἀρχὴν εἶναι ταύτην . . . μὴ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ὃν νῦν· παιδαριώδης γάρ ἐστι λίσαν». Ἀναμφισβήτητον ὁμως εἶναι ὅτι ὑπῆρχεν ἐκλογὴ μετέχουσα καὶ κληρώσεως, ἣν ὁ Πλάτων (25) λέγει «ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς», διότι, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Χείλωνος παρεπονεῖτο ὅτι κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπροτιμήθη αὐτοῦ ὁ Χείλων. Ἐγίνετο δ' ἡ οἷα δῆποτε αὕτη ἐκλογὴ, κατὰ Πλούταρχον (26), ὑπὸ τῶν Βασιλέων,

(23) Πολ. Δ, 7, 5.

(24) Πολ. Β, 6, 16.

(25) Νομ. Γ, 692.

(26) Λακ. Ἀποφθ.

καὶ ἴσως οἱ Βασιλεῖς ἐξέλεγον μεταξὺ κληρωθέντων ὑπὸ τῇ Ἀλίας.

Εγκαθιδρύοντο δ' οἱ Ἐφοροὶ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἰσημερίαν, ἣτις ἦν ἡ ἀρχὴ τοῦ Λακωνικοῦ ἔτους, καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν ἦν τοῦ ἔτους ἐπώνυμος, κατὰ Πausανίαν (27). « *Παρέχονται τὸν ἐπώνυμον* », καὶ συνηδρίαζον καὶ συνηστῶντο ἐν τῷ Ἐφορειῳ (28), καὶ ἐξένιζον ἐν αὐτῷ τοὺς ξένους πρέσβεις (29), ὅπερ ἐστὶν ἄλλη ἀπόδειξις τῆς ταυτότητος αὐτῶν μετὰ τῶν Πρυτάνεων.

Ἐκ τῶν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν δὲ τῶν Ἐφόρων ὑπαγομένων καθηκόντων μνημονεύονται διάφορα παρὰ διαφόροις συγγραφεῦσιν, ἀπορρέοντα τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως αὐτῶν παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς δυνάμεως εἰς ἡν βαθμηδὸν προήχθησαν. Οὕτως, οὐ μόνον ἠδύναντο νὰ συγκαλῶσι τὴν Ἀλίαν ἐκτάκτως, ὅτε ἐνόμιζον αὐτὸ ἀναγκαῖον (30), ἀλλὰ, κατὰ Θουκυδίδην, λέγοντα (31)· « *Ἐπιψηφίζει αὐτός, ἔφορος ὢν* », εἶχον, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις Πρυτάνεις, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιψηφίζειν, ἥτοι τοῦ προκαλεῖν τὴν ψηφοφορίαν ἐπὶ τῶν προτάσεων. Προσέτι δ' ἡγόρευον ἐν τῇ Ἀλίᾳ, καὶ ἐπειδὴ, πλὴν τῶν Βασιλέων, μόνοι αὐτοὶ ἡγόρευον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐναπέκειτο πᾶσα ἡ συζήτησις, καὶ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης ἐν αὐτοῖς συνεκεφαλαιοῦτο, ὅθεν ἐπήγαγεν ἡ μεγάλη αὐτῶν ἰσχὺς.

Ὡς ἐπίτροποι δὲ τοῦ λαοῦ διηύθυνον τὰς σχέσεις μετὰ τῶν ξένων ἐπικρατειῶν, καθὼς οἱ Πρυτάνεις παρ' Ἀθη-

(27) Γ, 11.

(28) Πaus. Αὐτ. — Πλούτ. Κλεομ. Β. — Ἄγρις, ΙΣΤ.

(29) Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. σ. 237. — Αἰλ. Π. Γ. Β, 15.

(30) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 16.

(31) Α, 87.

ναίοις, καὶ ἐπομένως ἐδέχοντο ἢ ἀπέπεμπον τοὺς πρέσβεις αὐτῶν (32), διεπραγματεύοντο μετ' αὐτῶν (33), συνεζήτουν καὶ ὑπέγραφον συνθήκας (34), καὶ ἐκήρυττον πόλεμον (35). Προσέτι δέ, τὰ μὲν κατ' ἀπόφασιν τοῦ δήμου, τὰ δὲ αὐτογνωμόνως, ἐξέπεμπον στρατεύματα εἰς ξένας χώρας (36), ἢ « *φρουρὰν ἔφαινον* », ὡς ἔλεγον τὸ ἐκστρατεῖαν διατάττειν ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς ἢ ἄλλους στρατηγούς, κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν αὐτοὶ ἐνέκρινον (37), καὶ ἀνεκάλουν τοὺς στρατηγούς, ὡς ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀγησίλαον (38), ὃ λέγει ὁ Ξενοφῶν ὅτι ἔπραξεν ἡ πόλις (39), ἀλλαχοῦ δέ, ὅτι τὰ οἴκοι τέλη (40). Ἐδίδον δὲ καὶ διαταγὴν καὶ ὁδηγίαν διὰ σκυταλῶν ἢ δι' ἐντολοφόρων τοῖς Βασιλεῦσι καὶ στρατηγοῖς (41), οὓς συνηκολούθουν, μεταγενεστέρως καὶ, δύο ἔφοροι εἰς τὰς ἐκστρατείας, ἐπιτηροῦντες, ἢ μᾶλλον κατασκοπεύοντες αὐτούς, ὡς οἱ *représentans du peuple* ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως (42), χωρὶς ὅμως ν' ἀναμίγνυνται εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας, ἂν δὲν ἐζήτει τοῦτο ὁ Βασιλεὺς παρ' αὐτῶν (43). Ἐδίδοντο δ' ἐνίοτε ἴδιοι σύμβουλοι στρατιωτικοὶ εἰς τὸν Βασιλέα, ὡς εἰς τὸν Ἄγιν (ἐν Ὁλ. 89) ἐδόθησαν δέκα.

(32) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 2, 13. 17.

(33) Ἡρόδ. Θ, 8. — Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 17. Γ, 1, 1. — Πολύβ. Δ, 34, 5. — Θουκ. Α, 90.

(34) Θουκ. Ε, 19, 24.

(35) Θουκ. Ε, 36. — Ξεν. Ἑλλ. Ε, 249. — Γ, 2, 23. — Δ, 6, 3.

(36) Ξεν. Ἑλλ. Β, 4, 29. Γ, 2, 25. Δ, 2, 9. Ε, 4, 14. ΣΤ, 4, 17. — Ἡρόδ. Θ, 7, 10. — Πλούτ. Β, Λυσ. Κ. Β. Ἀριστδ. Γ'. — Θουκ. Η, 10.

(37) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 29. — Θουκ. Θ, 10.

(38) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΕ.

(39) Ἑλλ. Δ, 2, 3.

(40) Ἀγησ. Α, ΛΣΤ.

(41) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 8. — 2, 6. — ΣΤ, 4, 3.

(42) Ἡρ. Θ, 76. — Ξεν. Λ. Π. 15, 5. Ἑλλ. Β, 4, 35. 36. — Θουκ. Δ, 5

(43) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 5.

Πολλάκις ὁμοῦ οἱ κατ' οἶκον μένοντες ἔφοροι εἰς αὐτὰ τὰ κατέκαστα τῆς πειθαρχίας τοῦ στρατοῦ ἀντεποιοῦντο δικαίωμα ἐπεμβάσεως, ὥς ὅτε, κατ' Αἰλιανόν (44), ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκούσαντες ὅτι οἱ ἐν Δεκελείᾳ στρατιῶται ἐγρῶντο περιπάτῳ δειλινῷ, καὶ εἴτε ἀσυμβίβαστον τοῦτο θεωροῦντες πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, εἴτε διότι Γυμνάσια καὶ οὐχὶ περίπατοι ἦσαν ἡ πάτριος σωμασκία, ἐπέστειλαν αὐτοῖς οἱ Ἐφοροι τὸ Λακωνικώτατον τοῦτο· « *Μὴ περιπατεῖν* ». Ἐπεμελοῦντο δὲ πιθανῶς, ἢ καὶ ἐπετήρουν, καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαγύρων (45), ὧν τὸ μέρος τὸ ἀνῆκον τῷ δημοσίῳ, πεμπόμενον εἰς Σπάρτην, κατετίθετο εἰς τὸν θησαυρὸν ὑπὸ τῶν οἰκοὶ διαμεινάντων Ἐφόρων (46). Ἐπιστρέφοντες δ' οἱ Βασιλεῖς ἀπὸ ἐκστρατειῶν, κατὰ πρῶτον εἰς τὸ Ἐφορεῖον, τὸ ἀρχεῖον τῶν Ἐφόρων, ὧφειλον νὰ παρευρεθῶσιν (47), ὥς ἵνα δώσωσι λόγον τῶν πεπραγμένων τῷ δήμῳ, ὑφ' οὗ ἐξεπέμφθησαν.

Αὐτοῖς δ' ἐπίσης ἐναπέκειτο καὶ ἡ φροντίς περὶ τῆς τύχης τῶν ὑποτασσομένων πόλεων, περὶ τῆς ὑποτελείας ἢ αὐτονομίας αὐτῶν, ὥς ὅτε, ἐκβάλλοντες τὰς ὑπὸ Λυσάνδρου ἐπιβληθείσας Δεκαδαρχίας, ἀποκατέστησαν τοῖς κατακτηθεῖσι τὰς πατρίους πολιτείας (48).

Εἰς τὴν στρατιωτικὴν δὲ τέλος αὐτῶν δικαιοδοσίαν ἀνῆκε καὶ ἡ φροντίς τοῦ ἀποβάλλειν τῆς Σπάρτης ξένους ἐπικινδύνους (49).

(44) Π. Γ. Β. 5.

(45) Ἡρ. Θ, 76.

(46) Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΣΤ. — Διόδ. ΙΓ, 106.

(47) Πλούτ. Β. Λυσ. Κ.

(48) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. — Θουκ. Δ, 86. 88.

(49) Ἡρόδ. Γ, 148. — Πλούτ. Λ. Ἀπ. σ. 214.

Καὶ ὅτι μὲν τὰ πλεῖστα καὶ ὑπέρτατα τῶν ἔργων τούτων ἐξεπλήρουν οἱ Ἐφοροὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῆς ἀποφάσεων, ἐστὶ πρόδηλον, καὶ καταφαίνεται καὶ ἐκ μαρτυριῶν συγγραφέων, ὥς ὅτε, κατὰ Θουκυδίδην (50), ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν Κορινθίων καὶ Συρακουσίων τὴν Ἐκκλησίαν προσπαθῶν νὰ πείσῃ νὰ πέμψῃ βοήθειαν, εἶχεν ἀντιλέγοντας τοὺς Ἐφόρους καὶ τὰ τέλη, ὥστε ἡ ἀπόφασις ἦν ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Λυσάνδρου, ἐν ᾧ, κατὰ Πλούταρχον (51), τὰ περὶ αὐτῆς ἔγγραφα καὶ τ' ἀφορῶντα τὴν μετ' αὐτὴν εἰρήνην ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν τελευτῶν, ὁ Ξενοφὼν λέγει (52) ὅτι τὴν εἰρήνην ἐποιήσατο ἡ ἐκκλησία τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ διηγεῖται ὁ Ξενοφὼν (53) περὶ τοῦ Κλεομβρότου, ὅτι ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἠρώτησε τὰ τέλη καὶ τοὺς Ἐφόρους, ἔδωκε δὲ τὴν ἀπαντῶσαν διαταγὴν ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὥς καὶ πανταχοῦ, ἐπόμενον ἦν οἱ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ τοιαῦτα ἀνώτατα ἔργα ἀσκοῦντες, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν δύναμιν αὐτῶν στηρίζοντες, νὰ ἐπιβάλλωνται τέλος εἰς τὸν λαόν, καὶ νὰ συγκεντρῶσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν ὑπερτάτην τῆς πολιτείας ἀρχήν.

Τοσοῦτο δ' ἤρθησαν οἱ Ἐφοροὶ καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς τοὺς Βασιλεῖς, ὥστε οὐ μόνον αὐτοὶ ἦσαν οἱ ὑποσχόμενοι τοῖς διαδόχοις τῶν Διογενῶν Ἀνάκτων ἀσφαλῆ τὴν Βασιλείαν μόνον ὅτε ἐκεῖνοι ἐτησίως ὠρχίζοντο τὴν τῶν νόμων τήρησιν (54), καὶ κατ' ἐννεατίαν εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν διὰ τῆς

(50) ΣΤ, 88.

(51) Β. Λυσ. ΙΔ.

(52) Ἑλλ. Β, 2, 19. 20.

(53) Αὐτ. ΣΤ, 4, 2. 3.

(54) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΕ, 7.

οὐκ ἀνοσκοπίας τὴν τύχην τῶν Βασιλέων (55), ἀλλά, καί, εἰ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ὑπῆρχε τοῦτο, ἐπεκράτησεν ὅμως ἔπειτα τὸ ὑπόκεισθαι τοὺς Βασιλεῖς εἰς εὐθύνας ἐνώπιον τῶν Ἐφόρων, καὶ δύνασθαι ὑπαχθῆναι αὐτοῖς, δηλαδὴ ἐναχθῆναι ἐνώπιον αὐτῶν, ὡςάκις ἐκινεῖτο κατηγορία τις κατ' αὐτῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν ζημιοῦσθαι, ὡς, πρὸ τῶν Μηδικῶν ἤδη, ἐν Ὅθ. 64, α', (524 π. X.), κατηγορήθη ἐνώπιον αὐτῶν Κλεομένης ὁ Ἀναξανδρίδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ (56), καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Ἀγησίλαος ἐζημιώθη διότι ἤθελε νὰ γίνῃ δημοτικός, καί, ὡς εἶπον οἱ ἔφοροι (57), «*Τοὺς κοινοὺς πολίτας ἰδίους ποιεῖται*», καὶ ὁ Ἀρχίδαμος ἐπεπλήχθη ὡς γήμας γυναιῖκα μικρόσωμον (58). Καὶ θανάτου δὲ ποινὴν κατὰ τοῦ Βασιλέως ἐδύναντο νὰ προτείνωσιν («*ὑπάγειν θανάτου*», ὡς ἐλέγετο) (59). ἀλλ' εὐλαβοῦμενοι τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἄκρων ἐκείνων ἀρχόντων καὶ πρώτων ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους, οὐδέποτε εἰς τοιοῦτον ἄκρον μέτρον προέβησαν πρὸ τῆς καταδίκης τοῦ ἀτυχοῦς Ἀγίδος τοῦ νεωτέρου.

Καλούμενος δ' ὁ Βασιλεὺς ἐνώπιον τῶν Ἐφόρων, δὲν ἐδύνατο ν' ἀποποιηθῇ ἀνθιστάμενος, καὶ μετὰ τριπλὴν μόνον κλῆσιν παρουσιάζετο, ἀλλὰ τότε οὐχὶ τρέχων αὐτός, ὡς ὤφειλον πάντες οἱ ἄλλοι ὑπ' αὐτῶν καλούμενοι, ἀλλὰ βάδην χωρῶν (61). καὶ τὴν τοιαύτην ἐπίδειξιν ἀντιστάσεως ἐπρότεινεν ὁ Κλεομένης ὡς ἐπιχείρημα ἵν' ἀποδείξῃ τὸ βε-

(55) Ἀνωτ. Κεφ. Γ, σ. 223

(56) Ἡρόδ. ΣΤ, 82.

(57) Θεόφρ. ἐν Πλούτ. Ἀγησ. Ε.

(58) Πλούτ. π. παίδ. ἀγωγ. Β.

(59) Πaus. Γ, 5, 3. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 5, 25.

(60) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΘ.

(61) Πλούτ. Β. Κλεομ. Ι'. — Ξεν. Λ. Π. Η, 2. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Ἀγησ.

Δ. — Ξενοφ. Ἀγησ. Α, 36

βαίως μικρὰς ἀποδείξεως χρῆζον, ὅτι ἀνέκαθεν δὲν εἶχον οἱ Ἐφοροὶ ὁ διὰ καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἀντεποιήθησαν μέχρι τέλους δικαίωμα.

Ἄν δὲ τοὺς Βασιλεῖς, πολλῶ μᾶλλον πάσας τὰς ἄλλας ἀρχὰς ὑπέβαλλον εἰς εὐθύνας οἱ Ἐφοροὶ, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (62): « Δόξεται δ' αὖ ἡ τῶν Ἐφόρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς »· καὶ ἐδύναντο καὶ ζημίας ἢ πρόστιμα νὰ ἐπιβάλλωσι πάσαις, καὶ νὰ παύωσι τὸν κατηγορούμενον ἄρχοντα ὃν ἤθελον νὰ δικάσωσι, καὶ νὰ φυλακίσωσι, καὶ εἰς θάνατον αὐτὸν νὰ καταδικάσωσιν, ὡς ὁ Ξενοφῶν (63): « Ἐφοροὶ οὖν ἱκανοὶ μὲν εἰσι ζημιοῦν ὃν αὖ βούλονται, κύριοι δὲ εἰσπράττειν παραχρῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχοντας μεταξὺ καταπαῦσαι, καὶ εἶρξαι, καὶ περὶ ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι ». Μόνον δὲ πρὸς τοὺς Γέροντας ἐστεροῦντο τῆς ἐξουσίας ταύτης, ἂν καὶ τοῦτο δύναται ἴσως ν' ἀμφισβητηθῇ διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους (64). Ὁ μόνος δὲ περιορισμὸς εἰς τὴν εὐρυτάτην αὐτῶν ταύτην ἐξουσίαν ἦν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐφοροὶ, οἱ προεφορεύσαντες δηλαδή, ἐπίσης ἐδύναντο νὰ ἐναχθῶσιν ἐπ' εὐθύνη ἐνώπιον τῶν κατεχόντων τὴν ἐφορευτικὴν ἐξουσίαν (65).

Δὲν ἐδίκαζον δὲ μόνοι ἐπὶ τοιούτων σπουδαίων εὐθυνῶν τῶν Βασιλέων ἢ τῶν ἄλλων ἀρχῶν οἱ Ἐφοροὶ, ἀλλὰ « συνῆγον » δικαστήριον (66), ὃ ἦν ἡ Γερουσία προσλαμβάνουσα καὶ αὐτούς. Ἦσαν δὲ παρ' αὐτῷ εἰσαγωγεῖς κυρίως τῆς δίκης καὶ κατήγοροι, ἀλλ' ὡς ὑπολαμβάνεται, συγχρόνως καὶ δικασταί· ὅσῳ δ' ὁ δικαζόμενος ἦν εἷς τῶν Βασι-

(62) Πολ. Β, 6, 18.

(63) Λακ. Πολ. Η, 4.

(64) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 16-18.

(65) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΒ.

(66) Ἡρόδ. ΣΤ, 85.

λων, μετὰ τῆς Γερουσίας συνήδρευεν ὁ ἕτερος Βασιλεύς (67)· ὅσάκις δ' ἦν ἄλλος τις τῶν ἀρχόντων, πιθανῶς ἀμφοτέροι. Ἐδίκαζε δὲ τὸ δικαστήριον τοῦτο, ὡς ἐρρέθη ἐν τῷ περὶ Γερουσίας, « αὐτογνωμόνως » καὶ οὐχὶ « κατὰ γράμματα καὶ νόμους » (68), ἀλλὰ πάντοτε, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρείου Πάγου ἐλέγετο, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως καὶ ἀταραξίας· ὥστε ὡς ἐξαίρεσιν κατακριτέαν θεωρεῖ ὁ Θουκυδίδης (69) τὴν ἀπερίσκεπτον διαγωγὴν τῶν δικαστῶν τούτων ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως Ἀγιδος τοῦ Ἀρχιδάμου.

Καὶ αἱ δίκαι μὲν αὗται δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς ἐν Ἀθήναις Εἰσαγγελικάς, διότι, ὡς ἐν ἐκείναις ὁ δῆμος ἐκαλεῖτο νὰ ἐνάξῃ εἰς τὸ δικαστήριον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ Ἐφοροὶ, τὸν δῆμον ἀντιπροσωπεύοντες, ἐνῆγον εἰς τὴν Γερουσίαν. Ὑπῆρχεν ὅμως ἑτέρα κακατηγορία δικῶν, καθ' ἃς οἱ Ἐφοροὶ ἦσαν οὐδόλως ἐνάγοντες, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ κυρίως καὶ μόνοι δικασταί, αἱ πολιτικαὶ δίκαι, ἢ αἱ περὶ τὰ συμβόλαια. Ὡς ἐν Ἀθήναις αἱ πολιτικαὶ δίκαι ἐδικάζοντο ὑπὸ τῆς δημοτικῆς Ἡλιαίας, ἥτοι τῆς δικαζούσης συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ φονικαὶ ὑπὸ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ Ἀρείου Πάγου, οὕτω καὶ ἐν Σπάρτῃ, ἐν ᾧ τὰς φονικὰς ἐδίκαζεν ἡ Γερουσία, τὰς τῶν συμβολαίων εἶχον οἱ τῆς Ἀλίας ἀντιπρόσωποι Ἐφοροὶ, ὡς ὁ Πλούταρχος (70)· « Τὰ τῶν συμβολαίων δίκαια ἐκάστης ἡμέρας κρίνουσιν οἱ ἔφοροι ». Δὲν ἦσαν δὲ τῶν δικῶν τούτων εἰσαγωγεῖς, ἢ πρόεδροι τῶν διεξαγόντων αὐτὰς δικαστηρίων,

(67) Πaus. Γ, 5, 3.

(68) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 18. Β, 7, 6.

(69) Ε, 63.

(70) Λακ. Ἀποφθ. Η, 207.

διότι οἱ Ἐφοροὶ δὲν ἦσαν κυρίως ἄρχοντες, κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ μάλλον αὐτοὶ οἱ ἀληθεῖς δικασταί, καθ' ὃ ὄντες οὕτως εἶπεῖν αὐτὸς ὁ δῆμος, ἡ ἐπιτομὴ τῆς δικαζούσης Ἀλίας. Λέγει δ' ὁ Ἀριστοτέλης (71): « *Τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει Ἐφόρων ἄλλος ἄλλας* », ὅπερ δηλοῖ ὅτι δὲν συνεδίαζον πάντες ὁμοῦ, ὡς ἐν δικαστήριον, ἀλλ' ἕκαστος τινὰς τῶν δικῶν· ἀγνοεῖται δὲ πῶς, ἂν κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ καθ' ὕλην, ἢ, ὡς ἐν Ἀθήναις, διὰ κληρώσεως διενέμοντο αὐταὶ εἰς αὐτούς, καὶ οὐδαμῶθεν ἐξάγεται ὅτι εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ συνδικαστὰς ἢ παρέδρους. Ὅσακις δ' ἐπέβαλλον χρηματικὰς ποινὰς, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν αὐτὰς παραχρῆμα (72).

Ἐνεκα δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν δικαιοδοσίας, εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐπιμέλειαν τῆς ἀγορᾶς, ἐν ἣ πᾶσαι σχεδὸν αἱ τῆς φύσεως ταύτης δίκαι ἐνέπιπτον, καθ' ὅσον, διὰ τὴν ὀλιγοχρηματίαν καὶ τὸν λοιπὸν τρόπον τοῦ βίου αὐτῶν οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἔτι μάλλον οἱ περίοικοι καὶ οἱ Εἰλωτες, ἐν τῇ ἀγορᾷ κυρίως, ὅπου ἐγίνοντο αἱ ἀγοραπωλησίαι, εἶχον ἀφορμὴν νὰ συμβάλλωνται. Ἦν δ' ἡ τῆς ἀγορᾶς ἐπιμέλεια σπουδαιοτάτη ἐν Σπάρτῃ, διότι ἐνταῦθα εἶχον ἀφορμὴν νὰ συνέρχωνται κατακτηταὶ καὶ κατακτηθέντες, ἐνταῦθα ἐνέδιδὲ πῶς τὸ αὐστηρὸν τῆς Σπαρτιατικῆς διαίτης, δι' ὃ καὶ ἀπηγορεύετο ἡ τῆς ἀγορᾶς εἰσοδος καὶ χρῆσις τοῖς νεωτέροις τῶν τριάκοντα ἐτῶν, καὶ τοῖς διὰ τινὰ παράβασιν τιμωρουμένοις Σπαρτιάταις (73). Διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦν τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ εὐκοσμίαν αὐτῇ ἡ πόλις ἀνέ-

(71) Πολ. Γ, 1, 7.

(72) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Η, 10

(73) Θουκ. Ε, 34.

καθὲν νὰ ἐπιτήρει δι' ἰδίων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ἀνωτά-
 ταν τῆς Ἀλίας ἀρχῶν, καὶ λίαν πιθανὸν ὅτι ἐκ τῆς ἐπι-
 μελείας ταύτης, συνάρχου μετὰ τοῦ πολιτεύματος, καὶ ἡ
 ἐπινομία αὐτῶν νὰ ἐπήγασε· διότι καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ τῆς
 ἀρχῆς ἐπιτήρησις Ἐφορεία ἐλέγετο ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀττι-
 κῶν νόμοις (74), καὶ κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἐν γέ-
 νει « Ἐφοροὶ οἱ τὰ τῶν πόλεων ὄνια ἐπισκεπτόμενοι ». Φαίνεται ἐπομένως ὅτι πανταχοῦ ὑπῆρχε, μεταξὺ τῶν ἀρ-
 χαιοτάτων καὶ στοιχειωδεστάτων διατάξεων, δημοτικὴ τις
 ἀγρονομικὴ ἀρχή, ἥτις ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἔνεκα τῆς θέσεως
 αὐτῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἔνεκα τῆς πολιτικῆς τῆς ἀγο-
 ρᾶς σπουδαιότητος, ὠγκώθη μέχρι τέλους εἰς τὴν ὑπερτά-
 την σχεδὸν ἐξουσίαν τῆς πόλεως. Ἐνεκα δὲ τῆς σχέσεως
 ταύτης τῶν Ἐφόρων μετὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὸ Ἐφορεῖον,
 ἡ ἀρχεῖον αὐτῶν ἔκειτο ἐν τῇ ἀγορᾷ (75). Συνηστιῶντο δ' ἐν
 αὐτῷ (76), καὶ ἡστίων ἐκεῖ τοὺς ξένους πρέσβεις (77), ἀπα-
 ραλλάκτως ὡς οἱ Ἀθηναῖοι Πρυτάνεις ἐν τῷ Πρυτανείῳ.

Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἀνωτάτης αὐτῶν ἐπιβλέψεως ἐπὶ
 τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνατρεφομένων, καὶ καθ' ὃ ἀντιπρόσωποι
 τοῦ λαοῦ τῶν κατακτητῶν, εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ ἐπὶ τῶν
 περιοίκων ἀνωτάτην ἐπιρροήν, δι' ὃ καὶ κατ' ἔτος, τὴν ἐξου-
 σίαν ἀναλαμβάνοντες, ἐξέδιδον προκήρυξιν ἐν ἣ, ὀρίζοντες
 τοὺς μέλλοντας ἐπιτηρεῖν τὴν χώραν Κρυπτούς (78), προσέ-
 θετον καὶ τὴν παραγγελίαν « Κείρεσθαι τὸν μύστακα καὶ
 προσέχειν τοῖς νόμοις ». Ἀπηυθύνετο δ' ἡ παραγγελία

(74) Δημ. κ. Ἀριστοchr. 630.

(75) Αἰλ. Π. Ἰ. Β, 15.

(76) Πausan. Γ, 11, 2. — Πλούν. Β. Κλεομ. Ζ.

(77) Πλουτ. Λακ. Ἀπ. Αἰλ. Π. Ἰ. Β, 15.

(78) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΗ.

αὕτη βεβαίως τοῖς περιοίκοις, διότι παρὰ Λάκωσιν ὁ Μύτταξ ἢ μύσταξ ἦν τοῦ τελειοπολίτου χαρακτηριστικόν (79), καὶ διὰ τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐξωτερικῶς ἀπητεῖτο, ὡς φαίνεται, νὰ διακρίνηται ὁ περίοικος ἀπὸ τοῦ Σπαρτιάτου.

Τοῖς Ἐφόροις προσέτι ἐναπέκειτο, καὶ αὐθις ὡς ἐπιτρόποις τοῦ δήμου, καὶ τῶν ἀγώνων ἡ ἐπιμέλεια, καὶ ἐπομένως καὶ πᾶσα ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα δίκη (80). δι' ὃ καὶ μνημονεύεται ὅτι ἐπέπληξάν τινα διότι ὑπερεσάρκει καὶ ἦν ὑπέρπαχυς (81), ἀκατάλληλος οὕτως ὦν πρὸς τοὺς ἀγῶνας, κατὰ παράβασιν βεβαίως τῶν περὶ σπαρτιατικῆς διαίτης, καὶ περὶ τῶν κυρίως ἀθλητικῶν ἀσκήσεων ἐν Σπάρτῃ ὠρισμένων.

Εἰ δὲ καὶ ἡ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἀγωγῆς ἐπιτήρησις ἐναπέκειτο τοῖς Γέρουσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ πρεσβύτεροι πάντες ἀνέτρεφον καὶ ἐπετήρουν τοὺς νεωτέρους, ὑφ' ἑτέραν ἔποψιν ὁμῶς, τὴν πολιτικὴν, συνεμερίζοντο τὴν ἐπίβλεψιν ταύτην καὶ οἱ Ἐφοροὶ (82), διότι ἡ πόλις ἐνδιεφέρετο εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἡθῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο αὐτὸ τὸ πολίτευμα. Τούτου ἔνεκα ἀναφέρεται πού (83) ὅτι ἔτυψάν τινα οἱ Ἐφοροὶ, κατηγορούμενον ῥαθυμίας, καὶ ἐτιμώρησαν ἕτερον ἀργύριον κεκτημένον παρὰ τὸν νόμον (84), καὶ ἐζημίωσαν ἄλλον διότι ὑπὸ πολλῶν ἡδικοῦτο (85), ἥτοι διότι, διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἐγίνετο κοινῆς χλεύης ἀντικείμενον, ἢ καὶ διότι σκωπτόμενος δὲν εἶχε τὴν παρὰ τοῖς

(79) Ἡσύχ. Φ. Μύτταξ. — Walckenaer, ἐν Θεοκρ. σ. 288.

(80) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 16. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΚΘ.

(81) Αἶλ. Π. Ἰ. ΙΔ, 7.

(82) Ξεν. Λακ. Πολ. Δ, 3, 6. — Αἶλ. Π. Ἰ. Γ, 10-ΙΔ, 7.

(83) Σχολ. Θουκ. Α, 84.

(84) Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΘ.

(85) Πλούτ. Λακ. Ἀποφ. ΙΓ.

Σπαρτιάταις περίφημον έτοιμότητα τοῦ ἀντισκώπτειν καὶ διὰ δηκτικῶν λόγων ἀμύνεσθαι.

Τὴν ἤδη δὲ μεγίστην πολιτικὴν αὐτῶν ἰσχὺν ηὔξησαν οἱ μᾶλλον οἱ Ἐφοροὶ καὶ εἰς τῆς θρησκείας τὴν ἐπικουρίαν αὐτὴν στηρίζαντες. Οὕτω καὶ εἰς τὰς τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς τὰς θυσίας συνέπραττον (86), καὶ παρὰ τὸ Ἐφορεῖον ὑπῆρχεν ἰδρυμένος, καὶ πιθανῶς μετ' αὐτοῦ συνεχόμενος, ναὸς τοῦ Φόβου (87), καὶ διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν οὐρανῶν ἀπεφαίνοντο περὶ τῆς τύχης τῶν Βασιλέων, καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Πασιφάης κατακλινόμενοι, ἐζήτουν, εἴ τι ἐνυπνιάζοντο, ὡς θείας ἀποκαλύψεις περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς Σπάρτης πραγμάτων (88). Οὕτω λοιπὸν ὡς ταμίαι καὶ τῶν βουλῶν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θείων βουλῶν παριστώμενοι, ὑψώθησαν εὐκόλως ἴσα τὸ ἀξίωμα τοῖς Βασιλεῦσιν, οἷς, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (89), « ἐδρας πάντες ὑπαινίστανται, πλὴν οὐκ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν ἐδρῶν », καί, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (90), ἐπίφοβοι μάλιστα ἐγένοντο εἰς τοὺς Βασιλεῖς· « Διὰ τὸ τὴν ἀρχὴν εἶναι λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον, δημαγωγεῖν αὐτοὺς ἠναγκάζοντο οἱ Βασιλεῖς ». Οὕτω δ' ἐν ἑαυτοῖς τὴν δημοτικὴν ἐπιβρόχην ὑπερμέτρως ὑψώσαντες, διέστρεψαν τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος, ἐχάλασαν τοῦ ἀρχαίου νόμου τὴν αὐστηρότητα, καὶ εἰσήγαγον τὴν « ἀνειμένην δίαιταν » ἐκείνην, ἣν κατακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης (91), καὶ ἥτις τέλος ἐπέφερε τῆς Σπάρτης τὴν παρακμὴν.

(86) Πολύβ. Δ, 35, 2.

(87) Πλούτ. Β. Κλεομ. Η.

(88) Πλούτ. Β. Ἄγ. Θ. — Cic. d. div. I, 43, 96.

(89) Λακ. Πολ. ΙΕ, 6.

(90) Πολ. Β, 6, 14.

(91) Πολιτ. Β, 6, 16.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Ζ'.

Τέλη, δικαστικαὶ ἀρχαί.

Καὶ οἱ μὲν Βασιλεῖς, ἡ Γερουσία καὶ οἱ Ἐφοροὶ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχον αἱ ἀνώταται ἐξουσίαι τῆς πολιτείας· ὑπ' αὐτάς δ' ἦσαν αἱ κατώτεραι δικαστικαὶ ἀρχαὶ ἢ τὰ τέλη.

Ἐλεγον δ' οἱ Σπαρτιᾶται τὸ ἄρχεῖν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ βασιλεύειν, καὶ ἐπομένως δὲν συμπεριελάμβανον τὴν βασιλείαν μετὰ τῶν ἀρχῶν· δι' ὃ καί, καθ' Ἡρόδοτον, ὁ Λεωτυχίδης ἠρώτα τὸν τῆς Βασιλείας ἐκπεπτωκότα, εἰς ὑποδεεστέραν δ' ἀρχὴν αἰρεθέντα Δημάρατον τὸν Ἀρίστωνος, « ὁποῖόν τι εἴη τὸ ἄρχεῖν μετὰ τὸ βασιλεύειν ». Οὐδ' ἡ Γερουσία δ' ἐλέγετο ἀρχή, καὶ ὁ Πausanias (1) καλεῖ αὐτὴν συνέδριον, ἀπ' ἐναντίας τῆς ἐφορείας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιμελειῶν, ἃς ὀνομάζει ἀρχάς, δι' ὃ καὶ ἀρχεῖα μὲν λέγει τὰ μέρη ἐνθα ἐκείναι συνήρχοντο, Βουλευτήριον δὲ τὸ τῆς Γερουσίας κατὰστημα. Ἀρχεῖα ὅμως πολλάκις ἐλέγοντο καὶ αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ ὅταν ἐκ πολλῶν συνέκειντο (2).

Ὅσαι δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων μετεῖχον τῆς ἀνωτάτης διευθύνσεως τῆς πολιτείας, ἐκαλοῦντο περιληπτικῶς πᾶσαι ὁμοῦ καὶ τέλη, καὶ ἐνίοτε μὲν ἡ λέξις συνυπακούει καὶ τοὺς ἐφόρους, « τὰ οἴκοι τέλη », ἐνίοτε δὲ τίθεται κατ' ἀντίθεσιν αὐτῶν, « οἱ ἔφοροι καὶ τὰ τέλη », εἰς τὴν ση-

(1) Γ, 11.

(2) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 14. Δ, 12, 6. Ε, 3, 5, κτλ. — Πλούταρχ. Λακ. Ἀποφθ. — Β. Κλεομ. Ι'.

μασίαν τῶν ἐπιλοίπων, τῶν κυρίως διοικητικῶν ἀρχῶν.

Ἦσαν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται πᾶσαι αἰρεταὶ καὶ ἐτήσιαι, καὶ πολὺ ἐλάσσονα τὴν σημασίαν ἔχουσai ἢ αἱ ἀντιστοιχοῦσαι αὐταῖς ἐν Ἀθήναις, ἔνεκα τοῦ ὄγκου τῶν ἐφόρων, οἵτινες ἐντελῶς αὐτὰς ἐπεσκίαζον. Ἦσαν δὲ αἱ ἐπόμεναι·

Οἱ νομοφύλακες. Ὅντες καὶ αὐτοί, ὡς οἱ ἔφοροι, πέντε τὸν ἀριθμὸν κατ' ἐπιγραφάς (3), εἶχον ἣν ἐπιμέλειαν ἐκφράζει τὸ ὄνομα αὐτῶν, τὴν τῆς τηρήσεως δηλαδὴ τῶν νόμων. Τὸ ὅτι δὲ νόμοι γραπτοὶ δὲν ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ, τοῦτο οὐ μόνον περιττὴν δὲν καθίστα τὴν θέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα ἀναπόφευκτον, καὶ ἐχορήγει αὐτῇ πολλὴν σπουδαιότητα, διότι αὐτοῖς ἀπέκειτο ἡ παρακαταθήκη καὶ ἡ φροντίς τῆς μὴ ἀλλοιώσεως τῶν ἐκ μνήμης παραδιδόμενων ῥητρῶν, καὶ ἐν γένει τοῦ τῆς συνηθείας δικαίου, ἀποτελοῦντος πᾶσαν τῆς Σπάρτης τὴν νομοθεσίαν, καὶ οὗτοι ἦσαν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ζῶν νομοθετικὸν ἀρχεῖον τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῖς ἄρα ἦν ἡ τοῦ πολιτεύματος συντήρησις, ἣτις ὅμως ὑπὸ Ξενοφῶντος λέγεται ἐμπεπιστευμένη τῇ *Μικρᾷ Ἐκκλησίᾳ*, περὶ ἧς προεβρέθη (4). Ἐκ τούτου δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς πιθανὸν τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ νομοφύλακες ἀνῆκον τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ, ἐπέχοντες παρ' αὐτῇ ἣν θέσιν οἱ ἔφοροι παρὰ τῇ μεγάλῃ, καὶ ἴσως ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ὑπὸ τινος λεξικογράφου λεγόμενοι ἐλάττους ἔφοροι (5), ἥτοι ἔφοροι τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας. Εἶχον δ' οἱ Νομοφύλακες τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν (6).

Οἱ *Βιδιαῖοι*, κατὰ Πausανίαν (7), ἐν ἐπιγραφαῖς δὲ καὶ

(3) Bæckh. Corp. Inser. Gree. σ. 614, ἀρ. 1257 κτλ.

(4) Ἀνωτ. Κεφ. Ε. σελ. 241.

(5) Ἀνωτ. Κεφ. ΣΤ, σελ. 246.

(6) Παυσ. Γ, 11, 2.

(7) Αὐτ.

Βειδιαῖοι (κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς), καὶ Βιδαῖοι (ὁ ὁ Βοίκιος κηρύττει ἐσφαλμένον), καὶ Βίδυοι, συνηθέστερον δὲ Βίδεοι καλούμενοι, εἶχον τὴν ἐπιστάσιαν τῆς γυμναστικῆς ἀγωγῆς τῶν ἐφήβων, καὶ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν κατὰ τε τοὺς ἐν τῷ καλουμένῳ Πλατανιστῷ, καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀγῶνας. Ἦσαν δὲ πέντε τὸν ἀριθμόν, λαμβανόμενοι πιθανῶς ἀνὰ εἷς ἐξ ἐκάστης κώμης. Εἶχον δὲ καὶ προῖστάμενον ἢ πρόεδρον, ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, διότι ἐν τινι ἐπιγραφῇ (8) ἀναφέρεται ἕκτος, καὶ ἦν ὡς πρὸς αὐτοὺς ἐπώνυμος, ἐν ἐπιγραφαῖς μνημονευόμενος ὅτε μὲν διὰ τῆς περιφράσεως· « Βειδιαῖοι οἱ περὶ τὸν δεῖνα », ὅτε δὲ ὡς πρέσβυς τῶν Βειδιαίων, διότι πρέσβεις λέγονται ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ἐν Σπάρτῃ οἱ πρόεδροι τῶν ἀρχῶν. Ἴσως δ' ἦν ὁ πρόεδρος οὗτος τῶν Βειδιαίων αὐτὸς ὁ ἀρχαιότερον καλούμενος παιδονόμος (9). Εἶχον δὲ καὶ οὗτοι ἐπίσης τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν.

Οἱ Ἀρμόσυνοι (10), ἐπιτηρηταὶ τῆς τῶν γυναικῶν διαγωγῆς καὶ τῶν ἡθῶν αὐτῶν.

Οἱ Βουαγοί, περὶ ὧν ὁ Ἡσύχιος (11)· « Βουάγωρ, ἀγελάτης, ὁ τῆς ἀγέλης ἀρχὼν παῖς ». Ἀλλά, κατ' ἐπιγραφάς (12), ὁ Βουαγός, ἢ Βουάγωρ, κατὰ τὴν Λακωνικὴν διάλεκτον, ἦν οὐχὶ παῖς, ἀλλ' ἀνὴρ ὥριμος, πολλάκις καὶ ἄλλας ἀνωτάτας διέπων τῆς πολιτείας ἀρχάς, οἷον ἐφόρου, νομοφύλακος ἢ ἀρχιερέως. Ὡστε ἢ ἀπατᾶται ὁ Ἡσύχιος

(8) Bæckh C. J. G. N. 1364.

(9) Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Β, σελ. 182.

(10) Ἡσόχ. ἐν Φ.

(11) Ἐν Φ.

(12) Bæckh C. I. G. N. 1240. 1241. 1245.

λογων παῖδα τὸν Βουαγόν (13), ἢ ἐν μεταγενεστέροις χρό-
νοις, ἐπὶ τῆς ἐκλύσεως τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος καὶ ἀφε-
λείας τῶν Σπαρτιατικῶν ἡθῶν, ἐκρίθη ἀναγκαῖον ν' ἀνα-
τρεθῇ ἡ διεύθυνσις τῆς ἐν ταῖς βούαις ἢ ἀγέλαις ἀγωγῆς
τῶν νέων εἰς ἄνδρας σπουδαίους καὶ ἐπισήμους.

Οἱ Ἐμπέλωροι, οἱ, καθ' Ἡσύχιον, ὑπὸ τοὺς Ἐφόρους
τῆς ἀγορανομίας διέποντες, μεταγενεστέρως δὲ ἀγορα-
νομοι, ὡς ἀπαντώνται ἐν ἐπιγραφαῖς (14). Καὶ ὁ μὲν ἀριθ-
μὸς αὐτῶν ἐστὶν ἄγνωστος· πιθανῶς δ' ἦσαν πέντε καὶ οὗτοι
κατὰ τὰς πέντε κώμας· γνωστὸν δ' ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι εἶχον
καὶ οὗτοι πρόεδρον, προσαγορευόμενον πρέσβυν ἀγορανό-
μων, καὶ πρὸς τούτοις μνημονεύεται καὶ αἰώνιος ἀγορα-
νόμος (15), ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ πρόεδρος ἐκεῖνος ἦν, βε-
βαίως ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις πάντοτε, ισόβιος καὶ
οὐχὶ ἐτήσιος ἄρχων,

Οἱ Ἀρμοσταὶ φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀρχὴ παλαιὰ μὲν, ἀλλ'
οὐχὶ διαρκής, ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ἀνατροπῶν ἐκλε-
γομένη ἵνα διακοσμῇ καὶ ρυθμίσῃ τὰ τῆς συνταραχθείσης
πολιτείας. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεκράτησε καὶ εἰς ξένας πολιτείας,
ἃς κατέκτων οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὧν μετεβρύθμιζον τὰ πολι-
τεύματα, νὰ πέμπωσιν ἄρμοστάς, οἵτινες συνήθως ἔμενον
καὶ σταθερῶς ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐξασκοῦντες τῆς
Σπάρτης τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

Οἱ Πρόξενοι, πλὴν τῶν, ὡς ἀλλαχοῦ, παρὰ ξένων πόλεων
ἐπὶ τιμῇ λαμβανόντων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πολιτῶν αὐτῶν
ὅτε ἐπεδήμουν ἐν Σπάρτῃ, ἦσαν προσέτι καὶ ἀρχὴ ὑπὸ τῶν
Βασιλέων ἐγκαθισταμένη (16), καὶ ἄλλα πιθανῶς καθή-

(13) Ἰδ. Müll. Dor. II, σ. 302, Σημ. 2.

(14) Bæckh, C. J. G. N. 1241. 1277.

(15) Αὐτ. N. 1363-4. 1375-9.

(16) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

κοντα ἔχουσα (17), προσέτι δὲ καὶ τὸ ἐξασκεῖν τὴν τοῖς Βασιλεῦσιν ἀνατεθημένην δεξίωσιν καὶ προστασίαν τῶν ξένων ἐν τῇ πόλει, δι' ἧς ἐμετριάζετο τῶν ἀρχαίων διατάξεων τὸ μισόξενον.

Οἱ Πρόδικοι ἦσαν καὶ οὗτοι ἐκτελεσταὶ μέρους τῆς τῶν Βασιλέων δικαιοδοσίας, τῆς ἀφορώσης τὰς ὀρφανικάς ὑποθέσεις, τὰς τῶν ἐπικλήρων καὶ τὰς τῶν εἰσποιήσεων (18). Ἴσως δὲ πρὸς τοῦτο ἐξελέγοντο οἱ προσεχέστατοι τοῦ ἐνδιαφερομένου συγγενεῖς, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ἀνηλίκων Βασιλέων οἱ προσεχεῖς συγγενεῖς εἶχον αὐτῶν τὴν ἐπιτροπείαν, λεγόμενοι πρόδικοι. Οὕτως ἦν ὁ Λυκοῦργος πρόδικος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Χαριλάου.

Οἱ Πολέμαρχοι, ἀρχὴ στρατιωτικὴ, καὶ ἐπομένως τοῖς Βασιλεῦσιν ὑποκειμένη, καὶ ἴσως ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσα, ἢ ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένη, εἶχον, πλὴν τῶν στρατιωτικῶν, καὶ πολιτικά τινα καθήκοντα μετὰ τῶν πρώτων συνεχόμενα, ἀλλ' ἢ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῶν ἀγνοεῖται.

Μετὰ δὲν τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ πολιτεύματος, κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀπαντῶνται καὶ ἄλλαι τινὲς ἀρχαί, ὧν οὐδεμία γίνεται μνεῖα ἐν ἀρχαιοτέροις συγγράμμασιν ἢ μνημείοις. Τοιαῦται δ' εἰσιν·

Ἡ *Βουλὴ*, ἀπαντωμένη ἐν ἐπιγραφαῖς χρόνων ῥωμαϊκῶν, καὶ ὡς κυριωτάτη ἀρχὴ τῆς πόλεως διὰ τοιούτων τύπων μνημονευομένη· « *Ἡ λαμπροτάτη Βουλὴ* »· « *Ψηφίσματι Βουλῆς* »· « *Υἱὸς Βουλῆς* »· Εὐρίσκεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα *Βουλευτής*· καὶ πιθανώτατον φαίνεται ὅτι *Βουλὴ* ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Γερουσία, κατὰ μίμησιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, δι' ὃ καί, ὡς ἐρ-

(17) Ἰδ. Bæckh, C. I. 4.

(18) Ἡρόδ. Αὐτ.

ρήθη, *Βουλευτήριον* καλεῖ ὁ Πausανίας (19) τὸ ἀρχεῖον τῆς Γερουσίας. Ἴνα δὲ συμφωνήσωμεν πρὸς τὸν Βοίρχιον, μὴ παραδεχόμενον τὴν ταυτότητα τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἐντελῆ ἀνατροπὴν τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἐξομοίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀττικόν, καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχε Βουλὴν ἀντὶ Γερουσίας. Οἱ πατρονόμοι. Ἄν τοιοῦτοι ἄρχοντες ὑπῆρχον καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ἔχοντες ἴσως τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνδρῶν, ὡς οἱ παιδονόμοι εἶχον τὴν τῶν παιδίων, εἶναι ἄγνωστον, διότι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης, ὅτε μετέβαλε τὸ πολίτευμα, κατήργησε καὶ Ἐφορείαν καὶ Γερουσίαν, καὶ ἀντικατέστησε τοὺς πατρονόμους τούτους (20). Ἐν δὲ τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἀποκατέστη πάλιν ἡ Γερουσία, οὐχ ἥττον ὅμως ἐξηκολούθουν ὕφιστάμενοι καὶ οἱ Πατρονόμοι, καὶ μάλιστα ἐπισημοτάτην ἔχοντες θέσιν· διότι ἐν ἐπιγραφαῖς ἐν αἷς μνημονεύονται καὶ Ἐφοροί, καὶ Νομοφύλακες καὶ Γέροντες καὶ Βιδαῖοι, ἐπὶ νυμος φέρεται ὁ πατρονόμος, διὰ τῶν λέξεων «ἐπὶ πατρονόμου δεῖνος»· ὥστε καὶ ὅταν λέγῃται μόνον «ἐπὶ δεῖνος», ὑπονοεῖται πατρονόμον.

Οἱ Γερσάκται μνημονεύονται μόνον ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου, καὶ μεθερμηνεύονται δήμαρχοι, οἷον δημογέροντες.

Οἱ Πύθιοι, ἢ καὶ Πείθιοι Λακωνιστί, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Βασιλέων, ἀνὰ δύο ὑφ' ἐκάστου, ἦσαν οἱ βοηθοῦντες αὐτοὺς εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ μαντείου, καὶ ἴσως καὶ εἰς ἐξήγησιν τῶν χρησμῶν (21).

Οἱ Σύνδικοι εἰσὶ μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν γνωστοί, πασῶν

(19) Πaus. Β, 9, 1.

(20) Αὐτ. Γ, 11, 2.

(21) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΕ, 5.

μεταγενεστέρων (22). Φαίνεται δ' ἔχουσα τότε γενικήν τινα σημασίαν ἢ λέξις, καὶ δηλοῦσα ἀπλῶς τὸ ἐπίτροπος, ἢ ἐπιμελητής, διότι ἀναφέρονται *Σύνδικοι ἐπὶ τὰ ἥθη*, πιθανῶς ἄρχων τις ἐγκατεστημένος ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἵνα ἐπιτηρῇ τὰ ἥθη ὧν αὐτὴ εἶχε τὴν ἐπίβλεψιν. « *Σύνδικος ἐπὶ τοὺς νόμους* », νομοφύλαξ τις, ἢ ὑπὸ τῶν νομοφυλάκων δι' εἰδικήν τινα ἐργασίαν αὐτῶν ἐγκαθιστάμενος· ἀλλὰ καὶ *Σύνδικοι ἐπὶ τὴν μεγάλην συνδικίαν*, ὅπερ φαίνεται δυσνόητον, αἰνιττόμενον ἴσως ἀρχήν τινα περιλαμβάνουσαν καὶ συγκρατοῦσαν πάντας τοὺς συνδίκους, ἥτοι πάσας τὰς ἐπιμελείας· καὶ τὸ παράδοξον, « *Σύνδικος Θεοῦ Λυκούργου* », ἐξ ἐποχῆς καθ' ἣν, ὡς οἱ Αὐτοκράτορες, οὕτω καὶ ὁ νομοθέτης Λυκούργος ἐπεκαλεῖτο Θεός, καὶ τοῦτο πολὺ δικαιότερον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διότι ἀνέκαθεν εἶχεν ὁ Λυκούργος ἡρῶν ἐν Σπάρτῃ. Τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τούτου ἢ τοῦ ἡρώου αὐτοῦ ὑπῆρχε *Σύνδικος ἢ Ἐπιμελητής*.

Οἱ *Δημοσιομάσται* φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐλεγκταί τινες τῶν δημοσίων προσόδων, ἀνάλογόν τι πρὸς τοὺς μαστῆρας ἢ μάστρους, οἵτινες ἀναφέρονται ἐν Πελλήνῃ, ἐν Ῥόδῳ καὶ ἀλλαχοῦ (23). Ἦσαν δ' ἐν συναφείᾳ μετὰ τῶν συνδίκων, καὶ ὁ αὐτὸς ἐδύνατο νὰ ᾖ καὶ *σύνδικος ἐνταυτῷ* καὶ *δαμοσιομάστης*, διότι ἐν τινι ἐπιγραφῇ λέγεται (24)· « *Σύνδικος καὶ δαμοσιομάστης* ».

Ἐξηγητὴς τῶν *Λυκουργείων* ἀπαντᾷται ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ, καὶ ἦν πιθανῶς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν ἐπίσημον ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων ῥητρῶν καὶ νόμων, ὧν ἡ ἔννοια

(22) 1242. 1256. κτλ.

(23) Ἡσύχ. Ἀρποκρ. Φ. Μάστρος.

(24) Bœekh, C. J. G. N. 1364.

ἐφ' οὗ γίνεται βεβαίως σκοτεινὴ πολλάκις κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα ἐκείνους χρόνους.

Ὁ Διαβέτης ἐστὶν ἀρχὴ ἐν ἐπιγραφαῖς μόνον ἀπαντωμένη, ἢ μόνη, ἢ μετὰ τῆς λέξεως *Λιμναίων*. Πιθανῶς δὲ ἡ λέξις σύγκειται ἐκ τοῦ ἔτης, δημότης, πολίτης, ἔχοντος τὸ δίδγαμμα. Ἀλλὰ τίς ἦν ἡ δικαιοδοσία τοῦ ἀρχοντος τούτου εἶναι ἄγνωστον.

Γραμματοφύλαξ ἀπαντᾶται ἐπίσης ἐν ἐπιγραφαῖς (25), καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον, ἂν ὅχι νόμους γραπτούς, ἀλλ' ἄλλα δημόσια ἔγγραφα καὶ ἀρχεῖα, ἃ οὗτος ἐφύλαττεν.

Οἱ ἐπιμεληταὶ ἢ, ἀφηρημένως, αἱ ἐπιμέλειαὶ ἢ ἐπιμελεῖαι διαφόρων εἰδῶν, ὡς ἐπιμελητῆς πόλεως, Ἀμυκλῶν, Κολωνείας κλ. Ἐπιμέλεια Θεοῦ Λυκούργου (26).

Οἱ προστάντες ἐν τῷ Γυμνασίῳ, Γυμνασίάρχοι, ἐνίοτε αἰώνιοι Γυμνασίάρχοι, δηλαδὴ ισόβιοι, ἀγωνοθέται, πανηγυριάρχης, ὅταν οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις κατήντησαν ἢ πρώτη ἐπασχόλησις τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ αὐτῆς τῆς Σπάρτης.

Ἀρχιερεὺς, ἱερεῖς, θεωροί, σπονδοφόροι, χαλαιοδοφόροι, ἱεροθύται, Διὶ Μυσταγωγὸς ἀπ' Ἀσίας, Ἱερομνάμων κτλ. ἰσὶν ἐπωνυμίαι ἱερῶν λειτουργῶν, ἀπαντῶμεναι ἐπίσης εἰς ἐπιγραφὰς τῶν μεταγενεστέρων καιρῶν.

Ταμίας, Γραμματεὺς, Γραμματεὺς τῆς Βουλῆς εἰσὶ δημόσιοι ὑπηρέται τῶν χρόνων καθ' οὓς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀπολέσει τὸν πρῶτον ἀφελῆ καὶ πρωτότυπον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Μνημονεύονται δὲ καὶ οὗτοι ἐν ἐπιγραφαῖς, ὡς ἐν ἄλλαις δύο

(25) C. J. Ἀρ. 1242.

(26) Αὐτ. Ἀρ. 1343.

γραμματεῖς καὶ τρεῖς ὑπογραμματεῖς, καὶ ἀλλαχοῦ εἰς οἰκονόμος δημόσιος, καὶ πάλιν δύο δημόσιοι, καὶ ὑπηρετάται.

Πανελλήνῃ ἀπαντᾶται ἐπίσης ἐν ἐπιγραφαῖς, ἀλλ' εἶναι ἐπωνυμία ἐπὶ βραχὺν χρόνον δοθεῖσα οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνίδων πόλεων εἰς θεωροὺς οὓς ἔπεμπον εἰς τὰ ὑπὸ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις συστηθέντα Πανελλήνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δικαστικά.

Ὁ δικαστικὸς δ' ὀργανισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ μὴ ἔχῃ ἀφέλεστατα καὶ αὐτὸς ἐν χώρᾳ ἣτις ἐπὶ μακρότατον διέτηρσε τὸ ἀρχαῖκόν τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς κατασκευάσμα, καὶ ὡς πολιτικὸν εἶχε δόγμα τὸ χρῆσθαι νόμοις ἀγράφοις. Τούτου ἔνεκα ἡ διαδικασία ἐν Σπάρτῃ περιωρίζετο εἰς ὀλίγα τινα καὶ ἀπλούστατα δικαστικὰ ἔθιμα, νομολογία δὲ δὲν ὑπῆρχε παντάπασι, καὶ αὐτῆς τόπον ἐπεῖχε τῶν δικαστῶν ἡ συνείδησις, δικαζόντων, ὡς προεῖρήθη κατ' Ἀριστοτέλην (1), οὐχὶ κατὰ γράμματα καὶ νόμους, ἀλλ' αὐτογνωμόνως, ὑπ' ὅψιν βεβαίως ὁμῶς ἔχοντες πάντοτε εἴ τι ἐν ταῖς ῥήτραις ἢ ταῖς παναρχαίοις παραδόσεσι, ταῖς τῷ Λυκούργῳ ἀποδιδομέναις, ἐνυπῆρχε δυνάμενον νὰ ὁδηγήσῃ τὴν κρίσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ῥήτραι καὶ παραδόσεις ἦσαν ἐπὶ

(1) Πῶλ. Β, 6, 18. — 7, 6.

στῶν ἄγραφοι, καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἡ ἔννοια καὶ τὸ κείμενον αὐτῶν διεστρέφετο, διὰ τοῦτο ὑπῆρχον οἱ ἀνωτέρω μνημονεύοντες ἐξηγηταὶ τῶν Λυκουργείων, ἀντιστοιχοῦντες βεβαίως εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐξηγητὰς τῶν πατρίων, διὰ μνήμης ἔχοντες τὰς ἀρχαίας ῥήτρας καὶ δικαστικὰς διατάξεις, ἐπαγγελλόμενοι αὐτῶν τὴν ἐντελῆ γνῶσιν καὶ κατὰ λήψιν, καὶ ἐμπνέοντες, διὰ τὴν πείραν αὐτῶν ἐμπιστοσύνην τοῖς τε δικάζουσι καὶ τοῖς δικάζομένοις.

Καὶ ὅτι μὲν αἱ τοιαῦται δίκαι δὲν παρεῖχον πάσας τὰς ἐφικτὰς ἐγγυήσεις εὐθυδικίας καὶ ἀμεροληψίας, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ὡς ἐσκληραγωγοῦντο εἰς πᾶσαν σωματικὴν κακουχίαν, οὕτως ἐνεκαυχῶντο καὶ κατὰ τῶν ἠθικῶν κακώσεων καὶ τῆς ἀδικίας θωρακιζόμενοι, καὶ παρὰ τῶν Θεῶν ὡς χάριν ἐν ταῖς δημοσίαις προσευχαῖς, ἦτοι «τὸ ἀδικεῖσθαι δύνασθαι»· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγεται (2) ὅτι ὁ Τέλεκλος εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μεμψιμοιροῦντα· «Σὺ γὰρ οὐκ οἶδας ἀδικεῖσθαι, ἐγὼ δέ».

Καί, ὡς ἐν Ἀθήναις, εἶχε μὲν ἐκάστη ἀρχὴ τὸ ἴδιον ἐαυτῆς δικαστήριον διὰ τὰς ὑποθέσεις αἵτινες εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ὑπήγοντο (3), ἀλλ' ἡ διαφορὰ εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐκεῖ μὲν αἱ ἀρχαὶ εἰσῆγον μόνον τὰς δίκας, ἐδίκαζε δὲ ἡ Ἡλιαία, ἐν Σπάρτῃ δὲ αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ μόναι ἐδίκαζον. Ἀπομνημονεύονται δὲ παρ' ἀρχαίοις ὡς καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐξασκοῦσαι ἀρχαί, αἱ ἐπόμεναι·

Οἱ Βασιλεῖς, δικάζοντες περὶ κληρονομιῶν, καὶ ἐπομένως περὶ πατρούχων κορῶν καὶ περὶ υἱοθετήσεων.

Ἡ Γερουσία, τὰ φονικά, ἴσως ὅλα τὰ ποινικά, τραύ-

(2) Πλούτ. Λ. Ἀποφθ. Τόμ. 6.

(3) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 8, 4. — Ἰδ. Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 767.

ματα, αικίας, κτλ. καὶ τ' ἀφορῶντα τὰ ἥθη· προσέτι δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα καθοσιώσεως καὶ τὰ πολιτικά, πάντων μὲν, κυρίως δὲ τῶν Βασιλέων· εἰς τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ἀπεκλείετο ὁ κατηγορούμενος, διότι δὲν ἡξεύρομεν ἂν εἰς τὰς λοιπὰς ἐδίκαζον μόνοι οἱ 23 Γερουσιασταί, ὡς καὶ οἱ Τριάκοντα, ἐμπεριλαμβανομένων δηλαδὴ καὶ τῶν δύο Βασιλέων. Εἰς τὰ πολιτικά δ' ἐγκλήματα εἰσήγγελλον τὴν δίκην οἱ Ἐφοροί, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ συνεδίκαζον.

Οἱ Ἐφοροὶ τὰς πραγματικὰς δίκας, τὰς συμβολαίων δίκας, κατ' Ἀριστοτέλην (4), ὃν ἄλλος ἄλλην ἐδίκαζε, καὶ προσέτι καὶ τῶν ἀρχῶν τὰς εὐθύνας, καθ' ὅσον δὲν ἀπέβλεπον ἐγκλήματα καθοσιώσεως.

Οἱ Βιδιαῖοι τ' ἀφορῶντα τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ γυμνάσια.

Ἡ δ' Ἀλία, δικαστήριον καὶ αὐτὴ, οὐχὶ ὁμῶς ὡς ἡ ἐν Ἀθήναις Ἡλιαία, ἐδίκαζεν ἐν Σπάρτῃ ἐν μιᾷ περιστάσει, ἥτις ἦν ἡ περὶ διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον ἀμφισβήτησις τῶν τῷ βασιλικῷ γένει προσηκόντων· καὶ φαίνεται ὅτι περὶ τούτου προκειμένου, συναχθέντα πάντα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων, ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν Ἀλίαν, ἥτις ἀπεφαίνετο ὁριστικῶς εἰς τίνα ἡ ἀρχὴ ἀνῆκε (5). Καὶ ἐπὶ τινῶν δ' ἄλλων ἐκτάκτων περιπετειῶν, συνεχομένων κυρίως μετὰ τῆς πολιτικῆς, δὲν ἐδίκαζε μὲν ἡ Ἀλία, ἀλλ' ἀπεφαίνετο περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης· ὡς διὰ τοὺς ἡττηθέντας εἰς τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, ἀντὶ ν' ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ τακτικὸν αὐτῶν δικαστήριον, ὅπερ θὰ ἦν πιθανῶς ἡ Γερουσία, ἐπέτρεψεν αὐτῶν τὴν δίκην εἰς τὸν Ἀγησίλαον, καὶ ἐπεκύρωσεν αὐτοῦ τὴν ἀπόφασιν (6).

(4) Πολ. Γ, 1, 7.

(5) Ἡρόδ. Ε, 42. — ΣΤ, 65-66 — Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΑ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 3.

(6) Πλούτ. Β. Ἀγησιλ. Λ.

Καὶ διαιτῆται δ' ὑπὲρχον ἐν Σπάρτῃ, καὶ πιθανῶς ἐδίκαζον οὗτοι τὰς πλείστας τῶν καθ' ἐκάστην ιδιωτικῶν δικῶν.

Ενῆγον δ' ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ μὲν τῶν ιδιωτικῶν δικῶν, τῶν ἐπὶ τῶν συμβολαίων, οἱ ἐνεχόμενοι ιδιώται, ἐπὶ δὲ τῶν φονικῶν ὡς ἐν Ἀθήναις, οἱ ἀγγιστεῖς ἢ συγγενεῖς τοῦ παθόντος, καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν οὐχὶ ὁ βουλόμενος, καθὼς ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄρχοντες· τοῖς δ' ιδιώταις, καὶ αὐτοῖς τοῖς εἴλωσιν, ἐπετρέπετο μόνη ἡ καταμήνυσις (7).

Βεβαίως λίαν ἀτελεῖς ἦσαν ἐν Σπάρτῃ αἱ δικονομικαὶ διατάξεις· διὰ τινὰς ὁμῶς δίκας, ἂν οὐχὶ διὰ πάσας, τοῦλάχιστον διὰ τὰς ἀφορώσας σπουδαίας πολιτικὰς κατηγορίας, δὲν ἤρχουν αἱ ἀπλαῖ μαρτυρίαι τῶν ἐναγόντων, ὡς τοῦτο λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ Κύμης τῆς Ἀσιανῆς διὰ τὰς φονικὰς δίκας (8)· ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπὶ τοιούτων καταμήνυσεων, προσαπητοῦντο « ἀναμφισβήτητα τεκμήρια », ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης (9) ἐπὶ τῆς κατὰ Πausανίου κατηγορίας.

Μεταξὺ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀποδείξεως ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀπαίσιον τῆς βασάνου ἢ στρεβλώσεως, πρὸς ἐξομολόγησιν τῆς ἀληθείας καὶ καταγγελίαν τῶν συναιτίων (10). Ἄγνωστον δ' ἂν ἐφηρμόζετο καὶ ἐπὶ ἐλευθέρων, ἢ μόνον ἐπὶ δούλων, ὡς ἐν Ἀθήναις.

Ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τῶν δικῶν, λέγει Νικοκλῆς ὁ Λάκων ἐν Ἀθηναίῳ (11), ὅτι ὁ Ἐφορος, διακούσας πάντων τῶν διαδίκων, ἢ ἀπολύει, ἢ καταδικάζει τὸν ἐναγόμε-

(7) Θουκ, Α, 132,

(8) Πολ. Β, 5, 12.

(9) Α, 132.

(10) Πολυαίν. στρατηγ. Β, 14.

(11) Δ, 140-141.

νον· ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ περιπτώσει, ὅτι ὁ νικήσας ζημιοῖ ἐλαφρῶς τὸν ἀντίδικον, « ἦτοι κάμμασιν ἢ καμματίσι », δηλαδή εἰς καταβολὴν πλακοῦντος ἢ φύλλων δάφνης. Αἱ τοιαῦται δίκαι ἦσαν λοιπὸν ἀγῶνες τιμητοί, δηλαδή καθ' οὓς ὁ ἐνάγων προσδιώριζε τὴν ποινὴν τοῦ ἀντιδίκου αὐτοῦ ἂν κατεδικάζετο, ὁ δ' Ἐφορος, ὡς οἱ νῦν ἔνορκοι, εἶχε μόνον ν' ἀποφανθῇ ἂν ὁ ἐναγόμενος ἦν ἔνοχος ἢ ἀθῶος. Προσέτι δὲ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ δίκαι αὗται δὲν ἐδύναντο νὰ στηρίζωνται ἐπὶ πραγματικῶν ἀλλ' ἐπὶ προσωπικῶν ἀγωγῶν, ἀφ' οὗ τῷ φεύγοντι ἐπεβάλλετο πρόστιμον, καὶ ἐπομένως ὅτι οἱ Ἐφороι ἐδίκάζον οὐ μόνον τὰς συμβολαίων δίκας, ὡς λέγεται παρὰ τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τὰ πλημμελήματα, ὡς ὕβρεως, βλάβης, αἰκίας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἦσαν δ' ἐν γένει τὰ ἐπιβαλλόμενα ταῦτα πρόστιμα, ἅτινα ἄλλοι συγγραφεῖς, γενικώτερον ἐκφραζόμενοι (12), λέγουσιν ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ καταγινωσκόμενα, ἐλαχίστης χρηματικῆς ἀξίας, ἐνεκα τῆς γενικῆς ἀχρηματίας τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ συνιστάμενα εἰς πράγματα καὶ οὐχὶ εἰς χρήματα· ἰδίως δ' ἦσαν ἐπάϊκλα, ἢ ἐπιδόρπια, ὡς εἶδομεν τὰ κάμματα καὶ τὰς καμματίδας, ἢ ὄσπρια, ἢ κάλαμος, ἢ στιβάς, ἦτοι χόρτα πρὸς στρώσιν κλίνης.

Ἐπεβάλλοντο ὁμῶς καὶ βαρεῖαι χρηματικαὶ ζημίαι, ἀλλὰ μόνον ἐκείνοις οἵτινες ἐδύναντο νὰ φέρωσιν αὐτάς, τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοῖς ἀρμοσταῖς, διότι οὗτοι ἐκέκτηντο πολλάκις μεγάλας οὐσίας, Οὕτως ὁ Πλειστιάναξ κατεδικάσθη εἰς 15 ταλάντων πρόστιμον (13), Ἄγισ δ' Α' εἰς

(12) Περσεὺς Λακ. Πολ. ἐν Ἀθην. Δ, 140.

(13) Θουκ. Ε, 63.

100,000 Δραχμῶν (14), ὁ στρατηγὸς Φοιβίδας εἰς τὴν αὐτὴν ζημίαν, διότι ἄνευ ὁδηγιῶν κατέλαβε τὴν Καδμίαν (15). Ἐντελής δὲ δήμευσις τῆς οὐσίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀκινήτων, φαίνεται ὅτι οὐδέποτε κατεγινώσκετο, καθ' ὃ ἀντικειμένη εἰς αὐτὰς τὰς βάσεις τοῦ Σπαρτιατικοῦ οργανισμοῦ, καθ' ἃς οἱ κληροὶ τῆς γῶρας, διανεμηθέντες εἰς τὰς οἰκογενείας, ἔπρεπε νὰ μένωσιν εἰς αὐτάς. Ὁμοίως δέ, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ποινῶν καὶ ἡ ἐξορία, διότι ὁ Δωριεὺς Σπαρτιάτης ἀνῆκεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐδύνατο καὶ νὰ τιμωρηθῇ καὶ νὰ θανατωθῇ, οὐχὶ ὅμως καὶ ν' ἀποξενωθῇ αὐτῆς· δι' ὃ καὶ οὐδὲ ἐν παράδειγμα φυγαδεύσεως ἔνεκα πολιτικῶν διχονοιῶν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ἐν ὅσῳ διετηρεῖτο ἀκραιφνὲς τὸ τῆς Σπάρτης πολίτευμα. Ἐκούσιοι ὅμως φυγάδες ὑπῆρξαν πολλοί, ὅσοι φερ' εἶπεῖν εἰς βαρέα πρόστιμα καταδικασθέντες, ἤθελον ν' ἀποφύγωσιν αὐτῶν τὴν ἀπότισιν, ὡς ὁ Βασιλεὺς Πλειστιάναξ ὁ Πausανίου (16), καὶ Θίμβρων ὁ Ἀρμοστής, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅσοι ἐν τῇ φυγῇ ἐσώζοντο ἢ ἀπὸ ἀπειλούσης αὐτοὺς φονικῆς καταδιώξεως, ἔστω καὶ δι' ἀκούσιον φόνον, ὡς ἐν Ξενοφῶντι λέγεται περὶ παιδὸς ἀκουσίως φονεύσαντος ἄλλον διὰ ξύης ἢ ξυλίνης μαχίρας, ἢ ἀπὸ θανατικῆς καταδίκης, ὡς Pausanias ὁ Πλειστιάνακτος (17)· διότι ἡ ἐκ τῆς πατρίδος φυγή, ἐν Σπάρτῃ ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἐθεωρεῖτο ὡς τοσοῦτον βαρεῖα ποινή, ὥστε πᾶσα ἄλλη ἐξέλειπεν ἐνώπιον αὐτῆς, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν Θερμοπύλαις αἰσχροὺς τῶν Ἑλλήνων προδότης Ἐφιάλτης,

(14) Αὐτ.

(15) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΣΤ, 13.

(16) Πλούτ. Β. Περιχλ. ΚΒ. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 8.

(17) Ξεν. Αὐτ. Ι, 5, 25. — Κύρ. Ἀνάβ. Δ, 12, 25.

καίτοι ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων αὐτῶν ἀποκηρυχθείς, ἔμενεν ἀσφαλῆς ἐν ὅσῳ διέτριβε μακρὰν τῆς πατρίδος του.

Φυλάκισις δ' ἐν Σπάρτῃ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὡς ποινὴ ἐλευθέρων, ἀλλὰ μόνον ὡς προφύλαξις κατὰ δραπετεύσεως τοῦ ὑποδίκου. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐνίοτε καὶ δεδεμένος προσήγετο ὁ κατηγορούμενος εἰς τὸ δικαστήριον (18).

Ποινὴ δὲ βαρυτάτη διὰ τοὺς φιλοτίμους Σπαρτιάτας ἦν ἡ ἐπιβαλλομένη ἀτιμία εἰς τοὺς τρέσαντας, ἥτοι τοὺς ἐν μάχῃ δειλιάσαντας καὶ τὰς τάξεις αὐτῶν καταλιπόντας, ἡ ἐν γένει ἀνάνδρους δειχθέντας, ὡς ἐθεωρήθη ὁ μόνος ἐν Θερμοπύλαις σωθεὶς Ἀριστόδημος. Οἱ τοιοῦτοι οὐ μόνον οὐδεμίαν μετοχὴν εἶχον εἰς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ὀνείδει ποικιλόχρουν φέροντες τριβώνιον, ταπεινοὶ ἐβάδιζον, αὐχμηροὶ καὶ κατησχυμένοι, καὶ τὸ ἥμισυ κεκαρμένοι τοῦ πώγωνος, τῆς ὁδοῦ ὑποχωροῦντες καὶ τῶν θέσεων ἐπανιστάμενοι τοῖς νεωτέροις, καὶ ἐκ τῶν χορῶν ἀπηλαύνοντο εἰς τὰς ἐσχάτας τάξεις, καὶ ἐν τοῖς σφαιριστηρίοις δὲν εὑρισκόν συσφαιριστῆρας, οὐδ' ἐν ταῖς παλαίστραις συγγυμναστάς, οὐδ' ἐν τοῖς στρατοπέδοις συσκήνους. Ἔμενε δ' ἐσθεςμένη αὐτῶν ἡ ἐστία, διότι οὐδεὶς ἔδιδεν αὐτοῖς πῦρ, « Οὐδεὶς Σπαρτιητέων ἔταυεν αὐτοῖς πῦρ », καθ' Ἡρόδοτον, οὐδὲ συνέδεέ τις μετ' αὐτῶν ἐπιγαμίαν· ὥστε ἂν ἦσαν ἄγαμοι, ἔμενον οὕτω, καὶ προσέτι ἐτιμωροῦντο καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὰ νενομισμένα, καί, ἂν εἶχον θυγατέρας, ἔμενον καὶ αὐταὶ χωρὶς ἀνδρῶν, οὐχ ἥττον ὑποκείμεναι εἰς τὴν ἀγαμίου ποινὴν. Προσέτι δ' ὁ βουλόμενος ἐδύνατο νὰ κτυπήσῃ αὐτούς, καὶ οἱ νέοι ἔψαλλον ἐπ' αὐτοῖς χλευαστικὰ ᾄσματα διασαλπίζοντα αὐτῶν τὴν αἰσχύνην. Ὡστε ὀρθῶς λέγει ὁ Ξενο-

(18) Πολυαίν. Στρατηγ. Β, 21.

φῶν (19)· «Τοιαύτης τοῖς κακοῖς ἀτιμίας ἐπικειμένης, οὐδὲν θαυμάζω τὸ προαιρεῖσθαι ἐκεῖ τὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε καὶ ἐπονειδίστου βίου».

Ἐλαφρότερον δ' εἶδος ἀτιμίας ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐν πολέμῳ αἰχμαλωτισθέντας, ὅσοι δηλαδὴ οὔτε τὴν ἐπιδειξιότητα εἶχον νὰ νικήσωσιν, οὐδὲ τὴν γενναιότητα ν' ἀποθάνωσι μᾶλλον ἢ νὰ παραδοθῶσιν, ὡς οἱ ἐν Σφακτηρίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀλόντες. Εἵργοντο δ' οὗτοι τῶν ἀρχῶν, καὶ τῆς ἐν ἀγορᾷ ἀγοραπωλησίας, ὡς οἱ ἔφηβοι, καὶ τοῦτο ἐφ' ὠρισμένον χρόνον (20).

Εἰς μερικὴν ἀτιμίαν ὑπέκειντο, ὡς προεβρέθη, καὶ οἱ παρ' ἡλικίαν μένοντες ἄγαμοι, οὐ μόνον στερούμενοι τῶν τοῖς πρεσβυτέροις ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπονεμομένων τιμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς θέας ἐν ταῖς γυμνοπαιδιαῖς ἀπεκλείοντο, καὶ ἐν χειμῶνι γυμνοὶ ἠναγκάζοντο, περιϊόντες τὴν ἀγοράν, νὰ ψάλλωσιν ᾠδὴν λέγουσαν ὅτι δίκαια ἔπασχον διότι ἠπείθουν τοῖς νόμοις (21).

Ἡ δὲ θανατικὴ ποινὴ ἐξετελεῖτο εἴτε δι' ἀγχόνης, ἐν οἰκίσκῳ τινὶ αὐτῆς τῆς εἰρκτῆς, ὅστις ἐκαλεῖτο Δεκάς (22), ἢ διὰ κατακρημνίσεως εἰς τὸ παρὰ τὴν Σπάρτην βάραθρον, οὗ τὸ ὄνομα ἦν *Καιάδας*, καὶ πάντοτε ἐν νυκτί (23)· διότι καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ εὐγένεια τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ὡς ἀποτρόπαιον ἀνάγκην ἐθεώρει τὴν θανατικὴν ποινὴν, καὶ ᾗδεῖτο νὰ ἐκτελῇ αὐτὴν κατὰ πρό-

(19) Λακ. Πολ. Θ, 4-6. — Ἰδ. Ἡρόδ. Ζ, 231. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. Λ. — Β. Λυκ. ΚΑ. — Λακ. Ἀπ. ΣΤ. — Νικ. Δαμασκ. Πρόδρ. Ἑλλ. Βιβλ. Κορ. σ. 278.

(20) Θουκ. Ε, 34.

(21) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ.

(22) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΘ.

(23) Ἡρόδ. Δ, 146.

σωπον τῆς ἡμέρας. Καὶ πρὸς καταδίκην μὲν, Σπαρτιάτου μάλιστα, εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην τιμωρίαν, ἀπητοῦντο ἀναμφισβήτητοι ἀποδείξεις. Ἄλλὰ κατὰ τοῦ ἀπαξ ἀπολυθέντος ἐδύνατο καὶ αὖθις καὶ πολλάκις νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἀνάκρισις ἐπὶ τῆς αὐτῆς κατηγορίας (24). Ἦν ὁμῶς ἐν γένει ἡ θανατικὴ ποινὴ σπανία ἐν Σπάρτῃ, καὶ μετὰ πλείστης φειδοῦς ἐπεβάλλετο. Καὶ τὸ μὲν πανάρχαιον Ἑλληνικὸν δίκαιον ἀπῆτει τὸ *τισίφορον*, ἥτοι φόνον ἀντὶ φόνου. Ἄλλὰ μετὰ ταῦτα, πραῦνθέντων τῶν ἡθῶν, ἐπέβαλλεν ἡ θρησκεία φιλάνθρωποτέρας ἀρχάς, καὶ νόμος περὶ τούτου ἐδόθη ἐκ Δελφῶν (25), ἰσχύων βεβαίως ἐν Σπάρτῃ μᾶλλον, διὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τοὺς Δελφοὺς, ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ Ἑλληνικῇ, καθ' ὃν ἤρκει ὁ ἱλαστήριος καθαρμὸς ἵνα ἀπαλλάξῃ αἰτίας τὸν ἀκουσίως φονεύοντα, ἢ ἐν ἀγῶσιν, ἢ ἐν πολέμῳ. Πιθανὸν δ' ὅτι ὁ αὐτὸς νόμος ἐκανόνιζεν εἰς τινὰς περιστάσεις καὶ τινὰ διὰ δόσεως χρημάτων ἐξαγορὰν τοῦ αἵματος, ἥτοι ἐξιλέωσιν τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος· διότι, κατὰ Πλούταρχον (26), αὐτοὶ οἱ Δελφοί, ἀδίκως τὸν Αἰσωπον θανατώσαντες, καὶ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἀναγνωρίσαντες, ἐπέβαλον ἑαυτοῖς χρηματικὴν ζημίαν, ἣν προσεκάλεσαν τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ νὰ ἔλθωσιν ἵνα λάβωσι.

Μεταξὺ δὲ τῶν τιμωρουμένων διὰ θανάτου ἐν Σπάρτῃ ἦσαν καὶ οἱ ῥιψάσπιδες.

(24) Θουκ. Α, 132. — Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. 217, 6.

(25) Πλάτ. Νόμ. Θ, 865.

(26) Π. τ. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁρ. τιμωρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Οἰκονομικά.

Ἡ δ' οἰκονομικὴ διαχείρησις ἦν ἀφελεστάτη μὲν ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις, καθ' ὅσον καὶ τῶν δημοσίων φόρων καὶ τῆς θεραπείας τῶν δημοσίων ἀναγκῶν τὸ πλεῖστον συνίστατο εἰς προσωπικὴν ἐργασίαν· πολλῷ δὲ μᾶλλον τοῦτο οὕτως εἶχεν εἰς τὴν λιτὴν καὶ ἀχρήματον Σπάρτην.

Ἐστηρίζετο δ' ἐν αὐτῇ πᾶς ὁ οἰκονομικὸς ὀργανισμὸς εἰς τὴν τῆς χώρας κατακληρούχησιν, περὶ ἧς αἱ κοινόταται εἰδήσεις διδάσκουσιν ὅτι, ἐπὶ μὲν Λυκούργου, ἢ ὀρθότερον, κατὰ τὴν πρώτην διανομὴν τῆς λακωνικῆς μετὰ τὴν κάθοδον, τὸ μέρος αὐτῆς τὸ ἐπιφυλαχθὲν τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ ὀνομασθὲν *Πολιτικὴ χώρα*, διηρέθη εἰς 6,000 ἢ 4,500 κλήρους κατ' ἀξίαν ἢ πρόσοδον ἀκριβῶς ἴσους πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ σκοπῷ ἐντελοῦς ἰσότητος διαίτης μεταξὺ πάντων τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι δ' ἔπειτα, ἐπὶ Πολυδώρου καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Μεσσηνίας, αὐξήσαντος πιθανῶς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σπάρτης διὰ τῆς προσθήκης καὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριέων, προσετέθησαν εἰς τοὺς κλήρους ἐκείνους ἕτεροι τρισχίλιοι ἢ 4,500, καὶ πᾶσα ἡ πολιτικὴ χώρα διηρέθη εἰς ἐννεακισχιλίους ἴσους κλήρους. Ἡ δὲ λοιπὴ Λακωνικὴ, πρὸς διατροφήν τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ἢ τῶν περιοίκων, διενεμήθη καὶ αὕτη εἰς τρισμυρίους κλήρους, ἐπίσης ἴσους πρὸς ἀλλήλους (1).

(1) Πλούτ. Β. Λυκ. Η. — Πολύβ. ΣΤ, 45.

Καὶ ναὶ μὲν ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (2) ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν ποτὲ ὡς μύριοι τὸν ἀριθμόν· ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀκριβολογίας· ὅτε δ' ὁ Δημάρατος λέγῃ πρὸς τὸν Ξέρξην παρ' Ἡροδότῳ (3), « ἔστιν ἐν τῇ Λακεδαιμόνι Σπάρτη πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα », ἀναφέρεται εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς διανομῆς, ἐφ' ὧν εἶχεν ἤδη ἐλαττωθῇ κατὰ τι τῶν Δωριέων ὁ ἀριθμός. Ὡστε ὁ μαρτυρούμενος ἀριθμός τῶν 9,000 κλήρων τῆς πολιτικῆς χώρας πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀληθῆς μετὰ τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς διανομὴν.

Παρεῖχε δ' ἕκαστος τῶν κλήρων τούτων τῷ κατέχοντι αὐτὸν Σπαρτιάτῃ 82 μεδίμνους κριθῶν, καὶ τὸ ἀνάλογον ἐλαίου καὶ οἴνου, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (4)· « Ὁ δὲ κληρὸς ἦν ἐκάστου τοσοῦτος, ὥστ' ἀναφορὰν φέρειν ἀνδρὶ μὲν ἐβδομήκοντα κριθῶν μεδίμνους, γυναικὶ δὲ δώδεκα, καὶ τῶν ὑγρῶν καρπῶν ἀναλόγως τὸ πλῆθος ». Ἀλλ' ἐκ τοῦ κλήρου ἐτρέφοντο πλὴν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἅτινα κατ' ἐλάχιστον ὅρον δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν 4, προσέτι καὶ οἱ κατανενεμημένοι αὐτοῖς εἰλωτες, ὧν ὁ ἀριθμός δύνανται ἴσως νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἐπταπλάσιος τῶν Δωριέων, διότι ἐν Πλαταιαῖς, ὅπου ἐπολέμησαν 5,000 Σπαρτιᾶται, εἶχον μεθ' ἑαυτῶν 35,000 Εἰλώτων· ὥστε ἐκάστη οἰκία συνίστατο τοῦλάχιστον ἐκ 32 ἀτόμων, ἐξ ὧν 4 Σπαρτιᾶται καὶ οἱ λοιποὶ Εἰλωτες. Ἐν ὅλοις λοιπὸν οἱ ἐννεακισχίλιοι κληροὶ τῆς πολιτικῆς χώρας διέτρεφον, πρὶν διὰ προσθαφαιρέσεων ἀλλοιωθῶσιν οἱ ἀριθμοί, 270 χιλιάδας ἀνθρώπων περίπου.

(2) Πολ. Β, 6, 12.

(3) Ἡρ. ΣΤ, 234.

(4) Πλούτ. Αὐτ.

Ἡ δ' ἐπίλοιπος χώρα, εἰς 30,000 κλήρους διανενημένη, διέτρεφε τὰς 30,000 οἰκογενείας τῶν περιοίκων, ἥτοι 20,000 κατοίκους. Ὡστε, ἂν ὑποθεθῇ ὅτι ἕκαστος περιοίκος, ζῶν εὐτελέστερον μὲν τοῦ Σπαρτιάτου, ἀνετώτερον δὲ τοῦ Εἰλωτος, ἐχρειάζετο πρὸς συντήρησίν του τὸν μέσον ὅρον τῶν ἀπαιτουμένων δι' ἕκαστον ἄτομον Σπαρτιατικοῦ οἴκου, περιλαμβάνοντος ἐλευθέρους καὶ Εἰλωτας, ἕκαστος κλήρος τῶν Περιοίκων πρέπει νὰ ᾔην, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόσοδον, τὸ ἐν ὁγδοῶν τοῦ κλήρου τῆς πολιτικῆς χώρας.

Ἦν δ' ἡ ἔκτασις τῆς Λακωνικῆς, κατὰ τὰς γενομένας γεωγραφικὰς καταμετρήσεις, μιλίων 180, ὧν τὸ τέταρτον μόνον, ἥτοι μόλις 45 θεωροῦνται ὡς ἀρώσιμος καὶ κριθοφόρος χώρα. Τὰ 45 λοιπὸν ταῦτα μίλια, πρέπει, κατὰ τὴν ἄνω ὑπόθεσιν τῆς ἴσης διαίτης τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν περιοίκων, νὰ διηρέθησαν εἰς δύο μέρη ἀνάλογα τοῦ πληθυσμοῦ ἑκατέρων, ἥτοι ἔχοντα ὡς 72:30· καὶ ἐπειδὴ τὸ μίλιον περιέχει 57,600 πλέθρα, τῆς πολιτικῆς χώρας ἕκαστος κλήρος περιέχει περίπου $\frac{45 \times 57600 \times 72}{(72+30) \times 9000} = 203$ πλέθρα, φέροντα περὶ τοὺς 435 μεδίμνους, ἐξ ὧν, ἀφαιρουμένων τῶν 82, μένουσιν ἔτι 343, οἵτινες ἐδύναντο νὰ θρέψωσι περίπου 22 Εἰλωτας, ἀναλογιζομένων ἴσως καὶ διὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἥτοι 15 μεδίμνων ἀττικῶν εἰς ἕκαστον ἐτησίως. Ὡστε κατὰ ταῦτα θὰ ᾔητον ὁ πληθυσμὸς τῆς Λακωνικῆς,

Δωριέων μὲν, οἰκογενειῶν	9,000 × 4	ἀτόμων	36,000
Εἰλωτῶν δὲ	» (9,000 × 22)	»	198,000
Περιοίκων δὲ	» 30,000 × 4	»	120,000
			354,000

Ἄλλ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀκρι-

βείς καὶ ἀναμφισβήτητοι, διότι πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν κατεχομένης γῶρας ὑπῆρχον καὶ τὰ δημόσια κτήματα (5) καὶ τὰ Βασιλικά (6) ὧν ἀγνοεῖται ἡ ἔκτασις.

Μεγάλη δὲ κατεβάλλετο φροντὶς περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τῆς τῶν κλήρων ἰσότητος, καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς διατηρήσεως τῶν οἰκῶν εἶχε καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, καὶ πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐνταυτῷ σημασίαν, καὶ ἀπαίσιος ἐθεωρεῖτο συμφορὰ τὸ νὰ σβεσθῇ τῆς ἐστίας τὸ πῦρ καὶ νὰ μὴ μένη τις ὁ διατηρῶν τῶν προγόνων τὴν μνήμην καὶ τὰς νεκρικὰς αὐτοῖς ἀποδίδων τιμὰς· δι' ὃ καὶ ὡς δεινότατόν τι λέγεται περὶ Γλαύκου ὑπὸ Ἡρόδοτου (7): «*Οὔτε τι ἀπόγονον, οὐτ' ἐστὶν οὐδεμίῃ νομιζομένη εἶναι Γλαύκου*». Τούτου ἕνεκα ὑπῆρχον οἱ κατὰ τῶν ἀγάμων νόμοι, καὶ φροντὶς κατεβάλλετο περὶ γεννήσεως διαδόχου, καὶ ἀπεπέμποντο αἱ ἄγονοι γυναῖκες (8), ἣ παρεχωροῦντο εἰς ἄλλους ἄνδρας, καὶ τὰ οὕτω γεννώμενα τέκνα αὐτῶν ἐγίνοντο δεκτὰ ὡς γνήσια εἰς τὴν οἰκογένειαν (9), καὶ ἐν τοῖς πολέμοις ἐφείδοντο τῶν ἀτέκνων (10), καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τῶν πεσόντων ἐδίδοντο ἄλλοι ἄνδρες, πρὸ πάντων δὲ ἀπελεύθεροι, οἱ Ἐπεύνακτοι καλούμενοι, ἵνα τὰ τέκνα κληρονομῶσι τὸν κλῆρον τοῦ ἀποθανόντος, καὶ ἐξακολουθῶσιν ἐκείνου καὶ οὐχὶ τοῦ γνησίου αὐτῶν πατρὸς τὴν οἰκογένειαν (11). Καθ' ὁμοίαν δὲ πρόνοιαν λέγεται καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου, ὅτε πολλὰ Σπαρτια-

(5) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

(6) Ξεν. Λ. Π. ΙΕ, 2.

(7) ΣΤ, 86.

(8) Ἡρ. Ε, 36. — ΣΤ, 61.

(9) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ. — Ξεν. Λ. Π. Α, 7, 9.

(10) Ἡρ. Ζ, 205.

(11) Ἀθην. ΣΤ, 271.

τι καὶ οἰκογένειαι ἐκινδύνευον ν' ἀποσβεσθῶσιν, ἐπέμφθησαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου νεανίαι εἰς Σπάρτην ἵνα νυμφευθῶσι τοῖς ἐκεῖ ἐναπομεινάσας παρθένοισι, ὧν οἱ υἱοὶ ὠνομάσθησαν δι' αὐτὴν παρθενίαι, ἐκτὸς ἂν τὸ ὄνομα δὲν εἶναι παρεξήγησθαι, ἀνῆκον τοῖς γεννωμένοις ἐκ νομίμου γάμου πρὶν ἢ κηρυχθῆ δημοσίως (12). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐπεμελεῖτο ἡ πόλις καὶ τῆς νυμφεύσεως τῶν ἐπικλήρων, Ἐπιπαματίδων, ὡς ἐν γένει παρὰ Δωριεῦσιν ἐλέγοντο, πατρούχων δέ, ὡς ἰδίως ἐν Σπάρτῃ, ἃς φαίνεται ὅτι, ὡς ἐν Ἀθήναις, καὶ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις Δωρικαῖς χώραις, οἷον ἐν Κατάνῃ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Χαρωνίδου, καὶ ἐν Ῥηγίῳ κατὰ τοὺς τοῦ Ἀνδροδάμαντος, ἐλάμβανον οἱ συγγενεῖς οἱ τὸ ἐγγύτατον δικαίωμα εἰς τὸν κληρὸν κεκτημένοι (13). ὁ δὲ κληρὸς δὲν περιήρχετο εἰς αὐτούς, ὡς ἔχοντας ἤδη τὸν ἴδιον ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μητρικοῦ πάππου μετέβαινεν εἰς τὸν ἔγγονον. Ἀπὸ Ἐπιτάδεως ὁμοῦς ἔπαυσεν ἡ αὐστηρότης αὕτη, καὶ ἐπετράπη νὰ νυμφεύωνται αἱ κόραι, καὶ ἐπικληροὶ ἂν ἦσαν, κατ' ἀρέσκειαν (14). Τέλος δέ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπίσης, ἐφρόντιζεν ἡ πόλις διὰ τῶν Βασιλέων καὶ περὶ εἰσποιήσεως κληρονόμων εἰς τοὺς ἀκλήρους οἴκους, λαμβανομένων ἐνίοτε ὡς τοιούτων τῶν *Μοθῶνων* ἢ *Μωθάκων*, τῶν οἰκοτρόφων Εἰλώτων οἵτινες συνανετρέφοντο μετὰ τῶν νέων Σπαρτιατῶν.

Εἰς τὴν διατήρησιν δὲ τῆς τῶν κλήρων ἰσότητος συνέτεινε καὶ ἡ ὑπὸ τῶν θεσμῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἡθῶν ἐπιβαλλομένη ἀπαγόρευσις τῆς αὐτῶν ἀπαλλοτριώσεως, πωλήσεως ἢ ἀναδιαιρέσεως· « *Πωλεῖν δὲ γῆν, Λακεδαιμονίοις αἰ-*

(12) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Γ, σ. 452.

(13) Ἡρ. ΣΤ, 57.

(14) Ἀριστοτ. Β, 6, 11.

σχρὸν γενόμεσται», λέγει Ἀριστείδης ὁ Ποντικός, καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (15), «τῆς ἀρχαίας μοίρας ἀναγέμεσθαι οὐδὲν ἔξεστι». Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἐκληρονόμουν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸν πατέρα πάντα τὰ παιδία ἐξ ἴσου, ἀλλὰ μόνος ὁ πρωτότοκος υἱός, ἀναλαμβάνων τὸ καθήκον τοῦ τρέφειν τοὺς λοιπούς (16), ὅτε αὐτός μὲν ἐκαλεῖτο Ἑστιοπάμων (17), οἱ δ' ὑπ' αὐτοῦ τρεφόμενοι πιθανῶς παῶται ἐν Σπάρτῃ καθ' Ἡσύχιον, οἱ ἐν Κρήτῃ Ὀμόκαποι, Ὀμοσίπυοι δὲ παρὰ Χαιρώνδα. Ἀλλὰ σπανίως εἶχε νὰ τρέφῃ τούτους ἐπὶ πολὺ, διότι ἐκ τῶν ἀκλήρων τινὲς μὲν ἐνυμφεύοντο ἐπικλήρους, ἄλλοι δ' ἀπήρχοντο εἰς τὰς ἀποικίας. Μὴ ὑπάρχοντος δ' υἱοῦ, ἦν ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ ἐπικλήρος. Ὅτε δὲ πολλοὶ κληροὶ περιήρχοντο εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, τότε τῶν φυλετῶν οἱ πρεσβύτατοι διένεμον πάλιν αὐτούς, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ ἀκληρα τῆς φυλῆς παιδία (18).

Ἀλλ' οὐχ ἤττον, ὁσημέραι μεταβαλλομένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἐδύνατο νὰ διαμείνῃ ἐπὶ μακρὸν ἡ ἰσότης τῶν κλήρων, καὶ ἐξέλιπεν ἐντελῶς ὅτε ὁ Ἐπιτάδευς εἰσήγαγε νόμον ἐπιτρέποντα ἐλευθέραν τὴν κληροδότησιν, καὶ ἐπομένως καὶ τῶν ἐπικλήρων τὴν νύμφευσιν. Ἦν δ' ὁ Ἐπιτάδευς Ἐφορος μετὰ τὸν Λύσανδρον, καὶ πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἀπατηθῆς, ἐξέλαβε τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ὡς ἀρχαῖον θεσμόν (19). Ἐκτοτε προώδευσε πολὺ ταχύτερον καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Σπαρτιατικῶν οἴκων, ὥστε ἐπὶ Ἡροδότου μὲν, ἀντὶ τῶν 9,000 ἦσαν 8,000 οἱ μάχιμοι Σπαρτιάται, καὶ ἐπὶ

(15) Πολιτ. Β, 6, 10.

(16) Προκλ. εἰς Ἡσίοδ. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 374.

(17) Πολυδ. Α, 8, 75. — Ι, 3, 20.

(18) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΣΤ.

(19) Πολιτ. Β, 6, 10.

Γελοποννησιακοῦ πολέμου ἦσαν ἔτι 6,000. Ἄλλ' ἐπὶ Ἀριστοτέλους ἐσώζοντο πλέον μόνον 1000 (20), δι' ὃ καί, πρὸς ἐπαύρουνσιν τῆς τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως, ἐχορηγήθη τότε ἀτέλεια εἰς τὸν πατέρα τεσσάρων υἱῶν (21). Ἐπὶ δὲ Ἀγιδος Γ' ἦσαν μόνον 700 οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ἐκ τούτων μόνοι ἑατὸν εἶχον κλήρους (22).

Ἐκ τοῦ προϊόντος δὲ τῶν κλήρων αὐτῶν ἔφερον οἱ Σπαρτιᾶται ἕκαστος κατὰ κεφαλὴν (23) τὴν ἰδίαν μερίδα, ἣτις ἦν, ὡς προεῖρήθη, κατὰ μῆνα ἀλφίτων μέδιμνος, πιθανῶς Αἰγινήτικός, διότι ὁ Ἀθήναιος λέγει ἓνα καὶ ἥμισυν μέδιμνον· ἔτι δὲ οἴνου χόες 8, τυροῦ μναῖ πέντε, σύκων ἥμιμναια πέντε (24)· καὶ εἰς ταῦτα προσέθετον 15 ὀβολοὺς αἰγινάιους διὰ κρέας (25), καὶ προσφοράς ἐκουσίας ἐκ θήρας καὶ θυσιῶν, καὶ ἐπάϊκλα ἢ ἐπιδόρπια ἐκ δικαστικῶν προστίμων. Ἐπομένως, ἂν 4 ὑποτεθῶσι τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐδαπάνων 48 ἐπὶ τῶν 82 μεδίμνων κατ' ἔτος, καὶ οἱ λοιποὶ τοῖς ἔμμενον διὰ τὰς λοιπὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας, ἀνταλλασσόμενοι εἰς εἶδη εἰς τὴν ἀγοράν, κατὰ ταύτην τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου (26)· «*Ἡ τῶν ἐπετείων καρπῶν ἀλλαγὴ πρὸς τὰ λείποντα τῆς χρείας . . . κατὰ τὴν Λυκούργου νομοθεσίαν*». Πολλάκις δ' ἔμμενον τὰ περισσεύματα ταῦτα τῶν ἀλφίτων καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐν ταμείοις ἐσφραγισμένα, καὶ πᾶς πένης ἐδύνατο νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν ὅσων ἐδεῖτο, ἐπιτιθεὶς μετὰ ταῦτα τὴν ἰδίαν σφραγίδα (27)

(20) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 2.

(21) Αὐτ. 13.

(22) Πλούτ. Β. Ἀγ. Ε.

(23) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 7, 4.

(24) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΒ.

(25) Ἀθῆν. Δ, 141.

(26) ΣΤ, 149, 8.

(27) Ξεν. Π. Λακ. ΣΤ, 3, 4.

Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἐντελῶς ἡ Σπάρτη νομίσματος· ἀλλὰ τὸ νόμισμα ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφορμὴ καὶ ὄργανον συσσωρεύσεως πλούτου, ἣν κατεδίκαζον καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη. Διὰ τοῦτο τὸ Σπαρτιατικὸν νόμισμα ἦν λίαν δύσχρηστον, ἢ μᾶλλον ὅλως ἄχρηστον διὰ μεγάλας συναλλαγάς· διότι ἦν κατεσκευασμένον ἐκ σιδήρου (28), καὶ τούτου ἐσβεσμένου εἰς ὄξος, ὥστε πρὸς οὐδὲν ἕτερον νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ, καὶ οὐδεμίαν νὰ ἔχῃ καθ' ἑαυτὸν ἀξίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν, ὡς πανταχοῦ τὸ νόμισμα, σχῆμα ὀβελῶν (29), μετὰ ταῦτα δ' ἦν, φαίνεται, πλατὺ καὶ στρογγύλον, ὡς πλακοῦς θυσίας, διότι οὕτως ἐξηγεῖ ὁ Ἡσύχιος τὴν λέξιν *παλένορ*, καθ' ἣν ὠνομάζετο. Ἐτιμᾶτο δὲ χαλκῶν τεσσάρων, ἥτοι ἡμίσεως ὀβολοῦ αἰγιναίου, ἔλκον μναῖν αἰγιναίαν, ἥτις δραχμᾶς ἑκατόν, ἢ ὀβολοὺς ἑξακοσίους. Τοῦτο λέγει ὁ Πλούταρχος (30): « *Τὸ σιδηροῦν, ὃ ἐστὶ μναὶ ὀλκῇ αἰγιναία, δυνάμει δὲ χαλκοῦ τέσσαρες* »· ὥστε τὸ βάρος αὐτοῦ ἦν 600 πλάσιον τῆς ἀξίας του· καὶ δικαίως λέγει ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός (31): « *ὥστε δέκα μναῶν ἀμοιβὴν ἀποθήκης τε μεγάλης ἐν οἰκίᾳ δεῖσθαι καὶ ζεύγους ἄγοντος* », διότι αἱ 10 μναὶ περιεῖχον 12,000 πελάνους, ὧν ἕκαστος εἶχε μναῖς σταθμόν.

Ἀργύρου δὲ καὶ χρυσοῦ χρήσις ἦν, κατὰ Ξενοφῶντα (32), αὐστηρῶς καὶ ἐπὶ προστίμῳ ἀπηγορευμένη τοῖς ιδιώταις: « *Χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ ἂν τι πονφρανῇ, ὃ ἔχων ζημιοῦται* ». Τὸ δημόσιον ἦν ὅμως φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐξηρημένον ταύτης τῆς ἀπαγορεύσεως, διότι αὐτὸ

(28) Πλουτ. Β. Λυκ. Θ. — Β. Λυσ. ΙΖ. — Πολυδ. Θ, 6, 79.

(29) Πολυδ. Ζ, 115. — Πλούτ. Αὐτ.

(30) Λ. Ἀποφθ. σ. 220.

(31) Β. Λυκ. Θ. — Ἰδ. καὶ Ξεν. Λ. Π. 7, 5.

(32) Λακ. Πολ. 7, 6. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΖ.

καὶ παρὰ τῶν περιοίκων καὶ Εἰλώτων, καὶ πολλάκις καὶ παρὰ ξένων πόλεων ἐλάμβανε φόρους. Καὶ ψήφισμα ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος τοῦ Σκιραφίδα καὶ Φλογίδα, διατάττει τὴν ἐξαίρεσιν ταύτην (33): « Δημοσίᾳ μὲν ἔδοξεν εἰσάγεσθαι νόμισμα τοιοῦτον, ἂν δέ τις ἄλλῳ κεκτημένος ἰδίᾳ, ζήμειαν ὥρισαν θαυάτου ». Ὡστε καὶ οἱ θέλοντες νὰ ὁδοιπορήσωσιν ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς, ὅπου τὸ νόμισμα ἦν αὐτοῦ ἀναπόφευκτον, παρὰ τοῦ δημοσίου ἐδανείζοντο τοῦτο, κατὰ τὸ ἐν Ἡροδότῳ (34) παράδειγμα: « Καὶ τὰ ἐπόδια λαβὼν ἐπορεύετο εἰς Ἡλιν »· καὶ πολλάκις πρὸς τοῦτο τοὺς κλήρους αὐτῶν ἐνεχυρίαζον. Ἀλλ' ἕκαστος νέος Βασιλεὺς ἀναγορευόμενος ἐξήλειφε ταῦτα τὰ χρέη (35). Ἐπίσης δὲ φαίνεται ὅτι ἐξηροῦντο καὶ οἱ Βασιλεῖς, διότι πολλοὶ μνημονεύονται οὐ μικρὰς ἔχοντες περιουσίας, ἐν γνῶσει τῆς πόλεως, ἣτις μεγάλη ἐνίοτε ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς πρόστιμα ὅτε ἐπρόκειτο νὰ τοὺς τιμωρήσῃ· καθ' Ἡρόδοτον δέ (36), δέκα τάλαντα ἔλαβεν ὁ Πausanίας ἐν Πλαταιαῖς.

Καθ' ὅσον ὁμοῦς ἐξέλειπε τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἡ ἀφέλεια, ἤρξαντο πολλοὶ ὑπεκφεύγοντες καὶ τὴν περὶ κτήσεως νομίσματος αὐστηρότητα. Μὴ τολμῶντες ὁμοῦς νὰ ἔχωσι χρήματα ἐν Σπάρτῃ ἀναφανδόν, ὑπεξέπεμπον κατ' ἀρχὰς καὶ κατέθετον αὐτὰ κρύφα ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ (37). Ἐπὶ Λυσάνδρου δέ, ἥ καὶ πρὸ Λυσάνδρου ἀκόμη (38), ἡ Σπάρτη κατέστη ἡ πλουσιωτάτη τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ τότε βεβαίως ἦν ἤδη ἐπιτετραμμένη τοῖς ἰδιώταις ἡ

(33) Β. Λυσ. ΙΖ.

(34) ΣΤ, 70.

(35) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΓ.

(36) Θ, 31.

(37) Ἀθην. ΣΤ'. 232.

(38) Πλάτ. Ἀλκιβ.

κτησίς νομίσματος· διότι, ὡς ἄλλοτε τοῖς Βασιλεῦσιν, οὕτω κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους κατεψηφίσθησαν βαρέα πρόστιμα εἰς τοὺς στρατηγούς Φοιβίδαν, Λιπανορίδαν καὶ ἄλλους (39).

Φόρον δ' εἰς τὸ δημόσιον δὲν ἀπέτιον οἱ Σπαρτιάται, ὡς ἐκ τούτου τοῦ χωρίου τοῦ Πλουτάρχου ἐξάγεται (40): « Πυνθανομένου τιτὸς διατί χρήματα οὐ συνάγουσιν εἰς τὸ δημόσιον »... Ἦν δὲ τοῦτο ἐπόμενον διὰ τὴν ἐντελὴ ἀχρηματίαν τῶν πολιτῶν, καὶ διότι ἐν γένει ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἐσωτερικὴ τακτικὴ φορολογία δὲν ὑπῆρχε, καὶ ἡ διὰ προσωπικῆς ἐργασίας ἢ δι' ἐκτάκτων εἰσφορῶν, ἢ δι' ἐξωτερικῶν φόρων ἐπήρχουν εἰς τὰς δημοσίας ἀνάγκας. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ ὀλίγα μὲν τινα ἐπορίζοντο πρὸς τὰς ἀναποφεύκτους δαπάνας τοῦ δημοσίου, αἵτινες ἦσαν λιτώταται, ἐκ τῶν προσόδων τῶν δημοσίων κτημάτων· προσέτι δ' ἐν πολέμῳ, μέρος τῶν λαφύρων ἀνῆκεν ἐπίσης εἰς τὸ δημόσιον· φόρους δὲ παρὰ τῶν συμμάχων δὲν εἰσέπραττον τακτικῶς καὶ κεκανονισμένως, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον διήρκουν, καὶ ὅσα ἀπῆτουν αἱ τοῦ πολέμου ἀνάγκαι· ὥστε τῆς τοιαύτης φορολογίας ὁ ὅρισμός εἶχε τι τὸ αὐθαίρετον (41). Ἐν πολέμῳ δὲ συνεισέφερον οἱ πλούσιοι ἵππους (42), καὶ εἰς ἄλλας ὑπεχρεοῦντο ἐκτάκτους συνεισφοράς, ἀφ' ὧν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, πρὸς ἐμψύχωσιν, ὡς ἐβρέθη, τοῦ πληθυσμοῦ, ἐδόθη ἀτέλεια τοῖς τέσσαρα παιδιά κεκτημένοις Σπαρτιάταις (43).

(39) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΣΤ, 13, κλπ.

(40) Λακ. Ἀπ. σ. 197.

(41) Θουκ. Α, 120. — Ἀθην. ΣΤ, 232.

(42) Ξενοφ. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 11-18. — Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 23.

(43) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Στρατιωτικά.

Ὑπὲρ πάντα δὲ τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν τῶν Σπαρτιατῶν ὑπερεῖχεν ὁ περὶ τὰ στρατιωτικά, διότι τὸ δωρικὸν κράτος διὰ κατακτήσεως ἰδρύθη καὶ ἐρρίζωθη ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ τὴν κατάκτησιν καὶ τὴν βίαν ἐξηκολούθει ἔχον ὡς βάσιν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ τῆς εἰσβολούσης φυλῆς πολιτικὰς σχέσεις. Καὶ ἐκ πολιτικῆς ἐπομένως ἀνάγκης καὶ ἐξ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος οἱ Σπαρτιάται κατὰ προτίμησιν ἐνησκοῦντο εἰς τὰ πολεμικά, καὶ ἐπεμελοῦντο αὐτῶν ὡς τέχνης· δι' ὃ καὶ γράφει ὁ Ξενοφῶν (1): « Ὡστε ὁρῶν ταῦτα, ἡγήσαιο ἄν τοὺς μὲν ἄλλους αὐτοσχεδιαστὰς εἶναι τῶν στρατιωτικῶν, Λακεδαιμονίους δὲ μόνους τεχνίτας τῶν πολεμικῶν »· καὶ στρατιωτικὸς ἦν ὁ κοινωνικὸς αὐτῶν ὀργανισμὸς, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν σταθερὸν στρατόπεδον.

Καὶ ἡ μὲν ἀγωγή πᾶσα, μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἡβῆς, ἡ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μόρφωσιν μαχητῶν γενναίων τὴν ψυχὴν καὶ ἀνδρείων τὸ σῶμα. Ἐκτοτε δὲ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπίλοιπος ζωὴ ἦν ἀφιερωμένη εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἦσαν δὲ πάντες ἔμφρουροι, ἥτοι στρατεύσιμοι, ὡς ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τοῦ 20^{ου} μέχρι τοῦ 60^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας των, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος ὅτε ἦτον 62 ἐτῶν, δὲν ἦτο πλέον ἔμφρουρος(2)· καὶ ταῦτα τὰ τεσσαρά-

(1) Λ. Πολ. ΙΓ, 6.

(2) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 4, 13. — Πλούτ. Ἀγησ. ΚΔ.

κοντα ἔτη ἀφ' ἥβης καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐκεῖ ἐκαλοῦντο ἡλικίαι, καὶ ἐν ἡλικίᾳ ἢ ἐν ἡλικίαις οἱ αὐτὰ διατρέχοντες (3).

Ἐνεκα δὲ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, εἰς τοὺς Σπαρτιάτας δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὁδοιπορῶσιν ἐκτὸς τῆς γῶρας, ἐν ὧσιν ἦσαν ἐν ταῖς ἡλικίαις τῶν στρατευσίμων, ἀνευ ἀδείας τῶν ἀρχῶν. Ἦσαν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται πιθανῶς οἱ ἔφοροι, διότι, προκειμένης ἐκστρατείας, καὶ ἂν ἦσαν ἴσως κατ' ἀρχὰς οἱ Βασιλεῖς, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὅμως ἦσαν οἱ ἔφοροι οἱ κατὰ Ξενοφῶντα(4) «προκηρύττοντες τὰ ἔτη εἰς ἃ δεῖ στρατεύεσθαι», ἥτοι οἱ προσδιορίζοντες μέχρι τίνος ἡλικίας ἢ οἱ μέχρι πόσων ἐτῶν ἀφ' ἥβης ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσι, ἀπὸ τῶν νεωτέρων εἰς τὰς πρεσβυτέρας ἡλικίας προβαίνοντες, καὶ μόνον ἐπὶ μεγίστης ἀνάγκης ἐκπέμποντες καὶ τοὺς ἀπὸ 35-40 ἐτῶν ἀφ' ἥβης(5). Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπῆρχον καὶ ἐν Λακεδαίμονι, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, κατάλογοι τῶν στρατευσίμων καθ' ἡλικίας, καὶ οἱ ἔφοροι ἔφαινον φρουρὰν ἐκ καταλόγου. Καὶ ὅτε μὲν πᾶσαι αἱ ἡλικίαι ἐλάμβανον τὰ ὅπλα, ἐλέγετο ὅτι ἐξεστράτευσαν πανστρατιᾷ, ὅτε δὲ πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα καὶ οἱ ἀνωτέρων καὶ οἱ κατωτέρων ἡλικιῶν, πανδημεί.

Διηρέθη δ' ὁ στρατός, καθ' Ἡρόδοτον (6), ὑπὸ Λυκούργου κατ' ἀρχὰς εἰς Ἐνωμοτίας, συσσίτια καὶ τριακάδας· ἢ μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἡ τοῦ στρατοῦ διαίρεσις συνεταυτίζετο τότε τῇ πολιτικῇ· διότι ἐπὶ Ἀγίδος τοῦ τελευταίου, ὅτε ἔλαβε πάλιν ἡ πόλις 4500 οἴκους, ἦσαν 15 τὰ συσ-

(3) Πολύβ. Δ, 22, 8.

(4) Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ, 4, 17.

(5) Ξενοφ. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 17.—Ε, 4, 13.—Πλούτ. Β. Ἀγηφ. ΚΔ.

(6) Α, 65.

στία ταῦτα, ἅτινα εἰσὶν ἐπομένως ἕτερα τῶν φιδιτίων, καὶ στρατιωτικαὶ τινες ἐνώσεις, φέρουσαι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην. Ὅτε λοιπὸν οἱ οἴκοι ἦσαν 9000, ἔπεται ὅτι καὶ τὰ συσσίτια ἦσαν 30, ἰσάριθμα ταῖς ὠδαῖς, πιθανῶς αὐταὶ αἱ ὠδαί, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν τὴν ἄλλην ἐκείνην ἐπωνυμίαν ἔχουσαι, δι' ὃ καὶ ὁ Πλούταρχος (7) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχεν ἐπιστάσιαν τινὰ ἐπὶ τῶν συσσιτίων. Ἦσαν δ' ὑποδιαιρέσεις τῶν ἐνωμοτιῶν, αἵτινες ἄρα ἴσως ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς φυλάς, καὶ ὑποδιηροῦντο εἰς Τριακάδας, ὡς καὶ αἱ ὠδαί.

Ἡ μετὰ ταῦτα ὁμῶς συνήθης διαίρεσις τοῦ στρατοῦ τῆς Σπάρτης ἦν εἰς μόρας, λόχους, πεντηκοστίας καὶ ἐνωμοτίας. Ἦν δὲ τῆς μόρας τὸ ὄνομα ἰδιάζον τῇ Σπάρτῃ, καὶ ἦσαν αἱ μόραι τὸν ἀριθμὸν ἕξ (8). ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀρποκρατίωνι (9) λέγει αὐτὰς πέντε, καὶ ἴσως τόσαι ἦσαν αἱ μόραι τοῦ πεζοῦ στρατοῦ, ἡ δ' ἕκτη ἦτον ἡ τῶν ἱππέων· διότι ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Ξενοφῶν (10). *Μόρας μὲν διεῖλεν ἕξ καὶ ἱππέων καὶ ὀπλητῶν· ἐκάστη δὲ τῶν ὀπλητικῶν μόρα . . .*». Καὶ τῷ ὄντι, δὲν εἶναι δυνατόν καὶ τὸ ἱππικὸν νὰ διηρεῖτο εἰς μόρας ἕξ. Ἄν δὲ κατὰ τὸν πρῶτον ὀργανισμόν, τὸν ἀποδιδόμενον τῷ Λυκούργῳ, ὑπῆρχον τρεῖς ἐνωμοταί, ἀντιστοιχοῦσαι τῇ κατὰ καταγωγὴν τριχὶ διαιρέσει τῶν Δωριέων, ἴσως, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς τὴν Σπάρτην, σκοπιμώτερον ἐκρίθη νὰ διαιρεθῇ ὁ στρατὸς κατὰ τοὺς τοπικοὺς συνοικισμοὺς τῶν πέντε κωμῶν, ὥστε οἱ γνῶριμοι καὶ γείτονες νὰ συμπαρατάττωνται

(7) Β. Λυχ. ΙΒ.—Λακ. Ἀπ. ΙΑ, 4.

(8) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 1, 1.

(9) Φ. Μόρα.

(10) Λ. Πολ. ΙΑ, 4.

ἐν τῇ αὐτῇ μόρᾳ. Προΐστατο δὲ τῆς Μόρας εἷς Πολέμαρχος.

Ἐκάστη δὲ μόρα ὑποδιηρεῖτο εἰς τέσσαρας Λόχους, ὧν ἕκαστος διωκεῖτο ὑφ' ἐνὸς Λοχαγοῦ (11). Προστίθησι δ' ὁ Ξενοφῶν ὅτι ἕκαστος λόχος εἶχε δύο Πεντηκοστύας, ὑπὸ Πεντηκοστῆρας, καὶ ἑκάστη πεντηκοστὺς δύο Ἐνωμοτίας, ὑπὸ Ἐνωμοτάρχας.

Ὅστε, ἂν ἀληθῶς κατ' ἀρχὰς ἡ ἐνωμοτία ἐνέφαινε τὴν μεγαλητέραν διαίρεσιν τοῦ στρατοῦ, μετὰ ταῦτα ἐδήλου τὴν πασῶν ἐλάσσονα, τὴν πρώτην ὁμάδα συστρατιωτῶν δι' ὅρκου πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένων, ὡς ὁ Ἡσύχιος καὶ λέγει περὶ αὐτῆς « *Τάξις διὰ σφαγίων ἐνώμοτος* ». Συνίστατο δέ, φαίνεται, ἑκάστη ἐνωμοτία ἐκ τῶν ἐν τῇ μόρᾳ ὁμηλίκων μάλιστα, ὥστε εὐκόλον ἦν τῷ στρατηγῷ ν' ἀποσπᾷ ἐκ τοῦ στρατοῦ ὅς ἡλικίας ᾗθελε (12). Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἡ ἐνωμοτία τὸ ἥμισυ τῆς πεντηκοστύος, πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἡ δύναμις αὐτῆς ἦν ἐξ ἀνδρῶν 25. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν ἐν τῇ ἐνωμοτίᾳ, οὔτε τῶν ἐνωμοτιῶν ἐν τῇ πεντηκοστύῃ, οὔτε τούτων ἐν τῷ λόχῳ, ἦν, ὡς φαίνεται, ὠρισμένος, ἀλλὰ διετάττετο εἰδικῶς ἐφ' ἑκάστης ἐκστρατείας, ὥστε οὕτως ἔμενεν ἄγνωστος τοῖς μὴ εἰδόσι καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ. Τοῦτο δὲ περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο αἱ τῆς Σπάρτης ἀρχαί, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἐκστρατείας διέταπτον κατεσπευσμένως οἱ Ἐφοροὶ (13), καὶ ἡ ἔξοδος τοῦ στρατοῦ ἐγίνετο διὰ νυκτός (14). Οὕτω, κατὰ Θουκυδίδην, εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην παρῆσαν 7 λόχοι, ὧν ἕκαστος περιεῖχε

(11) Ξεν. Αὐτ.

(12) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 5, 15. 16. — Ἰδ. καὶ Δ, 4, 16.

(13) Θουκ. Ε, 64.

(14) Ἡρόδ. Θ, 10.

4 πεντηκοστύας, καὶ ἐκάστη πεντηκοστὺς ἀνὰ 4 ἐνωμο-
 τας. Ὁ δὲ Βασιλεὺς Ἅγισ λέγεται διπλασιάσας τὰ στρα-
 τιωτικὰ τμήματα (15). Οὕτω λοιπὸν αἱ ἀπὸ τοῦ λόχου καὶ
 κτωτέρω διαιρέσεις τοῦ στρατοῦ δὲν ἦσαν σταθεραί, καὶ
 ἀετάρτοντο ἐκάστοτε κατὰ τὴν ἀνάγκην.

Παρετάρτοντο δ' εἰς τὴν ἐνωμοτίαν οἱ στρατιῶται ἀνὰ 4
 κατὰ μέτωπον· καὶ ὅτε ἡ γραμμὴ εἶχεν, ὡς ἐν Θουκυδίδῃ,
 ὀκτὼ ἀνδρῶν βάθος, τότε συνέκειτο ἡ ἐνωμοτία ἐν $4 \times 8 =$
 32 πολεμιστῶν, ἢ ἐκ 36, μετὰ τῶν τεσσάρων πρωτοστα-
 τῶν. Ὡστε κατὰ τοῦτο ἡ μόρα, κατὰ τοὺς συνήθεις ἀριθ-
 μούς, θὰ συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν 576, κατὰ δὲ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ
 τῆς Μαντινείας ἐκ 2304.

Περιεῖχε δ' ὁ στρατός, πλὴν τῶν οὕτως ὀργανισμένων
 ὀπλιτῶν, καὶ τὰ ἐπόμενα σώματα·

Τοὺς σκιρίτας, ἐπονομασθέντας ἐκ τῆς Λακωνικῆς χώ-
 ρας Σκιρίτιδος, ὁμόρου τῇ Ἀρκαδίᾳ, καί, ὡς φαίνεται, κατ'
 ἀρχὰς ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθείσης, δι' ὃ καὶ ἐπὶ Ἐπαμεινών-
 δου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν (16). Προσετέθησαν δὲ
 πιθανῶς οἱ Σκιρίται τοῖς Λακεδαιμονίοις οὐχὶ ὑποδουλω-
 θέντες, ἀλλ' ἐπὶ ῥητοῖς, ἵνα χορηγῶσιν αὐτοῖς στρατιωτι-
 κὴν ἐπικουρίαν, ὄντες μάχιμοι καὶ ἀτρόμητοι. Ἦσαν δ' οἱ
 Σκιρίται λόχος συγκεείμενος, ὡς αὐτόθι διδάσκει ὁ Θουκυ-
 δίδης, ἐπὶ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκ στρατιωτῶν 600·
 καί, εἴτε κατὰ τοὺς ὅρους ἐφ' οἷς κατ' ἀρχὰς συνεβάλλοντο
 μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, εἴτε διὰ τὸ μάχιμον καὶ ἐμπειρο-
 πόλεμον αὐτῶν, κατεῖχον τὰς κινδυνωδεστέρας θέσεις ἐν
 τῷ στρατῷ, ἐπὶ μὲν τῶν πορειῶν προπορευόμενοι (17), ἐν

(15) Θουκ. Ε, 68.

(16) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 24. — 4, 52. ΣΤ, 4, 21.

(17) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 1.

τῷ στρατοπέδῳ δ' ἐξασφαλίζοντες τὰς πτέρυγας αὐτοῦ (18), καὶ ἐν ταῖς μάχαις παραταττόμενοι εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρασ (19)· βοηθοῦντες δὲ πανταχοῦ ὅπου ἐπόνει ὁ στρατός, καὶ ἐπιχειροῦντες τὰς παρατολμοτέρας ἐφόδους, καὶ εἰς τοὺς μείζονας ἐκτιθέμενοι κινδύνους. Παραβάλλει δέ που ὁ Ξενοφῶν αὐτοὺς (20) πρὸς τοὺς παρὰ Συρίοις Ὑρκανίους, ἐξ οὗ τινες (21) συνεπέραναν ὅτι ἦσαν ἵππεῖς. Ἀλλὰ πολλοῦ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἀναφέρεται ὅτι τοὺς Σκιρίτας ἔπειπον οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς ἐφόδους πρὸς κατάληψιν λόφων καὶ ὑψηλῶν θέσεων, ὅπερ ἵππεῦσι θα ἦτον ἀδύνατον. Ὁ Ξενοφῶν δὲ παρέβαλλε βεβαίως αὐτοὺς ἐκείνοις, διότι οἱ Ἀσσύριοι μετεχειρίζοντο τοὺς Ὑρκανίους ὡς οἱ Σπαρτιάται τοὺς Σκιρίτας, εἰς τὰς ἀποτετολμημένας ἐπιχειρήσεις, « *Οὐδὲν φριδόμενοι αὐτῶν οὔτε ἐν πόνοις οὔτ' ἐν κινδύνοις* ». Ἦσαν δὲ πιθανῶς οἱ Σκιρίται φιλοὶ ὡς καὶ οἱ Ὑρκάνιοι (22).

Οἱ λεγόμενοι Ἴππεῖς, 300 τὸν ἀριθμὸν, « *Τριηκόσιοι Σπαρτιητέων λογάδες, οὗτοι οἵπερ ἵππες καλέονται* », καθ' Ἡρόδοτον (23), ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, τῶν τριῶν Ἰππαγρεῶν, καὶ ἦσαν, κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ, ἀπ' ἐναντίας τῆς ἐπωνυμίας αὐτῶν, πεζοί, κατὰ τοῦτο, ὡς λέγει ὁ Στράβων (24), διαφέροντες τῶν ἐν Κρήτῃ. Κατ' ἄλλους ὁμως (25) ἐπολέμουν κατ' ἀμφοτέρους τοὺς

(18) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 4, 2.

(19) Θουκ Ε, 67.

(20) Κυρ. Παιδ. Δ, 2, 1.

(21) K. F. Hermann, Staats Alterth. § 29, 13.

(22) Nanso, I, 2, σ. 228 — Tittmann, σ. 535, 595. — Müll. Dor. II, σ. 242.

(23) Ζ, 124.

(24) Ι, 481.

(25) Διον. Ἀλικ. Ἀρχ. Β, 13.

τρόπους, καὶ ἦσαν ἐν πολέμῳ σωματοφύλακες τοῦ Βασι-
 λῆως. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀλλαχοῦ λέγει ὅτι τοὺς Βασιλεῖς
 ἐφύλασσαν «ἐκατὸν ἄνδρες λογάδες ἐπὶ στρατίης». Ἐκ
 Ξενοφῶντος ὁμῶς καὶ Πλουτάρχου βλέπομεν(26) ὅτι εἰς τι-
 νας περιστάσεις βασιλικοὶ σωματοφύλακες συνεξεστράτευον
 μόνον τριάκοντα. Ἐκ τούτων δὲ πιθανὴ φαίνεται ἡ εἰκασία,
 ὅτι οἱ Ἴππεις οὗτοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν Ὀμοίων, ἢ τῶν
 γνησίων ἀρχαίων Σπαρτιατικῶν οἰκογενειῶν, ὥστε καὶ λέ-
 γονται Λογάδες ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, καὶ καθ' ὅσον ἐμειοῦτο
 ὁ ἀριθμὸς τῶν Δωριέων ἐν Σπάρτῃ, ἡλαττοῦτο καὶ ὁ τῶν
 συνεκπεμπομένων τούτων δορυφόρων, ἢ ἐφείδοντο αὐτῶν,
 ὥστε τὸ δέκατον μόνον συνεξεστράτευεν. Ἐκ τῶν πρεσβυ-
 τέρων δ' ἐξ αὐτῶν, ἴσως τῶν ὑπερβάντων τὰς τῶν στρα-
 τευσίμων ἡλικίας, ἐλαμβάνοντο ἢ ἐξελέγοντο οἱ πέντε ἀγα-
 θεργοὶ λεγόμενοι, οἵτινες ἐπέμποντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας
 ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς πρεσβείας.

Τὸ κυρίως ἱππικόν, ταττόμενον συνήθως ἐκατέρωθεν
 τοῦ στρατοῦ, καὶ συνιστάμενον κατ' ἀρχὰς ἐκ 400 ἱπ-
 πέων(27), ἡϋξήθη μετέπειτα μέχρις 600(28). Ἀπετέλουν
 δὲ μίαν μόραν, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ καλουμένου Ἰπαρ-
 μοστοῦ(29), καὶ διαιρουμένην εἰς οὐλαμούς, ὧν ἕκαστος
 ἐκ 50 ἵππων συγκείμενος, παρετάττετο εἰς τετράγωνον(30),
 πιθανῶς ἐκ 12 ἵππων κατὰ μέτωπον, καὶ τεσσάρων κατὰ
 βάθος. Ἴσως δ' ἀνὰ δύο ἢ πλείους οὐλαμοὶ συνήπτοντο εἰς
 λόχους, ὧν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν, καὶ ὑπετέθη ὅτι οἱ ἱπ-

(26) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. Δ, 1, 5, 30. 34. Ε, 3, 8. — Πλούτ. Β. Ἀγησ. ΣΤ.
 Ζ. Λυσ. ΚΓ.

(27) Θουκ. Δ, 55. — Ἰδ. καὶ Ε, 67.

(28) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 2, 16.

(29) Αὐτ. Δ, 5, 12. Ἰδ. καὶ Δ, 4, 10.

(30) Πλούτ. Β. Λυσ. ΚΓ.

πικοὶ οὗτοι λόχοι ἐκαλοῦντο ἴσως ἔλαι, ὡς ἐν Τάραντι τὸ ἵππικόν σῶμα 128 ἱππέων (31), διότι ἡ λέξις ἔλη εὐρίσκεται εἰς τὴν τῇ στρατιωτικῇ ἀντιστοιχοῦσαν πολιτικὴν διαίρεσιν τῆς νεολαίας ἐν Σπάρτῃ. Ἐθεώρουν δὲ τὸ ἵππικόν, ἀπ' ἐναντίας τῶν Ἀθηναίων, ὡς ὅλως πάρεργον μέρος τοῦ στρατοῦ οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἔτρεφον μὲν τοὺς ἵππους οἱ πλούσιοι, ἐν πολέμῳ δ' ἀνεβίβαζον εἰς αὐτοὺς τοὺς τυχόντας πολίτας, καὶ δὴ τοὺς ἀδυνατοτάτους, δι' ὃ καὶ ὁ ἐμπειρότατος περὶ τὰ ἵππικὰ Ξενοφῶν λέγει *πονηρότατον*, ἦτοι ἀθλιώτατον, τὸ ἵππικόν τῆς Σπάρτης. Καὶ αὕτη δ' ἡ μόρα, κατὰ Θουκυδίδην (32), συνέστη τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Σφακτηρίᾳ ἦταν. Ὁ Φιλοστέφανος ὁμοῦς ἐν Πλουτάρχῳ (33) ἀντιφάσκει τούτοις, ἀποδίδων τῷ Λυκούργῳ τὴν εἰς οὐλαμοὺς διαίρεσιν τοῦ ἵππικοῦ. Ὡστε πιθανὸν φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπῆρχεν ἵππικόν ἐν Σπάρτῃ, διηρημένον εἰς οὐλαμούς, οἱ 300 ἐκεῖνοι ἱππεῖς λεγόμενοι, βαθμηδὸν ὁμοῦς παρημελήθη, καὶ ἔμεινεν αὐτῷ τὸ ὄνομα μόνον, ἐπὶ δὲ τῶν Πελοποννησιακῶν, ὅτε οἱ Σπαρτιάται ἐγνώρισαν ἐκ πικρᾶς πείρας πόσῃν ὑπηρεσίᾳ παρεῖχε τοῖς Ἀθηναίοις τὸ ἵππικόν αὐτῶν, τότε ἐσύστησαν ἐκ νέου καὶ αὐτοὶ τὴν μόραν.

Οἱ περίοικοι ἐχορήγουν καὶ αὐτοὶ στρατιώτας βαρέως ὣπλισμένους, ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων μεταξὺ αὐτῶν, « *λογάδας περιοίκων* », ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (34), διαιρουμένους εἰς λόχους. Ἦν δ' ἡ ἀναλογία αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας οὐχὶ πάντοτε ἡ αὕτη· καὶ ἐν Πλαταιαῖς, ἔνθα παρε-

(31) Ἡσύχ. Φ. Ἰλάρχης.

(32) Δ, 55.

(33) Β. Λυκ. ΚΓ.

(34) Ἡρόδ. Θ, 10, 11.

τάττοντο 5,000 Σπαρτιᾶται, ἦσαν ισάριθμοι αὐτοῖς οἱ Πε-
ρσικοὶ. Μετ' αὐτῶν δ' ἐτάττοντο, ἢ ἐνίοτε καὶ ἰδίους ἀπε-
λουν λόχους, οἱ νεοδαμώδεις καὶ ἀπελεύθεροι.

Οἱ Εἰλωτες, συμπαρηκολούθουν καὶ αὐτοὶ τῷ στρατῷ
γυμνῆται, ἦτοι ψιλοί, ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ τεταγμένοι περὶ
τοὺς Σπαρτιάτας ὀπλίτας ὥς ὑπισπισταὶ ἢ θεράποντες, ἢ τι
ἀνάλογον πρὸς τοὺς pages τῶν μεσαιωνικῶν ἵπποτῶν, καὶ
ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀμπιτάρων (ἐξηγουμένου Ἀμφιστάν-
των) ἢ ἐρυκτῆρων (35), βοηθοῦντες καὶ περιποιούμενοι αὐ-
τοὺς ἐν ταῖς μάχαις, καὶ ἀποσύροντες αὐτοὺς τῆς συμπλο-
κῆς ὅταν ἐτραυματίζοντο. Οὕτως ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ
ἦσαν ἀνὰ 7 Εἰλωτες περὶ ἕκαστον Σπαρτιάτην. Πιθανὸν
ὅμως δὲν εἶναι ὅτι ἐν ταῖς μάχαις, περικυκλοῦντες τοὺς
ὀπλίτας, συνέχεον καὶ διέκοπτον τὴν ἐνότητα καὶ εὐκο-
σμίαν τῆς παρατάξεως, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται ὅτι ὀπίσω
τῶν ἐνωμοτιῶν ἰστάμενοι, ἠνόχλουν τοὺς ἐχθροὺς διὰ σφεν-
δονῶν καὶ ἀκοντισμάτων μέχρις οὗ ἡ ὑπηρεσία ἐκάστου
ἀπηρεῖτο περὶ τὸν κύριον αὐτοῦ. Πολλάκις δ' ἐστέλλοντο
καὶ ὡς συνοδία πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ σκέπην σκηνοφορικῶν
ἀποστολῶν. Φαίνεται ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ ὡς ὀπλίται ἐν
ἀνάγκῃ ἐμάχοντο, καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐξ αὐτῶν ἀπηλευ-
θεροῦντο.

Ἦν δὲ τῶν ὀπλιτῶν τὸ ἔνδυμα « ἡ φοινικίς στολὴ »
κατ' Αἰλιανόν (36), χιτῶν αἱματόχρους, ἢ πορφυροῦς, οὗ
τὸ χρῶμα καὶ τοὺς μαχομένους καθίστα λαμπροτέρους,
καὶ τὸν ῥύπον καὶ τὸ ἐκ τῶν τραυμάτων αἷμα ἐκάλυπτε (37).
Τὴν βαφὴν δὲ ταύτην παρεῖχεν ἀφθόνως ἡ ἀλιεία καὶ κατερ-

(35) Ἡσύχ. ἐν Φ. — Ξεν. Ἑλλ. Δ, 8, 39.

(36) Αἰλ. Π. Γ. ΣΤ, 6.

(37) Ξενοφ. Λακ. Πολ. ΙΑ, 3. — Πλούτ. Λ. Ἐπιτ. ΙΑ.

γασία τῆς πορφύρας, ἥτις ἦν εἷς τῶν κλάδων τῆς τῶν περιοίκων βιομηχανίας (38). Ὀπλισμὸν δ' εἶχον τὸν λεγόμενον δωρικόν (39), ἥτοι δόρυ μακρόν (40), ξιφίδιον δὲ βραχύ, τὴν καλουμένην Λακωνικὴν μάχαιραν (41), ἀσπίδα δὲ χαλκῇν (42), ἐπίσημον ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ τὸ Λ, καὶ καλύπτουσιν τὸ σῶμα ἀπὸ τῶν ὤμων μέχρι τῶν ποδῶν, ὡς διὰ τούτων περιγράφει αὐτὴν ὁ Τυρταῖος (43). « Μηρούς τε, κνήμας τε κάτω, καὶ στέρνα καὶ ὤμους ἀσπίδος εὐρείας γαστρὶ καλυψάμενος ». Ἐξηρτᾶτο δ' ἡ ἀσπίς ἀπὸ τοῦ ὤμου, ὡς ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς χρόνοις, διὰ τελαμῶνος, στερεουμένου διὰ πόρπης (44). Κλεομένης δ' ὁ Γ' ἀντικατέστησεν ἀντὶ τοῦ τελαμῶνος τὴν Καρικὴν ὀχάνην (45), εἰς ἣν ἐνείρετο ἡ ἀριστερὰ χεὶρ, καὶ ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δὲ δόρυ ἀντικατέστησε διὰ τῆς Μακεδονικῆς σαρίσσης. Πέλτας δέ, τὰς ἐλαφράς καὶ εὐκινήτους ἀσπίδας, σπανίως μετεχειρίζοντο (46). Ἵνα δὲ φαίνωνται ὠραῖοι, ἔχαιρον τρέφοντες τὴν κόμην (47), ἐφ' ἣ ἐνηδρύνοντο.

Ἐστηρίζετο δ' ἀνέκαθεν ἡ τάξις τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ εἰς ἐσωτερικὸν σύνδεσμον. Οὕτως αἱ ἐνωμοταίαι, ὡς ἐμφαίνει καὶ ἡ λέξις αὐτή, ἦσαν, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν συστά-

(38) Pl. IX, 36, 60. — XXI, 8. — XXXVI, 5.

(39) Ἡσύχ.

(40) Ἡρόδ. Ζ, 211.

(41) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΘ. Βασ. Ἀπ. 130. Λακ. Ἀπ. 194.

(42) Ξεν. Πολ. Λακ. ΙΑ, 3.

(43) Fragm. II, Krunk, σ. 50.

(44) Κριτίας ἐν Λίδαν. 24, σελ. 26, R. — Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ. — Ἀριστοφ. Λυσ. 107.

(45) Πλούτ. Αὐτ.

(46) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 14.

(47) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ. — Ἀριστοτ. Ῥητ. Α, 9, 26. — Ἀλλ' ἴδ. Ἡρόδ. Α, 82. — Πλούτ. Λυσ. Α.

σε, σώματα συστρατιωτῶν ὁμνυόντων ἀλληλοβοήθειαν καὶ ἀμοιβαίαν πίστιν μέχρι θανάτου. Προσέτι δέ, μέχρι τῶν χιτώνων ἔτι τῆς Σφακτηρίας, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ γείτονες κατετάττοντο εἰς τὴν αὐτὴν μόραν, καὶ οἱ δι' ἔρωτος, ἥτοι διὰ ζωηρᾶς φιλίας, ὡς ἐπεκράτει μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ νέων ἐν Σπάρτῃ, συνδεόμενοι, παρετάττοντο ἐν ταῖς μάχαις πησίον ἀλλήλων, ὅπως ἡ αἰδὼς κινή αὐτοὺς εἰς γενναίας πράξεις· καὶ τούτου ἕνεκα, πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς μάχης, οἱ κάλλιστοι ἔθυσον εἰς τὸν Ἑρωτα, ὡς ἀνδρείαν ἐμφυσῶντα τοῖς ὑπὲρ τῶν ἀγαπητῶν αὐτῶν μαχομένοις (48). Μεταγενεστέρως ὁμῶς ἔπαυσεν αὕτη ἡ κατὰ συγγενείας καὶ κατὰ βούλησιν παράταξις, καὶ ἐστηρίχθη ἡ τάξις ἐπὶ μόνης τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς ἀρχηγούς.

Ἦσαν δ' ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατῷ οἱ ἀρχηγοί, οἵτινες καί, ἄνωθεν μέχρι τοῦ πεντηκοστῆρος, οἱ ἐν τέλει ἐλέγοντο, οἱ ἐπόμενοι·

Ὁ Βασιλεὺς, ἥ, ἐν ἀνηλικιότητι αὐτοῦ, ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἴκου καὶ τῶν ἐγγυτέρων αὐτοῦ συγγενῶν λαμβανόμενος πρόδικος αὐτοῦ, στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἀφ' οὗ ἐπήγαζον πᾶσαι αἱ διαταγαί. Σπανίως δέ, καὶ ἐν ἐκτάκτῳ ἀνάγκῃ μόνον, ἐκαλεῖτο ἕτερος παρὰ τὸν Βασιλέα εἰς τὴν στρατηγίαν, περιβαλλόμενος πᾶσαν ἐκείνου τὴν ἐν τῷ πολέμῳ πληρεξουσιότητα. Ἐνίοτε δ' ὁ στρατηγῶν Βασιλεὺς συμπαρελάμβανε καὶ ἕτερόν τινα ἐπίσημον ἄνδρα ὡς βοηθόν, συστράτηγον καὶ ἀντικαταστάτην ἐν περιπτώσει βραχείας ἀπουσίας ἢ αἰφνιδίου θανάτου, ἰδίως ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ γένους, ὡς ὁ Παυσανίας, ἐκστρατεύων κατὰ Μαρδονίου, προσείλετο ἑαυτῷ Εὐρυάνατα τὸν Δωριέως (49).

(48) Ἀθην. ΙΓ, 561. — Ἰδ. Αἰλ. Π. Γ. 9

(49) Ἑρόδ. Θ, 10.

Οἱ πολέμαρχοι, ὅσοι καὶ αἱ μόραι, ὧν ἕκαστος διώκει ἐκάστην (50), σύμβουλοι τοῦ Βασιλέως (51), καὶ ὁμόσκηνοι αὐτῷ. Ἐνίοτε δὲ διώκουν καὶ μεγάλα στρατοῦ ἀποσπάσματα, ἢ τὰς ἰδίας μόρας ἀνεξαρτήτως, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (52). Ἄν δ' ὁ Βασιλεὺς ἀπέθνησκειν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας, τότε ἀνελάμβανον αὐτοί, καὶ δὴ ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν, ὁ τὴν πρώτην μόραν διευθύνων, τὴν προσωρινὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ (53), μέχρις οὗ ἀπεφάσιζον τὰ οἰκοὶ τέλη, ἢ καθιδρύετο ὁ νέος Βασιλεὺς.

Οἱ Συμφορεῖς τῶν Πολεμάρχων, βοηθοὶ καὶ σύμβουλοι αὐτῶν, πιθανῶς ἐπέχοντες παρ' αὐτοῖς ἢν θέσιν ἐπεῖχον οἱ προσαιρούμενοι ἐκεῖνοι ἄρχοντες παρὰ τοῖς Βασιλεῦσιν, ἤτοι συσχεπτόμενοι μετ' αὐτῶν, καὶ προσωρινῶς ἀντικαθιστῶντες αὐτοὺς ἐπὶ ἀπουσίας ἢ θανάτου.

Οἱ Ἱππαγρέται, τρεῖς, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Ἐφόρων, προϊστάμενοι δὲ τῶν 300 λεγομένων ἱππέων, καί, ὡς φαίνεται, ἐκλέγοντες αὐτούς, κατὰ ῥητὰ βεβαίως προσόντα προτιμήσεως, πρὸς κατάταξιν εἰς τὸ σῶμα τῶν λογάδων τοῦτο (54).

Οἱ λοχαγοί, διοικοῦντες τοὺς λόχους.

Οἱ πεντηκοστῆρες, διοικοῦντες τὰς πεντηκοστούας.

Δὲν ἀνῆκον δὲ πλέον τοῖς ἐν τέλει οἱ ἐπόμενοι.

Οἱ ἐνωμοτάρχαι, οἵτινες προΐσταντο τῶν ἐνωμοτιῶν εἰς ἃς διηροῦντο αἱ πεντηκοστούες.

Οἱ ζευγῖται ἢ ζυγῖται, οἵτινες κατὰ τὰ δύο ἅκρα, τὸ δε-

(50) Ξεν. Λακ. Π. 11, 6.

(51) Θουκ. Ε, 15.

(52) Ἑλλην. ΣΤ, 15.

(53) Ἡρόδ. ΣΤ, 173.

(54) Ξεν. Λ. Πολ. Δ, 3, 4.

ξιοὺν καὶ ἀριστερόν ἐκάστου ζυγοῦ ἢ στίχου ἰστάμενοι (55), διακρίνοντο καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν στρατιωτῶν, καὶ ὡς ὑπαξιωματικοί τινες ἐλογίζοντο οἱ προστῆται ἐκάστου τμήματος τῆς ἐνωμοτίας, ὅτε αὕτη παρετάττετο ἐν κεκλασμένους στίχοις.

Οἱ ξεναγοὶ δὲ ἦσαν οἱ διοικοῦντες τὰ ξενικά.

Τὸ δ' ἐπιτελεῖον τοῦ Βασιλέως ἦν ἡ καλουμένη δαμοσία, ἣ οἱ περὶ τὴν δαμοσίαν, ἂν δαμοσία ἦν ἡ Βασιλικὴ σκηνή. Ἀπετέλουν δ' αὐτὸ

Οἱ πολέμαρχοι.

Οἱ πύθιοι, δύο παρ' ἐκάστῳ Βασιλεῖ, ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενοι, καὶ μετ' αὐτοῦ συσκηνοῦντες καὶ συσσιτούμενοι, διότι ταμίαι ὄντες τῶν πάντα τὰ ἐν Σπάρτῃ θεόθεν διευθυνόντων Δελφικῶν χρησμῶν, οὓς αὐτοὶ πεμπόμενοι παρελάμβανον, καὶ οὓς ἐξήγουν, συνετέλουν ἰσχυρῶς εἰς διατήρησιν καὶ αὐξήσιν τῆς ἐπιβρόχης τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τοῦ στρατοῦ.

Τρεῖς ἐκ τῶν Ὁμοίων, ἐπίσης σύσκηνοι τοῦ Βασιλέως (56), ὡς φροντισταί, ἐπιμελούμενοι πάντων τῶν ἐπιτηδείων· ὥστε ἴσως εἷς ἐξ αὐτῶν ἦν καὶ ὁ κρεωδαίτης, εἰς ἣν ὑπουργίαν ὁ Ἀγησίλαος ἔταξέ ποτε τὸν Λύσανδρον.

Οἱ μάντεις, οἱ ἰατροί, οἱ αὐληταί, καὶ οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐθελονταί (57), δηλαδή οἱ ἐκτὸς τῶν διαταχθεισῶν ἡλικιωῶν ἐκουσίως συνεκστρατεύοντες, καὶ ἐπομένως ταῖς τάξεσι μὴ ἀνήκοντες.

Ἐν τῇ δαμοσίᾳ δὲ πιθανῶς κατηριθμοῦντο καὶ οἱ δύο ἔφοροι, ἀφ' ὅτου παρηκολούθουν τῷ Βασιλεῖ (58), καὶ οἱ

(55) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΚΓ.

(56) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 1. — ΙΕ, 5.

(57) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 7.

(58) Manso, Sparta, II, 377. III, 214.

λαφυροπῶλαι, οἵτινες παρελάμβανον τὰ λάφυρα, ἔδιδον τῷ Βασιλεῖ τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ μέρος, καὶ τῶν λοιπῶν τὰ μὲν ἀξιολογώτερα ἔπεμπον εἰς Σπάρτην, τὰ δὲ κοινότερα ἐπώλουν ἐκ τοῦ παραχρῆμα· προσέτι δὲ οἱ ταμίαι, οἱ Ἑλλαγοδίκαι, ἦτοι οἱ στρατιωτικοὶ δικασταί(59)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἄγιδος συνοδεύοντες τὸν Βασιλέα Σύμβουλοι ἢ Βουλαῖοι· ὁ Πυρφόρος, ἱερεὺς τοῦ Ἄρεως, ὅστις προηγείτο τοῦ στρατοῦ, διατηρῶν ἄσβεστον τὸ πῦρ ὃ ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἐν μὲν Σπάρτῃ ἐκ τῆς θυσίας ἣτις πρὸ τῆς ἐξόδου ἐτελείτο τῷ Διὶ ἀγῆτορι, ἐπὶ δὲ τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἐκ τῆς προσαγομένης τῷ Διὶ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ. Τέλος δὲ τῇ δαμοσίᾳ συγκατετάττοντο καὶ οἱ Ὀλυμπιονίκαι, ἀπολαμβάνοντες τῆς τιμῆς τοῦ μάχεσθαι ἐξαιρετικῶς περὶ τὸν Βασιλέα(60).

Πάντες δ' οὗτοι οἱ διάφοροι ἀξιωματικοὶ ὑπέκειντο ἀλλήλοις κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῶν βαθμούς, καὶ συνεδέοντο δι' ἰσχυροτάτης πειθαρχίας, ὅπερ ἐκφράζει ὁ Θουκυδίδης λέγων(61)· « Σχεδὸν πᾶν, πλὴν ὀλίγου, τὸ στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων, ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσί ». Ἡ κρίσις δ' αὕτη ἔστιν ἀκριβῶς ὀρθή, καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπλοὶ Δωριεῖς στρατιῶται ἦσαν ἄρχοντες τῶν περὶ αὐτοὺς μαχομένων Εἰλώτων.

Ἐδίδοντο δ' αἱ διαταγαί, αἵτινες παραγγέλσεις ἢ παρεγνήσεις ἐλέγοντο, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ τοῦ στρατηγοῦ γεγωνεῖα τῇ φωνῇ(62), καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁμοίως μετεβιβάζοντο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τοῖς κατωτέροις μέχρι τῶν ἐνωμοταρ-

(59) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 11.

(60) Πλούτ. Β. Λακ. ΚΒ. — Ἰδ. Müll. Dor. II, 240.

(61) Ε, 66.

(62) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΑ, 6.

χον, οἵτινες μετεβίβαζον αὐτὰς τοῖς στρατιώταις. Ἐκαστος δ' ὥφειλεν ὑπακοὴν μόναις ταῖς διδομέναις ὑπὸ τοῦ ἀέσως ἀνωτέρου αὐτοῦ προϊσταμένου· ἐξ οὗ προέκυπτεν δὲ ἀπείθεια ἀξιωματικοῦ τινος ὥφειλε παρασύρειν πᾶν τὸ ὑπ' αὐτὸν τμήμα, ὡς ἡ τοῦ Λοχαγοῦ Ἀφομαράτου, παρ' Ἡρόδοτῳ (63), παρέσυρε πάντα τὸν λόχον, καὶ οἷον τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀφομοίδα καὶ Ἀριστοτέλους ἐν Θουκυδίδῃ (64).

Ἦν δ' ἡ στάσις τοῦ ὀπλίτου ἐν τῇ παρατάξει ὀλίγον ἐπὶ δεξιᾷ, ἥτοι προεῖχεν ὁ ἀριστερὸς ὦμος μετὰ τῆς ἀσπίδος, οὕτως ὥστε ἐκάστου στρατιώτου τὸ ἀκάλυπτον δεξιὸν μέρος ἐστεγάζετο ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ παραστάτου· ζευγίτης δὲ ἡ ζυγίτης ἐλέγετο ὁ εἰς τὸ ἄκρον τῆς γραμμῆς ἐκατέρωθεν τεταγμένος στρατιώτης, καὶ πρωτοστάτης ἕκαστος στρατιώτης ὡς πρὸς τὸν συνήθως ὀπίσω αὐτοῦ ἰστάμενον, ὡς καὶ οὗτος ἐκείνου ἐπιστάτης. Παρήγετο δὲ μεταξὺ τῶν δύο σχέσις τις καὶ σύνδεσμος ὡς ἐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν τύχης καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀμύνης (65).

Καὶ αἱ μὲν κατὰ μέτωπον σειραὶ τῶν στρατιωτῶν ἐλέγοντο τὰ ζυγὰ ἢ αἱ τάξεις, καὶ ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη τάξις πρόταξις, ἡ δὲ δευτέρα ἐπίταξις, καὶ ἡ τῷ μετώπῳ κάθετος γραμμή, ἥτοι ἡ τοῦ ἀνδρὸς ὀπίσω ἀνδρὸς ἐλέγετο στοῖχος.

Καὶ ἐνίοτε μὲν ἐτάττοντο καὶ ἐνωμοταὶ στοιχηδόν (66), ὥστε, ἀνὰ ἓνα ἄνδρα κατὰ μέτωπον, ἦν πᾶσα ἡ σειρά κατὰ βάθος, ἔχουσα τὸν ἐνωμοτάρχην ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ὀπίσω τὸν οὐραγόν, ἓνα τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν· καὶ τοῦτο λέ-

(63) Ἡρόδ. Θ, 53.

(64) Θουκ. Ε, 71. 72.

(65) Αἰλ. Τακτ. Τόμ. Ζ, σ. 56 (Δούκ. Ἀρρίαν.).

(66) Αἰλ. Τακτ. 5, α.

γει ὁ Ξενοφῶν « καθίστασθαι εἰς ἐνωμοτίας » (67). Ἐκαλεῖτο ὁμῶς κυρίως ἡ τάξις αὕτη ὀρθία. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σουίδας ὀνομάζει ὀρθιον λόχον, διὰ τοῦτο ὑπέλαβόν τινες ὅτι καὶ ὁ λόχος ὅλος ἐτάττετο οὕτως εἰς μίαν μόνον γραμμὴν, ἔχουσιν ἓνα ἄνδρα κατὰ μέτωπον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν, καὶ ὀρθιος λόχος ἦν βεβαίως ὁ ἔχων εἰς ὀρθίαν τάξιν παρατεταγμένας τὰς ἐνωμοτίας, αἵτινες τότε ἴσταντο ἢ ἐβάδιζον εἰς στίχους οὐχὶ πυκνοὺς, ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων ὀπωσοῦν ἀφεστῶτας, καὶ ἡ παράταξις αὕτη ἐχρησίμευεν εἰς προσβολὴν ὑψηλῶν θέσεων (68). Ἐξ ἐναντίας δὲ πάλιν διηγεῖται ὁ Ἰσοκράτης ὅτι ὁ Σπαρτιατικὸς στρατός, τεταγμένος ποτὲ ἅπας κατὰ μέτωπον, καὶ ἐπὶ μόνον ἓνα κατὰ βάθος, ἐνίκησε τοὺς Ἀρκάδας.

Συνηθέστερον ὁμῶς ἐτάττοντο αἱ ἐνωμοταίαι κατὰ μέτωπον τριῶν ἢ ἐξ ἀνδρῶν (69), καὶ σπανίως ὀκτώ (70), καὶ εἶχον τότε βάθος ἀνάλογον τῇ ἐκάστοτε δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐλάμβανον θέσεις, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ κατὰ τὰς παραγγέλσεις, ἢ πλησίον ἢ ὀπίσω ἀλλήλων. Τὸ δ' ἵππικόν παρετάττετο εἰς τὸ δεξιὸν κέρασ, ἵνα καλύψῃ αὐτὸ ὡς ἀσθενέστερον, διότι τὸ ἀριστερόν ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν ἀσπίδων.

Αἱ μεταβολαὶ δὲ τῶν γραμμῶν, αἱ ἐξελιγμοὶ ἢ παραγωγαὶ καλούμεναι, ἐξετελοῦντο οὕτως, ὥσπε οἱ ἐνωμοτάρχαι καὶ πρωτοστάται, οἵτινες φαίνεται ὅτι ὡς οἱ ἄριστοι κατεῖχον τὴν θέσιν ταύτην, νὰ μένωσι πάντοτε ἐμπρός (71).

(67) Λ. Πολ. ΙΑ, 4.

(68) Ξεν. Κυρ. Ἀναβ. Δ, 2, 11. — 3, 17. — 8, 10.

(69) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΑ, 4.

(70) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 2, 16.

(71) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 18.

Ἐλέγοντο δ' αἱ στροφαιὶ ἐκάστου στρατιώτου, ὡς ἐκ τοῦ ὀπισμοῦ, ἢ μὲν γινομένη πρὸς τὰ δεξιὰ, παρὰ δόρυ, ἢ δὲ πρὸς τ' ἀριστερὰ παρ' ἀσπίδα, καὶ ὁμοίως παρὰ δόρυ ἢ παρ' ἀσπίδα σώματός τινος τάττεσθαι, ἐδήλου δεξιῶς ἢ ἀριστερῶς αὐτοῦ θέσιν καταλαμβάνειν. Κέρα δ' ἐλέγοντο τὰ δύο πέρατα τῆς παρατάξεως, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, καὶ ἐπὶ κέρως ὤδευεν ὁ στρατός, ὅταν, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ παρατάξιν, στραφεῖς ἐπ' ἀσπίδα ἢ ἐπὶ δόρυ, ἐπορεύετο πρὸς τ' ἀριστερὰ ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ.

Ἄν λοιπὸν σώματός τινος ὀδεύοντος ἐπὶ κέρως, ὁ ἐχθρὸς ἐφαίνετο ἐμπρὸς αὐτοῦ, τὸ σῶμα, κατὰ παραγγέλσεις πάντοτε, ἴστατο, καὶ αἱ ἐνωμοταίαι ἐτάττοντο παρ' ἀσπίδα, ἢ ἐνήργουν παραγωγὴν εἰς μέτωπον (72) ἢ ἐπὶ φάλαγγος, ὅ ἐστίν, ἐκάστη τῶν ἐπομένων ἐνωμοτιῶν, διατηροῦσα τὴν τάξιν τῶν στοίχων αὐτῆς, ἐβάδιζεν οὕτως, ὥστε νὰ ταχθῇ ἀριστερῶς τῇ πρὸ αὐτῆς τεταγμένη, καὶ οὕτως ἀπετελεῖτο ἡ φάλαγξ κατὰ μέτωπον. Ἄν δ' ἤρχετο ἐξ ἐκατέρου τοῦ πλευροῦ ὁ ἐχθρὸς, ἐστρέφοντο αἱ ἐνωμοταίαι, ἐκάστη ὁλόκληρος, ὡς τριήρης, καὶ διετήρουν τὴν προσάλληλον αὐτῶν θέσιν (73). Ἄν δὲ τέλος ὁ ἐχθρὸς ἐνεφανίζετο ὀπισθεν, ἢ τελευταία ἐνωμοταία μετεστρέφετο ὁλόκληρος, οὕτως ὥστε νὰ διατηρῇ τὸν ἐνωμοτάρχην ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ὁμοίως, βαδίζουσαι, κατελάμβανον θέσιν δεξιῶς αὐτῆς.

Ἄν δέ, κατὰ μέτωπον οὔσης παρατεταγμένης τῆς φάλαγγος, ὁ ἐχθρὸς ἐπήρχετο ὀπισθεν, τότε αἱ ἐνωμοταίαι ἐστρέφοντο ἐπὶ δόρυ, καί, προηγουμένου τοῦ ἐνωμοτάρχου, ἐστρέφοντο περὶ ἑαυτάς, ἢ περὶ τὸν οὐραγὸν ὡς κέντρον, ὅστις οὐδόλως μετεκινεῖτο, ἀλλὰ μόνον μετεστρέφετο. Κατὰ

(72) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΑ, 8. — Κυ. Ἀνάβ. Δ, 3, 26. — Ἑλλ. Ζ, 5, 22.

(73) Ξεν. Λ. Π. ΙΑ, 10.

τοῦτον δὲ τὸν ἐξελιγμόν, ὅστις ἐκαλεῖτο *Λακωνικός*, ἡ φάλαγξ προὔχῳρει πρὸς τὸν ἐχθρὸν κατὰ πᾶν τὸ βάθος αὐτῆς, ἐν ᾧ εἰς τὴν *μακεδονικὴν* φάλαγγα ἡ κίνησις ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ οὐραγοῦ, ὡς κέντρον χρησιμεύοντος τοῦ ἐνωμοτάρχου, ὥστε ἡ φάλαγξ ὠπισθοδρόμει κατὰ τὸ βάθος της· εἰς δὲ τὴν *Κρητικὴν* ὠδευον συγχρόνως ἐνωμοτάρχαι καὶ οὐραγοί, ὥστε ἡ φάλαγξ ἔμενεν εἰς τὴν θέσιν της (74).

Ἐβάδιζε δὲ τὸ στράτευμα ἐν ῥυθμῳ πρὸς αὐλόν, συνήθως κατὰ τὸ *Καστόρειον* καλούμενον μέλος (75). Εἶτα δέ, προεξάρχοντος τοῦ *Βασιλέως*, ἀνεκρούετο ὁ ἐμβατήριος ἢ ἐνόπλιος λεγόμενος *παιάν* (76), ἐν καταληκτικοῖς ἀναπαίστοις, κατὰ *Κικέρωνα* (77), οἷους ἐποιοῦν ὁ Ἄλκμαν καὶ ὁ *Τυρταῖος*· διότι τούτου τὰ Ἐλεγεία δὲν ἦσαν *παιᾶνες*. Οὕτω δέ, ὑπὸ τοῦ μέλους φαιδρυνόμενοι τὴν φρένα, καὶ ἀτάραχοι τὸν θυμόν, ἐβάδιζον εἰς τὸν κίνδυνον (78). Μεγάλη δ' ἐπιμέλεια κατεβάλλετο ἵνα ἐθίζωνται εἰς τε ἐπιδρομὰς καὶ εἰς ὀπισθοχωρήσεις, καὶ οὐδέποτε νὰ συνταράττωσι τὰς τάξεις αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ βαδίζωσι διατηροῦντες αὐτὰς ἀδιάρρηκτους (79).

Ἐκστρατεύοντος δὲ τοῦ στρατοῦ, ἐν *Σπάρτῃ* ἤδη ἔθυσεν ὁ *Βασιλεὺς* « εἰς τὸν Ἀγήτορα Δία καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ Θεοὺς » (80), καὶ ἐκ τοῦ βωμοῦ λαβὼν τὸ ἱερὸν πῦρ ὁ *Πυρφόρος* ἱερεὺς τοῦ Ἄρεως, ἔφερεν αὐτό, προπορευόμενος τοῦ στρατοῦ, μέχρι τῶν ὁρίων τῆς χώρας, ἔνθα ὁ *Βασιλεὺς*

(74) Αἰλ. Τακτ. 26, 27. — Θουκ. Ε, 96.

(75) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ. — Π. Μουσ. 678. — Πολυδ. Δ, 10, 78.

(76) Πλούτ. Λυκ. ΚΑ.

(77) Disput. Tuscul. II, 16.

(78) Ξενοφ. Λ. Πολ. ΙΓ, 8. — Θουκ. Ε, 70.

(79) Θουκ. Ε, 96.

(80) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 12.

ἔθηκε πάλιν τὰ διαβατήρια εἰς τὸν Δία καὶ τὴν Ἀθηνᾶν. λαβὼν δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἄσβεστον πῦρ, προηγείτο καὶ οὖθις ὁ πυρφόρος, καὶ ὁ στρατὸς ἐξήρχετο τῆς Λακωνικῆς. τῶν Βασιλέων δὲ προὔπορεύοντο καὶ τὰ δύο δόκανα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ δύο παραλλήλων ξύλων συνδεδεμένων διὰ δύο ἐγκαρσίων, καὶ παρίστα συμβολικῶς ἓνα τῶν οἰσκούρων, τῶν προστατῶν τῆς Λακεδαιμονίας. Ὅτε δέ, μετὰ τὴν ἔριν τοῦ Δημαράτου πρὸς τὸν Κλεομένην, ἀπεφασίσθη νὰ ἐκστρατεύῃ πάντοτε ὁ ἕτερος τῶν Βασιλέων μόνον, ἕκτοτε ἐξήγον μόνον τὸ ἐν τῶν δοκάνων (81).

Ἦν δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν Σπαρτιατῶν οὐχὶ τετράγωνον, ὡς τινῶν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ στρογγύλον, κατὰ Λυκούργειον διάταξιν δῆθεν, καὶ εἶχε, φαίνεται, ὠρισμένον χῶρον διὰ μόνους τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐφρούρουν δὲ πρὸ αὐτοῦ διπλοῖ σκοποὶ πανταχοῦ, οἷς ἦν ἀπηγορευμένον νὰ φέρωσιν ἀσπίδα· ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ ἕκαστος ὀπλίτης ὤφειλε νὰ ἔχῃ τὸ δόρυ ἑτοιμον πάντοτε παρ' ἑαυτῷ. Κατὰ πάντα δὲ τὸν χρόνον τῆς στρατοπεδεύσεως ἐξηκολούθουν τακτικῶς τὰ γυμνάσια δις τῆς ἡμέρας, πρὸ τοῦ ἀρίστου καὶ πρὸ τοῦ δείπνου (82), ἀλλὰ μετὰ πλείονος ἀνέσεως ἢ ἐπὶ τῆς εἰρήνης· καὶ ἐπεμελοῦντο τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν, καὶ τὸ σῶμα διὰ λουτρῶν ἐθεράπευον, καὶ τὴν κόμην ἐκαλλώπιζον (83), ὡς εὔρεν αὐτοὺς ἀσχολουμένους ὁ Πέρσης κατάσκοπος (84), ὥστε ἐπὶ τοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιάται εὕρισκόν τινα ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς σκληραγωγίας τῆς συνήθους αὐτῶν διαίτης. Πρὸ τοῦ δεί-

(81) Ἡρόδ. Ε, 75.

(82) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΒ, 6, 7.

(83) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ.

(84) Ἡρόδ. Ζ, 208.

πνου δ' ἔψαλλον ἄσματα τοῖς Θεοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα κατεκλίνοντο ἐπὶ τῶν ὄπλων αὐτῶν (85). Μετεστρατοπεδεύοντο δέ, ἥτοι ἤλλαζον τὸν τόπον τῶν στρατοπέδων αὐτῶν ἐκ συστήματος συνεχῶς, ἵνα ὅ,τι πλεῖστον βλάβπτωσι τὴν χώραν τῶν πολεμίων, καὶ ἴσως καὶ ἵνα ἐλαττώσι τὸν κίνδυνον τὸν ἐκ τῶν ἐχθρικῶν κατασκοπιῶν.

Πρὶν δ' ἢ συνάψωσι μάχην, ἔθυσεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰς Μούσας (86), ὡς προστάτιδας τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς τάξεως ἣτις σώζει ἐν μάχαις, καὶ διότι ἡ ἀρειμάνιος καὶ φιλόρ-ῥυθμος τῶν Δωριέων φυλὴ τὴν μάχην ἐθεώρει κατὰ μέρος καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐπιδεικτικῆς παραστάσεως. Ἔθυσον δέ, ἴσως οἱ συστρατιῶται καὶ φίλοι μεταξὺ τῶν, καὶ τῷ Ἑρωτι (87), ὡς προστάτῃ βεβαίως τοῦ δεσμοῦ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀφοσιώσεως, ὅστις ἔμελλε νὰ σφραγισθῇ διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν πρὸς σωτηρίαν τῶν φίλων τῶν ἐνίοτε δ' ἔθυσον καὶ τῇ Ἀγροτέρᾳ Ἀρτέμιδι χίμαιραν (88), καὶ οἱ στρατιῶται ἐστεφανοῦντο, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἰδίως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐκαλεῖτο ξανθίζεσθαι (89).

Ἐπὶ δὲ τῆς μάχης ὁ Βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως, μετὰ τῆς πρώτης μόρας, τῆς λεγομένης τοῦ Βασιλέως (90), περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῆς δαμοσίας καὶ τῶν τριακοσίων, ἢ τῶν συνεκστρατευόντων ἐξ αὐτῶν, ἔχων ἐκατέρωθεν ἀνὰ μίαν ἢ δύο μόρας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν ἰδίων πολεμάρχων. Ἡ δὲ στρατηγικὴ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὸ προσβάλλειν τὸ ἀσθενέστερον μέρος

(85) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ.

(86) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΑ. — Λ. Ἀποφθ. 28.

(87) Σωσιπρ. ἐν Ἀθην. ΙΓ, 561. — Αἰλ. Π. Γ, 9.

(88) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 2, 20. — Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ.

(89) Bekk. Anecd. Τόμ. Ι, σ. 234.

(90) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 6. — Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. στ. 1038.

οὔ ἐχθροῦ καὶ διασπᾶν τὰς τάξεις αὐτοῦ, σπανίως δ' εἰς
ὃ ὑπερφαλαγγίζειν αὐτόν, καὶ μόνη φροντίς κατεβάλλετο
ἢ αὐτοὶ τοῦτο πάθωσιν ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἦν δ' ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐν γένει, ἔτι δὲ μᾶλ-
λον τῆς Σπαρτιατικῆς, στρατιωτικῆς ἀρετῆς ἢ καρτε-
ρικῆ λεγομένη καὶ τὸν χαλκινὸν τῆς πειθαρχίας εὐγενῶς
ἐξέρουσα ἀνδρεία, οἷα περιγράφεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βρασίδου
ἐν Θουκυδίδῃ (91), ἐπίσης ἀπέχουσα τῆς ἀγενοῦς δειλίας
καὶ τῆς τυφλῆς καὶ ἀψικόρου θρασύτητος τῶν βαρβάρων·
δι' ὃ καὶ τὸν ἐν ταῖς μάχαις προεξανιστάμενον, τοῖς δια-
τάγμασι μὴ πειθόμενον, ἢ καὶ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐν οὐ
δέοντι ἀφειδοῦντα ἔφεγον, ἐπετίμων ἢ καὶ ἐτιμώρουν οἱ
Σπαρτιᾶται. Οὕτως ἐστέρησαν τῶν τιμῶν τῆς νίκης τὸν
γυμνὸν προκινδυνεύσαντα τῆς πόλεως Ἰσάδαν τὸν Φοιβί-
δου, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου (92), ὡς εἰς τὴν
φοβεράν ποινὴν τῶν τρεσίντων ὑπέβαλον τὸν Ἀριστόδη-
μον, διότι δὲν ἔμεινεν οὗ ἐτάχθη νὰ συναποθάνῃ μετὰ τῶν
λοιπῶν ἐν Θερμοπύλαις (93). Καὶ ἐν γένει ἢ τῶν πολεμι-
κῶν ἀριστοτέχναι Σπαρτιᾶται ἐθεώρουν τὸν πόλεμον οὐχὶ
ὡς ἀφορμὴν κατακτήσεων καὶ παρανόμων ὠφελειῶν, ἀλλ'
ὡς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὰς
μάχας ὡς περίστασιν ἀναπτύξεως ἀνδρείας καὶ τέχνης, ὡς εὐ-
γενῇ τινι μονομαχίαν, τιμῆς νόμους ἀναγνωρίζουσιν, οἷαν
περιγράφει αὐτὴν ὁ Μαρδόνιος (94), καὶ ὡς θεατρικὴν τινα,
τῇ μουσικῇ καὶ ὀρχηστικῇ ἀνάλογον ἐπιδείξιν. Κατὰ ταύ-
τας δ' ἴσως τὰς ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ Ἑλλάδι ἤδη ἐνυπαρχού-

(91) Δ, 126.

(92) Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΛΑ.

(93) Ἡρόδ. Θ, 71.

(94) Ἡρόδ. Ζ, 9, 1.

σας ιδέας, λέγει παρ' Ὀμήρῳ (95) ὁ Αἰνεΐας, ὅτι ἐλπίζει καταβαλεῖν τὸν Μυριόνην, καίτοι καλὸν ὀρχηστήν· καὶ πρυλέας καλεῖ ὁ ποιητὴς τοὺς πολεμιστάς (96), ἐν ᾧ Πρύλις ἐδήλου ἐν Κύπρῳ καὶ Κρήτῃ τὸν χορευτήν (97), καὶ προορχηστῆρες ἐλέγοντο ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ πρωτοστάται ἐν ταῖς μάχαις (98).

Οὕτε δὲ γενναῖον οὐδ' Ἑλληνικὸν ἡγούμενοι οἱ Λακεδαιμόνιοι «κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας τοὺς πολεμίους» (99), ἔπαυον τὴν καταδίωξιν ἅμα ἦτο βεβαία ἢ νίκη (100), καὶ ὡς ματαίως ἀπάνθρωπον, καὶ ὡς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας εἰς ἄσκοπον κίνδυνον ἐκθέτουσαν. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ δὲ λόγῳ ἔπαυε καὶ πᾶσα ἐχθροπραξία ἅμα ἐσήμαινε τὸ ἀνακλητήριον· καὶ τοσοῦτον ἦν ἐρρίζωμένον τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις πολεμισταῖς, ὥστε διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (101), ὅτι στρατιώτης, ὑψώσας ἤδη τὸ ξίφος ἵνα φονεύσῃ ἐχθρόν, ἀφῆκε τὴν χεῖρα νὰ πέσῃ ἄπρακτος, ἅμα ἤκουσεν ἠχῆσαν τὸ σημεῖον τῆς παύσεως. Τούτων ἕνεκα ἀπέβαινον συνήθως αἱ νίκαι πολὺ ὀλιγώτερον φονικαὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἢ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν. Οὕτω πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπτά μόνον στρατιώτας ἀπώλεσεν ὁ Βρασίδης, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἑξακοσίους (102)· ἐν τῇ μεγάλῃ περὶ Κόρινθον

(95) Ἰλ. Π. 616-7.

(96) Ἰλ. Ε, 744. — Λ, 49.

(97) Σχολ. Πινδ. Πυθ. Β, 127. — Εὐστ. εἰς Ὀμ. Ἰλ. Μ, 77. σ. 743.

(98) Λουκ. Π. Ὀρχήσ. 1Δ.

(99) Θουκ. Ε, 73.

(100) Πλούτ. Β. Λουκ. ΚΒ. — Λακ. Ἀποφθ. 226. — Ἡρόδ. Θ, 77. — Πολύαιν Α, 16, 3.

(101) Λακ. Ἀποφθ. ΙΣΤ, 8.

(102) Θουκ. Ε, 11.

μάχη Σπαρτιᾶται ἔπεςαν 8 (103), καὶ κατὰ τὴν ἄδακρυν κληθεῖσαν μάχην τοῦ Ἀργιδάμου κατὰ τῶν Ἀρκάδων οὐδὲ εἰς Σπαρτιάτης ἀπέθανε (104).

Τοσοῦτο δ' ὀλίγον ἦν ἡ φιλοκέρδεια τὸ ἐλαττήριον τῶν Σπαρτιατῶν ἐν πολέμοις, ὥστε οὐδεὶς ἐλεηλάτει ἄνευ ῥῆ-
της ἀδείας (105), καὶ ἡ σκύλευσις ἐπὶ τῆς μάχης ἦν ἀπη-
γορευμένη, καὶ ἀνόσιος ἐθεωρεῖτο ἡ εἰς ναοὺς ἀριέρωσις
τῶν λαφύρων (106), ὡς καὶ πᾶσα ἐπινίκιος ἐορτὴ ἢ θυσία,
πλὴν τῆς ἀνέκαθεν ἡθισμένης τοῦ νικητηρίου ἀλεκτρυῶνος,
καὶ πᾶσα ἔκφρασις ὑπερμέτρου χαρᾶς διὰ νίκην ἢ δι' ἀγ-
γελίαν τοιαύτης, ἂν μάλιστα οἱ ἡττηθέντες ἦσαν Ἕλλη-
νες. Μεγάλην δ' εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται εὐλάβειαν πρὸς τὰς
ἀρχαίας θρησκευτικὰς ἐκεχειρίας, οἷαν τὴν Ὀλυμπιακὴν,
καὶ ἀπέφευγον πᾶσαν ἐκστρατείαν ὅτε ἐτέλουν θυσίας κατ'
οἶκον, καὶ ἰδίως δὲν ἐξεστράτευον ἐν τῷ Κρανείῳ μηνὶ πρὸ
τῆς πανσελήνου, καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοὺς ἀγῶνας
καὶ τὰς ἐορτὰς ἐσέβοντο. Οὕτως ὁ Ἀγησίλαος μεγάλους
δισταγμοὺς εἶχε, καὶ ἐπηρώτησε καὶ τὸν Ὀλύμπιον Δία
καὶ τὸν Δελφικὸν Ἀπόλλωνα, ἐὰν ὤρειλε νὰ εἰσβάλη εἰς
τὴν Ἀργολίδα κατὰ τοὺς ἐκεῖ νομιζομένους ἱεροὺς μῆνας.

Εἰς Λυκούργειον προσέτι ῥήτραν ἀπεδίδετο καὶ ἡ ἀπα-
γόρευσις τοῦ μὴ συνεχῶς ἐκστρατεύειν κατὰ τῶν αὐτῶν,
ἵνα μὴ γυμνάζωσι τοὺς ἄλλους εἰς τὰ πολεμικά, καὶ ἀπο-
καλύπτωσιν αὐτοῖς τὸν ἴδιον τρόπον τοῦ πολεμεῖν. Οὕτω
λέγει ὁ Πλούταρχος (107): « Τρίτην δὲ ῥήτραν διαμνη-

(103) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 3, 1.

(104) Πλούτ. Β. Ἀγησ. ΛΓ.

(105) Πλούτ. Λ. Ἀποφθ. 246. — Αἰλ. Π. Γ. ΣΤ, 6.

(106) Πλούτ. Αὐτ.

(107) Β. Λυκ. ΙΓ. — Ἰδ. Β. Ἀγησ. ΚΣΤ. — Λ. Ἀποφθ. 188, 222. —
Πολυαίν Α, 16, 2.

μονεύουσι τοῦ Λυκούργου τὴν κωλύουσαν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους στρατεύειν, ἵνα μὴ πολλάκις ἀμύνεσθαι συνεπιζόμενοι, πολεμικοὶ γένωνται ».

Τὴν ἀτομικὴν δ' ἀνδρείαν κυρίως τιμῶντες, ὀλίγον διέπρεπον ἐν πυργομαχίαις, « οὐκ ἐπιστάμενοι τειχομαχέειν », καθ' Ἡρόδοτον (108), δι' ὃ καὶ τὰ φρούρια γυναικωνίται χλευαστικῶς λέγονται ἐν Λακωνικοῖς ἀποφθέγμασι· καὶ εἰς τὸν Λυκούργον ἀπεδίδετο (109) τὸ ἀξίωμα « ὥς οὐκ ἂν εἴη ἀτείχιστος πόλις, ἣτις ἀνδράσι καὶ οὐ πλίνθοις ἐστεφάνωται », συμφώνως πρὸς τὸ τοῦ Πλάτωνος (110) « Χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ δεῖ εἶναι ἢ γήϊνα »· καὶ περὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἔλεγεν Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου, ὅτι δι' αὐτῶν « ἀπώλωλεν ἀνδρὸς ἀρετά » (111).

Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τῆς εἰς μόνην τὴν « ἀνδρὸς ἀρετὴν » πεποιθήσεως, καὶ διὰ τὴν χαρακτηριστικὴν προσήλωσιν ἣν εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὰ πάτρια, ὀλίγην εἶχον κλίσιν εἰς τὰ ναυτικά, πρὸς ἃ ἐν γένει ἀφυῶς διέκειντο οἱ ἐκ τῶν ὀρέων τὸ πρῶτον ὀρμώμενοι Δωριεῖς. Δι' ὃ καὶ προθύμως, μετὰ τοῦ Πausανίου τὴν προδοσίαν, ἐπείσθησαν νὰ παραχωρήσωσι τοῖς Ἀθηναίοις τῆς θαλάσσης τὴν ἡγεμονίαν, « φοβούμενοι μὴ σφίσιν οἱ ἐξιόντες χείρους γίνωνται », κατὰ Θουκυδίδην (112), μὴ δηλαδὴ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐφ' ἡγεμονίᾳ ἐκπεμπόμενοι ναύαρχοι, διαφθείρωσιν, ὥς ὁ Pausanias, τὰ ἀγνὰ Σπαρτιατικὰ αὐτῶν φρονήματα (113).

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διώκει τὸ ναυτικόν, ὥς φαίνεται,

(108) Θ, 7.

(109) Πλουτ. Λυκ.

(110) Νόμ. ΣΤ, 778, Δ.

(111) Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. Ἀρχιδ. 8.

(112) Θουκ. Α, 95.

(113) Διόδ. ΙΑ, 50.

ἱς τῶν Βασιλέων, ὡς στρατηγός· μετὰ ταῦτα δὲ διωρί-
οντο ναύαρχοι ἐπίτηδες εἴτε ἐκ τῶν Βασιλέων εἴτε ἐξ ἐτέ-
ρων (114), καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἦν τοσοῦτον ἀπόλυτος, ἰδίως
ἐπὶ τῶν συμμάχων, καὶ τῶν χωρῶν εἰς ἃς κατέπλεον καὶ
ἰεταττον μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἀνεξέλεγκτος, ὥστε ὁ
Ἀριστοτέλης, τὸν Πausanίαν πιθανῶς ἔχων κατὰ νοῦν,
πικρίνει αὐτήν, λέγων ὅτι « σχεδὸν ἐτέρα βασιλεία καθε-
στηκε ». Περιορισμός δ' ἐτέθη εἰς τὴν ἐξουσίαν ταύτην,
κατὰ Ξενοφῶντα, ἄγνωστον πότε, ἴσως δὲ τότε μετὰ Παυ-
σανίαν, « περὶ τοῦ μὴ δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν », ὥστε
ἐκτοτε ἐξελέγετο ἐτησίως ὁ ναύαρχος, εἴτε Βασιλεὺς ἦν
εἴτε μή.

Καὶ κατήρτισαν μὲν πολλάκις οἱ Σπρτιᾶται, ἐκ τῆς
πολιτικῆς αὐτῶν θέσεως ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαζόμενοι, ναυ-
τικὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον· ἀλλὰ, καίτοι αὐτῷ ὀφείλοντες
τὸν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων τελικὸν θρίαμβον αὐτῶν καὶ τὴν
ὑπερτάτην αὐτῶν ἰσχὺν ἐν Ἑλλάδι, οὐχ ἤττον παρημέ-
λησαν αὐτὸ ταχέως πάλιν, καὶ οὐδέποτε ἐπίσημόν τινα
ναυμάχον ἀνέδειξαν.

(114) Ἰδ. Κεφ. Γ, σ. 227.

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Διάφοροι περιπέτειαί τοῦ Στρατιωτικοῦ πολιτεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Αὔξεις τῆς Σπάρτης.

Διὰ τοῦ αὐστηροῦ δὲ τούτου ὀργανισμοῦ ὁ τοσοῦτον φιλοπόλεμος Δωρικός λαὸς ἀνεδείχθη εὐκόλως πρωτεύων ἐν Πελοποννήσῳ ἅμα κατέλαβε τὰς αὐτόθι οἰκήσεις του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀμέσως, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη (1), ἀντέστησαν οἱ Ἀχαιοὶ ἐνιαχοῦ, καὶ διετήρησαν τὰ χωρία ἃ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων κατεῖχον. Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς Χαρίλαον, Τήλεκλον καὶ Ἀλκαμένην ὑπετάγησαν πάντες, καὶ μετὰ τοὺς δύο μακροὺς καὶ πεισματώδεις Μεσσηνιακοὺς πολέμους (2), ὧν ἡ πιθανωτέρα χρονολογία φαίνεται ἡ τῶν Ὀλ. 9, β' - 13, β'. καὶ Ὀλ. 23, δ' - 28, α'. (3), προσετέθησαν εἰς τὰς κτήσεις τῆς Σπάρτης καὶ αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες τῆς Μεσσηνίας. Προώδευον δὲ βαθμηδόν, καταλαμβάνοντες σχεδὸν πάντοτε ὀχυράν τινα θέσιν ἐν τῇ χώρᾳ

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Α, Κεφ. Β, σ. 147.

(2) Πaus. Δ, 4-24. — Justin. III, 4, 5.

(3) Ἰδ. St^e Croix, mém. sur l'Hist. et le Chen. des Mess. ἐν Μém. de l'Acad. d. Inscr. XLV, σ. 321. — Müller, Dor. I, 109.

τῶν πολεμίων, ἀφ' ἧς ἐπετίθεντο κατ' αὐτῶν, ὡς ὁ Πausa-
νίας « Ὀρμητήριον » λέγει τὴν Ἀμφειαν(4), καὶ ὡς ἐπ' αὐ-
τοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατέλαβον τὴν Δεκέ-
λειαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Παρεκώλυεν ὁμῶς καὶ ἀνεχαίτι-
ζε αὐτοὺς ἡ ἀπειρία αὐτῶν εἰς τὴν τειχομαχίαν καὶ τὰς
πολιορκίας, οἷα κατεδείχθη ἐν Ἰθώμῃ, ἐν Εἰρᾷ καὶ ἄλ-
λοισι(5).

Προσηνέχθησαν δέ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου Μεσση-
νιακοῦ πολέμου, προσηνέστατα πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ὑπη-
κόους αὐτοὺς τῆς Σπάρτης καὶ ὑποτελεῖς καταστήσαντες(6),
καὶ τὴν χώραν αὐτῶν οὐδόλως βλάβαντες, ὡς εἰς αὐτοὺς
ἤδη ἀνήκουσαν, ὡς λέγει ὁ Pausanias(7): « Τὴν μὲν χῶ-
ραν οὐκ ἐλυμαίνοντο, ἅτε δὴ νομίζοντες οἰκείαν, οὐδὲ
δένδρα ἔκοπτον, οὐδὲ οἰκήματα κατέβαλλον· οἱ δὲ λείαν,
εἰ περιτύχοιεν, ἤλαυνον, καὶ σῖτον καὶ τὸν ἄλλον καρ-
πὸν ἀφηρεοῦντο ».

Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου Μεσσηνιακοῦ πολέμου ἐδόθη τοῖς
Σπαρτιάταις παρὰ τῶν Ἀθηναίων παράδοξος ἐπικουρία, καὶ
κατ' ἀρχὰς ἴσως φανείσα εἰρωνική, ἡ τοῦ ποιητοῦ Τυρ-
ταίου(8), οὗ ὁμῶς οἱ ἐνθουσιώδεις ἀνάπαιστοι τῶν ἐμβα-
τηρίων καὶ ἐλεγείων πολὺ συνετέλεσαν, μετὰ τῆς ἐν τῷ
Σπαρτιατικῷ στρατῷ παραδεδεγμένης μουσικῆς, εἰς τὸ νὰ
ἐξεγείρωσι τὴν ἀρειμάνειον ὁρμὴν τῶν πολεμιστῶν, καὶ
ν' ἀναδείξωσιν αὐτοὺς νικητάς. Ἀλλ' ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς
τοὺς ἡττηθέντας δὲν ἦτο πλέον οἷα ἐπὶ τοῦ πρώτου πολέ-
μου, διότι τότε μὲν ὑπέταξαν ἐλευθέρους, ἤδη δ' ἐθεώρουν

(4) Δ, 5, 3.

(5) Θουκ. Β, 102. — Παυσ. Δ, 7, 1.

(6) Παυσ. Δ, 14, 3. — Αἰλ. Π. Γ. ΣΤ, 1.

(7) Δ, 7, 1.

(8) Λυκ. Κ. Λεωχρ. 28. — Στράβ. Η, 557, Α. — Παυσ. Δ, 15, 3.

ὅτι ἐνίκησαν καὶ εἶχον νὰ τιμωρήσωσιν ἀποστατήσαντας ὑπηκόους, δι' ὃ καὶ κατεδίκασαν αὐτοὺς εἰς εἰλώτων δουλείαν (9).

Σταθεροὶ δὲ σύμμαχοι τῶν Μεσσηνίων εἰς τοὺς πολέμους τούτους ἦσαν οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες, ἀρχαιότατοι καὶ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας κάτοικοι ὄντες, ὑπερηφάνως ὑπερήσπισαν τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων (10)· καὶ οἱ Τεγεάται, οἱ ἰσχυρώτατοι ἐν αὐτοῖς, ἐπολέμησαν, καὶ παρέτειναν πεισματωδῶς τὴν ἀντίστασιν, αἰχμαλωτίσαντες καὶ τοὺς Βασιλεῖς Χαρίλαον (11) καὶ Θεόπομπον (12). Πόλιν ὁμῶς μετὰ πόλιν ἐξεπολέμει ἡ Σπάρτη· ὁ δ' Ἰσοκράτης, ἐξ Ἀττικῶν ἴσως προλήψεων ὁρμώμενος, λέγει ὅτι καὶ κατέστρεφεν αὐτάς (13)· « Οὐδὲν ἐπαύοντο κατὰ μίαν ἐκάστην τῶν πόλεων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πολιορκοῦντες, καὶ κακῶς ποιοῦντες, καὶ καταστρέψαντες, πλὴν τῆς Ἀργείων ».

Ἀφορμὴν δ' ἔλαβον μάλιστα εἰς τὰς κατακτήσεις ταύτας τὴν περίστασιν, ὅτι ἀπὸ τῆς 25^{ης} Ὀλ. τύραννοι ἐπεπόλασαν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πιθανῶς κατ' ἀντίδρασιν τῶν ἀρχαίων κατοίκων κατὰ τῆς ἐξουσίας τῶν Δωριέων (14), δι' ὃ οἱ Σπαρτιᾶται συμφέρον εἶχον νὰ καταβάλωσιν αὐτούς, τὰ πράγματα ἐκασταχοῦ τοῖς ὁμορύλοις ἢ καὶ τοῖς φίλοις αὐτῶν ἀνατιθέμενοι, καὶ τὰ ἐκασταχοῦ πολιτεύματα πρὸς τὸ ἴδιον ἐαυτῶν μεταβάλλοντες, ὡς λέγουσιν αὐτοῖς ἐν Θου-

(9) Πaus. Δ, 23, 1. — Ἰδ. Θουκ. Α, 101 καὶ Σχολ.

(10) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 8. — Ἰσοκρ. Ἀρχιδ. σ. 322. — Πολυαίν. Β, 13.

(11) Πaus. Η, 48, 3.

(12) Πολύαιν. Η, 34. — Ἡρόδ. Α, 66.

(13) Παναθ. 574.

(14) Ἰδ. Ἀνωτ. Τόμ. Α, Βιβλ. Β, Μέρ. Β, Κεφ. Γ, σ. 135.

κινεῖσθαι οἱ Ἀθηναῖοι πρέσβεις (15)· « Ὑμεῖς μὲν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, τὰς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεις ἐπὶ τὸ ὑμῖν ὠφέλιμον καταστησάμενοι ἐξηγεῖσθε ». Οὕτω δέ, τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Ἑλλάδος ἐπαγγελλόμενοι, καὶ μέχρι τῶν ἀνωτάτων χρόνων ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ εἰς τὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπεμβαίνοντες, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν Πολυκράτην τῆς Σάμου ἐπολέμησαν (16), ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἐπιρροήν, καὶ περὶ Ὀλ. 45 ἡγεμόνευον ἐν τῷ πλείστῳ τῆς Πελοποννήσου, ὡς ὁ Ἡρόδοτος λέγει (17)· « Ἦδε δέ σφι καὶ ἡ πολλὴ τῆς Πελοποννήσου ἦν κατεστραμμένη »· καὶ ἡ φήμη αὐτῶν, ὡς τῆς Ἑλλάδος προῖσταμένων, ἔφθανε μέχρι τῶν ξένων ἡγεμόνων· δι' ὃ καὶ ἐν Ἡροδότῳ (18) λέγουσι πρὸς αὐτοὺς οἱ πρέσβεις τοῦ Κροίσου· « Ὑμέας γὰρ πυνθάνομαι προεστάναι τῆς Ἑλλάδος », καὶ οἱ Ἴωνες ἐπίσης ἐπρέσβευον πρὸς αὐτούς (19), ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Σκύθαι (20).

Δύο δὲ μόναι Πελοποννησιακαὶ χῶραι ἔμειναν σταθερῶς ἀπηλλαγμέναι τῆς τῶν Σπαρτιατῶν κυριαρχίας, οἱ Ἀχαιοί, καὶ οἱ Ἀργεῖοι (20), οἱ μὲν, τελευταῖον λείψανον τῆς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἀνάκτων ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονευούσης φυλῆς, σχεδὸν παντάπασιν ἀφανεῖς καταστάντες καὶ λησμονηθέντες ἐν τῇ μεγάλῃ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς ιστορίας, προωρισμένοι ὅμως ν' ἀναλάμψωσιν αὖθις ἐπὶ τῆς ἐσχάτης δύσεως, ὡς εἶχον λάμψει ἐπὶ τῆς πρώτης αὐγῆς

(15) Α, 76. — Ἰδ. καὶ Α, 18. — Ἡρόδ. Ε, 92. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 8, 18. — Πλούτ. π. Κακοηθ. Ἡρόδ. ΚΑ.

(16) Ἡρόδ. Γ, 44. — Ἰδ. Panofka, res Samiorum, 37.

(17) Α, 67.

(18) Α, 69.

(19) Αὐτ. Α, 152. Ε, 49. ΣΤ, 84.

(20) Θουκυδ. Β, 9. — Πaus. Ζ, 6, 3. — Ἰδ. Θουκ. Γ, 92. — Ε, 82.

τῆς Ἑλλάδος· Τὸ δ' Ἄργος, ἡ ἀρχαία, καὶ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς χρόνοις ἐπισημοτάτη καθέδρα τῆς Ἀχαικῆς ἐκείνης ἡγεμονίας, νεωτέρας ἀξιώσεις προσκτησαμένης ἀφ' ὅτου ἐπὶ τῆς Δωρικῆς εἰσβολῆς ἐνεμήθη Τημένῳ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν Ἡρακλειδῶν. Περὶ τὴν 8^{ην} δὲ μάλιστα Ὀλυμπιάδα, ὡς φαίνεται (21), ἔφθασε τὸ Ἄργος εἰς περιωπὴν τινα, καὶ παρουσιάζεται ἐπ' ὀλίγον προϊστάμενον πάλιν τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ Φεῖδωνος (22), ὅστις κακῶς λέγεται Κορίνθιος ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Πινδάρου (23), καὶ περὶ οὗ ἱστορεῖται ὅτι πρῶτος ἔκοψε νόμισμα, καὶ τοῦτο ἐν τῇ, ὡς φαίνεται, ἐπίσης εἰς τὸ Ἄργος τότε ὑποκειμένη Αἰγίνῃ (24), καὶ ὅτι εἰσήγαγεν ἐνότητα μέτρων καὶ σταθμῶν (25). Καί τοι δὲ Τημενίδης ὢν, ἐπομένως Δωριεύς, φαίνεται ζηλώσας τὴν δίκαιαν καὶ δύναμιν τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων τυράννων, διότι τύραννος καλεῖται ὑπ' Ἀριστοτέλους (26), καὶ διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων κατακτήσας καὶ τὴν ἀξίαν ταύτην καὶ τοῦ Ἀργους τὴν θέσιν ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἦν δὲ τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον ἔριδος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀργους ἡ χώρα τῆς Κυνουρίας (27), πρὸς τὸ Ἄργος ὀριζομένη διὰ τοῦ ποταμοῦ Ταναοῦ (28), καὶ πρωτεύουσαν ἔχουσα τὴν Θυρέαν, ἥτις τέλος ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Λακεδαιμονίου Ὀθρυάδου ἐν Ὀλ. 57, γ' (29). Ἡ δὲ παρὰ

(21) Πaus. ΣΤ, 22, 2. — Ἰδ. Müller, Aeginet. 51-63. — Dörer, I, 177. — Larcher, Mem. de l'Acad. d. Inscr. T. XLVI, σ. 27.

(22) Στράβ. Η, 549, Β. — Πλουτ. Ἑρωτ. διηγ. 2.

(23) Ὀλυμπ. ΙΓ, 20.

(24) Στράβ. Η, 577, Β. — Περιζ. εἰς Αἰλ. Π. Ἰ. ΙΒ, 10.

(25) Ἡρόδ. ΣΤ, 127.

(26) Πολιτ. Ε, 8, 4.

(27) Ἰδ. Müller Aegin. σ. 45-60. Dor. I, 176. — Clint. F. H. II, 424.

(28) Εὐριπ. Ἡλέκτρ. 408. — Ἰδ. Leake, K. 22.

(29) Ἡρόδ. Α, 82, 83 — Στράβ. Η, 578, Α.

τῇ Τύρινθα νίκη Κλεομένους τοῦ Α, ἐν Ὀλ. 65, α', καθ' ἣν ἑξακισχιλίους ἄνδρας ἀπώλεσαν οἱ Ἀργεῖοι (30), ἐξησάλισεν ὀριστικῶς τὴν ὑπεροχὴν τῆς Σπάρτης ἐπὶ τοῦ Ἀργους, οὗ ἡρωϊκῶς ὑπερεμάχησε τότε ἡ Ἀργεῖα ποιήτρια Τυλέσυλλα (31), σώσασα αὐτὸ ἀλώσεως καὶ καταστροφῆς. Ἀνεξάρτητοι ὅμως ἐξηκολούθησαν διατελοῦντες οἱ Ἀργεῖοι, καὶ ἐνίοτε ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς πάντοτε, ν' ἀναλάβωσιν αὖθις τὴν ἀρχαίαν περιωπὴν (32).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Συνίστατο δ' εἰς τοῦτο ἡ Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐφ' ὧσιν ἐδυνήθη νὰ ἐκτείνῃ αὐτήν, ὅτι εἶχεν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἀρχηγίαν ἐν πολέμῳ, καὶ τὴν προεδρίαν ἐν τοῖς συμμαχικοῖς συμβουλίῳις περὶ τῶν ἀφορώντων τὰ κοινὰ συμφέροντα, ὡς ὁ Θουκυδίδης ὀρίζει τὸ τῶν Ἡγεμόνων καθῆκον (1): « Χρὴ γὰρ τοὺς ἡγεμόνας, τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας, τὰ κοινὰ προσκοπεῖν, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις ἐκ πάντων προτιμῶνται ». Ἐψηφίζοντο δ' αἱ περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης ἀποφάσεις

(30) Ἡρόδ. Ζ, 148. — Αὐτ. ΣΤ, 76-83. — Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 2, 8. — Πλούτ. π. Γυν. ἀρ. Τ, 8, σ. 269. Hutt.

(31) Πλούτ. Αὐτ. — Πaus. Β, 20. — Πολυαιν. Η, 33. — Μάξ. Τύρ. ΛΖ, 5.

(32) Ἡρόδ. Ζ, 148. 149. — Ἰδ. Πλατ. Νομ. Γ, 692, Ε. — Θουκυδ. Ε, 14, 27. 41. — Διόδ. ΙΑ, 3. — ΙΒ, 75.

(1) Α, 120.

ἐν κοινῷ συνεδρίῳ, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἀντιπροσωπευόμεναι πόλεις ἦσαν ἰσόψηφοι(2), ἐκτὸς ὅταν διὰ τῆς βίας τῶν ὀπλῶν εἶχον ὑποβληθῇ εἰς ὅρους ὑποταγῆς, καὶ εἰς τὸ ν' ἀκολουθῶσιν ἀδιστακτως τὴν Σπάρτην ὡς σύμμαχοι εἰς πάντα πόλεμον αὐτῆς, τὸν αὐτὸν μετ' αὐτῆς ἐχθρὸν καὶ φίλον νομίζοντες, ὡς τοῦτο ἐπεβλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτε ἡττήθησαν(3), καὶ εἰς τὴν Ὀλυνθον(4). Ὡφειλον δ' οἱ σύμμαχοι νὰ χορηγῶσιν ἐπικουρίας εἰς τὸν πόλεμον, καὶ νὰ καταβάλλωσι δι' αὐτὸν « ἀργύριον ῥητόν », ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (5), ἀπαιτούμενον παρ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, κατὰ Διόδωρον (6). « Τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου κατὰ τὸ ἐπιβάλλον αὐτοῖς μέρος ἀπῆτουν ». Ἀλλ' ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγένετο οὐχὶ τακτικῶς καὶ διαρκῶς ὡς τὸν φόρον τὸν καταβαλλόμενον ὑπὸ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ μόνον ἐν καιρῷ πολέμου καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ὡς πάλιν λέγει ὁ Θουκυδίδης (7). « Οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρον τοὺς ἐνυμμάχους ἡγοῦντο ».

Οἱ ὅροι ὁμοῦς οὗτοι τῆς ἡγεμονίας οὐδόλως ἀφήρουν ἀπὸ τῶν συμμαχιδῶν πόλεων τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν, καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τὰς προσαλλήλους αὐτῶν σχέσεις καὶ πάσας τὰς ξένας εἰς τὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν κατὰ ταῦτα αὐτόνομοι, ἕκασται τὰ ἴδια ἔχουσαι πολιτεύματα, ὡς ὀρίζει τὸ ἐν Θουκυδίδῃ Λακωνι-

(2) Θουκ. Α, 119. 125. 141. Ε, 30. — Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 20.

(3) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 20.

(4) Αὐτ. Ε, 3, 26. — Ἰδ. καὶ Αὐτ. ΣΤ, 3, 8.

(5) Β, 7.

(6) ΙΔ, 17.

(7) Α, 19.

καὶ ψήφισμα(8). « Ταὶ δὲ ἄλλαι πόλεις ταὶ ἐν Πελοπον-
 νασῷ . . . αὐτόνομοι καὶ αὐτοπόλεις, τὰν αὐτῶν ἔχοντες,
 κατὰ πάτρια δίκας διδόντες τὰς ἴσας καὶ ὁμοίας ». Καί
 τινες ἐξ αὐτῶν προΐσταντο μικρῶν ἰδιαιτέρων συμμαχιῶν,
 ὧν φερ' εἰπεῖν ἡ Ἥλις (9). καὶ ἀλληλομαχοῦσαι διετέλουν
 πολλάκις ὡς οἱ Κλειτόριοι μετὰ τῶν Ὀρχομενίων ἐν Ἀρ-
 καδίᾳ (10). Ἐπροσπάθει ὁμῶς ἡ Σπάρτη, καθ' ὅσον ἐδύ-
 νατο, νὰ προάγῃ πανταχοῦ ἐν αὐταῖς τὸ ὀλιγαρχικὸν πολί-
 τευμα καὶ τὰς ὀλιγαρχικὰς μερίδας, ὡς ἀσφαλεστέρας
 αὐτῇ καθ' ὃ συμπαθεστέρας καὶ συγγενεστέρας πρὸς τὸν
 πολιτικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (11).
 « Κατ' ὀλιγαρχίαν δὲ σφίσιν αὐτοῖς μόνον ἐπιτηδεύως
 ὅπως πολιτεύσῃσι θεραπεύοντες ».

Ἦσαν δ' αἱ ὑποκείμεναι αὗται πελοποννησιακαὶ πόλεις
 εἰς τῆς Σπάρτης τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, ἡ Κό-
 ρινθος, ἡ Σικυών, τὰ Μέγαρα, ἡ Ἐπίδαυρος, αἱ πόλεις
 τῆς Ἀρκαδίας, ἤτοι ἡ Τεγέα, ἡ Μαντίνεια καὶ ὁ Ὀρχο-
 μενός, προσέτι δ' ἡ Φλυοῦς, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐρμιόνη, ἡ Ἥλις,
 ἡ Πίσα, ἡ Τριφυλία (12). Ἐξ αὐτῶν δ' οἱ Τεγεάται ἡξίου-
 ν πάντοτε ἐν μάχαις τὴν θέσιν τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, τὴν ἐν-
 τιμοτάτην πασῶν (13). οἱ δὲ Κορίνθιοι ἦσαν οἱ ἐπισημό-
 τατοι ἐν τῇ συμμαχίᾳ μετὰ τὴν Σπάρτην, καὶ πολλάκις
 ἐμετρίαζον αὐτῆς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν (14).

Ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμιζον

(8) (A, E, 79.

(9) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 23. — Διόδ. ΙΔ, 17.

(10) Ξεν. Ἑλλ. E, 4, 37.

(11) A, 19.

(12) Ἰδ. Ἡρόδ. H, 72. Θ, 28. — Παυσ. E, 23, 1.

(13) Ἡρόδ. Θ, 26. — Πλούτ. B. — Ἀριστ. IB.

(14) Ἡρόδ. E, 71 - 93. — Θουκ. A, 40. 41. — E, 27. — Πλούτ. Ἀριστ. K.

σκόπιμον οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ ἐκτείνωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν τοῦλάχιστον τοῦς Πλαταιεῖς, ἀποστάτας τῶν Θηβαίων, προέτρεψεν ὁ Κλεομένης ἐν Ὀλ. 65, β'. νὰ δοθῶσιν εἰς τοῦς Ἀθηναίους (15). Ἐνέκειτο δὲ πιθανῶς ἐν τῇ συμβουλῇ ταύτῃ καὶ πολιτικός τις σκοπὸς ὑποθάλψεως τῆς ἀπὸ Ὀλ. 62, α'. ὑφισταμένης ἤδη διχοστασίας (16) μεταξὺ τῶν δύο πόλεων αἵτινες προεῖχον τότε ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν Σπάρτην, καὶ ἦσαν ἕνεκα τῆς τε ἀλλοτρίας πρὸς αὐτὴν καταγωγῆς καὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς αὐτῶν θέσεως, αἱ φυσικαὶ καὶ ἐπικίνδυνοι αὐτῆς ἀντίπαλοι. Δὲν προεῖδεν ὁμοῦς ὁ Κλεομένης ὅτι ἡ προσέλευσις αὕτη τῶν Πλαταιῶν ἦν ὁ πρῶτος θεμέλιος λίθος τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῶν Ἀθηναίων. Εἰς ὁμοιον δὲ σφάλμα ὑπέπεσεν ἡ Σπάρτη καὶ ὅτε μετὰ δύο Ὀλυμπιάδας, ἀπαλλάξασα τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀνεπτέρωσεν αὐτὰς εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἣτις ὑπῆρξε τῆς μεγαλουργίας αὐτῶν ἡ μήτηρ, δι' ὃ καὶ μεταμεληθεῖσα ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ ματαίως, νὰ ἐπαναφέρῃ τύραννον τὸν Ἰππίαν (17).

Μετ' ὀλίγον δ' ἐπῆλθεν ὁ Μηδικὸς πόλεμος, ἐφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν εἶχον οἱ Σπαρτιάται, καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Θουκυδίδου (18): « Οἱ Λακεδαιμόνιοι τῶν ἐνυμπολεμησάντων Ἑλλήνων ἡγήσαντο, δυνάμει προὔχοντες ». Κατηνάγκασαν δὲ διὰ βίας νὰ συνταχθῶσιν αὐτοῖς μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν βορειοτέρων μερῶν Ἕλληνες, ὧν τινες μὲν ἐκ φόβου, τινὲς δὲ διότι καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν χώραις ὑπέκειντο εἰς ζυγὸν τυράννων, δὲν ᾔθελον νὰ ἐκτεθῶσιν

(15) Ἡρόδ. ΣΤ, 108. — Θουκ. Γ, 55. 68.

(16) Ἡρόδ. Ε, 74.

(17) Ἡρόδ. Ε, 63-65. — 90-91.

(18) Α, 18. — Ἰδ. Ἡρόδ. Η, 3.

ἐπὶ ἀντίστασιν πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἣν τοσοῦτον ἐκθύμως ἀέλαβον ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναίαι. Οὕτως ὑπὸ τὴν Σπάρτην, πλὴν τῶν Λοκρῶν καὶ ἄλλων (19), καὶ οἱ Θηβαῖοι, καθ' Ἡρόδοτον (20), «*Ἀέκοντες ἔμενον καὶ οὐ βουλόμενοι. Κατεῖχε γὰρ σφέας Λεωνίδα, ἐν ὁμήρων λόγῳ ποιεύμενος*».

Ἦν λοιπόν, μετὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς θριάμβους κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ Σπάρτη ἡγεμονὶς εὐρείας συμμαχίας, περιλαμβανούσης πάσας τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ προσέτι τὰς ἐν ἐλάσσονι Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς ἀποικίας· καὶ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον συνῆλθεν ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτῆς, πρῶτον εἰς Ἴσθμόν, καὶ ἔπειτα εἰς Σπάρτην, προσκαλέσαν ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς κρίσιν καὶ αὐτὸν τὸν Θεμιστοκλῆν. Ἐκτοτε δ' ἐξηκολούθησεν ἡ Σπάρτη θεωροῦσα τὸ συνέδριον τῶν συμμάχων αὐτῆς ὡς ἀνώτατον Ἑλληνικὸν δικαστήριον, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Φιλοκλέους, ἐν Ὀλ. 93, δ' (21), καὶ τοῦ Ἰσμηνίου, ἐν Ὀλ. 99, γ' (22), καὶ ἐπεκράτησεν ἐπίσης ἔκτοτε οἱ στρατοδίκαι αὐτῆς νᾶ καλῶνται *Ἑλλανοδίκαι* (22).

(19) Διόδ. ΙΑ, 4.

(20) Ζ, 203.

(21) Πλούτ. Λυσ. ΙΓ.

(22) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 35.

(23) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 11.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Γ'.

Περιορισμὸς τῆς ἡγεμονίας.

Ἄφ' οὗ ὅμως ἐξέλιπεν ὁ παραχρῆμα κίνδυνος, ὁ συνα-
σπίσας πάντας τοὺς Ἕλληνας, δυσχερὲς ἦν εἰς τὴν Σπάρ-
την νὰ ἐξακολουθήσῃ συνέχουσα ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν
τοσαῦτα στοιχεῖα ἑτερογενῆ. Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν ἔχουσα
τὴν ἀξίωσιν ταύτην, καὶ τὸν ἴδιον ἑαυτῆς ἐπιβάλλουσα νό-
μον, ὅτε τῆς Ἀμφικτυονίας ἀπέβαλε τοὺς μηδίσαντας Ἕλ-
ληνας (1), καὶ εἰς τὰς παραλίας ἐπεχείρισε νὰ μετοικίσῃ
τοὺς Ἴωνας (2), καὶ τὰ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου φρούρια
ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ διὰ φρουρῶν (3). Ἄλλ' ἤδη εἶχεν
ἀναφυῇ ἀντίπαλος αὐτῇ ἄλλη δύναμις, ἡ τῶν Ἀθηναίων,
στηριζομένη ἐπὶ τῶν τροπαίων τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σα-
λαμῖνος, καὶ ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῆς μεγαλονοίας καὶ τῶν
ἀρετῶν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου, καὶ ἡ δόξα
αὐτῆς ὡς προμάχου τῆς Ἐλευθερίας ἀνεδίδασεν αὐτὴν εἰς
ἀνωτάτην περιωπὴν, ὡς ἡ ἀναξία διαγωγὴ τῶν Μηδισάν-
των Θηβαίων ἐστέρησε τὰς Θήβας τῆς ἐπὶ τῶν Βοιωτῶν
ἡγεμονίας αὐτῶν (4). Ἰδίως δ' ἤγειρε τὰς Ἀθήνας ὑπὲρ
τὴν Σπάρτην ἡ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους δραστηρίως ἐπι-
διωχθεῖσα θαλασσοκρατία (5) καὶ ἡ ὁργάνωσις τῆς ναυτικῆς
ἐκείνων δυνάμεως, ἰσοπάλου πρὸς ταύτης τὴν κατὰ ξηράν,

(1) Πλάτ. Θεμιστ. Κ.

(2) Ἡρόδ. Θ, 106. — Διόδ. ΙΑ, 37.

(3) Θουκ. Α, 90.

(4) Διόδ. ΙΑ, 81. — Justin. ΙΙΙ, 6.

(5) Πλουτ. Θεμιστ. Κ. — Ἀριστ. ΚΒ. — Cic. Offic. ΙΙΙ, 14.

προσέτι δ' ἡ προσηνῆς τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς συμμά-
 χους συμπεριφορά, δι' ἧς μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ ναυμαχίαν
 ὑπερτάτην ἐξήσκησαν ἐπιβρότην ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι
 Ἀσία Ἑλληνίδων πόλεων ἃς εἶχον ἐλευθερώσει(6). Κατ' ἀρ-
 χὰς ἀπεπειράθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ν' ἀντιποιηθῶσι καὶ τὸ
 κράτος τῶν θαλασσῶν (7)· ἀλλὰ παρητήθησαν ταχέως τοῦ
 ἀγῶνος τούτου, διότι εἶδον ὅτι ἐματαιοπόνουν, καὶ προσέτι
 διότι ἐφοβήθησαν μὴ ἡ μετὰ ξένων ἐπιμιξία ἀλλοιωσῇ τὰ
 ἀρχαῖκὰ αὐτῶν ἥθη, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο πᾶν αὐτῶν τὸ πο-
 λιτικὸν οἰκοδόμημα· δι' ὃ καὶ στρατηγούς, ὡς λέγει ὁ Θου-
 κυδίδης (8), « Ἄλλους οὐκέτι ἐξέπεμψαν, φοβούμενοι μὴ
 σφίσιν οἱ ἐξιόντες χείρους γίγνοιτο ». Οὕτως ὑπεχώρη-
 σαν τοῖς Ἀθηναίοις σιωπηλῶς, ἐξακολουθούσης τῆς συμ-
 μαχίας ἢ ὁμαιμίας, ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ αὐτὸς (9), τῶν δύο
 πόλεων, ἐπὶ τῇ βάσει κοινῆς ἀμύνης καὶ ἀμοιβαίας εὐμε-
 νείας ἀφ' οὗτο ὁ Κίμων ἐν Ὀλ. 75, β'. διεδέχθη ἐν Ἀθή-
 ναις τὸν Θεμιστοκλῆν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμά-
 των (10)· δι' ὃ καὶ ἐν Ὀλ. 77, α'. ἡ Σπάρτη, ζητήσασα
 τῶν ἄλλων συμμάχων αὐτῆς τὴν ἐπικουρίαν κατὰ τῆς
 Ἰθώμης, ἀπήτησε καὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων (11). Ἀλλ' ἡ περι-
 φρονητικὴ διαγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους
 διέβρῃξε τὸν σύνδεσμον τῶν δύο πόλεων (12), καὶ αἱ Ἀθη-
 ναι συνεμάχησαν ἀμέσως μετὰ τοῦ Ἀργούς, ἤδη ὀπωσοῦν
 ἀναλαβόντος διὰ μακρᾶς εἰρήνης, καὶ διὰ τῆς προσλήψεως

(6) Θουκ. Δ, 89. — Διόδ. ΙΑ, 37. — Ἰδ. 41.

(7) Θουκ. Α, 94, ἐπ. — Διόδ. ΙΑ, 44, ἐπ.

(8) Α, 95.

(9) Α, 48.

(10) Θουκ. Β, 135. — Διόδ. ΙΑ, 54.

(11) Θουκ. Α, 102. — Γ, 54.

(12) Διόδ. ΙΑ, 64. — Πaus. Α, 29, 7.

Ἑλληνικῶν τινῶν ἐλασσόνων πόλεων (13), ὡς τῶν Μυκη-
νῶν, ἐν Ὀλ. 78, α' (14), αἵτινες καὶ ἔκτοτε σχεδὸν ἐντε-
λῶς ἐκλείπουσι (15), τῶν Ὀρνεῶν, αἵτινες εἰσέτι δὲν εἶχον
διόλου καταστροφῇ μέχρις Ὀλ. 91, β' (16), τῆς Τύρινθος,
τῶν Ὑσιῶν, καὶ ἄλλων. Πλὴν τούτων δὲ συνεδέθησαν καὶ
μετὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλοταδῶν, οὓς οἱ Σπαρτιᾶται δὲν
εἶχον κατορθώσει ν' ἀνατρέψωσιν ἐν Ὀλ. 77, γ', δωροδο-
κηθέντος τοῦ Βασιλέως Λεωτυχίδου. Εἶχον δὲ προσέτι τὴν
Ἡϊόνα, τὴν Σκύρον (17), τὴν Νάξον, τὴν Θάσσον περὶ Ὀλ.
78, δ' - 79, γ' (18). περὶ δὲ Ὀλ. 80, δ'. κατέλαβον τὰ
Μέγαρα μετὰ τῶν λιμένων αὐτῶν, τῆς Νισαίας καὶ τῶν
Παγασῶν (19). ἐν Ὀλ. 80, β' ἐκυρίευσαν τὴν Αἰγιναν (20).
ἐν Ὀλ. 80, γ' τὴν Ναύπακτον (21), καὶ τέλος τὴν Ἀχαΐαν
καὶ Τροιζηνίαν (22). ὥστε καὶ ὁ Διόδωρος, ὁμιλῶν περὶ τῆς
Ὀλ. 81, β', λέγει (23). « Κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν πλεί-
στων πόλεων οἱ Ἀθηναῖοι ἤρξαν ». Οὕτω δ' ἠϋξήνθη καὶ
κατὰ ξηρὰν ἢ δύναμις αὐτῶν εἰς ἐφάμιλλον τῆς τῶν Λα-
κεδαιμονίων.

Ἀνείχοντο δ' οἱ Σπαρτιᾶται μεθ' ὑπομονῆς τὴν αὔξησιν
ταύτην τῶν Ἀθηναίων ἔνεκα δύο λόγων κατὰ Θουκυδίδην (24),
πρῶτον διότι ὁ πολιτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ ἦν ἡ περίσκε-

(13) Πaus. H, 27, 1.

(14) Διόδ. IA, 65. — Στράβ. H, σ. 579, B. — Πaus. B, 16, 4.

(15) Θουκ. A, 10. — Στράβ. H, 571, C. — Λουκ. Χαρων. 23.

(16) Θουκ. ΣΤ, 7.

(17) Θουκ. A, 98. — Διόδ. IA, 60. — Πλούτ. Θησ. ΛΣΤ.

(18) Θουκ. A, 100. 101. — Διόδ. IA, 70.

(19) Θουκ. A, 103.

(20) Θουκ. A, 105.

(21) Θουκ. A, 103.

(22) Θουκ. A, 115.

(23) IA, 85.

(24) A, 118. — Ἰδ. καὶ H, 69. — Ἰσοκρ. π. Εἰρ. 25.

ψις, καὶ ἀξίωμα εἶχον ν' ἀποφεύγωσι πάντοτε ὅσον ἐνε-
δέχετο τοὺς πολέμους, καὶ δεύτερον διότι ἦσαν ἐντὸς αὐ-
τῆς τῆς Πελοποννήσου ἀπησχολημένοι, καὶ ἐπολέμουν πρὸς
ὄχληροὺς γείτονας, ἢ πρὸς ἀποστάτας ὑπηκόους· «Ὅντες
μὲν καὶ προτοῦ μὴ ταχεῖς ἰέναι εἰς τοὺς πολέμους, εἰ
μὴ ἡναγκάζοντο, τὸ δέ τι καὶ πολέμοις οἰκείοις ἐξειργό-
μενοι». Ἦσαν δ' οἱ οἰκεῖοι οὗτοι πολέμιοι οἱ Ἀρκάδες καὶ
οἱ Ἀργεῖοι μάλιστα (25). ἐκ δὲ τῶν ὑπηκόων ἀπέστησαν
οἱ Μεσσήνιοι, ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀταξίας καὶ τῶν συμ-
φορῶν ἃς ἐπέφερεν εἰς τὴν Λακωνίαν ὁ μέγας ἐν Ὀλ. 78,
δ' συμβᾶς σεισμός (26), καὶ ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη ἔμεινε τότε
πᾶσα σχεδὸν τῆς Σπάρτης ἡ δύναμις τὴν Ἰθώμην πολιορ-
κοῦσα (27).

Ἐν Ὀλ. 80, δ'. ὁμοῦς δὲν ἡμέλησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι
τὴν παρουσιασθεῖσαν αὐτοῖς ἀφορμὴν ὅπως ἀντιτάξωσιν εἰς
τὴν πρόοδον τῶν Ἀθηναίων τὴν αὖξουσαν δύναμιν τῶν Θη-
βαίων, τούτοις τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης Βοιωτίας περι-
ποιοῦντες (28). Εἰς τοῦτο δ' ὑποβοηθούμενοι οὐ μόνον ὑπὸ
τῶν ἐν Βοιωτίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρ-
χῶν (29), ἔπεμψαν στρατὸν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, ἐπὶ
προφάσει ἐπικουρίας εἰς τὴν συγγενῇ αὐτοῖς χώραν τῆς Δω-
ρίδος· καὶ ἡττήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Τανάγρα, ἀλλὰ
μετὰ δύο μῆνας ἡ ἐν Οἰνοφύτοις μεγάλη νίκη τοῦ Μυρω-
νίδου ἐξέτεινε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Λοκρίδος, τῆς Φω-

(25) Ἡρόδ. Θ. 35. — Παισ Γ, 11.

(26) Διόδ. ΙΑ, 63. — Πλούτ. Κίμ. ΙΣΤ. — Παισ. Δ, 24, 2. — Αἰλ. Π.
Ι. ΙΣΤ, 7.

(27) Θουκ. Α, 101.

(28) Διόδ. ΙΔ, 81. — Just. ΙΙΙ, 6.

(29) Θουκ. Α, 107.

κίδος καὶ τῆς Βοιωτίας (30). Μετὰ δεκαετίαν ὁμως πάλιν, ἐν Ὀλ. 83, β'. ἡττηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Κορωνεΐᾳ ὑπὸ τῶν φυγάδων Βοιωτῶν ὀλιγαρχῶν, ἀφηρέθησαν πάσας ἐκεῖνας τὰς κατακτήσεις, καὶ προσέτι καὶ τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Εὐβοίαν (31), καὶ ταχέως ἀθετηθείσης τῆς διὰ Κίμωνος ἐν Ὀλ. 82, β'. συνομολογηθείσης εἰρήνης (32), ὑπέστησαν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα εἰσβολὰς τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἠναγκάσθη συγχρόνως διὰ νέων τριακονταετῶν σπονδῶν ὁ Περικλῆς ἐν Ὀλ. 83, δ' (33) νὰ ἐγκαταλείψῃ πάσας τὰς κατὰ τὴν Πελοποννησιακὴν παραλίαν κατακτήσεις, ὅπως καὶ διατηρήσῃ τὴν Εὐβοίαν.

Διὰ τῶν σπονδῶν δὲ τούτων ἀπεφασίσθη νὰ διατηρῶσιν οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκάτερος τὰς ἰδίας αὐτῶν κτήσεις καὶ τοὺς ἰδίους συμμάχους, ἐν εἰρήνῃ διατελοῦντες, κατὰ Θουκυδίδην (34)· « *Εἰρημένον γὰρ δίκας μὲν τῶν διαφόρων ἀλλήλοις διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἐκατέρους ἃ ἔχομεν* ». Προσωμολογήθη δ' ὅτι αἱ οὐδέτεραι πόλεις ἐδύναντο νὰ προστεθῶσιν εἰς οἵανδήποτε τῶν συμμαχιῶν προηροῦντο (35), ὅπερ ἦν ἀσφαλὴς ἀφορμὴ νέων διχονοιῶν. Τῷ ὄντι δ' ἡ ἀνήσυχος φιλοδοξία τῶν Ἀθηναίων διήγειρε ταχέως τὴν δυσπιστίαν καὶ ἀντίπραξιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἡ δὲ φιλαρχία καὶ φιλοχρηματία αὐτῶν δυσηρέστησεν ἐναντίον των αὐτοὺς τοὺς συμμάχους αὐτῶν.

(30) Θουκ. Α, 108.

(31) Θουκ. Α, 114.

(32) Ἀνδ. π. Εἰρ. 3. 6. — Αἰσχ. π. προπρσδ. 50.

(33) Θουκ. Α, 115. — Ἰδ. καὶ Α, 23, 81. Δ, 21.

(34) Α, 140.

(35) Θουκ. Α, 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ηελοποννησιακὸς πόλεμος.

Κατέστησαν ἐπομένως μετ' οὐ πολὺ, ἐν Ὀλ. 87, 6' εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, προϊστάμενοι τῶν συμμάχων αὐτῶν, οὓς κατ' ὄνομα ἀπαριθμεῖ ὁ Θουκυδίδης (1), ἀφ' οὗ ἐξησφάλησαν αὐτοῖς τὰς πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεις διὰ συνθήκης, « *Ἐν ἧ εἴρητο, ἃ ἔχοντες εἰς τὸν Ἀττικὸν πόλεμον καθίσταντό τινες, ταῦτα ἔχοντας καὶ ἐξελθεῖν* », κατὰ Θουκυδίδην (2). Προσετίθεντο δὲ προθύμως καὶ ἕτεροι εἰς τὴν συμμαχίαν, διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε, ἐπηγγέλλοντο καὶ τότε οἱ Σπαρτιᾶται τοὺς ἐλευθερωτὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ ποθοῦντες ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς τῷ ὄντι ἐξουσίας τῶν Ἀθηναίων, ὡς αὐτὸς ὁ ιστορικός, τῇ ἀληθείᾳ μᾶλλον ἢ τῷ πατριωτισμῷ θύων, ὁμολογεῖ (3): « *Ἡ δὲ εὐνοία παραπολὺ ἐπήει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄλλως τε καὶ προειπόντων, ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦσιν . . . Οὕτως ὀργῇ εἶχον οἱ πλείους τοὺς Ἀθηναίους, οἱ μὲν τῆς ἀρχῆς ἀπολυθῆναι βουλόμενοι, οἱ δὲ μὴ ἀρχθῶσι φοβούμενοι* ».

Ἀλλ' ὅτε ἐπῆλθον αἱ συμφοραὶ τῆς Πύλου, τῆς Σφακτηρίας (4), τῶν Κυθήρων (5) καὶ ἄλλαι (6) περὶ Ὀλ. 89,

(1) Β, 9.

(2) Ε, 31.

(3) Β, 8. — Ἰδ. καὶ Δ, 85. 108.

(4) Θουκ. Δ, 4 - 38.

(5) Θουκ. Δ, 53.

(6) Θουκ. Ε, 17, ἐπ.

α', καὶ ἡ Σπάρτη, ἐξασθενήσασα, συνωμολόγησεν ἐν Ὀλ. 88, δ', συνθήκην μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀπ' ἐναντίας τῆς γνώμης τῶν Κορινθίων, Βοιωτῶν, Μεγαρέων καὶ Ἡλείων, τότε δυσηρεστήθησαν οἱ σύμμαχοι κατ' αὐτῆς, ὡς ὁ Θουκυδίδης λέγει (7): « Κατὰ γὰρ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Λακεδαιμόνων μάλιστα δὴ κακῶς ἤκουε διὰ τὰς συμφοράς ». Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι, φρονηματισθέντες ἀφ' ὅτου ἐν Κορωνείᾳ καὶ Δηλίῳ ἐνίκησαν τοὺς Ἀθηναίους (8), ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κεκλημένους εἰς πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων (9): αἱ δὲ πόλεις τῆς Πελοποννήσου ὑποπτοὶ ἔβλεπον τὴν Σπάρτην ἐπιφυλαχθεῖσαν, διὰ ῥητοῦ ὁρου ἐν τῇ συνθήκῃ, τὸ δικαίωμα τοῦ μεταρρυθμίζειν αὐτὴν ἄνευ τῆς αὐτῶν συναινέσεως (10).

Μετ' ὀλίγον δέ, περὶ τῆς ἑαυτῆς ἀσφαλείας στοχαζομένη, ἔκλεισεν ἡ Σπάρτη ἰδίαν συνθήκην μετὰ τῶν Ἀθηναίων (11): καὶ τότε προσεκάλεσαν οἱ Κορίνθιοι τοὺς Ἀργεῖους ν' ἀντιληφθῶσι τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, καὶ νὰ ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Σπάρτης τὰς πόλεις ὅσαι ἤθελον νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτούς (12): καὶ προσῆλθον τῷ ὄντι ἡ Μαντίνεια, καὶ ἡ Ἥλις, καὶ προσέτι ἡ ἐν Θράκῃ Χαλκιδικὴ (13). Ἡ Τεγέα ὁμῶς συμπαρέμεινε μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἐκωλύθησαν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς ὀλιγαρχῶν τοῦ νὰ συνδεθῶσι μετὰ τοῦ δημοκρατικῶς φρονοῦντος Ἀργεῖος: Ἀπήτησαν ὁμῶς ἰδίαν συν-

(7) Ε, 28.

(8) Ἰδ. Ἀνωτ.

(9) Ἰδ. Ξενοφ. Ἀπομν. Γ, 5, 4.

(10) Θουκ. Ε, 29.

(11) Θουκ. Ε, 22.

(12) Θουκ. Ε, 27.

(13) Θουκ. Ε, 31.

θήκην μετὰ τῆς Σπάρτης, οἷαν εἶχον αἱ Ἀθηναίαι, καὶ οὕτω
 συνεμάχησαν μετ' αὐτῆς ἐν Ὀλ. 90, α' (14). Ἀλλὰ τοῦτο
 ἐπέφερε τὴν ἀπόσπασιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸν συνασπι-
 σμὸν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀργεῖου, ἀφ' οὗ ὅμως ἀφ' ἐτέρου
 ἀνεσπάσθη ἡ Κόρινθος (15). Μετὰ δύο δ' ἔτη ἡ ἐν Μαντι-
 νείᾳ ἡττα ἠνάγκασε καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀργεῖους νὰ συνομο-
 λήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῆς Σπάρτης (16), ἧς ἀνεπτερώθη
 τότε τὸ πολεμικὸν φρόνημα καὶ ἠϋξήσεν ἡ ὑπόληψις (17).

Τὸ δὲ Σικελικὸν τῶν Ἀθηναίων πάθημα νέαν περιε-
 ποίησε τοῖς Σπαρτιάταις ὑπεροχὴν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς
 ἀφορμὴν ὅπως ἀνανεώσωσι τὰς καὶ ἄλλοτε καταβληθεί-
 σας (18) προσπαθείας των περὶ θαλασσοκρατίας (19). Διέ-
 σπων δὲ τότε ἐσωτερικαὶ φατρίαι τοὺς συμμάχους τῶν
 Ἀθηναίων, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσεχώρουν παρ' αὐτοῖς
 ὥς προστάται τῶν ὀλιγαρχῶν κατ' Ἀριστοτέλην (20). « *Οἱ
 μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι πανταχοῦ τὰς ὀλιγαρχίας, οἱ δὲ Λα-
 κεδαιμόνιοι τοὺς δήμους κατέλυνον* ». Προσέτι δὲ προσείλ-
 κυον τοὺς συμμάχους, ἐπαγγελλόμενοι αὐτοῖς αὐτονομίαν,
 ἧς πράγματι ἦσαν ἐστερημένοι ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Οὕτω
 προσῆλθον οἱ ἐν Θράκῃ σύμμαχοι ἤδη ἐν Ὀλ. 90, α' εἰς
 τὸν καὶ διὰ τοῦ χαρακτῆρός του (21) τὰ πιστὰ παρέχοντα
 Βρασίδαν, « *Πιστεύσαντες αὐτὸν τοῖς ὅρκοις, οὗς τὰ τέλη
 τῶν Λακεδαιμονίων ὁμόσαντα αὐτὸν ἐξέπεμψαν, ἢ μὴν*

(14) Θουκ. Ε, 39.

(15) Θουκ. Α, 47. 48.

(16), Θουκ. Ε, 65-80.

(17) Θουκ. Ε, 75.

(18) Θουκ. Γ, 32.

(19) Θουκ. Η, 2, ἐπ.

(20) Πολιτ. Ε, 6, 9. — Ἰδ. καὶ Δ, 9, 11. — Θουκ. Γ, 82. — Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 3, 14. — Ἰσοκρ. Πανηγ. 2. — Διόδ. ΙΓ, 48.

(21) Θουκ. Δ, 81.

ἔσεσθαι ξυμμάχους αὐτονόμους, οὓς ἂν προσαγῆται », κατὰ Θουκυδίδην (22)· καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν σχεδὸν πάντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι· ὥστε ὅτε κατέβαλον τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀντίζηλον, οἱ Σπαρτιᾶται δικαίως ἐδύναντο νὰ καυχῶνται ὅτι ἦσαν, ὡς ὁ Ξενοφῶν τοὺς λέγει (23), « Πάσης τῆς Ἑλλάδος προστάται », διότι πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ὑπήκουε τότε εἰς τὰ νεύματα τῶν Λακεδαιμονίων ἀρμοστῶν, ὡς ὁ αὐτός (24)· « Πᾶσαι γὰρ τότε αἱ πόλεις ἐπείθοιτο ὅ,τι Λακεδαιμόνιος ἀνὴρ ἐπιτάττοι ».

Ἐξακολουθοῦντες ὁμῶς τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν πολιτικὴν, παρέδιδον τὰς πόλεις εἰς τὰς μισητάς τοῖς πολλοῖς ὀλιγαρχίας, δεκαρχίας ἢ δεκαδαρχίας ἐγκαθιστῶντες (25), ἀρμοστὰς καὶ φρουράς πολλαχοῦ πέμποντες, καὶ μετὰ προΐούσης τῆς ἐπιτυχίας ἐγίνοντο καταθλιπτικώτεροι καὶ ὑπεροπτικώτεροι ἢ ὅ,τι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι (26). Βοηθείας δέ τινας χρηματικὰς παρὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Περσῶν λαβόντες, ἀνεγνώρισαν ἐν Ὀλ. 92, γ' τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάσσονι Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων (27), αἵτινες ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ Ὀλ. 82, γ' (28), ἢ 97, δ' καὶ τῆς ἐπὶ Κίμωνος συνθήκης (29) εἶχον ἐξησφαλισμένην τὴν ἀπὸ τῆς Περσίας ἀνεξαρτησίαν των, ὡς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Θουκυδίδου (30), ὅτι ὁ Τισσαφέρνης « δι' Ἀθη-

(22) Θουκ. Δ, 88.

(23) Ἑλλ. Γ, 1, 3.

(24) Αὐτ. 5. — Ἰδ. καὶ Ἀνάβ. ΣΤ, 4, 9. 13.

(25) Ἰδ. Πλούτ. Λύσ. Ε.

(26) Διόδ. ΙΔ, 10. — Ἰδ. Θουκ. Δ, 85, 86.

(27) Θουκ. Η, 18. 37. 58. — Ἰδ. καὶ Ἰσοκρ. Παναθ. 602.

(28) Διόδ. ΙΒ, 4.

(29) Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΓ.

(30) Η, 5.

ναοὺς » ἡδυνάτει νὰ εἰσπράξῃ τοὺς φόρους ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ κατανεμεμημένων ἐλληνικῶν πόλεων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Ὀλ. 95, α' ἀποτυχίαν Κύρου τοῦ νεωτέρου, ἡ Σπάρτη, ἣτις εἶχεν ὑποστηρίξει αὐτὸν ἕνεκα πολιτικῶν συμφερόντων (31), ἐπροσπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς πόλεις ἐκεῖνας ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐθις ἡγεμονίαν (32), καὶ διὰ τοῦ Θίμβωνος, τοῦ Δερκυλλίδου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, ἐν Ὀλυμπ. 95,6-96, γ', ἐπετύγχανεν ἤδη, ὅτε ἡ ἀντιζηλία τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν, ἐπιδεξίως ὑποθαλπομένη ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀνεχαίτισε τὰς προόδους τοῦ Ἀγησιλάου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Μέχρις ἀφαιρέσεως τῆς ἡγεμονίας.

Πρὸ πάντων δ' ἐκίνησε τὴν ἀντίπραξιν τῶν πόλεων ἐκείνων ἡ ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐπίφοβος πρόοδος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φιλοδοξίας τῆς Σπάρτης, ἣτις, νικήσασα τὰς Ἀθήνας ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς, ἠθέλησε δι' ἀρχῶν ἅς ἐν αὐταῖς ἐγκατέστησε, καὶ διὰ φρουρήσεως τῆς Ἀκροπόλεως, νὰ ἰδιοποιηθῇ αὐτάς, μονοκράτωρ οὕτως ἐν Ἑλλάδι ἀναδεικνυμένη. Ἐνεκα τούτου, ἡ τε Κόρινθος καὶ αἱ Θῆβαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπήτησαν τὴν ἐντελῆ κατασκαφὴν τῶν Ἀθηναίων(1), ἔπειτα δέ, ταύτης ἀποτυχούσης, ἤρξαντο ἀνα-

(31) Διοόδ. ΙΔ, 24.

(32) Ξεν. Ἑλλ. Γ. 2. 19.

(1) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2. 19.

φανδὸν ἀντιπράττουσαι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ τοὺς Ἀθηναίους φυγάδας ἐγκολπούμεναι καὶ ὑποστηρίζουσαι, «ὅτι ἐρίγνωσκον Λακεδαιμονίους βουλομένους τὴν τῶν Ἀθηναίων χώραν οἰκίαν καὶ πιστὴν ποιήσασθαι, κατὰ Ξενοφῶντα (2), καὶ ἀπὸ τῆς κατ' Ἑλίδος ἐκστρατείας ἐν Ὀλ. 95, α' ἀποσυρθεῖσαι (3). Αἱ Ἀθηναίαι δέ, καίτοι ἄρτι διὰ Θρακυβούλου ἀπὸ τῶν Τριάκοντα ἐλευθερωθεῖσαι, οὐχ ἥττον ὁμῶς ἐξηκολούθουν τῇ Σπάρτῃ ἐπόμεναι (4), καὶ συνεξέπεμψαν ἐπικουρίαν κατὰ τῆς Ἑλίδος καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους (5).

Ἡῤῥησε δὲ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην δυσπιστίαν καὶ ἀντιπάθειαν ἢ πρὸς τὴν Ἑλίδα διαγωγὴ αὐτῆς (6), καὶ ἰδίως αἱ Θῆβαι, τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας ἐπιδιώκουσαι, κατεῖδον οἷα τύχῃ ἐπεφυλάττετο εἰς αὐτὰς διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Λακεδαιμονίων. Δι' ὃ καὶ ἀφοῦ ὀριστικῶς ἀπεσπάρσθησαν (7), τέλος συνησπίσθησαν μετὰ τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἀργους, τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων (8), καὶ βοηθείᾳ Περσικοῦ χρυσοῦ συνέδεσαν τὴν συμμαχίαν, ἥς ματαία ἀπόπειρα εἶχε γίνεσθαι ἐν Ὀλ. 89, δ'. Αὕτη δ' ἐπέφερε τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον, ἐφ' οὗ καλῶς ὁ Ἀγησίλαος ἀντέσχε κατὰ ξηράν· ἀλλ' ἡ καταναυμαχίαις τοῦ στόλου αὐτοῦ ἐν Κύθνῳ, μεθ' ἣν τῶν Ἀθηναίων αἱ τριήρεις τροπαιοῦχοι περιέπλευσαν πάλιν τὴν Θράκην καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, δεινὴν ἐπέφερε πληγὴν εἰς τὴν δύναμιν

(2) Αὐτ. Β, 4. 30.

(3) Ξεν. Γ, 2, 25. — Διοδ. ΙΔ, 17.

(4) Λυσίας Νικομ. 22 (σ. 860). — Διον. Ἀλ. Τ. Ε, σ. 531, 2 Rsk.

(5) Ξεν. Αὐτ. Γ. 1, 4.

(6) Ξεν. Γ, 2, 30.

(7) Ξεν. Γ, 4, 4.

(8) Ξεν. Γ, 5, 1. — Πλούτ. Ἀγησ. ΙΕ. — Διοδ. ΙΔ, 82.

τῆς Σπάρτης, ἥτις οὐ μόνον τῆς ἡγεμονίας αὐτῇ ἐστερήθη, ἀλλὰ καὶ προσέφυγε ταπεινὴ εἰς τὸν Πέρσην, διὰ τῆς αἰσχρᾶς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου (9), ἐν Ὀλ. 98, β', εἰς τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ πᾶσαν ὑποτάξασα τὴν Ἑλλάσσονα Ἀσίαν, καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ παραδύσασα· ὥστε λέγει ὁ Ἰσοκράτης (10)· «Χωρὶς δ' ἐκάτεροι πέμπουσιν ὡς ἐκεῖνον, ἐλπίζοντες, ὑποτέροις αὐτῷ οἰκειότερον διατεθείη, κυρίους τούτους γενήσεσθαι τῆς ἐν Ἑλλησι πλεονεξίας». Καὶ ὁ Ἀρταξέρξης ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν, ἰδίως ἐν Ὀλ. 101, γ', 102, α', 103, β', καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐν Ὀλ. 103, δ', φαίνεται τὴν πολιτικὴν στάθμην τῆς Ἑλλάδος κρατῶν (11).

Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ συνθήκης ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἡ αὐτονομία πασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων (12), πλὴν τῆς Κύπρου καὶ τῶν Κλαζομενῶν, αἵτινες παρεχωρήθησαν εἰς αὐτόν, καὶ πλὴν τῆς Δήμου, τῆς Ἰμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες ἀφέθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους (13). Ὑπεχρεώθησαν δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσωσιν ἐλευθέρας πάσας τὰς βοιωτικὰς πόλεις (14), καὶ οἱ Ἀργεῖοι ν' ἀποσύρῳσι τὴν φρουρὰν δι' ἧς κατεῖχον τὴν Κόρινθον (15). Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι δέ, καὶ μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ, ἔμενε τῆς Σπάρτης ἡ θέσις ἡ αὐτὴ πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις, αὐτονόμους μὲν κατ' ὄνομα, ἀλλ'

(9) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 1, 31. — Διόδ. ΙΔ, 110.

(10) Παναθ 632.

(11) Ἰδ. Ἰσοκρ. Πανηγ. 34, 47, 48. — Πολύβ. Θ, 34, 3. — Ξεν. Ἑλλ. Ζ, 1, 27. 33. 39. — Διόδ. ΙΕ, 38. 50. 70. 76.

(12) Ἀνδοκ. π. Εἰρ. 12. — Αἰσχ. Π. πρπρσβ. 21.

(13) Ξεν. Ε, 1, 33. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΚΓ.

(14) Διον. ΙΔ, 86, 92.

(15) Διόδ. ΙΕ, 40, 45.

ὕπὸ τὴν ἐπιρροήν αὐτῆς διατελούσας καὶ δι' αὐτῆς ὀλιγαρχουμένας. Μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦς ἤρξατο δημοκρατικὴ τις κίνησις παρὰ ταύταις ταῖς πόλεσι (16), καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε «οὐδὲ δύο ἔτη φυλάξαντες τὰς κοινὰς σπονδάς», κατὰ Διόδωρον (17), ἀφῆρεςαν ἀπὸ τινων ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀπὸ τῆς Μαντινείας, ἣν ἠρήμωσαν διὰ διοικισμοῦ, ἐν Ὁλ. 98, γ' (18), καὶ ἀπὸ τῆς Φλιοῦντος (18), καὶ τὸ ἔσχατον ἶχνος ἐλευθερίας.

Τότε δ' αὖθις εἰς ἀκμὴν ἔφθασε κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἡ δύναμις αὐτῶν, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (19). «Ἴστε γὰρ δήπου, ὅτι γῆς καὶ θαλάττης ἡρχον οἱ Λακεδαιμόνιοι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον». Ὅτε ὁμοῦς ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Ὀλυνθον ἐν Ὁλ. 99, γ' (20), καὶ πρὸ πάντων ὅτε ὁ Φοιβίδας κατέλαβεν ἀδίκως καὶ παρασπόνδως τὴν Καδμεΐαν (21), τότε εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἀπεκαλύφθη ἡ ὕπουλος καὶ ἰδιοτελὴς αὐτῶν πολιτεία, ἣν ἀσυστόλως αὐτὸς ὁ Ἀγησίλαος ἐκήρυττε, λέγων περὶ τοῦ Φοιβίδα, ὅτι συγχωρητέα ἦν ἡ πρᾶξις του καὶ σύμφωνος πρὸς τῆς Σπάρτης τὰς παραδόσεις, ἃν ἦν ἐπωφελὴς εἰς τὴν Σπάρτην (22), καὶ ἣν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Δημοσθένης, λέγων (23). «Ἀ τῇ παρ' ἐκείνοις πολιτεία ξυμφέρει, ταῦτ' ἐπαινεῖν ἀνάγκη καὶ ποιεῖν». Ἐν γένει δ' ἐδυσπίστει πρὸς αὐτοὺς ἡ Ἑλλάς, παρ' ἧς ἐθεωροῦντο ὡς ἄλλα φρονέοντες καὶ ἄλλα

(16) ΙΕ, 5. — Ἰδ. καὶ Ξεν. ΣΤ, 3, 7-9. — Ἰσοκρ. Πανηγ. 32-35. — Δημ. πρ. Λεπτ. 42.

(17) Ξεν. Ε, 2, 1. — Πλάτ. Συμπ. 193, Α.

(18) Ξεν. Ε, 3, 15. — Διόδ. ΙΕ, 19.

(19) Π. πρπρσθ. 425. — Ἰδ. καὶ Ξεν. Ε, 3, 27. — Διόδ. ΙΕ, 23.

(20) Ξεν. Ε, 2, 11. — Διόδ. ΙΕ, 19-23.

(21) Ξεν. Ε, 2, 25-36. — 4, 1. — Διόδ. ΙΕ, 20.

(22) Ξεν. Ε, 2, 32.

(23) Πρ. Λεπτ. 17.

λογοντες (24)· καὶ κατ' ὀλίγον ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν αἱ πλεις· καὶ αἱ μὲν Θηβαὶ ἀνεκτήσαντο τὴν ἐλευθερίαν των ἐν 'Ολ. 100, 6 (25), πιθανῶς συμπράξει τῶν 'Αθηνῶν (26), καὶ ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας· ἐν δ' 'Ολ. 101, α' οἱ 'Αθηναῖοι νέαν συνήγαγον συμμαχίαν, καὶ κατενόμαχον τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἐν τῷ συνεδρίῳ τῷ συνελθόντι ἐν Σπάρτῃ μετὰ βραχεῖαν εἰρήνην (27), κατ' 'Ολ. 102, α' παρητήθησαν πασῶν τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν κατακτήσεων, καὶ ἔπεμψαν ἐπιτρόπους κληθέντας ἐξαγωγεῖς (28) πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης. Κατὰ Διόδωρον ὁμοῦς (29), ἀνεγνωρίζοντο αὐτοὶ εἰσέτι ὡς δικαιούμενοι εἰς τὴν κατὰ γῆν ἡγεμονίαν, ἐνῶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἤναγκάζοντο νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς 'Αθηναίους· «Λακεδαιμόνιοι γὰρ καὶ 'Αθηναῖοι, διὰ παντὸς περὶ ἡγεμονίας διαφιλοτιμούμενοι, παρεχώρουν ἀλλήλοις οἱ μὲν κατὰ γῆν, οἱ δὲ τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς ἄξιοι κρινόμενοι».

Διὰ τῆς συμπνοίας δὲ ταύτης μετὰ τῶν 'Αθηναίων ἤλπισαν αὖθις νὰ καταβάλωσι τοὺς Θηβαίους (30)· ἀλλ' εἰκοσιν ἡμέρας μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς συγκρότησιν τοῦ περὶ τούτου βουλευθέντος συνεδρίου (31), ἐνικήθησαν ἐν Λεύκτροις ὑπὸ 'Επαμεινώνδου, καὶ τότε πᾶσα ἡ 'Εξω 'Ελλάς ἀποσκιρτήσασα ἀπ' αὐτῶν, προσετέθη εἰς τοὺς νικητάς· καὶ

(24) 'Πρόδ. Θ. 54.—'Ιδ. Θουκ. Ε, 105.—Εὐριπ. 'Ικέτ. 191 —'Ανδρομ. 445

(25) Ξεν. Ε, 4, 2.—Πλούτ. Πελοπ. ΣΤ-ΙΒ.—Π. Δαιμ. Σωκρ. 25-33.

(26) Δείν. κ. Δημ. 39.

(27) Ξεν. ΣΤ, 3, 2. ἐπ.—Διόδ. ΙΕ, 50.

(28) Διόδ. ΙΕ, 38.—Πολύβ. Δ, 27, 5.—Ξεν. αὐτ. 18.

(29) Αὐτ.

(30) Ξεν. ΣΤ, 3, 20.—'Ιδ. καὶ Διόδ. ΙΕ. 51.

(31) Πλούτ. 'Αγησ. ΚΗ.

οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοί, ἐκ τῆς ἥττης τῆς Σπάρτης ὠφεληθέν-
τες, καὶ ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἐρειδόμενοι, ἐγένοντο
νέας συμμαχίας κέντρον, καλέσαντες εἰς ἀνεξαρτησίαν τοὺς
βουλομένους τῶν Πελοποννησίων νὰ μετάσχωσι τῆς εἰρή-
νης ἣν ἐκεῖνος ἐπρότεινε (32). Καὶ ἐνέμειναν μὲν τινες εἰ-
σέτι πιστοὶ εἰς τὴν Σπάρτην (33)· ἀλλ' οἱ Ἀρκάδες, «ὥς
ἤδη αὐτόνομοι παντάπασιν ὄντες, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (34),
εἰς μίαν πολιτείαν συνελθόντες, συνηνώθησαν μετὰ τῶν
Ἡλείων καὶ τῶν Ἀργείων (35), καὶ συγχρόνως θανάσιμον
ἐπέφερε πληγὴν εἰς τῆς Σπάρτης τὴν ὑπεροχὴν ἢ ὑπὸ Ἐπα-
μεινώνδου ἐνεργηθεῖσα κάθοδος τῶν Μεσσηνίων (36), ἐν
Ὁλ. 102, δ'.

Τότε δέ, κατὰ Ξενοφῶντα (37), διηρέθη κατὰ νέον τρό-
πον ἡ ἡγεμονία μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, ἀπο-
φασισθέντος νὰ διευθύνωσιν ἐκάτεροι κατὰ δεκαπενθήμερον
τὸν κοινὸν στρατὸν κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Καὶ ἀπε-
πειράθησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι, βοηθείᾳ τοῦ τῶν Περσῶν Βα-
σιλέως, νὰ κληρονομήσωσι παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τῶν Ἑλ-
λήνων τὴν ἡγεμονίαν (38), καὶ ἔπεμψαν ἤδη καὶ ἀρμοστὰς
εἰς Ἀχαΐαν (39) καὶ Σικυῶνα (40)· ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι
ἠρνήθησαν αὐτοῖς ὑποταγὴν (41). Οὐχ ἥττον ὁμως ἤλατ-
τοῦντο βαθμηδὸν οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης (42), ἥτις ἦναγ-

(32) Ξεν. ΣΤ, 5, 1-3.

(33) Ξεν. ΣΤ, 4, 18. 5, 29 — Ζ, 2, 2.

(34) ΣΤ, 54.

(35) Ξεν. Ζ, 1, 18.— Διόδ. ΙΕ, 62.

(36) Διόδ. ΙΕ, 66.— Παισ. Δ, 27, 5.

(37) Ζ, 1, 14. — Ἰδ. καὶ Διόδ. ΙΕ, 67.

(38) Ξεν. Ζ, 1, 39.

(39) Αὐτ. 43.

(40) Ζ, 3, 4.

(41) Αὐτ. 33.

(42) Ξεν. Ζ, 2, 11.

καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τοῖς βουλομένοις νὰ συνθηκολογῶσιν ἀπὸ εὐθείας μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι ἐν εἰρήνῃ, ἐξακολουθοῦσα μόνη τὸν πόλεμον (43). Οὕτω δὲ ἀπώλεσε καὶ τὴν ἐσχάτην μετοχὴν εἰς ἡγεμονίαν.

Ἐξηκολούθησεν ὁμοῦς ἀποκρούουσα τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τῶν Μεσσηνίων, καὶ ἀξιώσεις ἔχουσα ἐπὶ τῆς χώρας αὐτῶν, ἃς ἡ τότε ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀνωτάτην ἐπιρροὴν ἀσκοῦσα Περσία ὑπεστήριζε μέχρις Ὀλ. 103, β', κατὰ τὸ ἐν Δελφοῖς συγκροτηθὲν συνέδριον (44), ἔπαυσεν ὁμοῦς ἀναγνωρίζουσα ἕκτοτε (45). Ἐνεκα δὲ τούτου ἔμεινεν ἡ Σπάρτη ἀποκεκλεισμένη τῆς κοινῆς εἰρήνης (46), ἣτις συνωμολογήθη ἐν Ὀλ. 104, γ', ἀφ' οὗ ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ ἀφῆκε μετέωρον τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡγεμονίαν (47). Τελευταία δέ, ἀλλὰ ματαία τῆς Σπάρτης ἀπόπειρα ὅπως ἐπαναλάβῃ αὐτήν, ἐγένετο ἐν Ὀλ. 107, α' (48).

(43) Αὐτ. Η, 4, 9. — Ἰδ. καὶ Διόδ. ΙΕ, 76. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΛΔ.

(44) Ξεν. Ζ, 1, 27.

(45) Ξεν. αὐτ. 36. — Διόδ. ΙΕ, 90.

(46) Διόδ. ΙΕ, 89. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΛΕ. — Πολύβ. Δ, 33, 9.

(47) Ξεν. Ζ, 5, 26. — Στράβ. Θ, 634, C. D.

(48) Παυσ. Δ, 28, 1. — Διόδ. ΙΣΤ, 34, 39.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἠθικὴ παρακμή.

Αἱ διάφοροι ὁμως αὗται τῆς Σπάρτης περιπέτειαι δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ὄντος ἀνέκαθεν προωρισμένου μᾶλλον διὰ λαὸν ἐν ἑαυτῷ περιορισμένον, καὶ μὴ ἐκτείνοντα ἐξωτερικῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς σχέσεις του.

Ἰδίως δ' ἡ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ταχεῖα πρόοδος τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἐγένετο καὶ παρ' αὐτοῖς αἰσθητὴ ἀφ' οὗτου περιεστοιχίζοντο ὑπὸ δημοκρατουμένων λαῶν, καὶ ὁ δῆμος, ζηλοτυπῶν ὡς καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῶν Βασιλέων, ἔτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν. Ἀδυνατῶν ὁμως νὰ καταβάλῃ ἢ προσβάλῃ αὐτὴν κατὰ πρόσωπον, διότι ἱδρυτο ἐδραίως ἐπὶ τε πολιτικῶν καὶ ἐπὶ θρησκευτικῶν βάσεων, τῇ ἀντέταξε δημοτικὴν ἀρχήν, τὴν Ἐφορείαν, εἴτε προστεθεῖσαν ὑπὸ Θεοπόμπου (1) πρὸς ἀποζημίωσιν καὶ ἰσορροπίαν πρὸς τὴν ῥήτραν ἐκείνου, εἴτε, ὁ καὶ πιθανώτερον, ἄσημον κατ' ἀρχὰς τῆς ἐκκλησίας ἐπίτροπον, καὶ μετ' αὐτῆς συνταυτιζομένην, εἴτα δέ, δι' ἀλλεπαλλήλων καὶ ἐπιτηδείων ἐπεμβάσεων εἰς ἀρχὴν ἰσοτύραννον ἀποβάσαν, ὥστε, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐπηνέθη ὡς συντελοῦσα ἐν τῇ Σπαρτιατικῇ πολιτείᾳ εἰς σοφὸν συνδυασμὸν τῶν κυβερνητικῶν στοιχείων (2),

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. σ. 243.

(2) Π. Νομ. Γ, 692, Α. — Ἀριστ. Πολ. Β, 3, 10. 6, 15. Δ, 5, 11. 7, 4. — Ἰσοκρ. Παναθ. σ. 630. — Πολύβ. Δ, 3, 8. 10, 6. — Στοβ. Στρωμ. ΝΑ, 267.

ἔπειτα αὐτὸς ὁ Πλάτων, εἰς τὴν κατάχρησιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἀφορῶν (3), λέγει· «*Τὸ γὰρ τῶν Ἐφόρων, θαυμαστὸν καὶ τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονεν*». Ὡφελοῦντο δ' οἱ Ἐφοροὶ πρὸς αὐξήσιν τῆς ἐξουσίας των καὶ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους διχονοίας τῶν δύο Βασιλέων, ἣν καὶ αὐτοὶ ὑπέβαλλον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (4)· «*Σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς Βασιλέας*».

Ἀφ' ἐτέρου δ' ἡ ἐν τῷ Λυκουργείῳ πολιτεύματι καθιερωμένη ἀριστοκρατία διεπλάττετο κατ' ὀλίγον εἰς ὀλιγαρχίαν καταθλιπτικήν, καθ' ὅσον ἐξέλειπεν ἡ ἀφέλεια τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, καὶ εἰσήγετο εἰς τὰς διαθέσεις φιλοχρηματία, καὶ αἱ δι' ἐξωτερικῶν πολέμων μετὰ ξένων κοινωνοῦσαι ἀνώταται τάξεις, ὥκειοῦντο πρὸς αὐτῶν τὰ ἰδιωτικὰ ἥθη καὶ τὰς πολιτικὰς διατάξεις. Διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Θουκυδίδης (5), τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα σώζονται ἀμετάβολα ἐν ὅσῳ αἱ πολιτεῖαι μένουσιν ἐν ἑαυταῖς εἰρηνεύουσαι· ἐξωτερικαὶ συγκρούσεις ὁμῶς ἐπιφέρουσι πολλάκις ἀνάγκην νεωτερισμῶν. Τοιοῦτος ὑπῆρξε νεωτερισμός, ἀντιβαίνων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς Σπάρτης ὑπαγορευόμενος, ὁ διορισμὸς στρατηγῶν ἄλλων παρὰ τῶν Βασιλέων, ὡς καὶ ἡ ἰδρυσις νέων ἀρχῶν, οἷον τῶν ἀρμοστῶν διὰ τὰς κατακτωμένας χώρας, τῶν ἐπιστολέων καὶ τῶν ναυάρχων, οἵτινες τοιαύτην ἀπόλυτον ἐξήσκουν ἐξουσίαν, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης (6) λέγει, ὅτι ἦτον «*σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία*».

(3) Νομ. Δ, 712, Δ.

(4) Πολ. Β, 6, 20. — Ἰδ. καὶ Ἡρόδ. ΣΤ, 52. — Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 3, 20. — Παυσ. Γ, 1, 7.

(5) Α, 71.

(6) Πολιτ. Β, 6, 22.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθησάν τινες περιορισμοὶ εἰς τὰς ἐκτάκτους καὶ τῷ πολιτεύματι ἀντικειμένους ταύτας ἀρχάς, ὥς τὸ νὰ μὴ ἐκτείνωνται ὑπὲρ τὸ ἔτος, οὐδὲ νὰ ἄρχῃ τις αὐτὸς δῖς (7). ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ αὐταὶ ἡθετήθησαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως πεμπομένων ἤρξαντο ἐνδίδοντες εἰς δωροδοκίαν καὶ διαφθοράν, τὴν ἄμεσον ταύτην αἰτίαν τῆς καταστροφῆς τῆς Σπάρτης, ὥς ὁ χρησμὸς προεῖπεν(8). « *Ἡ φιλοχρηματία Σπάρτην ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν* ». Καὶ ἐμελέτησαν τῷ ὄντι ἐκ τοιαύτης αἰτίας ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος ὁ Κλέαρχος(9), καὶ ὁ Λύσανδρος κατὰ τῆς βασιλείας ἐπιχειρήσας (10), καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἡ Σπάρτη ἦν ἔτι μέχρι τινὸς ἀμιγῆς, καὶ διατηροῦσα τὴν ἀγνότητα τοῦ ἀρχαίου φρονήματος, ὁ Πausanίας (11), βουλευθεὶς ν' ἀναστατώσῃ τοὺς Εἰλωτας καὶ ἀνατρέψῃ τοὺς Ἐφόρους.

Συχνότατα δ' εἰσὶ τὰ παραδείγματα τῶν διὰ χρημάτων διαφθαρέντων Σπαρτιατῶν· αὐτὸς ὁ Πausanίας, ἀφορῶν εἰς δωροδοκίαν (12), ὁ Λεωτυχίδης ἐν Ὀλ. 77, γ'. (13), ὁ Πλειστοάναξ καὶ ὁ Κλεανδρίδης ἐν Ὀλ. 88, 3 (14). καὶ ὁ Περικλῆς ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τί ἐδαπάνησε δέκα τάλαντα, ἀπεκρίθη « *ἐς τὸ δέον* » (15), πολιτικῶς συγκαλύπτων τὴν εἰς τοὺς Βασιλεῖς δωροδοκίαν· καὶ ὁ νικηθεὶς

(7) Ξεν. Ἑλλ. Β, 1, 7.

(8) Ἰδ. Σχόλ. εἰς Cic. d. Off. II, 22, 77.—Πaus. Θ, 34, 3.—Neumann εἰς Ἀριστ. Ἀπόσπ. σ. 132.—Καὶ εἰς Διόδ. Ἀπόσπ. Vatic. σ. 3.

(9) Διόδ. ΙΔ, 12, 13.

(10) Διόδ. 13.—Πλούτ. Λύσανδ. ΚΔ, ἐπ.

(11) Θουκ. Α, 128-133.—Ἰδ. Ἀριστ. Πολιτ. Ε, 1, 5.—6, 2.

(12) Θουκ. Αὐτ. 131.

(13) Ἡρόδ. ΣΤ, 72.—Πaus. Γ, 7, 8.

(14) Θουκ. Β, 21.—Ε, 16.

(15) Πλούτ. Περικλ. ΚΒ.—Ἰδ. Σχ. Ἀριστ. Νεφ. 858.

Σικελία Γύλιππος κατεμηνύθη ὡς χρήματα λαβών (16). ὁ πρῶτος ὁμῶς κοινὸν εἰς Σπάρτην τὸ νόμισμα καταστήσας λέγεται ὁ Λύσανδρος, ὅτε ἔφερεν εἰς αὐτὴν τὰ λάφρα (17), καὶ ἔκτοτε, διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων νικῶν, λέγει ὁ Πλάτων (18), « Χρυσίον δὲ καὶ ἀργύριον οὐκ ἐστὶν ἐν πᾶσιν Ἑλλησιν ὅσον ἐν Λακεδαιμόνι ἰδίᾳ ». Οἱ μᾶλλον τῇ διαφθορᾷ ὑποκείμενοι ἦσαν οἱ μετέχοντες τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν, καθ' ὃ μᾶλλον ἀνεξάρτητοι, καὶ ἤττον εἰς ἔλεγχον ὑποπίπτοντες, ὡς οἱ Γερουσιασταί (19), καὶ οἱ Ἐφοροί, οἵτινες, καθ' ὃ ἐκ τῶν σπλάγγνων τοῦ λαοῦ προΐοντες, ἦσαν ἐκ τῶν ἀπορωτέρων (20).

Προσέτι δὲ τὴν κατ' ἀρχὰς ἰσόμοιρον τῶν γαιῶν διαίρεσιν (21) διεδέχθη βαθμηδὸν ἑτέρα ἄνισος καὶ καταθλιπτική (22). Καὶ ἐνίοτε μὲν ὁ κληρὸς ἀπέβαινεν ἀνεπαρκὴς εἰς πολλάς οἰκογενείας, ὧν ἠϋξάνεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν· ἄλλοτε δέ, διὰ συζεύξεων, ἢ δι' ἀλλαγῆς κληρονόμων, οἷαν φυσικῶς ἐπέφερον οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, δύο ἢ πλείονες κληροὶ περιήρχοντο εἰς ἓνα, ὅστις καὶ αὐτὸς δὲν κατέλειπε κληρονόμους, ἢ κατέλειπε μόνον θυγατέρας.

Κατέπεσε δὲ καὶ τὸ τῆς ἰσότητος οἰκοδόμημα ἰδίως ὅτε, μετὰ τὸν Ἀγησίλαον (23), ἢ ὀρθότερον μετὰ τὸν Λύσανδρον (24), ὁ Ἐφορὸς Ἐπιτάδευς (25) ἐπέτρεψε τὴν διάθεσιν

(16) Πλούτ. Λυσ. ΙΣΤ.—Διόδ. ΙΓ, 106.—Ἰδ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 620, ἐπ.

(17) Πλούτ. Λύσ. 12.—Αἰλ. Π. Ι. ΙΔ, 29—75. Θουκ. Α, 80, 141.

(18) Ἀλκ. Α, σ. 122. Ε.—Ἰδ. Ἰππ. Μείζ. σ. 283, Δ.

(19) Ἀριστ. Πολιτ. Β, 6, 18.

(20) Αὐτ. 14, 16.

(21) Ἰδ. ἀνωτ. σ. 278.

(22) Ἀριστ. Πολιτ. Β, 6, 10.

(23) Manso III, 1, § 263.

(24) Müller, Dor. II, 205.

(25) Πλούτ. Ἀγίς. Ε.

τῶν κλήρων, οὐχὶ μὲν διὰ πράσεως, ἀλλ' ὁμῶς διὰ δωρήσεως ἢ διὰ διαθήκης. Ἐκτοτε ἐπεκράτησε νὰ δίδωνται μεγάλαι προῖκες, ἃς εἶχεν ἀπαγορεύσει ὁ Λυκούργειος νόμος (26), καὶ δι' ἀμοιβαίων ἐπιγαμιῶν καὶ κληροδοσιῶν τῶν πλουσίων (27) προέκυψε τάξις πλουτοκρατική, ἡ τῶν γνωρίμων, ἡ καλῶν καὶ γαθῶν κατ' Ἀριστοτέλην, ἀντιτατομένη πρὸς τὸν δῆμον, ὅστις γνησίους ἐπίσης Σπαρτιάτας, καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἐφόρους περιελάμβανεν (28). Ἐνισχύθη δ' αὕτη καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος, ὃ ἀνέτρεπε, διότι κατ' αὐτὸ ἀπεκλείετο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (29) πᾶς ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συνεισφέρει τὸ μέρος αὐτοῦ εἰς τὰ συσσίτια (30), καὶ νὰ παιδαγωγήσῃ ἓνα γνήσιον Σπαρτιάτην· δι' ὃ ἐπὶ Ἀγίδος, ἐξ ἐπτακοσίων ἐναπολειπομένων Σπαρτιατῶν, ἑκατὸν μόνοι ἀπελάμβανον τῶν δικαιωμάτων τούτων (31)· ἐπὶ δ' Ἀριστοτέλους, αἱ γυναῖκες ἐκέκτηντο τὰ δύο πέμπτα τῶν ἐγγείων κτήσεων (32), καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτῶν, ὑπ' οὐδενὸς νόμου κωλυομένη, ἠϋξανε πάντοτε, καὶ ἀπέβαινεν ἀπαιτητικωτέρα.

(26) Iustin. III, 3.—Αἰλ. Π. Γ. ΣΤ, 6.—Ἑρμιππ. ἐν Ἀθην. ΙΓ, 2.

(27) Ἀριστ. Πολ. Ε, 6, 7.—Πλούτ. Ἀγίς, Ε.

(28) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 15.—Ἰδ. καὶ Θουκ. Α, 6.—Πλούτ. Ἀγησ. Κ.—Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 21.

(29) Ξεν. Πολ. Λακ. Ι, 7.

(30) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 11.

(31) Πλούτ. Ἀγ. Ε.

(32) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 11-15. Πλούτ. Ἀγίς, Ζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ῥηλική παρακμή.

Οὐ μόνον δ' ὁ τῶν κεκτημένων πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πολιτῶν ἀριθμὸς ἡλαττοῦτο ταχέως, διὰ τε τὴν προϊοῦσαν ἀνισότητα τῶν περιουσιῶν, καὶ διὰ τοὺς συνεχεῖς πολέμους· ὥστε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμιλεῖ(1) περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς Σπάρτης. Μειουμένων δ' αὐτῶν, ἠϋξανεὺς ἀναλόγως καὶ ἐπιφόβως ὁ ἀριθμὸς τῶν Εἰλώτων, οὗ παντοίως ἐπροσπάθουν νὰ κωλύωσι τὴν ταχεῖαν πρόοδον(2), εἰ καὶ ἀδίκως, ὡς φαίνεται(3), ὑπετέθη ὅτι μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο βάρβαρα μέτρα, οἷον τὸ νὰ μεθύωσιν αὐτούς, προσέτι δὲ καὶ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύωσι διὰ τῆς κρυπτείας, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦν συνήθως ἄσκησις μόνον τῶν νέων ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ ἴσως ἐξαιρετικῶς ἐν τῇ περιπτώσει ἧς ποιεῖται μνείαν ὁ Θουκυδίδης(4), ἐμολύνθη διὰ θηριώδους δολοφονίας(5). Ἐν τινι δὲ περιπτώσει ἐχάρησαν, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος(6), διὰ τὴν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπόδρασιν πεντακισμυρίων Εἰλώτων.

Καθ' ὅσον δ' ἡραιοῦντο αἱ ἰδίαι αὐτῶν τάξεις, ἠναγκάζοντο νὰ κατατάττωσιν εἰς αὐτὰς νεοδαμῶδεις, πολιτο-

(1) Πολιτ. Β, 6, 12.

(2) Ἀθην. ΙΔ, 74, σ. 657.

(3) Ἰδ. ἄνωτ. σ. 158. 159.

(4) Δ, 80.

(5) Ἰδ. Πλάτ. Νομ. Α, 633, Β. — Ε, 763, Β. — Πλούτ. Κλεομ. ΚΗ. — Πλούτ. Λυκούργ. ΚΗ.

(6) Κλεομ. ΙΗ.

γραφοῦντες τοὺς Εἰλωτας, καὶ ἀπὸ Ὀλ. 89, α', ὅτε εἰς τὸν στρατὸν κατετάχθησαν οἱ κληθέντες Βρασίδαιοι(7), ἐξέπεμπον αὐτοὺς καὶ τοὺς περιοίκους εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐκστρατείας, οἱ ἴδιοι μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεύοντες(8), καὶ τριάκοντα μόνοι συνοδεύοντες τὸν Βασιλέα, ὡς σύμβουλοι ἴσως(9), ὅταν αὐτὸς ὠδήγει τὸν στρατὸν ἐκτὸς τῆς χώρας(10). εἰς πᾶσαν δ' ἄλλην περίστασιν ἤρκει Σπαρτιάτης νὰ εἶναι μόνος ὁ στρατηγῶν. Λόχων δὲ προΐσταντο καὶ περίοικοι(11). καὶ ἐξαγόμενον φαίνεται ἐκ Ξενοφῶντος(12), ὅτι ἐνίοτε καὶ Εἰλωτες ἐπέμποντο ἀρμοσταί.

Καίτοι δ' οὕτως ἐλαττωθέντες ἀριθμητικῶς, ἐξηκολούθουν ὅμως οἱ Σπαρτιᾶται πιέζοντες τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐφ' ὧν εἶχον λαβὴν τινα, καὶ τὸ μῖσος κινοῦντες τῶν ὑπηκόων αὐτῶν, ὅπερ, ἐν Ὀλ. 95, δ' ἐκινδύνευσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ τοῦ πολιτεύματος ἀνατροπὴν διὰ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κινάδοντος, ἀφ' ἧς ἔσωσεν ὁ Ἀγησίλαος τὴν πατρίδα του(13).

Ἀλλ' εἰς τὸν Ἀγησίλαον ἐναπέκειτο, ἀφ' οὗ μεγάλως ὑπηρέτησε τὴν Σπάρτην, νὰ ἰδῇ ὅμως τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς τὴν καταστροφὴν, διὰ τῆς μεγάλης τῶν Ἐφόρων ὑπερισχύσεως, καὶ τῆς σχεδὸν ἐξαφανίσεως τῆς Βασιλείας, διόλου ταπεινωθείσης ὑπὸ τοὺς ἀγερώχους ἐκείνους δημοτικούς ἄρχοντας, οὓς αὐτὸς ὁ Ἀγησίλαος ἰδὼν ὅτι ἀδυνατεῖ ν' ἀντιστῇ αὐτοῖς, ἤρξατο νὰ κολακεύῃ(14).

(7) Θουκ. Δ, 80. — Ε, 34.

(8) Θουκ. Ζ, 58. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 4. Ε, 2, 24.

(9) Πλούτ. Λυσανδρ. ΚΓ.

(10) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. Ε, 3, 8. — Διόδ. ΙΔ, 79.

(11) Θουκ. Η, 22.

(12) Γ, 5, 12.

(13) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 3, 4-11. — Ἰδ. Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 6, 2.

(14) Πλούτ. Ἀγησ. Δ.

Ἐκτοτε ἐκμηδενισθέντες ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, καὶ αὐτῇ βθέως ἐκπεσούσῃ, καὶ τοῦ πρὸς ἑαυτοὺς σεβασμοῦ στέρη-
 θέντες οἱ Βασιλεῖς, ἤρξαντο, αὐτοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν,
 πρὸ ξένοις πολεμοῦντες ὡς ὁδηγοὶ μισθοφόρων, ὡς Ἄρ-
 χόδαμος ὁ Γ'. ἐν Ὀλ. 110, γ' εἰς Τάραντα (15), Ἅγισ ὁ
 Β' ἐν Ὀλ. 112, α' εἰς Κρήτην (16), ὁ Κλεώνυμος ἐν Ὀλ.
 119, β' εἰς Θούριον (17). Ἄλλοι δ' οὐ σπανίως καὶ ὡς
 παράσιτοι διῆγον παρὰ ξένοις ἡγεμόσιν, ὡς ὁ Ἀκρότα-
 τος (18), Λεωνίδας ὁ Β' (19).

Προσέτι δ' ἡ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους στέρησις τῆς
 Μεσσηνίας ηὔξησε τὴν πτωχείαν παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἣν
 εἶχεν ἤδη ἐπιφέρει ἡ παρ' ὀλίγοις τοῦ πλούτου σώρευσις,
 καὶ ἐβύθισε τὸν λαὸν εἰς χρέη (20)· καὶ ἐν γένει ἐξέλειπεν
 ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ πνεῦμα τοῦ Λυκουργείου πολι-
 τεύματος, περιορισθέντος εἰς ἐπιμένοντας ἔτι τύπους ἐξω-
 τερικούς· καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, παύσαντες ἤδη νὰ αἰσθάνωνται
 ὅτι ἡ πόλις των ἦτον ἀσφαλεστέρα ὅταν ὠχύρουν αὐτὴν
 τὰ στήθη των, περιέβαλον αὐτὴν διὰ τείχους, ὅπως ἀντι-
 στῶσι κατὰ Δημητρίου καὶ κατὰ Πύρρου ἐν Ὀλ. 121, α'
 καὶ 127, α' (21).

Ἅγισ δ' ὁ Γ', ἀναμορφωτοῦ γενναίας ἀλλὰ παρακαίρους
 συλλαβῶν ιδέας, ἐμελέτησε καὶ ἐπεχείρησεν ἀναδασμὸν
 γαιῶν, καὶ ἀποκοπὴν χρεῶν· ἀλλὰ προσκρούσας εἰς τὰ ἰδιο-
 τελεῖ συμφέροντα τῶν ὀλιγαρχῶν, ὑπὸ τοῦ ἐξησθηνημένου

(15) Διόδ. ΙΣΤ, 63. — Στράβ. ΣΤ, 429, Β.

(16) Διόδ. ΙΖ, 48.

(17) Διόδ. Κ, 105.

(18) T. Liv. X, 2. — Διόδ. ΙΘ, 71.

(19) Πλούτ. Ἅγ. Γ. — Ἀθην. Δ, 20.

(20) Πλούτ. Ἅγισ Ε.

(21) Πaus. Α, 13, 5. — Ζ, 8, 3. — Justin. ΙΔ, 15. — Liv. XXXIV, 38.

δὲ καὶ ἤδη ἐξηχρειωμένου λαοῦ ὀλίγον ὑποστηριχθεὶς, κατεστράφη αὐτός, χωρὶς νὰ σώσῃ τῆς καταστροφῆς τὴν πατρίδα του (22).

Ἐπὶ μικρὸν δὲ χρόνον εὐτυχέστερος ἐφάνη ὁ Κλεομένης, ἀγωνισθεὶς νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀγνότητα τοῦ Λυκουργείου πολιτεύματος, χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι προαπητεῖτο ἀναγκαίως νὰ ἐπανεέλθῃ ἡ ἀγνότης τῶν Σπαρτιατικῶν ἡθῶν, ἧς ἐκεῖνο ἦν προϊόν, καὶ δι' ἧς ἐσώζετο. Ἡ πρώτη δ' αὐτοῦ προσπάθεια ὑπῆρξε ν' ἀνατρέψῃ τοὺς τὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτεύματος δολώσαντας δημοτικούς Ἐφόρους (23), ἀνθ' ὧν ἀντεκατέστησε τοὺς κληθέντας πατρονόμους (24). Συνεισαγαγὼν δὲ μετὰ τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν τύπων καὶ μετὰ τοῦ ἀρχαίου βίου, τὴν νεωστὶ ἐπιτυχῇ ἀποδεικνυμένην μακεδονικὴν τακτικὴν (25), ἐφάνη ἐπ' ὀλίγον ἀναδιδάζων αὐθις τὴν Λακεδαίμονα εἰς περιωπὴν ἐν Πελοποννήσῳ (26). Ἀλλ' οἱ ἀγῶνές του συνετέλεσαν μόνον εἰς τὸ νὰ ἐπισύρῃσι τὴν καταιγίδα κατὰ τῆς Σπάρτης, ὅτε αὕτη ἡδυνάτει πλέον ν' ἀντιστῇ εἰς αὐτήν.

Τρεῖς ἀντιταχθεὶς ὁ νέος ἥρως εἰς Ἀντίγονον τὸν Δόσοντα συμμαχοῦντα μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἡττηθεὶς (27), ἐδιάσθη νὰ παραιτηθῇ πασῶν τῶν χωρῶν ὅσας εἶχε κατακτήσει, καὶ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἥττα ἐν Σελλασίᾳ, ἐν Ὁλ. 139, γ', ἐπέφερε σχεδὸν ἀμέσως τὴν παῦσιν τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν, ἃν καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἐπέζη-

(22) Πλούτ. Ἀγ. ΣΤ.

(23) Πλούτ. Κλεομ. Ζ.

(24) Πaus. Β, 9, 1.

(25) Πλούτ. αὐτ. ΙΑ.

(26) Πλούτ. αὐτ. 10, ἐπ. — Πολύβ. Β, 46, ἐπ.

(27) Πλούτ. Ἀρατ. ΛΗ.—Πολύβ. Β, 51.

στὸν ὁ Κλεομένης, ἀλλ' ἐξόριστος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (28)· καὶ Ἡρακλεῖδαι ἐξηκολούθησαν ὑπάρχοντες (29) καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς δευτέρας μετα Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος (30).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἔσχαται τύχαι.

Ὁ Ἀντίγονος ὁμοῦς, κατατροπώσας τὴν Σπάρτην, δὲν τὴν ὑπεδούλωσεν· ἀλλ' ἀφείκε αὐτὴν αὐτόνομον, τῇ ἀπέδωκε τὴν ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ἀφαιρεθεῖσαν ἐφορείαν (1). Αὐτὸ ὁμοῦς τοῦτο ἐγένετο σπέρμα νέων διχονοιῶν (2), καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀντετάχθησαν αὐθις κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, συνασπισθέντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Καὶ ἐβασίλευσε μὲν τότε τῆς Σπάρτης ὁ Ἡρακλείδης Ἀγησίπολις ὁ Γ'. ἀλλ' ἐπειδὴ ἦν ἀνῆλιξ, συνεβασίλευσε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτοῦ, πᾶσαν ἐξασκῶν τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἔπειτα μόνος, Λυκοῦργός τις τοῖς Ἡρακλεΐδαις ἀλλότριος (3). Εἷς δ' ἐξ αὐτῶν, Χείλων καλούμενος, συνώμοσε κατὰ τοῦ Λυκούργου, καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀνατρέψῃ αὐθις τὴν Ἐφο-

(28) Παυσ. Γ, 6, 5.

(29) Πολύβ. Δ, 35.

(30) Bæekh C. I, σ. 655.

(1) Πολύβ. Β, 70.—Ε. 9, 8.—Κ, 5, 12.—Παυσ. Β, 9, 2.

(2) Πολύβ. Δ, 22.

(3) Πολύβ. Δ, 34, ἐπ.

ρείαν(4), ἀλλ' ἀπέτυχε, καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐξηκολούθησε βασιλεύων ὑπὸ τοὺς ἐφόρους (5), μέχρις 'Ολ. 142, 6', ὅτε ἤρπασε τὴν βασιλείαν ὁ Μαχανίδας (6).

Ἐπεσε δ' οὗτος ἐν Μαντινείᾳ, ἐν 'Ολ. 143, 6', καὶ τότε τύραννος ἀνεδείχθη ὁ περιβόητος Νάβις (7), ὅστις κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν Ῥωμαίων συνταχθεὶς (8), μετὰ ταῦτα ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν, ὡς στηριζόντων τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, καὶ συνδεθεὶς μετὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο, ὑπέκυψεν εἰς τὰς συνεπείας τῆς ἐκείνου καταστροφῆς (9), βιασθεὶς ὑπὸ Κουϊγκτίου Φλαμινίου, ἐν 'Ολ. 146, 6', νὰ παραχωρήσῃ τοῖς Ἀχαιοῖς πάντας τοὺς λακωνικοὺς λιμένας, ὡς λέγει ὁ Λίβιος (10): «*Achæis omnium maritimorum Laconum tuentorum à T. Quinctio demandata cura erat*». Ὅτε δ' ἐν 'Ολ. 147, α' ἐθανατώθη ὁ Νάβις ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν (11), ὁ Φιλοποίμην εἰλκυσε τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν.

Μετὰ τρία δ' ἔτη ἐπανάστασις συνέβη ἐν Σπάρτῃ, ἐξ ἧς ὁ Φιλοποίμην ἐπωφεληθεὶς, κατήργησε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ πολιτεύματος τοῦ Λυκούργου, θέλων νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ τῆς Ἀχαιῆς (12). Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται ἐπεκαλέσθησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης (13), ἥτις, ὑποβλέπουσα τῆς συμπολιτείας

(4) Πολύβ. Δ, 81.

(5) Πολύβ. Ε, 29. Ἰδ. 91.

(6) Πολύβ. ΙΑ, 11, ἐπ.—Πλούτ. Φιλοπ. 1.—Παυσ. Η, 50, 2.

(7) Πολύβ. ΙΓ, 6.—ΙΔ, 13.—Παυσ. Δ, 29, 4.

(8) T. Liv. XXIX, 12.

(9) Πολύβ. ΙΖ, 5, 7.—Liv. XXXII, 20.—Παυσ. Ζ, 8.

(10) XXXV, 13.—Ἰδ. καὶ XXXIV, 36.

(11) Liv. XXXV, 35, ἐπ.—Πλούτ. Φιλοπ. ΙΕ.—Παυσ. Η, 50, 51.

(12) Liv. XXXVIII, 30-34.—Παυσ. Ζ, 8, 3.

(13) Πολύβ. ΚΓ, 1, 11.—ΚΔ, 4, 10.

τὴν πρόοδον, προθύμως ἐπελήφθη τῆς ἀφορμῆς ταύτης ὅπως ἀναμιγῇ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα.

Περὶ δὲ Ὀλ. 149, γ', ἡ Σπάρτη διὰ συνθήκης συνεμύχησε μετὰ τῆς συμπολιτείας, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (14): «*Ἀχαιοὶ ἔκριναν προσλαβέσθαι τὴν πόλιν, καὶ μετὰ ταῦτα, στήλης προγραφείσης, συνεπολιτεύετο μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἡ Σπάρτη*». Ἀλλὰ νέαι μετὰ ταῦτα ἀνεφύησαν ἔρδεις πάλιν, ἐξ ὧν προέκυψε πόλεμος (15), καταλήξας ἐν Ὀλ. 158, γ' εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπὶ δὲ Τίτου Κουϊγκτίου, ἀπαλλαγεῖσαι τῆς ὑποταγῆς αἱ περίοικοι πόλεις, τότε δὲ κῶμαι καλούμεναι, ἠνώθησαν μετὰ τῆς ὁμογενοῦς αὐταῖς Ἀχαικῆς συμμαχίας.

Ἡ Σπάρτη ὅμως ἔμεινε, κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ὅσον ἐνεδέχετο νὰ μένη οἷα δῆποτε ἐλληνικὴ πόλις, αὐτόνομος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς περιγράφει τὴν θέσιν αὐτῆς ὁ Στράβων (16): «*Μικρὰ μὲν τινα προσέκρουσαν τοῖς πεμπομένοις ὑπὸ Ῥωμαίων στρατηγοῖς, τυραννοῦμενοι τότε καὶ πολιτευόμενοι μοχθηρῶς· ἀναλαβόντες δὲ σφᾶς, ἐτιμήθησαν διαφερόντως καὶ ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργειῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν*». Κατὰ Δίωνα δὲ τὸν Χρυσόστομον (17), ἐξηκολούθησαν ἔχοντες καὶ τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τοῦ Λυκούργου, τὴν Γερουσίαν καὶ τοὺς Ἐφόρους, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐπὶ Κλεομένους εἰσαχθέντων Πατρονόμων.

Αἱ παραθαλάσσιοι δὲ πόλεις φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθουν

(14) ΚΕ, 2.

(15) Πολύβ. Α, 1, ἐπ.—Παυσ. Ζ, 9, ἐπ.

(16) Η, 562, Β.

(17) ΚΕ, σ. 281.

αυτόνομοι διατελοῦσαι καὶ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀνεξάρτητοι, ὑπὸ Αὐγούστου εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὀρισθεῖσαι, τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν παραλίαν. Ἐφερον δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἐλευθερολακῶνων (18), καὶ ἀπετέλουν κοινόν, καὶ εἶχον ἄρχοντας καλουμένους ἐφόρους (19). Ἀλλ' ἐπὶ Ἀντωνείνων τινὲς αὐτῶν εἶχον αὖθις προστεθῆ εἰς τὴν Σπάρτην (20).

(18) Στράβ. Αὐτ.

(19) Bæckh, C. I. G. σ. 608.

(20) Παυσ. Γ, 21, 6.

